

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Petr Borl

**Chrám vědění osiřely: Intervenční úsilí představitelů
protektorátní správy o zmírnění následků německé akce vůči
českému vysokému školství na podzim roku 1939**

Temples of knowledge had been orphaned: The interventional struggle which was led by representatives of protectorate administration in order to mitigate consequences of the German proceeding against Czech universities in autumn 1939

Praha 2014

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jana Čechurová, Ph.D.

Poděkování

V úvodu bych rád poděkoval všem, kteří mi byli při psaní této práce nápomocni, a to především paní docentce Janě Čechurové za trpělivé vedení mé práce a za cenné připomínky a tipy, které mi k ní poskytla, dále pracovníkům Národního archivu, Archivu kanceláře prezidenta republiky a Archivu Národního muzea za ochotu, s jakou mi předkládali k nahlížení u nich deponované archivní materiály, a v neposlední řadě také rodině a přátelům za psychickou podporu v mé práci.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 15. prosince 2014

.....
Petr Borl

Klíčová slova (česky)

17. listopad 1939, koordinační oddělení, koncentrační tábor, ministerstvo vnitra, předsednictvo ministerské rady, říšský protektor, státní tajemník, studenti, státní prezident, vysoké školy

Klíčová slova (anglicky):

17th November, coordination department, concentration camp, interior ministry, presidium of cabinet, Reich Protector, Secretary of State, students, State President, universities

Abstrakt

Diplomová práce se věnuje snaze protektorátní správy vypořádat se s následky německého zákroku ze 17. listopadu 1939, kdy v odvetě za předchozí demonstrace došlo k uzavření českých vysokých škol a zatčení a následné internaci více jak tisícovky jejich studentů v koncentračních táborech v Německu. Práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol. První pojednává stručně o příčinách, průběhu a bezprostředních následcích německé „Zvláštní akce 17. listopadu 1939.“ Náplní druhé pak je snaha dosáhnout propuštění a návratu studentů domů, realizovaná prostřednictvím intervenčních zákroků státního prezidenta Háchy a protektorátní vlády u představitelů okupačního režimu, dále zhodnocení jejich taktiky a úspěšnosti při těchto zákrocích. Předmětem další kapitoly je popis a rozebrání problémů, které uzavření vysokých škol doprovázely a s nimiž se byla protektorátní správa též nucena nějakým způsobem vypořádat. Jednalo se zejména o umístění studentů, kteří zůstali na svobodě, jimž však bylo pokračování ve vysokoškolských studiích znemožněno a jež se vláda prostřednictvím otevírání abiturientských kurzů a pomoci při hledání zaměstnání snažila uchránit před nebezpečím nuceného pracovního nasazení v Německu, dále o otázku případného studia na vysokých školách v Německu, promoci absolventů, pensionování vyučujících aj. Poslední kapitola pak rozebírá úsilí protektorátní reprezentace dosáhnout znovuotevření vysokých škol a uchránit jejich zabavený movitý i nemovitý majetek stejně jako majetek studentských kolejí před rozchvacením ze strany německých vysokých škol a jiných německých institucí a úřadů.

Abstract

The diploma thesis concerns itself with a struggle of the administration of the Protectorate Bohemia and Moravia to deal with the consequences of the German action of 17th November, when as a revenge for previous demonstrations Czech universities in the Protectorate were closed and more than a thousand of their students were arrested and sent to concentration camps in Germany. The thesis is divided into 4 main chapters. The first one concerns itself concisely with reasons, course and immediate consequences of the German „Special action of 17th November 1939“. The content of the second chapter is formed by an exposition of a struggle to achieve liberation of the jailed students and their comeback home that was realised by the interventions of the state president Hácha and the Protectorate government at the representatives of the occupation regime; and then an inquest of their tactics and its successfulness at these interventions. A topic of the next chapter is a description and an analysis of the problems accompanying the closure of Czech universities, with which the Protectorate government was also forced to deal. Among them there were for example a placement of the students, who were not jailed but prevented from continuing in their studies and whom the Protectorate government strove to protect from forced labour in Germany through establishing new study courses or helping to find a job, then issues of the possibility of studying in Germany, graduation, retirement of the teachers etc. The last chapter concerns itself with a struggle of the representatives of the Protectorate administration to achieve the reopening of Czech universities and to protect their impounded property and chattel as well as the property of the student dormitories against the demands of German universities and other German institutions and offices.

OBSAH

SEZNAM ZKRATEK.....	9
1. ÚVOD	10
1.1. Předmět bádání.....	12
1.2. Prameny a literatura	14
2. UDÁLOSTI 17. LISTOPADU 1939: PŘÍČINY, PRŮBĚH A BEZPROSTŘEDNÍ NÁSLEDKY	18
2.1. Neklidný podzim	18
2.1.1. Události 30. září a 28. října 1939	18
2.1.2. Pohřeb Jana Opletala a studentská demonstrace	21
2.2. Německá reakce na studentskou demonstraci	22
2.2.1. Setkání představitelů okupační moci s Hitlerem v Berlíně a příprava represivní akce.....	24
2.2.2. Přepadení vysokoškolských kolejí a zatýkání studentů německými bezpečnostními orgány	29
2.3. Bezprostřední reakce na zatýkání studentů a popravu studentských funkcionářů	33
2.3.1. Porada vlády, jednání ministerského předsedy a státního prezidenta s říšským protektorem, vyhlášení stanného práva	34
2.3.2. Incident ve Zdicích a v tramvajovém voze pražských elektrických drah	40
2.3.3. Ohlas listopadových událostí.....	42
3. SNAHA O ZÁCHRANU INTERNOVANÝCH STUDENTŮ	46
3.1. Žádosti rodičů o osvobození studentů.....	46
3.1.1. Koordinační oddělení a jeho úloha prostředníka	47
3.1.2. Přímluvy exponovaných osobností v žádostech rodičů.....	48
3.1.3. Podoba, formulace a argumentace písemných žádostí.....	51
3.1.4. Hromadné žádosti a osobní intervence rodičů.....	60
3.2. Charakteristika zatčených studentů	63
3.3. Poměry věznění v táborech a snaha o jejich zlepšení	65
3.4. Intervenční činnost protektorátní reprezentace ve prospěch internovaných studentů v období Neurathova úřadu.....	69
3.4.1. Intervenční činnost do konce roku 1939	69
3.4.2. Intervenční činnost během roku 1940	76
3.4.3. Intervenční činnost v roce 1941 do Neurathova odvolání	92
3.5. Příchod Reinharda Heydricha do Prahy a postupná likvidace otázky internovaných studentů po nástupu nové protektorátní vlády.....	98
3.5.1. Intervenční činnost během Heydrichova funkčního období	98
3.5.2. Intervenční kroky a osvobození posledního zbytku internovaných studentů v období po Heydrichově smrti.....	108
3.5.3. Bilance	111

4. PROBLÉMY VYVSTANUVŠÍ V SOUVISLOSTI S UZAVŘENÍM VYSOKÝCH ŠKOL A SNAHA O JEJICH ŘEŠENÍ.....	114
4.1. Otázka promócí absolventů a udělení titulů	114
4.2. Dokončení studia v Říši	117
4.2.1. Vyhláška z 2. března 1941	117
4.2.2. Studentská nadace Dr. Emila Háchy	123
4.3. Umístění bývalých vysokoškoláků	125
4.3.1. Nižší školy	126
4.3.2. Zaměstnávání studentů	127
4.4. Otázka zahraničních studentů	132
4.5. Pedagogický sbor	134
5. INTERVENCE PROTEKTORÁTNÍ REPREZENTACE OHLEDNĚ BUDOV A MAJETKU UZAVŘENÝCH VYSOKÝCH ŠKOL A OBSAZENÝCH KOLEJÍ.....	138
5.1. Potřeba provedení neodkladných opatření a otevření nezávislých a výzkumných ústavů	138
5.2. Přípis z 22. prosince 1939 a dosazení německých komisařů.....	143
5.3. Otázka znovuotevření českých vysokých škol a zákroky protektorátní reprezentace za tímto účelem	148
5.4. Liknavé naplňování přípisu z 22. prosince 1939 a nové intervence	155
5.4.1. Knihovny vysokých škol a jejich znovuzpřístupnění	158
5.4.2. Protesty proti zabírání budov vysokých škol, jejich ústavů a majetku německou stranou	160
5.5. Zákroky ve věci obsazených vysokoškolských kolejí	169
6. ZÁVĚR.....	179
7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	182

Seznam zkratek

Zkratky institucí

AMV – Archiv ministerstva vnitra

ANM – Archiv Národního muzea

AKPR – Archiv kanceláře prezidenta republiky

ČVUT – České vysoké učení technické

ČUK – Česká univerzita Karlova

FF – Filozofická fakulta

Gestapo – Geheime Staatspolizei, tajná státní policie

KSP – kancelář státního prezidenta

MŠNO – Ministerstvo školství a národní osvěty

MUB – Masarykova univerzita v Brně

NA – Národní archiv

NSDAP – Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, Nacionálněsocialistická německá dělnická strana

NUK – Německá univerzita Karlova

PF – Právnická fakulta

PMR – Předsednictvo ministerské rady

SD – Sicherheitsdienst, zpravodajský služba SS a NSDAP

SS – Schutzstaffel, ozbrojená organizace NSDAP

RSHA – Reichssicherheitshauptamt, hlavní říšský bezpečnostní úřad

ÚČD – Ústav českých dějin

UK – Univerzita Karlova

ÚŘP – úřad říšského protektora

Zkratky titulů

Dr. – doktor

Ing. – inženýr

JUC – student práv

JUDr. – doktor práv

MUC – student medicíny

MUDr. – doktor medicíny

prof. - profesor

Zkratky měn

K - koruna

RM – Reichsmark, říšská marka

Běžné textové zkratky

aj. – a jiné

akadem. – akademický

atd. – a tak dále

cca – circa, kolem

č. – číslo

čes. – český

č. kar. – číslo kartonu

ed. – editor

event. – eventuální

experim. – experimentální

kol. – kolektiv

konc. - koncentrační

mp. – ministerský předseda

nár. – národnost

Nro – numero, číslo

p. – pan

podsign. – podsignatura

podtaj. – podtajemník

roč. – ročník

s. – strana

Sb. - sbírky

sign. – signatura

říšs. – říšský

tj. – tj.

t. m. – téhož měsíce

t. r. – tohoto roku

tzv. – takzvaný

upr. – upravený

vyd. – vydání

vys. - vysoký

1. Úvod

V letošním roce si česká společnost připomínala 75. výročí počátku okupace nacistickým Německem v březnu 1939 a také podzimních událostí téhož roku, z nichž nejvýznamnější nepochybně jsou ty spojené s datem 17. listopadu 1939, jež měly široký ohlas také v zahraničí. Toho dne nechala nacistická okupační moc v protektorátu uzavřít české vysoké školy, symboly kulturní vyspělosti českého národa, a též zatknout více než 1200 jejich posluchačů, kteří byli následně internováni v koncentračním táboře v Německu.

Uzavření těchto „chrámů vědění“ společně se zatýkáním vysokoškolských studentů plně zapadalo do německého plánu na postupnou germanizaci českomoravského prostoru, jehož největší překážkou byla v očích nacistů česká inteligence, proti níž bylo ostře postupováno již od počátku okupace. Předchozím projevem tohoto postupu byly zejména dvě hromadné zatýkací akce z března a září roku 1939, jež cílily v převážné většině právě na příslušníky inteligence a vedoucí činovníky veřejného života. Po německém zákroku ze 17. listopadu 1939, jenž měl být podle textu téhož dne vylepované vyhlášky odpovědí na rušení klidu a pořádku v Protektorátu Čechy a Morava skupinou „*českých intelektuálů ve spolupráci s emigrantskými kruhy v cizině*“, nacházející se „*zvláště také na českých vysokých školách*“,¹ se tato tendence projevovala nejen v dalším zatýkání, věznění a popravování exponovaných osobností, ale i v postupném odbourávání a redukování rozsahu nižších stupňů českého školství, jehož výuka měla zároveň odpovídat „nově nastalým pořádkům.“

Ohlas listopadových událostí byl v zahraničí natolik silný, že 17. listopad byl nakonec vyhlášen Mezinárodním dnem studentstva. Stalo se tak na manifestaci Mezinárodní studentské rady v londýnské Caxton Hall dne 16. listopadu 1941, kterou u příležitosti druhého výročí uzavření českých vysokých škol svolal mezitím v Londýně obnovivší se Ústřední svaz československého studentstva a jíž se účastnili zástupci studentstva 14 národů světa.² Právě připomenutí si listopadových událostí roku 1939 a obětí, které čeští studenti položili na oltář svobody, a v této souvislosti i oslavení Mezinárodního dne studentstva bylo o půl století později hlavní záminkou k uspořádání studentské manifestace 17. listopadu 1989 v Praze, stojící u počátku revoluce, jejímž

¹ [Http://www.vhu.cz/wp-content/uploads/2013/03/1-vyhlaska-ze-17-11-1939.jpg](http://www.vhu.cz/wp-content/uploads/2013/03/1-vyhlaska-ze-17-11-1939.jpg).

² Tomáš PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, 1. vyd., Karolinum, Praha 1997, s. 160; Srovnej s Jan HAVRÁNEK, *Univerzita Karlova v letech 1939 – 1945*, in: *Věda v českých zemích za druhé světové války - sborník z konference*, ed. Antonín KOSTLÁN, *Práce z dějin akademie věd*, serie C, svazek 3, Archiv Akademie věd České republiky, Praha 1998, s. 36. Zde uvedeno 17 národů světa.

výsledkem bylo obnovení svobody a demokratických poměrů v Československu. To, že tato revoluce v dnešní historické paměti poněkud zastínila původní význam studentského svátku a událostí ze 17. listopadu 1939, na jejichž základě byl vyhlášen, je už ovšem kapitola jiná. Jistý podíl viny na tom nepochybně nese i polistopadová politická garnitura. Ta nejprve v květnu 1990 změnila název tohoto památného dne z původního „Mezinárodního dne studentstva“ na „Den boje studentů za svobodu a demokracii“ a následně o deset let později v červnu 2000 přijala nový zákon o státních svátcích, o významných dnech a o dnech pracovního klidu, v němž byl 17. listopad vyhlášen státním svátkem jako „Den boje za svobodu a demokracii.“³ Původní název nesprávně přiřadila k v té době hojně odstraňovaným symbolům minulého režimu, jenž sice tomuto mezinárodně slavenému dni dal jistou propagandistickou náplň, avšak nebyl jeho tvůrcem. Opuštěním tohoto názvu se tak porevoluční republika vzdala nejenom části své historické identity, odkazu vysokoškolských studentů, kteří se v prvním roce protektorátu postavili svými protesty proti nacistické okupační moci a následně za to byli perzekuováni, ale vůbec jediného mezinárodního svátku, který má kořeny v naší zemi. Od té doby pravidelně podávané, nanejvýš ze strany Českého svazu bojovníků za svobodu, návrhy úpravy názvu na „Mezinárodní den studentstva – Den boje za svobodu a demokracii“ však dodnes zůstávají ústavními činiteli nevyslyšeny.⁴

O událostech 17. listopadu 1939, jejich průběhu a následcích byla od konce druhé světové války napsána řada publikací, článků a statí, zejména vzpomínkového charakteru. Tematicky se zaměřují povětšinou na příčiny německého zákroku, průběh zatýkacích akcí a na následné zkušenosti studentů s životem v prostředí německých koncentračních táborů. Z tohoto hlediska jde o poměrně dobře zpracovanou látku, pro níž podklady bylo svého času možno hojně čerpat z výpovědí a vzpomínek perzekuovaných studentů. Naproti tomu daleko menší prostor je v literatuře věnován postojům a reakcím protektorátní administrativy vztahujícím se k těmto událostem. Do jisté míry je na vině zideologizovaný pohled, jakým bylo za minulého režimu nahlíženo na činnost představitelů tzv. protektorátní autonomní správy, jež byla zhusta černobíle označována jen jako kolaborace. Teprve návrat svobodných poměrů po roce 1989 uvolnil historikům ruce k přehodnocení těchto postojů a k zaujmutí vyváženějšího stanoviska.

³ Josef JÍRA, *Mezinárodní den studentstva a boj o jeho opětné uznání*, in: Národní osvobození, č. 23/2001.

⁴ <http://www.zasvobodu.cz/news/projev-predsedy-csbs-jaroslava-vodicky-predneseny-17-listopadu-2014-pred-hlavkovou-koleji-v-praze>.

Protektorátní administrativě a jejímu vedení, ztělesňovaném státním prezidentem Háchou a vládou generála Eliáše, nebyla situace lhostejná. Dobře chápali, že uzavření vysokých škol a uvěznění více jak tisícovky jejich studentů není jen dílčí odvetnou akcí za demonstrace propuknuvší po Opletalově pražském pohřbu, nýbrž že se jedná o útok na samou podstatu moderního českého národa, na inteligenci jakožto jeho reprezentantku a vůdčí složku a na její dorůstající příslušníky, kteří ztělesňovali naději národa pro jeho budoucnost. Protektorátní vláda a prezident proto v zápětí rozjeli akci, jejímž cílem bylo nejenom osvobodit všechny zatčené a internované studenty a uchránit jejich kolegy na svobodě před hrozícím nebezpečím nuceného pracovního nasazení v Německu, nýbrž také zachránit hmotný i duševní majetek vysokých škol před jeho rozchvácením německými institucemi a dosáhnout pokud možno alespoň částečného obnovení jejich činnosti v nejbližší době, a to nejen činnosti výzkumné, jež byla důležitá pro hospodářský život, ale i vyučovací, neboť se v některých oborech již záhy začal projevovat nedostatek odborných sil. Zodpovědět otázky, jakým způsobem tak protektorátní reprezentace činila a s jakým úspěchem, bude hlavním cílem této práce. Její ambicí je alespoň z části doplnit toto šedé místo v historickém poznání našich novodobých dějin.

1.1.Předmět bádání

Touto prací jsem se rozhodl navázat na jeden ze svých starších počinů, který se zabýval intervencemi státního prezidenta Háchy ve prospěch studentů zatčených během „Zvláštní akce 17. listopad 1939“ a který měl tehdy charakter pouze práce proseminární, což také definovalo jeho omezenější záběr i hloubku studia. Tehdejší poměrně kladná odezva ze strany vyučujících i můj neskrývaný zájem o protektorátní dějiny mě podnítily k tomu, že jsem nakonec rozhodl v tématu pokračovat a rozvinout jej šířeji a podrobněji pro účely své magisterské diplomové práce.

Práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol, jež se skládají z několika dalších podkapitol, z nichž některé se pak dále ještě podrobněji člení.

Úkolem první kapitoly by mělo být stručnější seznámení čtenářů s událostmi 17. listopadu 1939, s jejich příčinami, průběhem a bezprostředními následky. Jelikož se touto problematikou zabírají publikace o 17. listopadu 1939 nejčastěji a téma je v nich tedy i poměrně dobře postihnuto, není cílem úvodní kapitoly podat podrobný a vyčerpávající výklad o známých skutečnostech, nýbrž pouze načrtnout základní dějinné kontury a fakta

s odkazy na zevrubněji zpracovaná pojednání. Pouze méně známé skutečnosti jsem měl potřebu rozvést trochu šířeji.

Další kapitola pojednává o záchraně studentů z koncentračních táborů a věznic a snaží se zodpovědět na otázku, s jakou koncepcí a nakolik systematicky k tomuto úkolu protektorátní administrativa přistupovala. Kapitola obsahuje podrobnou analýzu žádostí rodičů postižených studentů, kteří se ve svém zoufalství obraceli na představitele protektorátní správy s nadějí, že tito budou s to vymoci na německé straně brzký návrat jejich synů domů. Z žádostí je možno vyčíst řadu informací o rodinných a sociálních poměrech internovaných studentů a také o všemožných krocích, které rodiče pro záchranu svých synů podnikali. Informace takto získané od rodičů se stávaly bází pro intervenční zákroky, jež pak představitelé protektorátní administrativy podnikali u vrcholných činitelů německých. Systém těchto zákroků je následně zevrubně popsán stejně jako taktika, již státní prezident, protektorátní vláda a její orgány při těchto intervencích u různých představitelů okupační správy v průběhu doby volili, a též její úspěšnost.

Problémy, s nimiž se musela protektorátní administrativa po náhlém uzavření českých vysokých škol potýkat a vypořádat, jsou předmětem předposlední kapitoly. Vysokoškolským studentům, kteří, ač zůstali na svobodě, byli zbaveni možnosti pokračovat ve svých studiích, bylo nutno zajistit další uplatnění, a uchránit je tak od nebezpečí nuceného pracovního nasazení v Německu. Kromě toho mnozí z nich již studenty de facto ani nebyli, neboť jim scházela pouze promoce a titul, bez něhož však nemohli praxi ve vystudovaném oboru vykonávat. S tím je spojen taktéž nedostatek odborných sil, který se záhy po uzavření škol začal v některých oborech projevovat a jenž byl nakonec řešen namísto znovuotevřením českých vysokých škol vysláním vybraných studentů na univerzity v Německu. Kromě českých studentů postihlo uzavření českých vysokých škol též studenty zahraniční a samozřejmě i členy pedagogického sboru a další zaměstnance a i otázku jejich další budoucnosti bylo třeba za strany vlády nějakým způsobem vylikvidovat.

Konečně náplní závěrečné kapitoly je úsilí protektorátní administrativy nejen o znovuotevření českých vysokých škol, ale i o uchránění hmotného a duševního majetku těchto škol před rozchvácením německou stranou a též majetku studentských kolejí, jejichž budovy byly povětšinou zabaveny pro německé účely. Cílem kapitoly je pouze postihnout v tomto smyslu podnikané kroky vlády a státního prezidenta, nikoli podat podrobný výklad osudu jednotlivých zabavených budov a ústavů.

1.2.Prameny a literatura

K tématu 17. listopadu 1939 toho bylo v literatuře napsáno již poměrně mnoho, ovšem mnohdy jen s akcentem na dílčí aspekty, především na průběh demonstrací, zatýkání studentů a jejich následné věznění v koncentračních táborech.⁵ První tematické publikace vycházely u nás již záhy po skončení války. Byl mezi nimi například studentský almanach⁶ redigovaný literárním historikem a kritikem Františkem Buriánkem, též byvším jedním ze studentů, kteří útrapy koncentračního tábora Sachsenhausen-Oranienburg na vlastní kůži zakusili. Podobný charakter měla záhy poté vydaná publikace redigovaná Františkem Kropáčem,⁷ jež kromě základních fakt o 17. listopadu 1939 obsahovala také svědectví o životě v koncentračním táboře, příklady poezie, kterou tam studenti skládali aj. Jisté tematické pasáže poskytují v téže době vydané edice protokolů z výslechů a procesu s K. H. Frankem před Mimořádným lidovým soudem v Praze⁸ a také edice dokumentů norimberského tribunálu o nacistických zločinech vůči Československu.⁹

František Buriánek se podílel také na vzpomínkových sbornících, vydávaných v pozdějších letech ku příležitosti výročí listopadových událostí.¹⁰ K padesátému výročí pak vyšla vzpomínková kniha Jiřího Koukolíka¹¹ a monografie Jozefa Leikerta.¹² Jozef Leikert na svou práci, postihující pouze průběh zatýkacích akcí, navázal v porevoluční době pokračováním, v němž na základě výpovědí pamětníků popsal také život českých studentů v koncentračním táboře Sachsenhausen.¹³ Kompletací obou knih pak ještě

⁵ Dobrý přehled o této literatuře a jejích pohledech na problematiku lze nalézt v: Anna MIKLASOVÁ, *17. listopad 1939 – obraz doby a jeho vnímání v následujících 70 letech*, magisterská diplomová práce na Katedře historie FF MUB, 2012.

⁶ František BURIÁNEK, *17. listopad*. Odboj československého studentstva, 1. vyd., Ústřední svaz československého studentstva, Orbis, Praha 1945.

⁷ František KROPÁČ, *Perzekuce českého studentstva za okupace*, 1. vyd., Ministerstvo vnitra, Praha 1946.

⁸ *Zpověď K. H. Franka*. Podle vlastních výpovědí v době vazby u Krajského soudu trestního na Pankráci, ed. Karel VYKUS, 1. vyd., Cíl, Praha 1946; *Český národ soudí K. H. Franka*, ed. Karel ZAJÍČEK, 1. vyd., Ministerstvo informací, Praha 1947.

⁹ *Československo a norimberský proces*. hlavní dokumenty norimberského procesu o zločinech nacistů proti Československu, ed. Karel ZAJÍČEK – Prokop DRTINA, 1. vyd., Ministerstvo informací, Orbis, Praha 1946.

¹⁰ František BURIÁNEK, *17. listopad*, vydalo ministerstvo školství k 25. výročí 17. listopadu, Univerzita Karlova, Praha 1964; František BURIÁNEK, *Nepokořené mládí*. vyprávění českých studentů z koncentračního tábora Sachsenhausen, 1. vyd., Naše vojsko, Praha 1971; František BURIÁNEK, *Akce 17. listopad*. svědectví českých studentů ze Sachsenhausenu, 1. vyd., Naše vojsko, Praha 1974; František BURIÁNEK, *Svědectví*. příběhy českých studentů z akce 17. listopad, 1. vyd., Mladá fronta, Praha 1979 a posléze i 1984.

¹¹ Jiří KOUKOLÍK, *Sám neprojdeš*, 1. vyd., Český svaz protifašistických bojovníků, Naše vojsko, Praha 1989.

¹² Jozef LEIKERT, *Ráno přišla noc*, 1. vyd., Smena/Mladá fronta, Bratislava/Praha 1989.

¹³ Jozef LEIKERT, *A den se vrátil*. (co následovalo po 17. listopadu 1939), 1. vyd., Astra, Bratislava 1993.

vznikly jeho dvě následující práce k tomuto tématu.¹⁴ Je trochu zarážející, že do nich převzal i některé pasáže ze své první knihy, jež by se daly pochopit jako vynucené ideologickým klimatem minulého režimu, ovšem s nástupem svobodných poměrů v historickém bádání je jejich dikce, dle mého názoru, již neudržitelná.¹⁵

Z knih vydaných k tématu v posledních pětadvaceti letech je třeba jmenovat především výroční sborníky, v nichž jednotlivý pamětníci mj. uvádějí na pravou míru také některé skutečnosti, které byly v literatuře před rokem 1989 z ideologických důvodů zatajovány či mylně interpretovány.¹⁶ Významná je pak práce z pera Tomáše Pasáka,¹⁷ v níž autor navázal na své dřívější články k této problematice. V práci se nevěnoval pouze událostem podzimu 1939, ale stručně nastínil také postoj protektorátní správy, její úsilí dostat internované studenty zpět domů k rodičům a též zachránit majetek vysokých škol. To vše však s užším zaměřením pouze na Univerzitu Karlovu. Právě tyto jeho stručné nástiny jsem se ve své práci pokoušel podrobněji rozvést.

Dílčí informace k tématu lze samozřejmě nalézt jak v syntetických pracích o dějinách Protektorátu Čechy a Morava¹⁸ a dějinách jednotlivých vysokých škol¹⁹ a fakult, tak také v monografiích věnovaných konkrétním osobnostem z této doby,²⁰ vědě a školství.²¹ Při práci mi byly nápomocny rovněž některé informace obsažené v diplomových pracích starších kolegů.²²

¹⁴ Jozef LEIKERT, *Černý pátek sedmnáctého listopadu*, 1. vyd., Univerzita Karlova, Praha 2001; Jozef LEIKERT, *Sny v okovech*, 1. vyd., Rodiče, Praha 2002.

¹⁵ Např.: „*Jestliže se protektorátní vláda v čele s prezidentem Háchou dokázala mávnutím ruky vzdát republiky, vůbec nás nepřekvapuje, že 17. listopadu nepodnikla nic pro zmírnění sankcí vůči studentům... To jen dokazuje, že chtěla hrát roli poslušných loutek.*“ Tuto formulaci nalezneme jak v knize první, tak i poslední. J. LEIKERT, *Sny v okovech*, s. 115.

¹⁶ *17. listopad 1939 po 55 letech*, Český svaz bojovníků za svobodu, ed. Janina VRÁTNÍČKOVÁ, 1. vyd., Doplněk, Brno 1994; *Odkaz 17. listopadu po šedesáti letech*, Český svaz bojovníků za svobodu, ed. Jaroslav HAVEL, 1. vyd., Academia, Praha 2000; *Trpké vzpomínky na 17. listopad*, ed. Zdeněk POUSTA, 1. vyd., Karolinum, Praha 2014.

¹⁷ Tomáš PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, 1. vyd., Karolinum, Praha 1997.

Pro brněnské prostředí představuje podobnou práci dřívější kniha: František NEDBÁLEK – František HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, 1. vyd., Archiv města Brna, Brno 1985.

¹⁸ T. PASÁK, *Pod ochranou říše*, 1. vyd., Práh, Praha 1998; Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Velké dějiny země koruny české*. Svazek XV. a, 1938-1945, 1. vyd., Paseka, Praha a Litomyšl 2006; Detlef BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*. okupační politika, kolaborace a odboj 1939 – 1945, 1. vyd., Prostor, Praha 1999 a jiné.

¹⁹ Zdeněk POUSTA – Jan HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy IV (1918-1990)*, 1. vyd., Karolinum, Praha 1998; Marie BEDNAŘÍKOVÁ, *Dějiny university v Brně*, 1. vyd., Universita J. E. Purkyně, Brno 1969; Alena MÍŠKOVÁ, *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*, 1. vyd., Karolinum, Praha 2002 a jiné.

²⁰ Tomáš PASÁK, *Emil Hácha. (1938-1945)*, 2. vyd., Rybka Publishers, Praha 2007; Dušan TOMÁŠEK – Miloslav MOULIS, *K. H. Frank. vzestup a pád karlovarského knihkupce*, 2. vyd., Epoque, Praha 2003 a jiné.

²¹ Jiří DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu*. Školství, písemnictví, kinematografie, 1. vyd., Národní filmový archiv, Praha 1996; *Věda v českých zemích za druhé světové války*. sborník z konference, ed.

Z vydaných edic pramenů jsem v některých ohledech upotřebil především faksimile dokumentů k 17. listopadu 1939 od pracovníků tehdejšího Státního ústředního archivu,²³ dále edici dokumentů „17. listopad 1939, Okupace: Archivy mluví“²⁴ a některé zmínky jsem našel i v edicích jiných, např. publikaci „Chtěli nás vyhubit.“²⁵

Tím se dostáváme k archivnímu materiálu. Čerpal jsem z fondů českých archivů, a to Národního archivu, Archivu kanceláře prezidenta republiky a Archivu Národního muzea. Z Národního Archivu to byl především rozsáhlý fond Předsednictva ministerské rady, při němž za protektorátu existovalo tzv. koordinační oddělení vedené bývalým diplomatem Hubertem Masaříkem, jehož agendu tvořilo mimo jiné shromažďování a zpracovávání informací o zatčených protektorátních příslušnících a příprava podkladů pro intervence v jejich prospěch, které u okupačních představitelů podnikal většinou státní prezident a předseda vlády, v některých případech však i Masařík osobně. Kromě materiálů o jednotlivých zatčených vysokoškolských studentech a profesorech a intervencích podniknutých v jejich prospěch ze strany PMR se zde nacházejí též materiály týkající se uzavřených a obsazených budov vysokých škol, jejich fakult, ústavů, vysokoškolských kolejí a zákrocích za jejich znovuotevření, př. záchranu jejich majetku. Pohled z druhé strany pak nabízejí určité dokumenty z fondů Úřad říšského protektora a Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, taktéž uložených v Národním archivu.²⁶ Z materiálů uložených v Archivu kanceláře prezidenta republiky jsem nejvíce čerpal z fondu Návštěvy státního prezidenta dr. Háchy u protektora Neuratha, dále z fondů Školství, Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, Dvacátý osmý říjen 1939 a další roky, Studentská demonstrace 15. 11. 1939 (zatýkáni), Uzavření českých vysokých škol a dále fondů k jednotlivým osobám, jako byl Reinhard Heydrich, K. H. Frank, Hans Völckers aj.²⁷ V Archivu Národního muzea jsem potřebné dokumenty našel především ve fondu protektorátního ministra školství a národní osvěty Jana Kaprase a upotřebil jsem též dosud nepublikovaných memoárů z fondu Josefa

Antonín KOSTLÁN, *Práce z dějin akademie věd*, serie C, svazek 3, Archiv Akademie věd České republiky, Praha 1998.

²² Erik MARŠOUN, *Diplomat a politik František Chvalkovský a vyslanectví Protektorátu Čechy a Morava*, magisterská diplomová práce na ÚČD FF UK v Praze, 2002; Michala DANĚČKOVÁ, *Ubytování vysokoškolských studentů v Praze v letech 1918-1939*, diplomová práce na ÚČD FF UK, Praha 2012 a jiné.

²³ *Faksimilia 17. listopad 1939*, ed. Václav BABIČKA – Věra HELEŠICOVÁ, Státní ústřední archiv, Praha 1979.

²⁴ *17. listopad 1939. Okupace. Archivy mluví*, ed. Božena FABIANOVÁ – Bohumil FRANĚK, 1. vyd., Ministerstvo školství, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1969.

²⁵ *Chtěli nás vyhubit. dokumenty o nacistické vyhlazovací a germanizační politice v českých zemích v letech 2. světové války*, ed. Václav KRÁL, 2. vyd., Naše vojsko, Praha 1961.

²⁶ Kompletní výčet je uveden v seznamu literatury v závěru práce.

²⁷ Kompletní výčet je uveden v seznamu literatury v závěru práce.

Klimenta, jenž v Háchově prezidentské kanceláři zastával post přednosta politického a tiskového odboru.

Z důvodů časových i omezeného rozsahu této práce jsem opomenul archivy ve Spolkové republice, které by jistě mohly některé momenty této práce více osvětlit a rozvést, především co se týče pohledu německé strany.

Velká část mnou užitých archivních dokumentů, dobrá třetina až polovina z nich, je psána v německém jazyce, proto jsem při hojných citacích užil svého vlastního překladu, na což je v poznámkách vždy upozorněno. Pokud byl k dispozici též český koncept, podle něhož byla následně vyhotovena německá mutace, citoval jsem z české verze s přihlédnutím k německému originálu kvůli případným diskrepancím, jež jsem však u mnou citovaných dokumentů téměř nezaznamenal. V citacích českých dokumentů jsem kvůli dobovému vyznění ponechal původní pravopis a tvarosloví, pouze jsem upravitel chyby v interpunkci či psaní malých a velkých písmen. Naopak své překlady jsem se raději do dobové mluvy stylizovat nepokoušel. Správné pochopení smyslu německy psaných dokumentů bylo pro moji práci v mnoha případech klíčové, proto jsem u jejich překladu strávil poměrně mnoho času, což ovlivňovalo střídavé tempo mé práce. Nicméně zkušenosti takto získané se mi jistě budou hodit do dalšího studia tohoto období.

Dalším problémem, se kterým jsem se potýkal, bylo správné psaní velkých a malých písmen u názvu některých institucí a titulů. Velká písmena jsem psal zpravidla jen u plných názvů s přihlédnutím k praxi literatury, která se obdobím protektorátu zabývá, proto prosím čtenáře o shovívavost v případě, že narazí na některé drobné chyby v tomto smyslu.

Pro lepší čtenářovu orientaci jsem jednotlivé v textu se vyskytující důležité osobnosti opatřil v poznámce krátkým medailonkem.

2. Události 17. listopadu 1939: příčiny, průběh a bezprostřední následky

2.1. Neklidný podzim

Nacistická akce vůči českým vysokým školám a jejich studentům v listopadu a prosinci 1939 měla nepřímo svůj původ v radikalizaci politické situace, která v protektorátní atmosféře nastala počátkem podzimu. Byla způsobena jednak německým vpádem do Polska, a tedy vypuknutím války, o níž se mezi českým obyvatelstvem všeobecně věřilo, že ji Němci prohrají a že přinese opětovné obnovení Československa, jednak hromadným zatýkáním českých lidí, které tuto nově nastalou situaci doprovázelo. Během tzv. akce Albrecht der Erste bylo 1. září 1939 na území protektorátu zatčeno více než dva tisíce osob, mezi nimiž figurovali především starostové, činovníci Sokola, bývalí politikové, státní zaměstnanci a významní intelektuálové. Někteří z nich byli posléze propuštěni, za což vděčili i důraznému intervenčnímu úsilí ze strany státního prezidenta a protektorátní vlády. Vypuknutím války také vstoupila v platnost nařízení ministerské rady v Berlíně pro obranu Říše, na jejichž základě mohl říšský protektor, jakož i říšský vedoucí SS a šéf německé policie učinit jakákoli opatření k zabezpečení pořádku v protektorátu. Gestapo se stalo naprostým a neomezeným vládcem nad životy příslušníků českého národa.²⁸

2.1.1. Události 30. září a 28. října 1939

Dne 30. září 1939, v den prvního výročí mnichovského diktátu, došlo v Praze a předtím i v Brně k bojkotu tramvajové dopravy. Akce, ke které domácí odboj vyzýval pomocí ilegálních letáků, nápisů či nálepek, měla být výrazem odporu proti poněmčování a okupačním represím. Propagace byla umocněna i zesílenou šeptanou propagandou, která se nevyhnula ani zaměstnancům elektrických drah. Většina vozů tramvajových souprav tak jezdila v uvedený den zcela prázdná, na několika místech došlo i ke strhávání dvojjazyčných nápisů.²⁹

Po víceméně úspěšném bojkotu tramvajové dopravy se pozornost domácí resistance upnula k blížícímu se 28. říjnu, jehož oslavy, jakožto výročního dne vzniku

²⁸ Tomáš PASÁK, *Emil Hácha. (1938-1945)*, 2. vyd., Rybka Publishers, Praha 2007, s. 138.

²⁹ Týž, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, 1. vyd., Karolinum, Praha 1997, s. 14.

Československé republiky, byly německými úřady pochopitelně zakázány.³⁰ Kolem 10. října se mezi obyvatelstvem začaly objevovat ilegální letáky vybízející národ v uvedený den k protiokupačním demonstracím. Informace o těchto chystaných akcích, šířené též za pomoci šeptané propagandy,³¹ samozřejmě neunikly německým bezpečnostním orgánům a úřad říšského protektora proto nařídil, aby byla jak ze strany okupačních orgánů, tak i ze strany protektorátní správy učiněna preventivní opatření.³² V Praze byla na dny 27. až 30. října 1939 vyhlášena gestapem pohotovost prvního stupně, jež se týkala i NSDAP. Řízením akce proti očekávaným demonstracím, kvůli kterým byla narychlo zřízena tzv. Sonderkommando, byl pověřen kriminální rada Dr. Carl Bäumlberg, přičemž na celou akci také dohlížel velitel německé bezpečnostní policie a bezpečnostní služby³³ v protektorátu Walter Stahlecker³⁴ a úřad říšského protektora.³⁵ Vláda a představitelé protektorátní správy varovali lid před neuváženými akcemi a k opatrnosti nabádal dokonce i exil v Londýně.³⁶

V osudný den 28. října 1939 byla v mnoha pražských podnicích na výzvu odbojového hnutí zastavena práce, velká část pražského dělnictva přišla do továren svátečně oblečena a ozdobena trikolórami v národních barvách.³⁷ Ty byly k dostání i u pouličních prodavačů v centru města, kde se již od dopoledních hodin začaly srocovat davy obyvatel. Zpočátku probíhaly demonstrace v Praze vcelku poklidně, jiná situace ovšem nastala odpoledne, kdy došlo k vystupňování provokací jak ze strany německých civilistů, tak i německých bezpečnostních orgánů, za nimiž se zřetelně rýsoval duch K. H.

³⁰ Protektorátní vláda tento svátek zrušila 18. září 1939 vládním nařízením č. 219 Sb. Archiv kanceláře prezidenta republiky (AKPR), fond Dvacátý osmý říjen 1939 a další roky – události a zatýkání, sign. T371/39, podsign. T373/39.

³¹ První šeptané zmínky o 28. říjnu se mezi obyvatelstvem objevily již koncem léta 1939, a to v tom smyslu, že bývalý státní svátek bude slaven již za změněných poměrů, neboť mezitím bude Československo obnoveno. AKPR, fond Dvacátý osmý říjen 1939 a další roky – události a zatýkání, sign. T371/39, podsign. T70/40.

³² T. PASÁK, *Emil Hácha*, s. 148.

³³ Sicherheitsdienst (SD), zpravodajská služba SS a NSDAP.

³⁴ Franz Walter Stahlecker (1900 – 1942), velitel Sicherheitspolizei a SD v protektorátu, později v říšském komisariátu Ostland, kde měl na svědomí zavraždění statisíců Židů, Romů a komunistů. Zabit v boji se sovětskými partyzány.

³⁵ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, 1. vyd., Karolinum, Praha 1997, s. 37.

³⁶ Vít MACHÁLEK, *Prezident v zajetí*. Život, činy a kříž Emila Háchy, 1. vyd., Regulus, Praha 1998, s. 155.

Zajímavé je, že v žádném z ilegálních letáků nebyly výzvy k nějakým násilným činům, ba naopak zde byla často přímo důtklivá varování před jakýmkoli násilím a upozornění na přísná bezpečnostní opatření německých policejních a vojenských úřadů. AKPR, fond Dvacátý osmý říjen 1939 a další roky – události a zatýkání, sign. T371/39, podsign. T70/40.

³⁷ Někteří nosili také čepice se štítkem, tzv. „Masaryčky“ či odznak Národního souručenství (NS) obrácený vzhůru. Takto vzniklé iniciály SN měly podle šeptané propagandy znamenat „Smrt Němcům!“. Tamtéž.

Franka,³⁸ který využil tehdejší nepřítomnosti říšského protektora v hlavním městě protektorátu. K nejdramatičtějším střetům docházelo na Václavském náměstí a v jeho okolí. Stahlecker nařídil demonstranty rozehnat. Na vyklízení středu města se kromě české uniformované protektorátní policie podílely i oddíly německé pořádkové policie, SA a SS, které si počínaly obzvlášť brutálně. Někteří demonstranti byli zatýkáni příslušníky německé tajné státní policie a odváděni do sídla gestapa v Petschkově paláci. K úplnému vyklízení Václavského náměstí došlo ale až kolem 18. hodiny na popud státního tajemníka K. H. Franka, který již v odpoledních hodinách v doprovodu šéfa německé bezpečnostní policie v protektorátu Waltera Stahleckera tlumočil v Lánech prezidentu Háchovi a ministerskému předsedovi Eliášovi³⁹ stanovisko Adolfa Hitlera⁴⁰ vyhrožující v případě pokračování demonstrací zrušením „protektorátní autonomie“ a nasazením osobní standarty SS a těžkých zbraní.⁴¹ Demonstrace pokračovaly v Praze i následující den, i když s daleko menší intenzitou, zatímco na ostatních místech protektorátu byl již relativní klid.⁴² Také mimo Prahu došlo na výroční den vzniku republiky k několika projevům shlukování jednotlivců či stávek v továrnách, jednalo se však víceméně o méně vážné případy, které neměly masový charakter a nevyžadovaly zásah německých bezpečnostních orgánů.⁴³

Během 28. října bylo v Praze podle zprávy německé bezpečnostní policie zatčeno na 400 osob, vesměs mladistvých, mezi nimi i 23 studentů.⁴⁴ Někteří z těch, jež zatkla německá policie, byli vězněni na Pankráci, případně v koncentračních táborech až do roku 1942 nebo i déle.⁴⁵ Při střetech německých oddílů s českými demonstranty došlo i na

³⁸ Karl Hermann Frank (1898 – 1946), sudetoněmecký politik, za protektorátu státní tajemník v úřadu říšského protektora, posléze státní ministr pro Čechy a Moravu, „kat českého národa.“ Po válce popraven čs. orgány.

³⁹ Alois Eliáš (1890 – 1942), čs. legionář v Rusku během první světové války, divizní generál, ministr dopravy v Beranově vládě a od dubna 1939 do září 1941 předseda protektorátní vlády, příslušník vojenské odbojové organizace Obrana národa. Po příchodu Heydricha do Prahy zatčen, odsouzen k trestu smrti a za tzv. druhé heydrichiády popraven, a to jakožto jediný předseda vlády z Německem okupovaných zemí.

⁴⁰ Adolf Hitler (1889 – 1945), Vůdce a říšský kancléř nacistického Německa, v dubnu 1945 spáchal ve svém bunkru v Rudou armádou obleženém Berlíně se svou manželkou Evou Braunovou sebevraždu.

⁴¹ AKPR, fond Dvacátý osmý říjen 1939 a další roky – události a zatýkání, sign. T371/39, podsign. T376/39.

⁴² Tamtéž, podsign. T373/39.

⁴³ Tamtéž, podsign. T408/39.

Dokonce i malé výbuchy rozbušek na kolejích pod projíždějícími vlaky nezpůsobily žádné vážnější škody a měly spíše symbolický význam. Jiří PERNES, *Kapitoly z dějin Vysokého učení technického v Brně*. (Cesta moravské techniky 20. stoletím), 1. vyd., VUTIUM, Brno 2009, s. 99.

Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Velké dějiny zemí koruny české*. Svazek XV. a, 1938-1945, 1. vyd., Paseka, Praha a Litomyšl 2006, s. 338 uvádí, že neexistovalo prakticky jediné větší město v protektorátu, kde by lidé nevyšli do ulic, aby se zúčastnili demonstrace proti okupantům.

⁴⁴ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 45.

⁴⁵ Tamtéž, s. 46.

výstřely. Těm v Žitné ulici padl za obět mladý pekařský učeň Václav Sedláček, dalších třináct osob bylo těžce zraněno.⁴⁶ Lehce zraněných bylo několik set, někteří však ošetření raději vůbec nevyhledali, neboť se chtěli vyhnout úřednímu šetření a případným perzekucím.⁴⁷ Jedním z těžce zraněných byl student Lékařské fakulty UK Jan Opletal. Střelné zranění dutiny břišní utrpěl na křižovatce ulic Žitné a Nezábanské a 11. listopadu 1939 mu po těžkém boji ve Všeobecné fakultní nemocnici podlehl.⁴⁸ Důstojné rozloučení se svým kolegou, jež by bylo zároveň tichou manifestací, naplánovali členové studentské samosprávy Hlávkovy koleje na 15. listopad. Příslušné protektorátní úřady narychlo připravovanou akci sice povolily, neboť nechtěly jejím rušením jitiřit nálady už tak neklidného studentstva, organizátoři se však museli osobně zaručit za její poklidný průběh. Atmosféra v protektorátu byla po 28. říjnu velice napjatá a německé orgány v čele s K. H. Frankem hrozily jakýkoli náznak opakování říjnových demonstrací potlačit s požehnáním Berlína všemi dostupnými prostředky. Předseda studentské samosprávy Hlávkovy koleje Maxmilian Martischnig⁴⁹ proto vydal prohlášení, v němž apeloval na své kolegy, aby během pohřbu zachovali klid a nedali se strhnout k žádným projevům odporu vůči režimu. Taktéž ministerstvo školství a národní osvěty reagovalo na objevivší se ilegální letáky vyzývající studenty k aktivní účasti na pohřbu důtklivým pokynem děkanům jednotlivých fakult, aby své studenty náležitě poučili a upozornili je na nutnost zachování klidu a pořádku během smutečního rozloučení.⁵⁰

2.1.2. Pohřeb Jana Opletala a studentská demonstrace

Pohřeb mladého medika se konal ráno 15. listopadu 1939 o půl desáté v kapli Hlavova patologického ústavu na pražském Albertově. Samotného obřadu v kapli se účastnili pouze nejbližší příbuzní se zástupci Hlávkovy koleje, UK a ČVUT.⁵¹ Po jeho skončení byla rakev se zesnulým nesena ve smutečního průvodu ke kostelu Zvěstování Panny Marie Na Slupi, kde byla naložena do pohřebního auta. To odvezlo Opletalovu

⁴⁶ Tamtéž; Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, 1. vyd., Themis, Praha 1996, s. 98.

⁴⁷ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 47.

⁴⁸ Tamtéž, s. 59.

⁴⁹ Maxmilian Martischnig (1912 – 1984), předseda samosprávy Hlávkovy koleje a hlavní organizátor pohřbu Jana Opletala. Podařilo se mu uniknout zatčení, prchnout do Anglie, kde na univerzitě v Oxfordu úspěšně dokončil studia medicíny, a poté se jako lékař speciálních jednotek zúčastnil bojů v Indii a Barmě.

⁵⁰ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 66.

Ministr Feierabend jednal s členem výboru Národního souručenství a vedoucím jeho studentského odboru doc. Josefem Matouškem a ten mu přislíbil, že doprovod studentů Jana Opletala na jeho poslední cestě nepřeroste v demonstrace. Matoušek byl později prvním z devíti popravených 17. listopadu. J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Velké dějiny země koruny české*. Svazek XV. a, 1938-1945, s. 342.

⁵¹ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 69.

rakev do Nákla⁵² u Litovle k pohřbení. Po skončení smutečního rozloučení se však studenti⁵³ nerozešli, nýbrž spontánně pokračovali dál v průvodu do středu města. Během pochodu začal dav zpívat vlastenecké písně a provolávat protinacistická hesla. Místy došlo i na strhávání dvojjazyčných tabulek z vozů elektrických drah. Příslušníci české pořádkové policie se studentům sice v pochodu pokusili zabránit, jedině, čeho dosáhli, však bylo pouze rozdělení davu do několika směrů. K největším incidentům s policií došlo na Karlově náměstí před budovou ČVUT, na Národní třídě, u budovy bývalého parlamentu a před právnickou fakultou u Čechova mostu. Zde proti studentům zasahovala za účasti SS německá pořádková policie a pokoušela se co nejvíce vysokoškoláků zatknout. Porušila přitom nedotknutelnost akademické půdy a vpadla do budovy fakulty, kde se někteří ze studentů snažili ukrýt. Tímto incidentem průvod studentů skončil, k dalšímu shromažďování v Praze již nedošlo.⁵⁴

Během manifestačního rozloučení s Janem Opletalem bylo zadrženo českou policií devět studentů, německé orgány pak pozatýkaly při incidentu před právnickou fakultou asi 20 osob.⁵⁵ Zatímco česká policie po předvedení a zjištění nacionalisticky zatčené studenty propouštěla, německá policie odváděla zadržené osoby k výslechu do Petschkova paláce a následně je převážela rovnou na Pankrác k internaci.⁵⁶ Těž postup německých pořádkových sil vůči demonstrujícím studentům byl daleko brutálnější, než v případě jejich českých kolegů.⁵⁷

2.2. Německá reakce na studentskou demonstraci

Oproti demonstracím z 28. října 1939, které byly podzemním hnutím předem plánované a účastnilo se jich jak v Praze, tak i na jiných místech protektorátu široké

⁵² Jan Opletal se narodil ve Lhotě nad Moravou, vzdálené od Nákle asi 2 km.

⁵³ Pohřbu se mělo účastnit na 4000 studentů. J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, s. 100.

⁵⁴ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 73.

⁵⁵ Tamtéž. Srovnej s Karel KRÁTKÝ, *Studenti zatčení dne 15. listopadu 1939*, in: 17. listopad 1939 po 55 letech, Český svaz bojovníků za svobodu, ed. Janina VRÁTNÍČKOVÁ, 1. vyd., Doplněk, Brno 1994, s. 39, kde se uvádí 15 zatčených studentů; 15 zatčených osob uvádí i Jan HAVRÁNEK, *Univerzita Karlova v letech 1939 – 1945*, in: Věda v českých zemích za druhé světové války - sborník z konference, ed. Antonín KOSTLÁN, *Práce z dějin akademie věd*, serie C, svazek 3, Archiv Akademie věd České republiky, Praha 1998, s. 34.

⁵⁶ Z Pankráce byli tito studenti koncem května 1940 převezeni do německé věznice na Karlově náměstí a v srpnu téhož roku do detašované věznice pražského gestapa v Malé pevnosti v Terezíně. K. KRÁTKÝ, *Studenti zatčení dne 15. listopadu 1939*, in: 17. listopad 1939 po 55 letech, s. 40; František BURIÁNEK, *17. listopad*. Odboj československého studentstva, 1. vyd., Ústřední svaz československého studentstva, Orbis, Praha 1945, s. 136. Srovnej s T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 148, který uvádí, že k převozu do Terezína došlo již v květnu 1940.

⁵⁷ Podrobnější vyličení Opletalova pohřbu v T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 69 - 76.

spektrum lidí, byla demonstrace po pohřbu Jana Opletala spontánní a čistě pražskou záležitostí, jíž se v převážné míře účastnili pouze čeští vysokoškolští studenti. To byl také důvod, proč následná odvetná akce okupantů byla zaměřena právě vůči nim. Německé okupační orgány využily proběhnuvších demonstrací jako vhodné záminky k již dlouho plánované akci vůči českému vysokému školství, jež bylo jedním ze zbylých symbolů suverenity českého národa, a tím i trnem v jejich oku. Též státní tajemník Frank již dlouho čekal na vhodnou příležitost k brutálnímu zákroku vůči s okupací stále ještě nesmířivší se české veřejnosti a k prosazení celkově tvrdšího kurzu okupační politiky v protektorátu, kterému prozatím bránila, jak byl přesvědčen, přílišná umírněnost Neurathova,⁵⁸ jenž však jakožto zástupce Vůdce a říšského kancléře a zplnomocněnc říšské vlády hrál doposud na okupovaném zbytku českého území první housle. Frank, jak už bylo výše nastíněno, měl prsty nejen v záměrných provokacích, a tím i vyhocení pražských demonstrací 28. října, jejichž průběh neváhal ve zprávě Hitlerovi patřičně zveličít, ale pravděpodobně také do určité míry i ve vyostření situace, jež následovala po skončení pražského pohřbu Jana Opletala.⁵⁹ Jeho aktivity tomto směru byly vedené snahou dosáhnout za Himmlerovy⁶⁰ tiché podpory diskreditace dosavadní linie Neurathovy, čímž by měl nakročeno k převzetí hlavních otěží okupační politiky.⁶¹

⁵⁸ Konstantin Hermann Karl svobodný pán von Neurath (1873 – 1956), německý šlechtic, meziválečný ministr zahraničí, po zřízení Protektorátu Čechy a Morava působil v Praze jako říšský protektor až do svého odvolání v září 1941 (funkce oficiálně zbaven až v srpnu 1943).

⁵⁹ Pražská řídicí úřadovna gestapa připravila v Petschkově paláci letáky vlastní fingované letáky, jež měly rozdmýchat nepřátelství mezi Čechy a Němci. J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Velké dějiny zemí koruny české*. Svazek XV. a, 1938-1945, s. 341.

⁶⁰ Nakolik souzněl říšský vedoucí SS s těmito Frankovými plány, dokazují nejen jemu adresované Frankovy dopisy z počátku listopadu 1939, v nichž státní tajemník nabádal říšského vedoucího SS k pokoutnému ovlivňování Hitlera ve prospěch této věci, ovšem současně se zdůrazněním, že se tak má dít přísně bez protektorova vědomí, nýbrž také Frankovo povýšení do hodnosti SS-Gruppenführera, tj. stejné šarže, jakou se honosil von Neurath, již Himmler s Hitlerovým souhlasem svému vděčnému pražskému komplici udělil počátkem listopadu 1939. Na rozdíl od říšského protektora, který měl tuto hodnost propůjčenou pouze jako titulární, poskytovala K. H. Frankovi nová hodnost i vyšší pravomoci výkonné. Gustav von SCHMOLLER, *Die deutschen Vergeltungsmassnahmen nach den tschechischen Studentendemonstrationen in Prag im Oktober und November 1939*, in: Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder, Band 20/1979, s. 164.

Dále Frank v těchto dopisech dokonce vyjádřil přání, aby mu Češi, u nichž ke své nelibosti předpokládal, že se po vyslovených hrozbách budou nyní držet zpátky, poskytl záminku „aby z hlediska vnitřní i vnější odpovědnosti vznikla možnost k nasazení státních mocenských prostředků.“ Bylo by proto třeba „jasně a strážlivě zvážit... ,zda by neměla být do řad Čechů naočkována nálada, která by navzdory jejich záměrům vedla k protiříšským demonstracím.“ René KÜPPER, *K. H. Frank*. (1898 – 1946), politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty, 1. vyd., Argo, Praha 2012, s. 132.

⁶¹ G. v. SCHMOLLER, *Die deutschen Vergeltungsmassnahmen...*, s. 161.

2.2.1. Setkání představitelů okupační moci s Hitlerem v Berlíně a příprava represivní akce

Dopoledne 16. listopadu odletěl protektor von Neurath v doprovodu svého podřízeného Hanse Völckerse,⁶² státního tajemníka K. H. Franka a generála Ericha Fridericiho⁶³ k Adolfu Hitlerovi do Berlína, aby zde podal informace o politické situaci v protektorátu, událostech posledních dnů a případně dohodl následná opatření. Třebaže se žádný písemný záznam z jednání nedochoval,⁶⁴ vyplývá z pozdějších výpovědí účastníků, že Hitler zahájil toto jednání již o všem plně informován a rozhodnut uzavřít české vysoké školy v odvetě za studentské bouře.⁶⁵ Následně byl vbrzku na jednání s říšským kancléřem, kterého se účastnili také Martin Bormann⁶⁶ a Heinrich Himmler, povolán protektorátní vyslanec František Chvalkovský,⁶⁷ který o svém pozvání do říšského kancléřství zpravil již v dopoledních hodinách telefonicky pražskou vládu a mezitím vyčkával v jednom ze salonků říšského kancléřství.⁶⁸ Předvolání protektorátního vyslance a bývalého česko-slovenského ministra zahraničí na kobereček před Hitlera a jeho nohsledy mělo, jak později vzpomínal Hans Völckers, velmi emotivní průběh. Zatímco němečtí činitelé a hodnostáři seděli usazeni v pohodlných křeslech, musel Chvalkovský jako jediný ze zúčastněných ponížene stát a v symbolické pozici obžalovaného před soudem si od Hitlera vyslechnout spršku těch nejprudších nadávek. „Dne 15. března, spustil Hitler, jsem udělal velkou chybu, myslel jsem, že Čechy ušetřím války a dám jim jíst, že dostanou rozum. Měl jsem to udělat jako s Poláky, ale to nevádí, to se může ještě udělat. Do každého hloučku se bude střílet kulometry a bude-li ještě nějaká demonstrace, srovnám Prahu se zemí, jako jsem to udělal s Varšavou. Čechy rozptýlím a nastěhuji tam Němce.“⁶⁹ Dále říšský kancléř shrnul svůj pohled na vývoj v protektorátu a oznámil vyslanci protektorátní vlády svoje rozhodnutí nechat české vysoké školy s okamžitou platností uzavřít na tři roky a ubytovat v nich oddíly SS. Strůjci listopadové demonstrace měli být zatčeni. Jakékoli další projevy neklidu měly být napříště bez jakýchkoli ohledů ze strany okupačních orgánů přísně potlačeny těmi nejostřejšími prostředky. Nakonec

⁶² Hans Hermann Völckers, vedoucí kabinetu říšského protektora. Měl problémy kvůli neárijskému původu své manželky.

⁶³ Erich Friderici (1885 – 1964), zplnomocněnec Wehrmachtu při úřadu říšského protektora.

⁶⁴ G. v. SCHMOLLER, *Die deutschen Vergeltungsmassnahmen...*, s. 164.

⁶⁵ Tamtéž, s. 165.

⁶⁶ Martin Bormann (1900 – 1945), Hitlerův osobní tajemník a vedoucí hlavní kanceláře NSDAP s titulem říšského ministra.

⁶⁷ František Chvalkovský (1885 – 1945), čs. diplomat, meziválečný vyslanec v Římě a Tokiu, za druhé republiky ministr zahraničí, po okupaci vyslanec protektorátní vlády v Berlíně.

⁶⁸ Erik MARŠOUN, *Diplomat a politik František Chvalkovský a vyslanectví Protektorátu Čechy a Morava*, magisterská diplomová práce na ÚČD FF UK v Praze, 2002, s. 131.

⁶⁹ Tamtéž.

Hitler poslal českého vyslance pryč s tím, aby o všem zpravil pražskou vládu, což Chvalkovský učinil ve stručnosti nejdříve telefonicky a posléze se vydal přímo do Prahy podat podrobnější referát.⁷⁰ Po vyslancově odchodu považoval Hitler jednání za skončené, a němečtí účastníci se tak přesunuli do jídelny v budově říšského kancléřství, aby poobědvali. Během oběda se již o pražských událostech, jak později shodně vypověděli Neurath i Völckers, více nehovořilo. Po obědě se říšský protektor s Hitlerem rozloučil a v doprovodu svého pobočníka Völckerse odjel do své vily v Dahlemu na berlínském předměstí, kde chtěl strávit zbytek dne. Letecký návrat Neuratha, Völckerse a Franka byl plánován až na den následující. K. H. Frank se však po společném obědě u Hitlera v budově kancléřství ještě chvíli zdržel, z čehož vládce Černínského paláce sice nebyl úplně nadšen, neboť věděl, že státní sekretář proti němu prakticky již od vzniku protektorátu potají s tichou podporou Himmlera i Heydricha⁷¹ intrikuje, nicméně veškeré jeho podezření se rozplývalo v důvěře Hitlera k jeho osobě, o níž doposud nepochyboval. Poté, co říšský protektor se svým společníkem dorazili do Dahlemu a odebrali se k odpočinku, rozezněl se ve vile náhle telefon. Byl to Frank a žádal svého nadřízeného o povolení odcestovat ještě týž den protektorovým letadlem do Prahy z důvodů „mimořádně závažných“. Neurath s nevelkým nadšením odpověděl kladně a podotkl, že tedy pojedou s Völckersem dalšího dne ráno do Prahy vlakem pravidelné linky.⁷²

Co však státního sekretáře přimělo tak narychlo změnit dohodnutý plán? Důvodem byl obsah rozmluvy, kterou Frank po Neurathově odchodu z říšského kancléřství vedl s Hitlerem ex post a jíž se s největší pravděpodobností účastnil také Himmler. Při tomto rozhovoru udělil Hitler Frankovi dodatečné instrukce pro další odvetná opatření, která měla již oznámené uzavření českých vysokých škol doprovázet. Bylo jimi zastřelení původců studentských nepokojů a také zatčení a následné převezení většího počtu českých vysokoškoláků do koncentračního tábora v Německu. Pochopitelně nemáme o tomto dodatečném rozhovoru žádné písemné záznamy a i Frank jej jakožto jediný přeživší svědek po válce před soudem popíral tvrdě, že všechny potřebné rozkazy Hitler sdělil všem pražským účastníkům již během prvního jednání. Přesto není pochyb, že Hitler tyto rozkazy musel Frankovi udělit během tohoto pozdějšího rozhovoru, neboť v dopise z 29.

⁷⁰ Zvolený postup, kdy se Hitler obrací na českou protektorátní vládu přes jejího vyslance jakožto zástupce autonomního protektorátu, byl unikátní a již nikdy se neopakoval. Chvalkovský už nikdy poté nedostal u Hitlera zvláštní audienci a veškeré Hitlerovy styky s protektorátem se děly výhradně přes úřad říšského protektora, později přes úřad říšského ministra pro Čechy a Moravu. Tamtéž, s. 132.

⁷¹ Reinhard Tristan Eugen Heydrich (1904 – 1942), šéf Hlavního říšského bezpečnostního úřadu v Berlíně, jeden z autorů konečného řešení židovské otázky, od září 1941 do června 1942 zastupující říšský protektor v Čechách a na Moravě. Zemřel na zranění utrpěná při atentátu, který na něm spáchali čs. parašutisté.

⁷² G. v. SCHMOLLER, *Die deutschen Vergeltungsmassnahmen...*, s. 167.

listopadu 1939 adresovaném protektoru Neurathovi, ve kterém se Frank svůj postup při uplatňování odvetných opatření vůči českým vysokoškolským studentům snažil ospravedlnit, uvádí: „*Die mir erteilte Weisung des Führers lautete...*“⁷³ a Neurath stejně jako Völckers po válce před soudem kategoricky popřeli, že by takový rozkaz od Hitlera slyšeli již při prvním jednání, kterého byli účastní. O tom, že se při výsleších dalo více věřit vládci Černínského paláce a šefovi jeho kabinetu než státnímu tajemníku, svědčí rovněž to, že Frank při svém výslechu též vypověděl, že onoho dne, tj. 16. listopadu, se ještě všichni tři společně vrátili letadlem do Prahy, což, jak víme nezávisle z více zdrojů, neodpovídá skutečnosti. Není rovněž vyloučeno, že iniciativa k těmto dodatečným odvetným opatřením nevzešla automaticky od Hitlera, nýbrž to mohl být právě Frank nebo Himmler, kdo s tímto podnětem jako první přišel a následně se snažil pro něj Hitlera získat. V každém případě byla tato opatření zcela v duchu Frankových a Himmlerových snah o tvrdší politiku vůči Čechům v protektorátu, o niž již poměrně dlouhou dobu nepokrytě usilovali.⁷⁴

Ještě než usedl na berlínském letišti Tempelhof do letadla, telefonoval Frank veliteli německé bezpečnostní policie v Praze Horstu Böhmemu,⁷⁵ aby mezitím připravil vše důležité pro vykonání Hitlerova rozkazu. Na základě těchto Frankových instrukcí byli na pozdní odpoledne do zasedacího sálu Petschkova paláce svoláni vrcholní představitelé pražského gestapa, německé kriminální policie, Sicherheitsdienstu a Waffen-SS. Ze samotného úřadu říšského protektora však o této chystané schůzi nebyl informován nikdo, a tudíž nebyl ani nikdo z tohoto úřadu, pokud samozřejmě nepočítáme K. H. Franka, přítomen.⁷⁶ Po zahájení tohoto jednání, jemuž K. H. Frank předsedal, byl nejprve Waltrem Jacobim⁷⁷ předložen seznam studentů, kteří měli být pro výstrahu popraveni. Seznam byl sestaven na základě zpráv od konfidentů gestapa⁷⁸ a SD. K. H. Frank následně jmenovitě zaškrtil, koho se bude poprava týkat.⁷⁹ Těchto devět později zastřelených studentských funkcionářů a členů akademické obce, z nichž mnozí byli zatčeni již 16. listopadu večer při přepadu schůze v ústředí Národního svazu českého

⁷³ Tamtéž, s. 168.

⁷⁴ Tamtéž.

⁷⁵ Horst Böhme (1909 – 1945), příslušník pražského gestapa, po Stahleckerovi převzal během r. 1940 funkci velitele bezpečnostní policie a SD v protektorátu.

⁷⁶ G. v. SCHMOLLER, *Die deutschen Vergeltungsmassnahmen...*, s. 169.

⁷⁷ Walter Jakobi (1909 – 1947), velitel úřadovny SD v Praze. Po válce popraven čs. orgány.

⁷⁸ Jedním z konfidentů měl být Jaroslav Hošek, člen Gajdových fašistů, dosazený do Národního studentského svazu jako jeho čtvrtý místopředseda. Měl na starosti styk s německými studenty. Kuneš SONNTAG, *Vzpomínky na život*, in: Odkaz 17. listopadu po šedesáti letech, Český svaz bojovníků za svobodu, ed. Jaroslav HAVEL, 1. vyd., Academia, Praha 2000, s. 43.

⁷⁹ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 107.

studentstva v Čechách a na Moravě v Hopfenštokově ulici,⁸⁰ pak byli německou propagandou označeni za strůjce demonstrací z 15. listopadu.⁸¹ Dále bylo na poradě v Petschkově paláci podrobně rozplánováno přepadení a obsazení jednotlivých kolejí,⁸² zatčení v nich ubytovaných studentů a jejich svoz do jízdního ruzyňských kasáren. Zásada předání osob odsouzených k trestu smrti byla dohodnuta mezi velitelem německé bezpečnosti policie a SD v protektorátu Waltrem Stahleckerem a Bernardem J. K. Vossem, velitelem 6. pluku zbraní SS-Totenkopfstandarte.⁸³

Mezitím, co Frank se svými kumpány plánoval a pomalu rozjížděl brutální odplatu za studentské demonstrace, dleli nic netušící Neurath s Völckersem stále ještě v Berlíně. Do Prahy odjeli až dopoledne následujícího dne vlakovým spojem dle pravidelného jízdního řádu. Když odpoledne dorazili na pražské hlavní nádraží, čekal na ně již vůz, který dovezl Völckerse k jeho bytu ve Schwarzenberském paláci, zatímco říšský protektor pokračoval dále do svého sídla v budově bývalého čs. ministerstva zahraničí. Když pak zakrátko do Černínského paláce zamířil ze svého bytu také Völckers spatřil náhle na zdech velké červené plakáty s textem vyhlášky informující o proběhnuvším uzavření českých vysokých škol na tři roky, zastřelení devíti „strůjčů“ studentských demonstrací a vzetí většího počtu českých vysokoškoláků do vazby.⁸⁴ Ke svému zděšení spatřil

⁸⁰ Dnešní ulice Navrátilova.

Národní svaz českého studentstva byl organizační složkou Národního souručenství a sdružoval oblastní Svazy českého studentstva v Praze a Brně, které zase sdružovaly všechny fakultní spolky, jejichž členem byl povinně každý student. Vedení Národního svazu bylo jmenováno v září 1939 náměstkem vedoucího Národního souručenství Josefem Nebeským (1889 – 1966) na návrh komise pro mládež tohoto orgánu. Tamtéž, s. 112.

⁸¹ Dle svědectví Kuneše Sonntaga (1919 – 2010), jenž byl zatčen při přepadu schůze v ústředí Národního studentského svazu, bylo toho večera zatčeno celkově 12 studentských funkcionářů (i bývalých), z nichž 8 bylo stanným soudem, kterému předsedal údajně sám K. H. Frank, odsouzeno k trestu smrti. Tuto informaci měl mít Sonntag od Bedřicha Kouly, posledního z popravených, s nímž krátce předtím sdílel celu na Pankráci. K. SONNTAG, *Vzpomínky na život*, in: Odkaz 17. listopadu po šedesáti letech, s. 44.

⁸² Dle Sonntaga se Frank, s nímž se po svém zatčení setkal v Petschkově paláci a jemuž byl donucen nakreslit plánek Švehlovy koleje, domníval, že v budovách kolejí jsou ukryta skladiště zbraní. Tamtéž.

⁸³ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 107.

⁸⁴ Podobnou zprávu měl o páté hodině odpolední vysílat též český rozhlas. J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, s. 101; *17. listopad 1939*. Okupace. Archivy mluví, ed. B. FABIANOVÁ – B. FRANĚK, s. 39.

Pokud skutečně rozhlas o páté hodině odpolední vysílal zprávu v podobném znění jako text tou dobou vylepovaných vyhlášek, včetně uvedení devíti zastřelených, znamenalo by to, že vyhlášky, které měl na Frankův příkaz nechat vyrobit jeho podřízený Robert Gies, musely být v tisku ještě předtím, než došlo k popravě posledního ze zastřelených, Bedřicha Kouly, který měl být zastřelen právě kolem páté hodiny odpolední. Text vyhlášky musel být tedy koncipován ještě v době, kdy Neurath dlel v Berlíně či ve vlaku na cestě do Prahy, proto jej protektor nemohl schválit ani podepsat. A jelikož Hitler v Berlíně přesný počet studentů, kteří mají být zastřeleni, i podle Frankovy pozdější výpovědi neudal, musel tedy být hlavním zosnovatelem těchto vražd právě K. H. Frank. Jozef LEIKERT, *Černý pátek sedmnáctého listopadu*, 1. vyd., Univerzita Karlova, Praha 2001, s. 115; T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 108.; G. v. SCHMOLLER, *Die deutschen Vergeltungsmassnahmen...*, s. 170.

Völckers pod vyhláškami Neurathův podpis.⁸⁵ Když si pak našťvaný Neurath nechal Franka zavolat, aby mu podal vysvětlení, odvolával se státní sekretář na rozkaz, který dostal od Vůdce.⁸⁶ Při pozdější audienci předsedy vlády Eliáše však nedával své rozhořčení znát a navenek všechna opatření vydaná pod jeho jménem akceptoval, což se dá vysvětlit jeho konzervativní náturou úředníka ze staré školy, jež mu důrazně nakazovala potlačovat navenek zdání jakýchkoli diskrepancí uvnitř úřadu.⁸⁷ Přestože jej Völckers nabádal, aby po takovéto studené sprše, která jasně ukázala, jak jsou karty ve skutečnosti rozdány, odstoupil a zachoval si alespoň něco ze své šlechtické cti, rozhodl se Neurath ve své protektorské funkci setrvat, snad aby mohl zabránit dalším Frankovým špatnostem.⁸⁸ Napříště si alespoň vymínil, že veškeré exekuce z politických a policejních důvodů musí nejdříve projít jeho schválením, stejně tak i zveřejnění informací o nich.⁸⁹

Při tomto sólovém podniku se K. H. Frankovi vlastně podařilo obejít celý aparát úřadu říšského protektora, neboť průběh odvetné akce se odehrával zcela pod taktovkou orgánů bezpečnostní policie a SS, jichž byl v protektorátu Frank nejvyšším představeným, nepodléhaje přitom v této funkci žádnému dozoru ze strany úřadu říšského protektora. Překvapení zásahem nebyli však pouze zaměstnanci ÚŘP, kteří se o něm dozvěděli stejně jako ostatní obyvatelstvo z uveřejněných plakátových vyhlášek, ale také nižší německé správní orgány, jež ÚŘP přímo podléhaly. Kupříkladu brněnský oberlandrát Westerkamp⁹⁰ si v dopise státnímu podsekretáři Kurtu von Burgsdorffovi⁹¹ ze 17. listopadu 1939 postěžoval, že jeho úřad nemůže řádně plnit svou povinnost dohlížet na klid a pořádek v daném místě, když mu o takovýchto akcích ze strany německé policie a

⁸⁵ Podle L. K. Feierabenda, který ve svých pamětech zaznamenal vzpomínku Neurathova osobního tajemníka Dr. Richarda Thilenia, s nímž se setkal roku 1964 v Praze, zjistil říšský protektor zneužití svého podpisu na vyhlášce již během cesty automobilem z nádraží do Černínského paláce. Při průjezdu Malou Stranou upoutaly jeho pozornost ony velké červené plakáty, proto přikázal zastavit a poslal Thilenia, který s nimi v autě cestoval, aby zjistil, oč jde. Po daném vysvětlení prý znechuceně zvolal: „*Tak ten hnusný lump se odvážil falšovat i můj podpis na takovém dokumentu!*“ Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky I/*, 2. upr. vydání, Atlantis, Brno 1994, s. 311.

⁸⁶ G. v. SCHMOLLER, *Die deutschen Vergeltungsmassnahmen...*, s. 170.

Dokonce uvedl, že Hitler požadoval za každého předešlého dne zraněného Němce zastřelení tří Čechů (podle německých zdrojů došlo ke zranění 6 až 7 osob německé národnosti) a když posléze hlásil Vůdci exekuci devíti studentských funkcionářů, vyslovil tento svůj údiv, neboť počítal s popravou alespoň dvaceti Čechů. Tamtéž, s. 172.

⁸⁷ Poválečný norimberský tribunál ovšem neměl pro tuto „polehčující“ okolnost pochopení, což mu však nemůžeme mít za zlé. Tamtéž, s. 171.

⁸⁸ Podle pozdější Völckersovy výpovědi se však Neurath snažil alespoň udělat vše pro to, aby svou přímluvou u Hitlera a Himmlera dosáhl propuštění českých vysokoškoláků z koncentračního tábora Oranienburg. Tamtéž.

⁸⁹ Tamtéž, s. 172.

⁹⁰ Eberhard Westerkamp (1903 – 1980), sekretář a funkcionář Německého červeného kříže, brněnský oberlandrát, později vedoucí hlavního oddělení hlavního správního úřadu v Generálním gouvěrnementu.

⁹¹ Kurt Ludwig von Burgsdorff (1886 – 1962), státní podtajemník v úřadě říšského protektora. Od konce r. 1943 guvernér krakovské oblasti v Generálním Gouvěrnementu.

SS nejsou předem dány žádné informace.⁹² Tato mocenská diskrepance mezi veřejnou správou a stranickými orgány byla ostatně pro nacionálněsocialistický systém typická a projevovala se nejen v administrativě staré říše, ale především při správě nově dobytých území.⁹³

2.2.2. Přepadení vysokoškolských kolejí a zatýkání studentů německými bezpečnostními orgány

K prvním zatýkáním docházelo již 16. listopadu večer,⁹⁴ naplno se však akce, naplánovaná předešlého večera v pražském sídle Gestapa, rozeběhla na pokyn K. H. Franka až následujícího dne. Ráno 17. listopadu 1939 obsadily jednotky německé policie ve spolupráci s přepadovými oddíly SS pod velením SS-Oberführera W. Stahleckera a SS-Oberführera J. von Kamptze⁹⁵ pražské vysokoškolské koleje.⁹⁶ Studenti zde ubytovaní byli brutálním způsobem pod hlavními puškami vyváděni ze svých pokojů, oděni častou ještě pouze v pyžamech, a nákladními auty a autobusy sváženi do ruzyňských kasáren, kde byli v místní jízdárně shromažďováni k dalšímu transportu do Německa.⁹⁷ Kromě studentů ubytovaných na kolejích si německá policie přišla i pro ostatní vysokoškoláky,⁹⁸ a to přímo do jejich bytů.⁹⁹ Šlo většinou o syny prominentních rodičů, jejichž „loajalita“

⁹² G. v. SCHMOLLER, *Die deutschen Vergeltungsmassnahmen...*, s. 172.

⁹³ Tamtéž, s. 174.

⁹⁴ Gestapo za asistence příslušníků SS pozatýkalo účastníky schůze v ústředí Národního svazu českého studentstva v Čechách a na Moravě v Hopfenštokově ulici na Praze II, od nichž při následném výslechu v Petschkově paláci získalo informace o funkcionářích studentského hnutí, o kolejích a vysokých školách, které využilo při následném přepadu a obsazení vysokoškolských kolejí a zatýkání jednotlivých studentů v jejich soukromých bytech. Část z později popravených devíti funkcionářů byla zajištěna právě při přepadu schůze v Hopfenštokově ulici. T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 87.

⁹⁵ Jürgen von Kamptz (1891 – 1954), velitel německé pořádkové policie v protektorátu.

⁹⁶ Vynechána byla pouze dívčí kolej Budeč a také kolej Štefánikova a Alexandrova, kde bydleli Slováci a Jugoslávci. Zdeněk POUŠTA – Jan HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy IV (1918-1990)*, 1. vyd., Karolinum, Praha 1998, s. 53.

⁹⁷ Zatýkání na pražských kolejích neprobíhalo rovnoměrně. V některých (např. Masarykova, Hlávkova, Švehlova kolej) bylo zatýkání vesměs úplné, v jiných (např. Nová kolonie v Dejvicích, kolej Spolku hradčanských kolejáků) bylo zatčeno pouze několik studentů. T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 99.

⁹⁸ Zatýkání se týkalo pouze chlapců, dívky-studentky byly z tohoto opatření vyjmuty. Podle vzpomínek L. K. Feierabenda se však některé z nich staly údajně oběťmi znásilnění ze strany zasahujících příslušníků Gestapa a následně si z pocitu zahanbení sáhly na život. L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky II*, s. 238. S velkou pravděpodobností se však jednalo o jednu z mnoha fám, které byly šířeny v ilegálním tisku, např. časopise V Boj, kde se uváděly také mylné informace o nuceném pití výkalů, svazování studentů za varlata apod.

Podobně pak 17. listopad 1939. Okupace. Archivy mluví, ed. B. FABIANOVÁ – B. FRANĚK, s. 30 uvádí, že v jedné z kolejí byl údajně zastřelen student František Janecký. Jejich zdrojem byl František BURIÁNEK, *17. listopad. Odboj československého studentstva*, 1. vyd., Ústřední svaz československého studentstva, Orbis, Praha 1945, s. 138, V pozdějších publikacích se však již tato informace neobjevuje, proto ji mám za mylnou.

⁹⁹ V soukromých pronajatých bytech, u rodičů či u známých tehdy bydlela valná většina pražských vysokoškolských studentů. Koleje tehdy poskytovaly přístřeší jen zhruba 20% vysokoškolského studentstva.

měla být tímto způsobem zajišťována. Po svém zatčení skončili v pankrácké věznici a následně byli k ostatním převezeni do Ruzyně.¹⁰⁰ V souvislosti s obsazováním kolejí byly zajištěny též budovy českých vysokých škol v Praze, Brně Příbrami a Olomouci, dále Všeobecná nemocnice v Praze na Karlově náměstí, vysokoškolské vědecké ústavy na Albertově a dokonce i budova Rudolfiny, kde sídlil sekretariát Národního souručenství.¹⁰¹

V jízdně ruzyňských kasáren došlo k roztřídění zatčených. Zahraniční studenti, studenti mladší dvaceti let¹⁰² a dále vlajkaři a členové různých fašistických a protižidovských organizací, pokud se mohli prokázat legitimací, byli vyjmuti a posláni navečer domů.¹⁰³ Zbytek byl 18. listopadu vlakem transportován do koncentračního tábora Sachsenhausen-Oranienburg v blízkosti Berlína. Odtud byli posléze někteří s ohledem na své odborné technické vzdělání převezeni do jiných koncentračních táborů, kde se uplatnili jako specialisté při různých stavebních pracích.¹⁰⁴

Ve stejný den, kdy byli vysokoškolští studenti sváženi do ruzyňských kasáren, došlo v týchž kasárnách k zastřelení 8 Čechů¹⁰⁵ a jednoho Slováka,¹⁰⁶ kteří byli německou

Michala DANĚČKOVÁ, *Ubytování vysokoškolských studentů v Praze v letech 1918-1939*, diplomová práce na ÚČD FF UK, Praha 2012, s. 179.

Pro některé studenty si gestapo přišlo i do bytů mimo Prahu, např. v Kolíně či Klatovech. Někteří pak byli převezeni do Prahy, jiní propuštěni. 17. listopad 1939. Okupace. Archivy mluví, ed. B. FABIANOVÁ – B. FRANĚK, s. 40.

¹⁰⁰ Vladislav BROŽ, *Příspěvek k pravdivému obrazu 17. listopadu 1939*, in: 17. listopad 1939 po 55 letech, s. 19; J. HAVRÁNEK, *Univerzita Karlova v letech 1939 – 1945*, in: Věda v českých zemích za druhé světové války - sborník z konference, s. 35. Zde též uvedeno, že studentů zatčených po bytech mělo být asi 150; 17. listopad 1939. Okupace. Archivy mluví, ed. B. FABIANOVÁ – B. FRANĚK, s. 30 uvádí též asi 150.

¹⁰¹ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 97.

¹⁰² Studenti se museli sami přihlásit, přičemž žádné další ověřování věku za pomoci dokladů neprobíhalo, neboť ty při sobě mladíci, oblečení nezřídka jenom v pyžamech, nočních košilích a županech, beztak většinou neměli. Někteří studenti se ze strachu zdráhali ke svému nízkému věku přiznat, neboť nevěděli, co je mělo čekat, proto byli spolu s ostatními svými staršími kolegy odvezeni do koncentračních táborů. Hranice dvaceti let při zatýkání ovšem neplatila bez výjimky. V bytě svých rodičů byl kupříkladu zatčen tehdy devatenáctiletý O. Homola, syn čs. generála a významného činitele Obrany národa Bedřicha Homoly (1887 – 1943), o jehož odbojové činnosti, za níž byl později popraven, Němci v té době ještě nevěděli. Tamtéž, s. 111.

¹⁰³ Do ruzyňských kasáren bylo přivezeno i 20 studentů z obsazeného Arcibiskupského semináře v Dejvicích. Zde ovšem nebyli přiřazeni k ostatním studentům, nýbrž vyslýcháni do večerních hodin. Na konec byli z kasáren propuštěni a úprkem se od nich museli v kutnách přes pole vzdálit. Tamtéž, s. 98. Celkově bylo takto z ruzyňských kasáren propuštěno asi 600 osob. Tamtéž, s. 101; J. HAVRÁNEK, *Univerzita Karlova v letech 1939 – 1945*, in: Věda v českých zemích za druhé světové války - sborník z konference, s. 35.

¹⁰⁴ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 147.

¹⁰⁵ Josef Matoušek, Josef Adamec, Jan Černý, František Skorkovský, Bedřich Koula, Jan Weinert, Václav Šaffránek a Jaroslav Klíma. Zdrčení rodiče Václava Šaffránka odmítali uvěřit vyrozumění o smrti jejich syna z české strany a opakovaně se dotazovali na jeho osud v ÚŘP, kde jim zastřelení jejich syna potvrdili. Národní archiv (NA), fond Úřad říšského protektora, AMV 114, č.1005/0/8, č. kar. 76, sign. 114-78/2, podsign. 908/39 E 4001.

Popravy byly provedeny na podkladě nařízení o tzv. zvláštním zacházení (Sonderbehandlung), které bylo v protektorátu uplatněno vůbec poprvé. J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Velké dějiny země koruny české*. Svazek XV. a, 1938-1945, s. 344.

propagandou označení za strůjce studentských nepokojů 15. listopadu. Pravda ovšem byla jiná. Většinou se totiž jednalo o funkcionáře legální a oficiálně uznávané protektorátní studentské organizace (někteří z nich nebyli ani funkcionáři), kteří byli do svých funkcí zvoleni, aby ve vedení studentských svazů působili ve smyslu česko-německého porozumění, a z nichž se jen někteří podíleli na přípravě a na účasti při pohřbu Jana Opletala, ovšem podněcování k jakýmkoliv demonstracím jistě nebylo v jejich zájmu. Nejstarší a nejzkušenější z nich, historik a archivář doc. Josef Matoušek¹⁰⁷, byl dokonce místopředsedou Českého svazu pro spolupráci s Němci¹⁰⁸ a členem výboru Národního souručenství. Většina popravených sice měla politicky blízko k bývalému Národnímu sjednocení a někteří byli též ovlivněni myšlenkami italského fašismu, přesto se nedá říci, že by jim šlo v první řadě o nějakou aktivní programovou kolaboraci, neboť před okupací k Němcům přistupovali z českých nacionalistických pozic. Jejich práce ve studentských orgánech po vzniku protektorátu měla probíhat spíše ve stylu Háčovy pasivní resistance a jeho retardační politiky, již zcela určitě nekonvenovalo nějaké předčasné rozdmýchávání masových protestů. Skutečným organizátorům pohřbu se buď před zatčením podařilo uniknout a následně emigrovat,¹⁰⁹ anebo se spolu s ostatními studenty též dostali do koncentračních táborů. Gestapo tedy výběr a následnou popravu „strůjčů demonstrací“ neprovedlo na základě nějakého předchozího důkladného šetření, nýbrž jen nazdařbůh vybralo několik funkcionářů, kteří byli v danou chvíli po ruce. Ovšem je dost dobře možné, že i tento neuvážený tah měl svoji logiku. Nacistům šlo v první řadě o to zastrašit nejen vlastní české obyvatelstvo, ale i jeho představitele, kteří navenek s okupační mocí spolupracovali, a to se jim vskutku povedlo.

Podle paměti národnědemokratického politika Vlastimila Klímy (1898 – 1987) mělo být ještě téhož dne za tyto funkcionáře intervenováno u protektora Neuratha ministrem Havelkou a bývalým vyslancem Mastným, avšak marně, neboť poprava byla mezitím vykonána. Archiv Národního muzea (ANM), fond Vlastimil Klíma, paměti „Dva odboje“, s. 343.

¹⁰⁶ Marek Frauwirth, jako jediný z popravených byl židovského původu. T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 108.

¹⁰⁷ Josef Matoušek (1906 – 1939), historik a archivář, žák historika Josefa Šusty a vysokoškolský učitel národnědemokratické orientace, syn prvorepublikového národnědemokratického ministra obchodu, průmyslu a živností Josefa Matouška staršího. Za protektorátu člen výboru Národního souručenství a Českého svazu pro spolupráci s Němci.

¹⁰⁸ I přes zavádějící název se, alespoň zpočátku, nejednalo o organizaci programové kolaborace, nýbrž jejich charakter byl podobně jako u Národního souručenství národně-obranný, vystupující plně v duchu Háčovy a Eliášovy koncepce pasivní resistance a retardace. Důvěru nacistů tato organizace, jejímž druhým místopředsedou byl vedle Matouška další známý historik Josef Šusta (1874 – 1945), nikdy nezískala. T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 113.

¹⁰⁹ To byl případ Maxmiliána Martischniga, předsedy studentské samosprávy Hlávkovy koleje a hlavního organizátora pohřbu, který se o zatýkání studentů v Praze dověděl ve vlaku cestou z Nákle, kam v rámci studentské delegace odcestoval ještě s několika svými kolegy na vlastní Opletalův pohřeb. Tuto informaci využil k tomu, aby se vyhnul jistému zatčení, ukryl se a na přelomu roku utekl z protektorátu jihovýchodní cestou na spojenecká území. Tamtéž, s. 134.

Podobný osud jako pražské vysokoškoláky postihl i studenty českých vysokých škol v Brně. I oni byli osudného dne zatýkáni přímo v budovách kolejí¹¹⁰ a posléze na nádraží vehnáni do vagonů, které byly po cestě napříč protektorátem v Praze připojeny k transportu do Sachsenhausenu.¹¹¹ Brněnští studenti bydlící v soukromých bytech se až ráno cestou na přednášky dozvěděli, že vysoké školy byly uzavřeny. Někteří z nich se spontánně vydali na demonstrativní pochod centrem Brna, připomínající manifestaci jejich pražských kolegů o dva dny dříve.¹¹² I oni byli za svou troufalost potrestáni dodatečným zatýkáním, které proběhlo počátkem prosince. Po vystřídání několika věznic v Brně¹¹³ a ve Vídni¹¹⁴ byli počátkem nového roku převezeni do Sachsenhausenu ke svým pražským kolegům.¹¹⁵ Zatčení a následné internaci v koncentračním táboře v blízkosti Berlína se nevyhnuli ani studenti příbramské vysoké školy báňské, jejichž cesta do Sachsenhausenu vedla přes několikátýdenní pobyty ve věznicích na Pankráci a v Drážďanech.¹¹⁶

Údaje o počtu internovaných vysokoškoláků v Sachsenhausenu se často liší. Ve většině pramenů se udává jen přibližné číslo o cca 1200 studentech.¹¹⁷ V Heydrichově

¹¹⁰ Na rozdíl od Prahy nepomohla brněnským studentům při zatýkání ani legitimace některé z fašistických organizací. František NEDBÁLEK – František HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, 1. vyd., Archiv města Brna, Brno 1985, s. 18.

Kromě Kaunicových a Sušilových kolejí proběhlo zatýkání též v podvečer v paláci Alfa v Poštovské ulici, kde se sešlo sedm členů výboru Kulturního a společenského klubu technické obce moravské „Zora“. Tamtéž, s. 20.

Zatýkačí akce v Brně řídil šéf zdejšího gestapa SS-Sturmbannführer Günther Hermann. J. PERNES, *Kapitoly z dějin Vysokého učení technického v Brně*, s. 100.

¹¹¹ V Kaunicových kolejích bylo zatčeno asi 173 a Sušilových kolejích kolem 50 studentů. Ostatní, jež zatčení nebyli, museli do 12., resp. 5. hodiny dalšího dne vyklidit koleje. F. NEDBÁLEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, s. 33 – 37.

Jednotkami SS byl obsazen také Masarykův studentský domov a zemská nemocnice v Pekařské ulici, kde byla po následující dva dny dělána prohlídka, nakonec došlo k jejich uvolnění.

<http://www.kam.vutbr.cz/Default.aspx?p=hist> (25. 11. 2014).

¹¹² Již při tomto spontánním pochodu městem mělo být německou policií zadrženo 13 účastníků. J. PERNES, *Kapitoly z dějin Vysokého učení technického v Brně*, s. 102.

¹¹³ Byli internováni na Špilberku a posléze byli 8. prosince 1939 převezeni do Sušilových kolejí, přebudovaných na vězeňské zařízení. Na Špilberku už v té době dlel student práv František Silák, zatčený 17. listopadu při potyčce demonstrujících studentů s gestapem a převezený sem po krátkém věznění na Cejlu. Spolu s ostatními kolegy pak skončil v Sachsenhausenu. Miloš DRÁŽDIL, *Co následovalo po 17. listopadu 1939 v Brně*, in: 17. listopad 1939 po 55 letech, s. 32.

¹¹⁴ Převoz do Vídně se uskutečnil 13. prosince. Ještě předtím byla téměř polovina ze zhruba stovky studentů vyčleněna a propuštěna na svobodu. Tamtéž, s. 34.

¹¹⁵ Z Vídně vyjel transport 9. ledna a do koncentračního tábora dorazil pozdě večer 10. ledna 1940. Tamtéž, s. 35.

¹¹⁶ Jozef LEIKERT, *Sny v okovech*, 1. vyd., Rodiče, Praha 2002, s. 206.

Dne 13. února 1940 byli z Pankráce převezeni nákladními auty do Drážďan a 22. února 1940 vlakem do Berlína a odtud nákladními auty do Sachsenhausenu. 17. listopad 1939. Okupace. Archivy mluví, ed. B. FABIANOVÁ – B. FRANĚK, s. 40.

¹¹⁷ Srovnej s Jakub ČERMÍN, *Předmluva*, in: 17. listopad 1939 po 55 letech, s. 8, kde se uvádí počet zatčených 1264.

zprávě K. H. Frankovi z 16. 12. 1940 je uveden údaj, jež T. Pasák pokládal za nejpravděpodobnější, o 1095 studentech.¹¹⁸ V počtu internovaných by mělo být zahrnuto i 12¹¹⁹ příbramských studentů a 66¹²⁰ studentů zatčených během dodatečné akce v Brně z počátku prosince 1939.¹²¹

Celkově bylo uzavřením vysokých škol postiženo 15 172¹²² studentů české národnosti, kterým po dobu trvání druhé světové války byla odňata možnost dokončit své vysokoškolské studium na domácích vysokých školách, stejně tak 1223 pedagogických sil na těchto školách vyučujících. Přestože oficiálně byly české vysoké školy uzavřeny na tři roky s tím, že po uplynutí této lhůty dojde za předpokladu, že si mezitím český národ náležitě uvědomí svou roli v rámci německého dějinného boje za novou Evropu, k jejich opětovnému otevření, ve skutečnosti s obnovou jejich činnosti nikdo z vedoucích činitelů Třetí říše ani nacistického okupačního aparátu v protektorátu nepočítal. Zvláštní akce 17. listopad totiž plně zapadala do nacistické koncepce postupného potlačování českého školství s cílem oslabení vzdělanosti českého národa. Tato koncepce byla součástí německého plánu na postupnou germanizaci území české kotliny, kde české vysoké školy jakožto nositelky vzdělanosti, kultury, ale i technické vyspělosti českého národa neměly své místo.

2.3. Bezprostřední reakce na zatýkání studentů a popravu studentských funkcionářů

Zpráva o německém zásahu proti vysokoškolským studentům byla jak pro veřejnost, tak pro protektorátní reprezentaci obrovským šokem, neboť nikdo neočekával represe takového rozsahu. Chvalkovský sice 16. listopadu informoval telefonicky vládu téměř bezprostředně po svém odchodu z říšského kancléřství, ovšem pouze o Hitlerově záměru uzavřít a obsadit české vysoké školy, nikoli o chystané perzekuci studentů, o níž v

Z tohoto počtu měli tvořit brněnští studenti asi 295. F. NEDBÁLEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, s. 54.

František KROPÁČ, *Perzekuce českého studentstva za okupace*, 1. vyd., Ministerstvo vnitra, Praha 1946, s. 134 naproti tomu obsahuje údaj 1185 odvezených studentů.

¹¹⁸ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 139.

¹¹⁹ J. LEIKERT, *Sny v okovech*, s. 393. Srovnej s J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, s. 101. Zde uvedeno 15 zatčených příbramských studentů; *17. listopad 1939. Okupace. Archivny mluví*, ed. B. FABIANOVÁ – B. FRANĚK, s. 39 též uvádí počet 15.

¹²⁰ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 139. Srovnej s AKPR, fond Studentská demonstrace 15. 11. 1939 (zatýkání), sign. T422/39, podsign. T474/39, kde se uvádí počet 68.

¹²¹ Podrobné vylíčení případu jednotlivých studentských kolejí např. v J. LEIKERT, *Černý pátek sedmnáctého listopadu*, 1. čes. vyd., Univerzita Karlova, Praha 2000.

¹²² Z tohoto počtu představovalo 1200 zatčených studentů asi 8%.

důsledku svého předčasného propuštění ze schůze u Hitlera neměl sám nejmenšího ponětí. S vyslancovým sdělením byl obeznámen ministr školství Kapras,¹²³ ovšem vláda jako celek nepodnikla nic, neboť nikdo netušil, co se chystá.¹²⁴ Zástupci Svazu českého studentstva v Praze dokonce ještě 15. listopadu večer intervenovali na pražském policejním ředitelství ve prospěch svých zatčených kolegů, kteří byli na druhý den českou policií propuštěni, ovšem nabyté svobody si vzhledem k přepadu kolejí a zatýkání následujícího dne neužili příliš dlouho. V důsledku toho pak již nedošlo ani k na 17. listopad plánované návštěvě prezidenta Háchy, u něhož vedení svazu chtělo intervenovat za studenty zadržené při demonstracích německými orgány.¹²⁵

2.3.1. Porada vlády, jednání ministerského předsedy a státního prezidenta s říšským protektorem, vyhlášení stanného práva

Vláda se tak sešla až 17. listopadu v půl desáté ráno v reakci na čerstvé zprávy o zatýkání studentů a obsazování budov vysokých škol a kolejí, které ministerstvu vnitra hlásily příslušné policejní a správní orgány již od brzkých ranních hodin.¹²⁶ O popravách studentů zatím ještě nebylo nic známo, mezitím do Prahy dorazivší vyslanec Chvalkovský pouze podrobněji zopakoval Hitlerův záměr uzavřít české vysoké školy na tři roky a jeho výhrůžky střelbou z děl do lidí a zrušení protektorátu v případě dalších demonstrací, přesto ministerský předseda Eliáš na schůzi položil otázku: „*Zůstati a obětovati sebe v očích národa, nebo odejít a dopustit, aby přišly případně pochybné živly k moci, a vystaviti tak národ nebezpečí hromadného zatýkání, věznění se všemi možnými důsledky a také dalšího krveprolití?*“¹²⁷ Přítomní ministři rozhodli, aby se ministerský předseda odebral za říšským protektorem do Černínského paláce zjistit podrobnější informace o celé akci.

Mezitím byly po celé Praze vylepeny červené vyhlášky s hlavičkou říšské orlice a německo-českým textem: „*Ačkoli bylo opětovně vážně varováno, pokouší se od nějaké doby skupina českých intelektuálů ve spolupráci s emigrantskými kruhy v cizině menšími nebo většími akcemi odporu rušiti klid a pořádek v Protektorátu Böhmen und Mähren. Při*

¹²³ Jan Kapras (1880 – 1947), čs. právní historik, profesor dějin českého a německého práva, ve dvou obdobích též děkan PF UK, mezi válkami činný v Československé národní demokracii, za níž zasedal jako senátor v Národním shromáždění, dále v Národní radě české a v Ústřední matici školské, ministr školství a národní osvěty ve vládách Rudolfa Berana a Aloise Eliáše.

¹²⁴ E. MARŠOUN, *Diplomat a politik František Chvalkovský a vyslanectví Protektorátu Čechy a Morava*, s. 132.

¹²⁵ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 82.

¹²⁶ Tamtéž, s. 117. Srovnej s L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky II/*, s. 239, který tvrdí, že mimořádná schůze vlády v Kolovratském paláci byla svolána až na čtvrtou hodinu odpolední.

¹²⁷ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 117.

tom bylo zjištěno, že původci těchto aktů odporu jsou zvláště také na českých vysokých školách. Ježto tyto živly daly se ve dnech 28. října a 15. listopadu strhnouti k násilným činům proti jednotlivým Němcům, byly české vysoké školy na dobu tří roků uzavřeny, devět pachatelů bylo zastřeleno a větší počet účastníků vzat do vazby. V Praze, dne 17. listopadu 1939 *Der Reichsprotector in Böhmen und Mähren* gez. Freiherr von Neurath. ¹²⁸

Říšský protektor přijal předsedu vlády Eliáše asi v 17.30 hodin. Jednání byl přítomen i K. H. Frank. Neurath Eliášovi oznámil, že jako důsledek liknavého jednání všech protektorátních orgánů v případě demonstrací 28. října a 15. listopadu musely německé bezpečnostní orgány sáhnout k ráznému opatření, jehož výsledkem je uzavření českých vysokých škol, obsazení jejich budov stejně jako vysokoškolských kolejí a zatčení studentů v nich ubytovaných a dále odsouzení devíti iniciátorů studentských nepokojů vojenským soudem, přičemž podotknul, že rozsudek byl již vykonán.¹²⁹ Nyní je prý na vládě, aby rázným a rozhodným postupem zjedнала bezpečně pořádek.¹³⁰ Frank poté ještě svého nadřízeného doplnil výhrůzkou, že v Praze je v přítomném okamžiku koncentrováno na 2000 vojáků, majících rozkazy k okamžité střelbě bez vyzvání, jakmile by znovu došlo k sebemenšímu shlukování.

K novému setkání protektorátní vlády došlo po návratu Eliáše z Černínského paláce o půl osmé večer. Kromě ministrů byli přítomni i zástupci Národního souručenství. Ministerský předseda podal zúčastněným informaci o své rozmluvě s Němci a přečetl jim jména zastřelených studentských funkcionářů, která měl poznamenána na zvláštním papírku.¹³¹ Když vyslovil jméno historika doc. Josefa Matouška, vykřikl údajně vedoucí NS Josef Nebeský: „*Já jsem ho zabil, já ho ustanovil vedoucím studentské mládeže!*“ a počínal si, jako by ztratil rozum. I na ostatní padla hrůza a mnohým vyhrkly do tváří slzy.¹³²

¹²⁸ *Faksimilia 17. listopad 1939*, ed. Václav BABIČKA – Věra HELEŠICOVÁ, Státní ústřední archiv, Praha 1979, s. 136.

Plakáty s touto vyhláškou měl nechat osudného dne u ředitele pražských plakátovacích podniků objednat osobní tajemník státního sekretáře Robert Gies z příkazu svého nadřízeného K. H. Franka. J. LEIKERT, *Černý pátek sedmnáctého listopadu*, s. 115.

¹²⁹ Dle vzpomínek L. K. FEIERABEND nechtěli Eliášovi sdělit jména zastřelených a ten si je vymohl až po houževnatém boji. L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky II*, s. 239.

¹³⁰ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 117.

¹³¹ L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky II*, s. 239. Srovnej s. T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 117 a Hubert MASÁŘÍK, *V proměnách Evropy*. Paměti československého diplomata, 1. vyd., Paseka, Litomyšl, Praha 2002, s. 321, kteří shodně udávají, že o zastřelených podával na schůzi zprávu ministr vnitra Ježek.

¹³² L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky II*, s. 239.

Po jednání se vláda usnesla vyhlásit v zájmu českých občanů stanné právo, avšak pro Neurathův nesouhlas od tohoto návrhu upustila.¹³³ Ministři též uvažovali o podání protestní demise. Tu však nepřijal prezident Hácha¹³⁴ s odůvodněním, že by si ji Němci vyložili jako schvalování odbojové činnosti, což by jistě mělo osudné následky jak pro národ, tak pro ministry samotné. Navíc by se mohla ke kormidlu dostat garnitura vlajkařů a jiných fašistů, o jejichž případné bezskrupulózní kolaboraci ve vládě nikdo nepochyboval. Hácha, který o zastřelených studentech mluvil jako o prvních padlých vojácích českého odboje, usiloval ve své retardační politice „házení klacků Němcům pod nohy“ o to převést český národ strašlivou bouří okupace a války zpět do klidnějších časů s pokud možno co nejmenšími ztrátami jak lidskými, tak i materiálními a kulturními a k této své strategii nutně potřeboval oporu generála Eliáše a ministrů jeho vlády. Neboť jak se již nedlouho předtím počátkem října vyjádřil při podepisování memoranda Hitlerovi: „*Jsmo zavřeni beze zbraně společně se šilencem, který je pevně vyzbrojen, a to musí určovat naše činy, abychom nerozvážlivostí nezničili národ.*“¹³⁵

Když však nebyl návrh na vyhlášení stanného práva ze strany říšského protektora přijat, rozhodl se ministr vnitra Ježek vydat alespoň oběžník určený přednostům okresních a vládních policejních úřadů, jenž jim nařizoval přijetí všech myslitelných opatření pro bezpodmínečné zajištění veřejného klidu a pořádku: „... *Páni přednostové okresních a vládních policejních úřadů necht' ihned zaváží k součinnosti k uvedenému účelu pod osobní zodpovědností starosty obcí a všechny vlivné a důvěry veřejnosti požívající osobnosti a společně s nimi nasadí vše, aby v jejich správních obvodech nedošlo k nejmenší rušivé události. Znovu upozorňuji, že jakékoli porušení klidu a pořádku mělo by důsledky přímo katastrofální a znamenalo by ohrožení životních zájmů národa.*“¹³⁶

Na druhý den ráno 18. listopadu se na předem domluvenou audienci do Černínského paláce vydal prezident Hácha. Při jednání, které začalo asi v 9.30 hodin, se státní prezident nejprve ohradil proti zastřelení devíti osob, které dle jeho názoru nebyly vinny, a zvláště upozornil na případ Josefa Matouška, funkcionáře Národního souručenství a

¹³³ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 118.

¹³⁴ Emil Hácha (1872 – 1945), český právník, odborník na anglické a správní právo, spoluzakladatel čs. Nejvyššího správního soudu, jehož se stal po smrti svého kolegy Ferdinanda Pantůčka r. 1925 prvním prezidentem. Po odstoupení E. Beneše na podzim 1938 zvolen prezidentem Česko-Slovenské republiky. Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava setrval ve funkci jako tzv. státní prezident. Po skončení války zatčen v Lánech a převezen do pankrácké vězeňské nemocnice, kde záhy zemřel.

¹³⁵ T. PASÁK, *Emil Hácha*, s. 142. Jednalo se o protestní memorandum, v němž si Hácha říšskému kancléři stěžoval na z německé strany neustálé nedodržování a porušování autonomních ustanovení uvedených v jím vydaném Výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava.

¹³⁶ *Faksimilia 17. listopad 1939*, s. 138.

Českého svazu pro spolupráci s Němci. Na Neurathovo upozornění, že doc. Matoušek byl ve spojení se zahraničním studentstvem, Hácha odpověděl, že mu to není známo a že o tom pochybuje. Dále prezident říšskému protektorovi sdělil svou pochybnost, zda vzhledem k nynější situaci má on i vláda nadále vykonávat svůj úřad. Říšský protektor však doporučoval, aby státní prezident i ministři zůstali ve svých funkcích, ježto by to ničemu nepomohlo a celou situaci naopak zhoršilo.¹³⁷ Následně Hácha překvapil svým náhlým souhlasem s vyhlášením stanného práva, jehož návrh podaný předchozího dne vládou nejprve odmítl.¹³⁸ V reakci na to svolala ministerská rada mimořádnou schůzi na poledne téhož dne, jejímž výsledkem bylo usnesení o vyhlášení stanného práva v několika politických okresech Čech. Informaci o tomto usnesení podal Černínskému paláci z pověření předsedy vlády odborový rada Dr. Masařík.¹³⁹ Koncept této vyhlášky pak ministr vnitra Ježek donesl v doprovodu několik kompetentních úředníků k veliteli bezpečností policie protektorátu SS-Oberführerovi W. Stahleckerovi, který s návrhem vyslovil souhlas. Totéž bylo ministru vnitra sděleno telefonicky i od K. H. Franka, který však uvedl následující výhrady:

- „a) vyhláška nesmí se vztahovati na německé státní příslušníky;*
- b) nařízení stanného práva se s hlediska politického nepřikládá žádný zvláštní význam;*
- c) tímto opatřením zůstanou nedotčena všechna opatření, která byla učiněna ve věci říšskými orgány.“¹⁴⁰*

Schválená vyhláška pak byla dána do tisku a ve večerních hodinách 18. listopadu 1939 zákonným způsobem vyhlášena. První zpráva o tom byla učiněna v mimořádné rozhlasové relaci ve 20.30 hodin. Vyhláška, nesoucí podpis zemského prezidenta Richarda Bienerta¹⁴¹, se vztahovala na obvod hlavního města Prahy a politické okresy Praha-Venkov, Kladno, Beroun a Hořovice.¹⁴² Ministr vnitra Ježek se následně ještě z Eliášova pověření spojil s prezidentem zemského soudu v Brně Dr. Cahou, aby zjistil, zda poměry na Moravě vyžadují podobného opatření. Ten však neshledal, že by k tomu

¹³⁷ K Háchovi měl též údajně pronést, že 28. října prohrál Frank, kdežto 15. listopadu on (Neurath). Detlef BRANDES, *Češi pod německým protektorátem. okupační politika, kolaborace a odboj 1939 – 1945*, 1. vyd., Prostor, Praha 1999, s. 112.

¹³⁸ AKPR, fond Studentská demonstrace 15. listopadu 1939 – zatýkání, sign. T422/39.

¹³⁹ Hubert Masařík (1896 – 1982), čs. diplomat, spolu s Vojtěchem Mastným přijímal za čs. vládu výsledek mnichovské konference v září 1938, pracovník předsednictva ministerské rady a posléze přednost jeho koordináčního oddělení. V letech 1940–1941 byl též předseda správní rady českého rozhlasu.

¹⁴⁰ *Faksimilia 17. listopad 1939*, s. 146.

¹⁴¹ Richard Bienert (1881 – 1949), čs. právník a policejní úředník, policejní prezident hlavního města Prahy, poté viceprezident a následně prezident Zemské správy politické v Čechách, v Krejčího vládě ministr vnitra a od ledna 1945 předseda vlády. Po válce odsouzen na tři roky vězení.

¹⁴² *Faksimilia 17. listopad 1939*, s. 149.

zatím byla zavdána příčina, a proto byly moravské okresy vyhlášení stanného práva ušetřeny.¹⁴³ V Čechách pak toto opatření trvalo jen do večerních hodin 20. listopadu 1939, kdy bylo zrušeno z iniciativy samotného říšského protektora. Jeho přání v tomto smyslu tlumočil ministerskému předsedovi telefonicky K. H. Frank v 17.30 hodin téhož dne. Jelikož nebylo možno ministerskou radu z důvodu meškání dvou ministrů mimo Prahu svolat ke schůzi okamžitě, byla věc zařízena tak, že návrh příslušného vládního nařízení byl formulován jako rollární usnesení členů vlády per procura. Úřad říšského protektora pak byl o věci vyrozuměn zvláštním dopisem, k němuž byl připojen německý překlad učiněného vládního usnesení.¹⁴⁴

Kromě vyhlášení stanného práva si mohli v rozhlasovém vysílání 18. listopadu 1939 posluchači vyslechnout také projev státního prezidenta, nabádající národ ke klidu a poslušnosti. O jeho konečnou podobu svedl prezident Hácha s říšským protektorem a státním tajemníkem poměrně lítý boj. Ačkoli musel být text prohlášení na pokyn ÚŘP několikrát přepracován, nakonec se státnímu prezidentovi podařilo pod pohrůzkou demise své i vlády Neuratha přesvědčit, aby bylo z textu vyškrtnuto jmenovité odsouzení zahraniční činnosti Edvarda Beneše¹⁴⁵ a Štefana Osuského,¹⁴⁶ na čemž předtím neoblomně trval nejen on, ale především K. H. Frank. Ten však již při závěrečném schvalování textu prohlášení nebyl na schůzi obou pánů v Černínském paláci přítomen, což mělo nepochybně na kvalitu celého rozhovoru pozitivní vliv. Projev státního prezidenta, zachycený předtím na gramofonovou desku, byl v rozhlase vysílán poprvé v 16.30, podruhé v 19 a potřetí ve 22 hodin.¹⁴⁷ V tomto projevu Hácha řekl: „...*Mluvím k vám v mimořádné době válečné, která vyžaduje dokonalé kázně a vědomí odpovědnosti národa a každého jednotlivce. V posledních dnech došlo k událostem, které těžce ohrožily naši národní věc i statut, daný Vůdcem Velkoněmecké říše dne 16. března 1939. České obyvatelstvo, které vzorným chováním po celou dosavadní dobu války ukázalo, že si je*

¹⁴³ Tamtéž, s. 147.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 170.

¹⁴⁵ Edvard Beneš (1884 – 1948), čs. politik a diplomat, účastník prvního zahraničního odboje, jeden z tvůrců Československa a jeho zahraniční politiky. Po odstoupení T. G. Masaryka r. 1935 zvolen druhým československým prezidentem. Po Mnichovu na podzim 1938 odstoupil z funkce a tuše blížící se světový konflikt odjel do exilu, kde usiloval o obnovení svobodného Československa, později jako exilový prezident. Po válce nebyl v důsledku chatrného zdraví s to odolávat tlaku čs. komunistů a během únorové krize r. 1948 jmenoval jimi navrhované ministry, kteří měli doplnit vládu Národní fronty po demisi ministrů nekomunistických stran. Odmítl podepsat novou komunisty předloženou ústavu 9. května a následně odstoupil. Zakrátko na podzim 1948 umírá.

¹⁴⁶ Štefan Osuský (1889 – 1973), čs. politik a diplomat slovenského původu, účastník prvního i druhého zahraničního odboje, vyslanec ve Francii, ministr londýnské exilové vlády, ze které musel pro nesouhlas s Benešovou politikou odejít.

¹⁴⁷ AKPR, fond Studentská demonstrace 15. listopadu 1939 – zatýkání, sign. T422/39.

plně vědomo postavení českého národa v dnešních světodějných událostech, dalo se bohužel strhnouti neodpovědnými skupinkami lidí k činům, které musím označit jako nejvýše politováníhodné. Tyto zaslepené živly podléhají stále znovu nepřátelské propagandě a podněcování ze strany emigrantů, jejichž vměšování se do zdejších záležitostí musí býti zásadně odmítáno... Životní prostor českého národa je vklíněn do životního prostoru německého národa. Musíme všichni chápat, co z toho pro nás vyplývá. Je samozřejmé, že bojující národ musí s veškerým důrazem předpoklady svého vítězství tvořiti. Má k tomu mocenské předpoklady, o jejich mohutnosti jste si mohli učinit představu... Měli jste a budete míti plně porozumění pro strážlivé skutečnosti. Vyzývám vás spolu s vládou co nejdůrazněji, abyste se vyvarovali veškerých poruch klidu a pořádku, majíce na mysli, že jakékoliv činy proti veřejné moci a pořádku, zavedenému v protektorátě, by měly v zápětí nedozírné újmy pro jednotlivce i pro národní společenství. Pamatujte na bol svých rodičů a na strádání svých žen a dětí, jež mohou vzniknouti z vašich nerozvážných činů. Jsem přesvědčen, že uposlechnete této výzvy a napříště nedojde k žádným shlukům, srocování a jiným poruchám veřejného klidu a pořádku. Každá taková porucha by byla bezohledně potlačena veřejnou mocí protektorátu a veřejnou mocí říše. Padly by další oběti, které pro věc českého národa nemají smyslu. Nedejte se klamat a uposlechněte ve vši ukázněnosti výzvy, kterou k vám vznáším spolu s vládou. Nesmyslným protivením se ozbrojené moci a neodpovědnými veřejnými projevy nelze nic získati, ale mnohé ztratiti...“¹⁴⁸

Události 17. listopadu 1939 se okamžitě promítly i do pokynů MŠNO z 20. listopadu pro zemské školní rady, ředitelství středních a odborných škol, rektorát Státní konzervatoře v Praze, rektorát Umělecko-průmyslové školy v Praze a rektorát Hudební a dramatické konzervatoře v Brně. Těm bylo uloženo, aby žáci volili vždy nekratší cestu domů a nechodili v hloučcích. Zrušeny byly hromadné vycházky a pochodová cvičení a rodiče měli věnovat žákům zvýšenou pozornost a nepouštět je zbytečně a bez dohledu na ulici, zejména ve večerních hodinách.¹⁴⁹ Podobná doporučení pak obsahoval i oběžník MŠNO z 1. prosince 1939 pro referenty osvětové služby: „*Vzhledem k vážné době budiž správami vyšších, středních i nižších lidových škol a všech ostatních výchovných a vzdělávacích podniků pečlivě dbáno toho, aby jejich návštěvníci soustředili svou pozornost výhradně na učební předměty, aby se vyhýbali zbytečným hovorům, jak cestou*

¹⁴⁸ T. PASÁK, *Emil Hácha*, s. 155.

¹⁴⁹ Jiří DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu*. Školství, písemnictví, kinematografie, 1. vyd., Národní filmový archiv, Praha 1996, s. 50

do přednášek, tak v učebních síních... Doporučuje se, aby posluchači docházeli do přednášek i odcházeli z nich jednotlivě a nikoli ve skupinách.“ Snahou těchto kroků bylo předcházet všemu, co by se podobalo, třeba jen vzdáleně, nedovolenému shromažďování studujících.¹⁵⁰

2.3.2. Incident ve Zdicích a v tramvajovém voze pražských elektrických drah

Všeobecné vyostření poměrů, zuřivost a pomstychtivost Němců spojenou s násilnou akcí vůči českému vysokému školství dobře ilustruje také chování okupantů v případě událostí, jež se s tímto zásahem časově kryjí. Jednou z nich byl tzv. zdický incident. Dne 17. listopadu došlo na Berounsku k údajné střelbě na příslušníka SS J. Altmayera, jedoucího na motocyklu od Zdic ve směru na Bavorsyni. Velitel německé pořádkové policie v protektorátu generál J. von Kamptz vydal rozkaz k zatčení tří set zdických občanů a jejich internaci v místním hostinci Karla IV. V případě, že pachatel nebude včas vypátrán, mělo být deset z nich zastřeleno. Nakonec byl gestapem, které celý případ vyšetřovalo, zadržen jistý J. Pilát, který jel v inkriminované době na kole do cukrovaru ve Zdicích. Gestapo jej odvezlo na pražské velitelství v Petschkově paláci a zadržení zdičtí občané byli 19. listopadu propuštěni. K uklidnění situace přispěl zřejmě také telegram E. Háchy z Lán, ve kterém říšského protektora zoufale prosil, aby německá moc svou hrozbu neuskutečnila. Baron von Neurath této žádosti vyšel vstříc a zatčení s největší pravděpodobností nevinného J. Piláta tak mělo pouze zastřít fiasko této akce ze strany gestapa.¹⁵¹

Jiný případ se odehrál téhož dne ve 23 hodin v Praze na Žižkově v tramvaji č. 9 při průjezdu Husovou ulicí. Český civilní policejní inspektor Václav Nachtman, který v tramvaji seděl s nohama v kříž, omylem zavadil o před ním stojícího Rudolfa Železného, referenta v úřadě říšského protektora. Ten se vůči němu nevybíravým způsobem ohradil. Když poté Železný vystoupil, vystoupil též Nachtman, doprovázen hudebníkem Františkem Löbnerem. Následovala slovní roztržka, při které Železný vytáhl služební pistoli a hrozil střelbou, načež se dočkal odpovědi: „*My se vás nebojíme, jen si střelte, my tady nejsme v Reichu.*“ Když na místo dorazil policejní praporčík Alois Valenta, žádal jej Železný o zjištění obou Čechů. Ten zprvu nejevnil zájem, avšak po zjištění, že se jedná o pracovníka ÚŘP, předvedl všechny tři osoby na policejní stanici v Lupáčově ulici. Při tomto měl údajně poznamenat, že by věděl, jak si pomoci docela jiným způsobem. Na

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 51.

¹⁵¹ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 119.

stanici se šetření případu ujal vrchní policejní rada a správce okresu Ladislav Reichert. Železný, který byl mezitím ještě Nachtmanem ostře napomenut za to, že si dovilil v úřední místnosti zapálit cigaretu, žádal, aby proti inspektoru Nachtmanovi a hudebníku Löbnerovi bylo zavedeno řízení, což Reichert slíbil a následně Nachtmana suspendoval pro jeho hrubé chování. Železný poté se svolením velitele stanice kamsi zatelefonoval, patrně na úřad říšského protektora a vedl delší hovor v němčině. Nato se na strážnici dostavil důstojník SS Wolfram von Wolmar¹⁵² z ÚŘP v doprovodu dvou vojáků, který si vyžádal předložení protokolů a detailní informace o případu a všech zúčastněných osobách. Následně přivolal telefonicky vůz gestapa a nechal Nachtmana, Löbnera i Valentu odvézt na centrálu gestapa v Bredovské ulici.¹⁵³ Dalšího dne, 18. listopadu 1939, byla v denním tisku uveřejněna zpráva, že pro napadení německého státního příslušníka byli k trestu smrti odsouzeni válečným soudem tři občané.¹⁵⁴ Jejím cílem bylo nepochybně zastrašit české obyvatelstvo a umocnit již tak eskalující paniku.¹⁵⁵

Taktéž čeští fašisté v čele s Vlajkou využili dramatických událostí října a listopadu 1939 k útokům na státního prezidenta i protektorátní vládu, neboť věřili příležitost k jejímu odstranění a uchopení moci za pomoci složek okupačního aparátu. Po demonstracích na výroční den vzniku republiky se 30. října na prezidenta Háchu obrátil Jan Rys-Rozsévač¹⁵⁶ s tím, že Eliášova vláda je „*naprosto neschopnou vládou Protektorátu Čechy a Morava*“, a žádal její odvolání. Krom toho Háchu také upozornil, že vlajkaři „*nadále nebudou nečinně přihlížet a vyčkávat, až tato vláda svou neschopností promrhá důvěru říšského kancléře a autonomii jím národu danou.*“¹⁵⁷ V den pohřbu medika Opletala se potom ve večerních hodinách konalo hromadné shromáždění vlajkařů v prostorách paláce Lucerna. Byla zde provolávána hesla „*Židi ven!*“, „*Pryč s Havelkou!*“, „*Rys do vlády!*“ aj. Nakonec proti demonstrantům, jejichž akci se snažili rozbít i někteří studenti, zejména z Masarykovy koleje¹⁵⁸, a mezi nimiž byli i příslušníci SS, zasáhla česká policie a shromáždění za pomoci obušků rozehnala. Rys-Rozsévač na to reagoval protestem u prezidenta Háchy, jemuž si stěžoval, že zákrok policie proti

¹⁵² Wolfgang Wolfram von Wolmar (1910 – 1987), důstojník SS, vedoucí „skupiny Tisk“ podřízené kulturně-politickému oddělení ÚŘP.

¹⁵³ AKPR, fond Zastřelení tří osob podle stanného práva 17. 11. 1939 (Löbner, Nachtman, Valenta), sign. T421/39. Bredovská ulice je dnes ulicí Politických vězňů.

¹⁵⁴ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 120.

¹⁵⁵ Zatímco v případě zdického incidentu postupoval Frank podle direktiv z Berlína, potrestání účastníků incidentu v pražské tramvaji bylo plně v jeho režii. KÜPPER, *K. H. Frank*, s. 134.

¹⁵⁶ Jan Rys-Rozsévač (1901 – 1946), fašistický politik, novinář a funkcionář hnutí Vlajka, po válce popraven za kolaboraci.

¹⁵⁷ T. PASÁK, *Pod ochranou říše*, 1. vyd., Práh, Praha 1998, s. 174.

¹⁵⁸ AKPR, fond Studentská demonstrace 15. listopadu 1939 – zatýkání, sign. T422/39, podsign. T451/39.

vlažkařům byl daleko surovější než proti demonstrantům z 28. října, nicméně se svou stížností na Hradě nepochodil.¹⁵⁹

2.3.3. Ohlas listopadových událostí

Události 17. listopadu 1939 znamenaly základní přelom v dosavadním vývoji okupované země. Nacisté masovými represáliemi dali jasně najevo, že žádné další projevy nespokojenosti a odporu již nestrpí a budou je se vši tvrdostí a bez lítosti likvidovat již v zárodku. Vyhržování touto nekompromisní politikou tvrdé pěsti a nulové tolerance bylo hlavní náplní projevu, který 2. prosince 1939 na Staroměstském náměstí před shromážděnou masou pražských obyvatel úderně pronesl K. H. Frank. Prohlásil v něm mj., že *„pořádek v Evropě tentokrát uděláme my... Jako je nemožné, aby vnitřní fronta, fronta domoviny ve staré říši, v nejmenším mohla být otřesena – o to je postaráno – stejně je nemožné i zde, aby mohly být trpěny pokusy o podzemní rozvrat, odpor nebo demonstrativní činy. Od nynějška bude bez jakékoliv výstrahy jednáno nejpřísnějšími prostředky. Kdo není s námi, je proti nám. Kdo je proti nám, bude rozdrčen“*.¹⁶⁰

Na změnu v dosavadním kurzu okupační politiky zareagovala taktéž protektorátní vláda. Ačkoli ministerský předseda Eliáš počátkem prosince v rozhovoru s novináři Deutsches Nachrichtenbüro navenek reagoval na Frankův projev ujištěním o loajální spolupráci, odeslal po dohodě s ministry Feierabendem¹⁶¹ a Klumparem¹⁶² do Londýna depeši, v níž se postavil jednoznačně za zahraniční odboj a E. Beneše jako jeho vedoucího činitele a nabídl mu abdikaci svou i členů vlády. Beneš však, vyjadřujíc pochopení pro nelehké manévrování pražské vlády, podávání demise prozatím nedoporučil.¹⁶³ Vyslovil názor, že *„Národní výbor venku a vláda doma musí být dvě spojené nádoby.“*¹⁶⁴ Jeho pozice v zahraničí se mezitím ztlačila, neboť právě 17. listopadu 1939 uznala francouzská vláda Československý národní výbor, v jehož čele stál. Za nedlouho uznala tento vrcholný čs. odbojový orgán v zahraničí též i vláda britská.¹⁶⁵ Proto byl Benešův projev v londýnském rozhlase ze 4. prosince 1939, odsuzující nacistickou akci 17.

¹⁵⁹ T. PASÁK, *Pod ochranou říše*, s. 175.

¹⁶⁰ Týž, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 134.

¹⁶¹ Ladislav Karel Feierabend (1891 – 1969), čs. národohospodář, ministr zemědělství ve vládách Jana Surového, Rudolfa Berana a Aloise Eliáše, účastník domácího odboje, člen odbojové organizace Politického ústředí, po útěku z protektorátu počátkem r. 1940 ministrem financí exilové vlády v Londýně.

¹⁶² Vladislav Klumpar (1893 – 1979), čs. právník, ministr sociální a zdravotní správy ve vládách Rudolfa Berana a Aloise Eliáše.

¹⁶³ Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Velké dějiny země koruny české*. Svazek XV. a, 1938-1945, 1. vyd., Paseka, Praha a Litomyšl 2006, s. 347.

¹⁶⁴ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 120.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 127.

listopadu jako barbarský čin, vůči protektorátní politické reprezentaci poměrně umírněný.¹⁶⁶

V domácím odboji vzbudil německý zákrok vůči českému vysokému školství veliký ohlas. Objevila se celá řada ilegálních letáků, v nichž bylo vyjádřeno rozhořčení nad terorem okupantů a jejich germanizační politikou vůči českému národu. Též v ilegálním tisku, vydávaném v regionech, se objevily reakce na okupační teror. „*S hnusem se musí odvrátit každý český člověk nad barbarským způsobem, s jakým postupovali němečtí žoldáci. Studenti v nočním prádle byli vytahováni z lůžek, svazováni, hrubě tlučeni a posléze strženi jako dravá zvěř. Fašistické hordy se vrhly na své nevinné a bezbranné oběti jako krvelačné hyeny. Smrt studentů, bojovníků za svobodu, musí být při konečném zúčtování odčiněna. I my přísaháme,*“ psalo se např. tehdy v ilegálním časopise Pravda, jenž vycházel v pražských Dejvicích.¹⁶⁷ Zajímavá byla s ohledem na pakt Ribbentrop-Molotov reakce komunistického podzemí, které v letáčích pro domácí obyvatelstvo hodnotilo studentskou demonstraci z 15. listopadu jako „*spravedlivé rozhořčení nad smrtí kamaráda postřeleného gestapem*“ a následnou akci okupantů jednoznačně odsoudilo jako další stupeň germanizace a vyhlazovací války proti bezbrannému českému národu, ovšem ve zprávě Klementu Gottwaldovi do Moskvy označilo studentské protestní bouře jako benešovskou provokaci.¹⁶⁸

Daleko horší a cyničtější však byla reakce vlajkařů. Redaktor Vlajky Zdeněk Vaněk se o německém zásahu vyjádřil 18. listopadu v tom smyslu, že studentům se stalo po právu, že byli zatčeni, že 1600 zatčených je vlastně málo, a kdyby odstřelili místo devíti každého desátého, „*taky by se těm bláznům nic nespravedlivého nestalo*“. Poté ještě ironicky dodal, že si studenti svými podpisy na arších proti postupu německých orgánů v den 28. října sami podepisovali svůj rozsudek smrti. V prezidentské kanceláři proto nabyli podezření, že v šíření uvedených archů mezi studenty a po fakultách mají prsty právě vlajkaři, kteří chtěli využít zákroku říšských orgánů k demisi vlády a nastolení kabinetu fašistického. V jeho čele měl stanout Jan Rys-Rozsévač a na Hrad měl být místo Háchy instalován František Chvalkovský. Když si vedení Vlajky uvědomilo, že za Neurathova úřadování nemá tento plán šanci na úspěch, pokusilo se ještě o individuální akci, která ignorovala ÚŘP, a obrátilo se přímo na Hitlera, jemuž zaslalo dvě memoranda s návrhy na úpravu politických a hospodářských poměrů v protektorátu. Jejich smyslem bylo de

¹⁶⁶ Podobný projev do londýnského rozhlasu učinil již 20. listopadu 1939 Jan Masaryk. Tamtéž, s. 125.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 123.

¹⁶⁸ Tamtéž.

facto to, aby z nejvyšších říšských míst vyšel popud k legalizaci vlajkařského hnutí, a také kritika práce úřadu říšského protektora pod Neurathovým vedením. Berlín však tyto návrhy poslal k vyřízení zpět do Prahy, což se rovnalo prakticky jejich odložení ad acta, neboť K. H. Frank si dobře uvědomoval, že Rysův tábor by mu potenciálně mohl být nebezpečným konkurentem. ÚŘP proto vypracoval pro nadřízené orgány zprávu o stavu a politickém vlivu Českého nacionálně socialistického tábora,¹⁶⁹ v níž byl Rys-Rozsévač označen za neschopného křiklouna, a celá akce Vlajky se tak podle očekávání nakonec minula účinkem.¹⁷⁰

Silnou rezonanci zaznamenala německá akce vůči českému vysokému školství taktéž v zahraničí. Například na Slovensku vyburcovala studenty bratislavské univerzity k první velké letákové protifašistické akci. Symbolickou hodnotu mělo jistě to, že jedním z 9 popravených funkcionářů byl Slovák Marek Frauwirth, byt' židovského původu. Zbylé demokratické síly na bratislavské univerzitě se dokonce pokusily prosadit myšlenku, aby zde mohli čeští vysokoškoláci dokončit svá studia. Pro odpor luďáckého režimu však tento dobře míněný záměr neprošel.¹⁷¹ Solidární akce uspořádali studenti také v Jugoslávii a Itálii, na univerzitě v Římě proběhlo ilegální smuteční shromáždění.¹⁷² Když byl odborový rada PMR Hubert Masařík pozván 18. listopadu k setkání s italským generálním konzulem v Praze C. Carusem, řekl mu tento, že se indiskrecí z německé strany dozvěděl o Frankově zákroku, že on a jeho manželka nemohli spát, poněvadž věděli, že pod okny jejich paláce jezdí vozy s odsouzenými na smrt a se zatčenými. Nakonec vyjádřil svou účast a ujistil Masaříka, že čin pokládá za barbarství.¹⁷³ Rovněž v Británii, Francii, USA a jiných západních zemích vzbudila perzekuce studentů mezi obyvatelstvem veliké pohnutí.¹⁷⁴ Již koncem roku 1939 se na Britských ostrovech začalo jednat o možnosti dostudování pro české vysokoškoláky, kterým se z okupované vlasti podařilo uprchnout za hranice, což se nakonec setkalo s úspěchem. Dne 15. prosince otiskl týdeník

¹⁶⁹ Koalice českých fašistických organizací, která vznikla 11. října 1939 spojením moravských fašistů, fašistických gard, Národní árijské kulturní jednoty a Vlajky.

¹⁷⁰ T. PASÁK, *Emil Hácha*, s. 176.

¹⁷¹ Tomu však odporuje hlášení SD za leden 1941, která hovořila o 60 českých studentech v Bratislavě a snaze jejich kolegů v českých zemích dostat se pod různými záminkami na Slovensko a tam pokračovat ve studiu. V každém případě to zcela jistě nebylo s posvěcením vlády Slovenského štátu. J. DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu*, s. 49.

¹⁷² T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 125.

¹⁷³ H. MASARÍK, *V proměnách Evropy*, s. 322.

¹⁷⁴ Teroristický zásah proti českým vysokoškolákům měl do té doby pouze jednu obdobu – tzv. Sonderaktion Krakau proti krakovské univerzitě v říjnu 1939. V nacisty okupované Evropě pak později následovaly další podobné akce – v Bělehradě, Oslo, Paříži, Leyden, Minsku, Kyjevě, Oděse a jinde. J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, s. 101.

Čechoslovák, vycházející v Londýně, manifest českého studentstva adresovaný mezinárodní veřejnosti: „*My, studenti staroslavné Univerzity Karlovy, prvního vysokého učiliště ve střední Evropě, posluchači vysoké školy technické a všech ostatních vysokých škol českých na území Čech a Moravy, žalujeme před tváří celého kulturního a civilizovaného světa. Vysoké školy v Praze byly zavřeny na tři roky. Mladá česká generace má být duchovně ubita, má jí být odepřena možnost vzdělání. Jsme trestáni za to, že jsme projevíli vůli být a zůstatí svobodnými občany. Naše vina spočívá v tom, že jsme Češi... O nic nežádáme a o nic neprosíme. Víme, že bez obětí není svobody. Necht' však zví kulturní svět o tom, co se děje v srdci Evropy, o tom, jak trpíme. Necht' všichni, kdož bojují za svobodu, vědí, kolegové všech vysokých škol na celém kulturním a civilizovaném světě necht' poznají, proč krvácíme a proč bojujeme. Budeme-li si vědomi, že jsme vyburcovali svědomí světa, budeme spokojeni.*“¹⁷⁵ Všechny tyto aktivity v zahraničí vyvrcholily 16. listopadu 1941 při příležitosti druhého výročí uzavření českých vysokých škol, kdy na zasedání Mezinárodní studentské rady v Londýně byl sedmnáctý listopad vyhlášen Mezinárodním dnem studentstva.

¹⁷⁵ F. KROPÁČ, *Perzekuce českého studentstva za okupace.*

3. Snaha o záchranu internovaných studentů

Osvobození studentů spolu se snahou o znovuotevření českých vysokých škol se po 17. listopadu 1939 stalo jedním z primárních cílů politického snažení státního prezidenta Háchy a protektorátní vlády. Tato snaha byla od počátku programová a koncepční, nesnažili se zachránit studenty jako jednotlivce, nýbrž jako celek. Zároveň usilovali o alespoň částečné zmírnění životních podmínek pro vysokoškolské studenty nejen v Sachsenhausenu, ale i v ostatních táborech a věznicích, kde byli studenti soustředováni. Kromě zmíněných koncentračních táborů totiž nacisté drželi hrstku studentů i v pražské věznici na Karlově náměstí. Tito studenti byli zatčeni již 15. listopadu 1939 během demonstrací spojených s pohřbem Jana Opletala a v internaci v Praze, vedoucí nejprve přes Pankrác, setrvali až do srpna 1940, kdy došlo k jejich převezení do věznice pražského gestapa v Malé pevnosti v Terezíně.¹⁷⁶

3.1. Žádosti rodičů o osvobození studentů

Takřka bezprostředně po hromadném zatýkání studentů 17. listopadu 1939 se na státního prezidenta Háchu,¹⁷⁷ protektorátní vládu a jiné veřejné činitele začali obracet rodiče zatčených s prosbou o zákrok u okupačních úřadů ve prospěch svých vězňených synů. Tyto prosby měly nejčastěji formu písemných žádostí, ovšem někteří rodiče se snažili intervenovat i osobně přímou návštěvou toho kterého činitele. Kromě individuálních žádostí se rodiče na vládní orgány obraceli též hromadně, ať už formou psanou¹⁷⁸ či vysíláním deputací, které zastupovaly rodiče sdružené nejčastěji na základě

¹⁷⁶ K. KRÁTKÝ, *Studenti zatčení dne 15. listopadu 1939*, in: *17. listopad 1939 po 55 letech*, s. 40; František BURIÁNEK, *17. listopad. Odboj československého studentstva*, 1. vyd., Ústřední svaz československého studentstva, Orbis, Praha 1945, s. 136. Srovnej s T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 148, jenž uvádí, že k převozu do Terezína došlo již v květnu 1940.

¹⁷⁷ Snahou některých rodičů bylo vymoci si u státního prezidenta osobní audienci. Ten však v tomto ohledu jednotlivce nepřijímal, výjimkou bylo pouze přijetí zástupců rodičů vedených Františkem Čerovským 20. září 1940 a 12. června 1941 a také delegace matek vysokoškoláků držených ve věznici na Karlově náměstí v Praze, jež prezidenta navštívila 15. června 1940. AKPR, fond Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti, sign. 4615, podsign. K736/42; NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, složka sign. 22792/5386.

Tato část fondu PMR obsahuje v kartonech č. 3765 - 3770 hlášení o zatčených studentech, žádosti o zprávy o zatčených, o intervence, zprávy o propuštění a péči o zatčené, dále žádosti rodičů zatčených studentů o intervence předávané koordinačnímu oddělení, zprávy o intervencích členů vlád, dále zprávy o zatýkání učitelů a profesorů aj. Pokud bude dále v textu uvedeno jako zdroj „NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3765 – 3767“, bude se vždy jednat o tuto část fondu. U jiných částí fondů specifikaci uvádět budu.

¹⁷⁸ První takovou byla žádost z 21. listopadu 1939 adresovaná protektorátní vládě, v níž devět rodičů z Německého (Havlíčkova) Brodu žádalo o vyšetření a brzké sdělení, zda jsou jejich synové živi, zdraví, dále požadovali jejich adresu pro případné zaslání nejnnutnějších věcí a nakonec to, aby se u říšské vlády

místa bydliště. Kromě českých orgánů podnikali otcové a matky českých vysokoškoláků své písemné a osobní intervence také u orgánů německých, nejčastěji na gestapu¹⁷⁹ a úřadu říšského protektora.¹⁸⁰ Několik málo písemných žádostí pak bylo adresováno i veliteli německé bezpečnostní policie v protektorátu Walteru Stahleckerovi¹⁸¹, správě koncentračního tábora Sachsenhausen, v němž byla většina českých studentů vězněna,¹⁸² a dokonce i samotnému říšskému kancléři Adolfu Hitlerovi.¹⁸³

3.1.1. Koordinační oddělení a jeho úloha prostředníka

Písemné žádosti docházející nejčastěji do kanceláře státního prezidenta, na předsednictvo ministerské rady, na ministerstvo školství a národní osvěty aj. byly přeposílány a shromažďovány, tříděny, zpracovávány a vyřizovány v koordinačním oddělení při předsednictvu ministerské rady. V čele tohoto orgánu stál od jeho vzniku v létě 1939 odborový rada a bývalý diplomat Hubert Masařík. Do kompetence oddělení spadal styk s německými úřady, především s úřadem říšského protektora, dále intervence ve prospěch zatčených, podpora jejich rodinám, systematické zpracovávání informací z ciziny, příprava protestních akcí proti německým zásahům, styk s pražským konzulárním sborem, koordinace činnosti a kontakty s českými politickými, společenskými a stavovskými organizacemi (např. s Národním souručenstvím nebo Národní odborovou ústřednou zaměstnaneckou), nikoliv však s tiskem. Odboru byly podřízeny zbytky zahraničních zastoupení, které převzal od zrušeného ministerstva zahraničních věcí: Chvalkovského vyslanectví v Berlíně, které nemělo ani diplomatický status a mělo styk jen se státním ministrem Meissnerem,¹⁸⁴ nikoliv s říšským ministerstvem zahraničí, dále spojovací úředník v Budapešti (napřed Dr. Bohuslav Rieger, později Dr. Peregrin Fíša) a spojovací úředník v Bratislavě (Ludvík Špacír), pověřený především repatriací českých občanů ze Slovenska. Do odboru bylo přiděleno osm úředníků staré diplomatické služby,

vymohlo řádné vyšetřování studentů a aby neviní byli propuštěni. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, 1939, složka Intervence ve věci zatčených studentů v Sachsenhausenu, sign. 5549/1939.

¹⁷⁹ Nejčastěji na úřadovnách v Praze a Brně, kam se dostavovali i osobně. Několik málo rodičů pak adresovalo svoji žádost gestapu v Berlíně, ve dvou případech dokonce jmenovitě samotnému šéfovi Heinrichu Himmlerovi.

¹⁸⁰ Žádosti dochované v pramenném fondu jsou ve většině těchto případů adresovány přímo říšskému protektorovi Neurathovi, v jednom případě pak státnímu sekretáři Frankovi a v jednom i státnímu podsekretáři Thileniovi.

¹⁸¹ Ve dvou případech.

¹⁸² V dostupných pramenech jsem našel 3 případy.

¹⁸³ V dostupných pramenech jsem našel 5 případů, včetně jedné žádosti adresované šéfovi říšské kanceláře Hansi Lammersovi.

RSAH vydalo směrnici, jak s takovými žádostmi nakládat a co případně žadatelům odpovídat. NA, fond Úřad říšského protektora č. 1005, č. kar. 30, směrnice RSHA „Behandlung von Eingaben, Entlassungsgesuchen usw. für Schutzhäftlinge.“

¹⁸⁴ Otto Lebrecht Eduard Meissner (1880 – 1953), šéf prezidentské kanceláře Vůdce a říšského kancléře.

kancelářský a ostatní personál pak pocházel ze zrušeného ministerstva zahraničních věcí, kde zbyl ještě z Benešovy éry.¹⁸⁵

Příchozí žádosti byly v koordinačním oddělení tříděny podle jednotlivých kolejí, zvláště byli uvedeni studenti, k jejichž zatčení došlo v soukromých bytech.¹⁸⁶ Ačkoliv se oddělení pokoušelo o vypracování seznamu internovaných vysokoškoláků, nikdy se mu to zcela nepodařilo, neboť bylo při jeho sestavování zcela odkázáno na informace docházející od rodičů¹⁸⁷, a jelikož ne všichni rodičové zatčených studentů psali, podařilo se seznam vyhotovit jen v hrubých obrysech.¹⁸⁸ Kromě celkového seznamu se vyhotovovaly též seznamy partikulární, např. seznamy nemocných, mladých¹⁸⁹ a sociálně slabých. Za ně se pak protektorátní činitelé snažili intervenovat v první řadě.

3.1.2. Přímluvy exponovaných osobností v žádostech rodičů

Kromě zmíněných institucí protektorátního aparátu dostávali písemné žádosti od rodičů také významné osobnosti, o nichž panovalo přesvědčení, že by svou autoritou mohly vymoci rychlejší propuštění toho kterého jednotlivce. Mezi takovéto prostředkovatele, na něž se rodičové obraceli nejčastěji, patřil Rudolf Beran.¹⁹⁰ Bývalý předseda vlády však jako pouhý soukromník nemohl udělat nic více, než přeposlat danou žádost se svou přímluvou koordinačnímu oddělení. To ovšem až na mimořádné výjimky zákroky v individuálních případech nepodnikalo. Jak takové Beranovo prostředkování vypadalo, dobře ilustruje dopis ze 4. února 1941, adresovaný přímo Hubertu Masaříkovi, ve kterém se Beran zasazoval o propuštění studenta Jana Kojzara: „*Slovutný pane vyslanče. V minulých dnech navštívila mne na mém statku paní Kojzarová z Rozsedel p. Žihobce u Sušice a v pravém slova smyslu se sepjatýma rukama prosila, abych Vám dopsal a upozornil na jejího syna Jana Kojzara, Nro 15025 Block 52-A, Oranienburg, Konzentrationslager bei Berlin. Poněvadž jsem informován o těžkém zdravotním stavu paní Kojzarové a znám těžké hospodářské poměry celé rodiny, vyhovuji přednesené prosbě a upozorňuji Vás na tento případ. Děkuji Vám co nejsrdečněji za vzácnou Vaši laskavost a znamenám s výrazem dokonalé úcty Váš oddaný: Beran*“. Od Masaříka se mu dostalo odpovědi, že podle posledních zpráv dojde brzy k propuštění dalších

¹⁸⁵ H. MASAŘÍK, *V proměnách Evropy*, s. 295.

¹⁸⁶ Podle manipulačních instrukcí měla tuto činnost na starosti úřednice jménem Horáčková.

¹⁸⁷ Dle vzpomínky PhDr. Kamila Groha (1914 – 2010) z FF UK měla se sháněním informací pomáhat též odbojová skupina Mohykán. Anna MIKLASOVÁ, *17. listopad 1939 – obraz doby a jeho vnímání v následujících 70 letech*, magisterská diplomová práce na Katedře historie FF MUB, 2012, s. 30.

¹⁸⁸ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 149.

¹⁸⁹ To jest těch, kterým ještě nebylo dvacet let.

¹⁹⁰ Rudolf Beran (1887 – 1954), čs. agrární politik, od prosince 1938 až do dubna 1939 předseda vlády.

vysokoškoláků, přesto jej ujistil, že při nejbližší příležitosti upozorní na Kojzarův případ vhodným způsobem na příslušných místech.¹⁹¹ Měl tím zřejmě na mysli zanesení do seznamu sociálně slabých, na něž bylo, jak už jsem výše zmínil, společně se studenty nemocnými a mladými při intervencích u říšských úřadů upozorňováno přednostně.¹⁹² Přímou osobní intervencí však Beran na případy studentů upozorňoval zřídka, obvykle za něj tyto záležitosti vyřizoval jeho zástupce Ing. J. Drahoukoupil.

Za zmíněného studenta Kojzara se v koordinačním oddělení obdobným způsobem přimlouval také přednosta prezidentské kanceláře a ministr dopravy Jiří Havelka,¹⁹³ jenž byl vedle Rudolfa Berana, Františka Schwarzenberga¹⁹⁴ nebo Alberta Pražáka¹⁹⁵ další osobou, na kterou se zoufalí rodiče vícekrát obrátili. V několika málo jednotlivých případech se u Huberta Masaříka jako jednotlivci přimlouvali také předseda vlády Eliáš, respektive jeho osobní tajemník M. Stádník,¹⁹⁶ ministr vnitra J. Ježek,¹⁹⁷ ministr sociální a zdravotní správy J. Klumpar, osobní tajemník ministra zemědělství a lesnictví Hugo Palma, předseda Národního souručenství J. Fousek,¹⁹⁸ faráři, starostové měst, stejně jako jiné protektorátní instituce, které byly sklíčenými rodiči proseny o pomoc (Národní souručenství, Český svaz pro spolupráci s Němci,¹⁹⁹ zemské četnické velitelství aj.). Jedním z žadatelů prosící Huberta Masaříka o pomoc s návratem svého syna, byl dokonce i jeho bývalý profesor z přerovského gymnázia.²⁰⁰ Nezáleželo však na postavení toho kterého přimlouve, všichni dostávali od koordinačního oddělení víceméně shodné odpovědi v tom smyslu, že záležitost studentů je v neustálé patrnosti vlády i státního prezidenta, případně že daný jednatel bude zařazen do seznamu mladých, nemocných a

¹⁹¹ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3766, složka Jana Kojzara.

¹⁹² Ve většině ostatních odpovědích, které Rudolf Beran z koordinačního oddělení obdržel, je právě takovýto způsob zákroku zmiňován. Čili jistě nešlo o žádnou speciální protekci, neboť seznamy byly pravidelně vyhotovovány na protektorovo přání. Srovnej např. s NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, Složka Oty Šmejkal.

¹⁹³ Jiří Havelka (1892 – 1964), čs. právník, za první republiky rada Nejvyššího správního soudu, přednosta Háchovy prezidentské kanceláře a ministr dopravy v Eliášově vládě (předtím ministr bez portfeje v Beranově vládě).

¹⁹⁴ František Schwarzenberg (1913 – 1992), český šlechtic z orlické větve Schwarzenbergů, diplomat, spoluautor národnostního prohlášení české šlechty ze září 1939, vedoucí mládeže Národního souručenství, účastník květnového povstání 1945.

¹⁹⁵ Albert Pražák (1880 – 1956), český literární historik, za Pražského povstání předseda České národní rady.

¹⁹⁶ Miloš Stádník (1907 – 1977), čs. národohospodář a statistik, osobní tajemník Aloise Eliáše.

¹⁹⁷ Josef Ježek (1884 – 1969), generál četnictva a ministr vnitra ve vládě Aloise Eliáše.

¹⁹⁸ Jan rytíř Fousek (1892 – 1980), v pořadí třetí vedoucí výboru Národního souručenství a předseda Českého svazu pro spolupráci s Němci.

¹⁹⁹ V několika málo případech rodiče do této organizace dokonce narychlo vstoupili v domnění, že tím dopomohou svým synům k rychlejšímu propuštění. Viz např. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3766, složka Františka Martinka.

²⁰⁰ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, složka Jaroslava Staňka.

sociálně slabých, kteří měli být propouštěni přednostně.²⁰¹ Dokonce když se i František Schwarzenberg přimlouval za studenta Emila Hřidele, syna nadlesního na orlickém panství svého bratra Karla, obdržel stejnou odpověď jako mnozí jiní.²⁰²

Jelikož jediná pravomoc českých úřadů ohledně propouštění spočívala v sestavování a předkládání seznamu studentů mladých, nemocných a sociálně slabých, u nichž se německé straně doporučovalo, aby byli propouštěni, pokud možno, přednostně, je více než pravděpodobné, že se zde těžko mohla uplatnit nějaká forma protekce či korupce ze strany vlivnějších a zámožnějších rodičů. Tento předpoklad se ovšem nedá úplně vyloučit, pokud se tito obrátili přímo na některý z orgánů německých. Napovídal by tomu případ syna vrchního sekčního rady Ing. Miloslava Drahoty z ministerstva dopravy, který se s prosbou o propuštění svého syna obrátil přímo na říšského protektora dopisem z 11. prosince 1939. Říšský protektor následně 16. prosince požádal velitele bezpečnostní policie Stahleckera o přezkoumání tohoto případu. Výsledek na sebe nenechal dlouho čekat. Již toho samého dne byl student Miloslav Drahota z koncentračního tábora propuštěn.²⁰³ Jiný případ možné protekce bylo propuštění syna dřívějšího ministra železnic Jindřicha Kamenického,²⁰⁴ který v té době fakticky po provozní stránce vedl Havelkovo ministerstvo dopravy. Na přímluvu tamějšího zástupce říšských drah Ing. Emmricha byl syn pozdějšího ministra dopravy propuštěn. Podobně byli také propuštěni bratři Otto a Jaroslav Korbelářovi, z nichž jeden byl snoubencem neteře bývalého čs. vyslance v Berlíně Vojtěcha Mastného. Ten se za jejich propuštění taktéž přimlouval u říšského protektora, který následně žádost se svým doporučením přeposlal Stahleckerovi.²⁰⁵ Dne 5. června 1940 pak byli oba bratři z koncentračního tábora propuštěni.²⁰⁶

Na Jiřího Havelku se rodiny studentů obracely nejen jakožto na přednostu prezidentské kanceláře s předpokládaným vlivem na prezidenta Háchu, ale také jako na ministra dopravy. To byl případ i dvou zaměstnanců Českomoravských drah z Českých

²⁰¹ Většinou se jednalo o studenty, kteří do některé z těchto kategorií spadali, neboť to byl hlavní důvod, proč se rodiče ve svém zoufalství obraceli právě na tyto respektované osobnosti jako na poslední nevyzkoušenou možnost. V případě potřeby si od nich koordinální oddělení vyžádalo doklad, prokazující, že jejich synové do uvedených kategorií skutečně spadají (křestní list, lékařská zpráva, potvrzení obecního úřadu).

²⁰² NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3765, složka Emila Hřidele.

²⁰³ NA, fond Úřad říšského protektora, AMV 114, č.1005/0/8, č. kar. 76, sign. 114-78/2, podsign. 1012/39.

²⁰⁴ Jindřich Kamenický (1879 – 1959), od vzniku republiky úředník čs. ministerstva železnic, ministr železnic v první vládě Jana Syrového, od dubna 1941 až do konce války ministr dopravy protektorátní vlády. Po válce odsouzen na pět let těžkého žaláře.

²⁰⁵ NA, fond Úřad říšského protektora, AMV 114, č.1005/0/8, č. kar. 76, sign. 114-78/2, podsign. 923/39 E 4001.

²⁰⁶ NA, fond Úřad říšského protektora, AMV 114, č.1005/0/8, č. kar. 338, sign. 117-339/16, str. 33.

Budějovic, kteří se k němu utíkali s prosbou o propuštění internovaných synů jakožto ke svému nejvyššímu nadřízenému. Oba ve shodně stylizovaných dopisech své žádosti podepírali tím, že jsou železničními zaměstnanci, „na které v dnešní době připadá velmi těžký, odpovědný, ale i záslužný úkol starat se o nerušený provoz dráhy, a zamezit tím každému poškození majetku nebo dokonce ohrožení lidských životů... Jak známo, byli to železniční zaměstnanci české národnosti, kteří ve vážných chvílích odvážlivě a s nasazením vlastního života zachránili veliký majetek a zabránili nedozírným škodám. O tom svědčí také pochvalné uznání a odměna říšskoněmeckých úřadů a příslušných pánů oberlandrátů. Toto všechno vykonává rád jako svoji občanskou a služební povinnost, a tím také v neposlední řadě přispívá k hospodářskému zabezpečení a plynulosti vnitřního chodu všech podniků k obraně státu, a tím i k zabezpečení vítězství. Aby tato namáhavá a velmi odpovědná práce nebyla ani stínem v ničem kalena, ba naopak stala se radostnější a, možno-li, ještě účinnější, prosí snažně, aby jeho syn byl co nejdříve laskavě propuštěn.“²⁰⁷ Oběma otcům bylo ze strany koordináčního oddělení klasicky sděleno, že jak vláda, tak státní prezident se neustále snaží dosíci propuštění všech internovaných studentů.

Zřejmě nejkurióznějším přímluvcem byla „Družina oslepených vojinů v Protektorátě Čechy a Morava“. Tento v Praze-Nuslích sídlící spolek válečných veteránů, kteří v bojích první světové války přišli o zrak, písemně intervenoval u státního prezidenta za studenta medicíny Otto Šmejkal, jenž byl synem jednoho ze členů. Prezidentská kancelář žádost předala předsednictvu ministerské rady k dalšímu vyřízení.

3.1.3. Podoba, formulace a argumentace písemných žádostí

Při komparaci jednotlivých žádostí zjistíme, že ve většině případů vykazují jednotlivé shodné či podobné rysy. Příčina byla zřejmě nejen v podobnosti osudu, který rodiče násilně odvečených studentů potkal, ale také v tom, že postižení rodiče z jednotlivých okresů a měst o sobě mnohdy navzájem věděli, a mohli si tak své zkušenosti s podáváním žádostí vyměňovat. Jako příklad si uvedeme jeden typický dopis ze 17. 1. 1940, adresovaný přímo koordináčnímu oddělení PMR, jímž Marie Lochařová, učitelka domácích nauk ze Starého Sedla u Orlika, žádala o intervenci ve prospěch svého syna:

„... Já níže podepsaná dovoluji si uctivě požádati o laskavou intervenci u pana říšského protektora za svého syna Václava Lochaře, který studoval v Brně lékařství.

²⁰⁷ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3766, složka Josefa Korďy.

Bydlel v Kaunicově koleji a tam také byl zadržen a odvezen do koncentračního tábora v Oranienburgu u Berlína. Jeho číslo jest 4693, blok 51. Narodil se 7/12 1914 v Poučnicku u Karlova Týna,²⁰⁸ příslušný do Bosně u Mnichova Hradiště, jako syn železničního úředníka. Záhy mu zemřel otec, když mu bylo 11 let. Od té doby však jej neustále pronásledovaly nemoce. Jako malý chlapec ležel plných 7 měsíců na kloubový reumatismus, v 16 letech se tato nemoc opakovala, takže ležel téměř celý rok. Teprve po úspěšném léčení v Poděbradech se tak dalece uzdravil, že mohl dokončiti své gymnasijsní studium. Loňského roku onemocněl znovu na reumatismus a ležel zase 14 neděl. Následkem této nemoci mu zůstala těžká srdeční vada, takže odmalička ani tělocvik a žádný sport nemohl provozovati. Také ve studiích následkem stálého churavění se opozdil. Mimo toho měl několikrát zápal plic a plicní katar.

Můj syn nebyl v žádném spolku a jako matka jsem přesvědčena, že se nedopustil ničeho, co by jej kompromitovalo. Jest tiché uzavřené povahy, ani společnost nevyhledával. Jeho jedinou touhou bylo vystudovati lékařství, kterému se věnoval z celé duše.

Mám obavy, aby se u něj nedostavila zhoubná nemoc, která jej po celý jeho život pronásledovala, a proto prosím velmi uctivě o laskavou přímluvu u pana říšského protektora, aby byl podle možnosti co nejdříve propuštěn.

Doufám, že na mou prosbu bude brán zřetel. Předem děkuje

Marie Lochařová

učitelka dom. nauk

v Starém Sedle u Orlika“

Na žádost PMR pak ještě dodatečně zaslala německy psané lékařské vysvědčení o chorobách, které její syn prodělal, aby mohl být zařazen do seznamu nemocných.²⁰⁹

Jak je z citovaného psaní patrné, nesly se žádosti rodičů často v poníženém duchu. Jeho míra se pak odvíjela nejen od sociální, zdravotní a finanční situace v rodině, ale i od toho, zda se jednalo o prosbu první nebo opakovanou, kolik způsobů a možností upozornění na případ svého syna již rodiče předtím uplatnili či zda mezitím došlo k propuštění větších skupin vysokoškoláků, nebo byl proces jejich vysvobozování z internace teprve na začátku. Nezřídka byly užívány srdceryvné fráze jako „psáno obyčejným slovem a se slzami v očích“, „avšak tonoucí se i stébla chytá“, „prosím Vás, vážený pane státní prezidente, račte mou nezměrnou bolest pochopiti a mně podati

²⁰⁸ Karlštejn.

²⁰⁹ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3766, složka Václava Lochaře.

pomocnou ruku svou vzácnou přímluvou“ či „*toto jest ještě moje poslední naděje a prosím za prominutí, že si dovoluji touto cestou tuto prosbu vznést.*“ Zoufalství rodičů bylo často opravdu nezměrné.²¹⁰

Elementárním obsahem písemných žádostí bylo celé jméno internovaného, datum a místo narození, bydliště, obor a ročník studia, v jakém koncentračním táboře se nachází, vězeňské číslo a číslo baráku, na němž byl ubytován. Pokud tyto informace rodiče nezaslali rovnou, byli koordinacním oddělením vyzváni k jejich doplnění. Staly se totiž základem pro sestavování důmyslné kartotéky, díky níž měli pracovníci oddělení hrubý přehled o tom, kteří vysokoškoláci byli zatýkáním a internací postiženi, kde jsou umístěni, jejich zdravotní stav, případně zda již byli propuštěni nebo přesunuti do tábora jiného. Podrobnost a přesnost údajů v této kartotéce se ovšem zcela odvíjely od informací poskytovaných rodiči, neboť německá strana žádné seznamy zatčených či propuštěných nedodávala.²¹¹ Ježto ne všichni rodičové o stavu svých synů pravidelně informovali, byly údaje kartotéky, v níž byli studenti řazeni podle místa zatčení,²¹² poměrně kusé, nicméně i tak tento systém sehrál nezastupitelnou úlohu při intervenčních zákrocích ze strany protektorátních orgánů, které se tak staly rychlejšími a efektivnějšími.

Argumentaci ve svých žádostech o propuštění rodiče stavěli nejčastěji na poukazování na špatný zdravotní stav syna (případně jiných členů rodiny), dále na nepříznivou sociální a finanční situaci rodiny a také na popření jakékoli účasti svého potomka na demonstracích z 28. října a 15. listopadu 1939, případně byl zdůrazňován jeho nezájem o věci politické.²¹³

Z onemocnění byly u studentů akcentována především ta chronického charakteru, např. revmatismus, tuberkulóza, chudokrevnost, různé katary, dále prodělané zápalý plic, srdeční a celková tělesná slabost, v případě rodičů pak ponejvíce zdravotní problémy spojené se stářím, které jim znemožňovaly obživu tělesnou prací. Někdy jsou zmiňována zranění, jichž otcové těch kterých studentů utrpěli v první světové válce a která jim

²¹⁰ Kromě případů, kdy jeden z rodičů předčasně skonal z dlouhodobého trápení, je zaznamenán i zoufalý pokus jedné z matek o sebevraždu, který našťastí nebyl úspěšný. Pro dokreslení tragiky věci nutno uvést, že syn dotyčné se asi měsíc po tomto jejím nezdařeném pokusu vzít si život vrátil domů. Paradoxně je též zaznamenán případ studenta Vojtěcha, který dostal krátkodobou propustku z koncentračního tábora, aby se mohl účastnit pohřbu své matky. AKPR, Perzekuce obyvatelstva protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti, sign. 4615, podsign. D1404/41.

²¹¹ Zpočátku seznamy propuštěných německá strana neposkytovala a bylo nutno je konstruovat z informací od rodičů či navrátilivších se studentů, z pozdější doby je ve fondu AKPR dochován seznam propuštěných z prosince 1940 a ledna 1941. Zda se tak v tuto dobu již dělo pravidelně, nelze s ohledem na možnost neúplného dochování pramenů s jistotou určit. AKPR, fond Studentská demonstrace (zatýkání), sign. T422/39, podsign. T93/41.

²¹² T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 149.

²¹³ Maximálně bylo připouštěno členství v Národním souručenství a Sokole.

způsobila trvalou nebo částečnou invaliditu: „*V úctě podepsaný jest válečným invalidou, uznáný 75% neschopný práce po ztrátě nohy nad kolenem; manželka podepsaného jest narozena v. r. 1888 a jest těžce nemocna srdeční vadou a žaludeční chorobou, takže nemůže vypomáhati při všech polních pracech. Dále jsou v rodině ještě tři nezaopatřené děti, a to dvě děvčata a jeden chlapec. Z uvedeného jest zřejmo, že není možno mi se svojí manželkou a nezletilými dětmi živnost rolnickou řádně obdělávati, a prosím proto snažně o propuštění mého syna z koncentračního tábora, aby mi mohl vypomáhati při polních pracech, když nemůže studovati.*“²¹⁴

Zdravotní obtíže zpravidla bývají doloženy podrobnými zprávami obvykle v německém jazyce od ošetřujících lékařů: „*Hoch ve svém prvním roce (1920) byl na smrt nemocen žaludečním a střevním katarem a od té doby nutna při výběru stravy u něho největší opatrnost až po nynější dobu. Trneme úzkostí, aby se z tamní stravy těžce nerozstнал. Víím, že hoši se tam bojí hlásit se nemocnými, aby neupadli v podezření ze simulantství, a proto podávám lékařské vysvědčení.*“²¹⁵ Při množství těchto dokladů a vysvědčení je možné předpokládat, že lékaři danou zprávu leckdy ochotně vhodným způsobem „přibarvili“, ať už ze známosti, ze soucitu nebo za nějakou formu finanční náhrady za podstoupené riziko. Ostatně takových analogií máme v protektorátu doloženo celou řadu, např. při snaze vyhnout se nucenému totálnímu pracovnímu nasazení doma nebo v Říši.

Špatná sociální situace rodiny bývala někdy potvrzována razítkem obecního úřadu či okresního výboru Národního souručenství. Tak tomu bylo například u žádosti ve prospěch studenta brněnské techniky Josefa Fialy, kterou koordinačnímu oddělení zaslal jeho otec. Ten udává, že jako 70 let starý válečný invalida téměř neschopný práce není spolu s manželkou, jejíž pracovní schopnost je vlivem věku též značně snížena, bez pomoci svého jediného syna s to zastat práci na jejich malém hospodářství: „*Je tedy i z hlediska zabezpečení výživy obyvatelstva žádoucí, aby syn podepsaného byl propuštěn, nebo aspoň mu udělena dovolená na polní a žňové práce.*“ Pod textem se nachází razítko obce Plaveč s podpisem starosty Adolfa Hlávky, který potvrzuje, že „*údaje shora uvedené jsou pravdivé.*“²¹⁶ Jiný student, Otakar Frňka z Valašského Meziříčí, dokonce

²¹⁴ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3765, složka Karla Červinky.

²¹⁵ Tamtéž, složka Karla Augustina.

²¹⁶ Tamtéž, složka Josefa Fialy.

práci při studiu živil nejen sebe, ale i své staré rodiče, kteří na něm byli existenčně závislí.²¹⁷ Podobných případů bylo více.

Sociální situace v některých rodinách byla někdy skutečně velmi těžká. Svě o tom jistě věděla i matka internovaného studenta Vysoké školy obchodní Jaromíra Čevely z Babic u Uherského Hradiště. Byla matkou 12 dětí, z nichž 2 zemřely, a ač vdova, musela se kromě práce v hospodářství starat ještě o dva nezletilé syny, z nichž jeden studoval hradištské gymnázium a druhý byl kvůli kataru kostí upoután již několik let na lůžku a vyžadoval neustálého ošetřování. Poněvadž ostatní děti již měly své vlastní rodiny, byl syn Jaromír jedinou nadějí na pomoc při těžkých hospodářských pracích.²¹⁸ V koordinačním oddělení se snažili podobným případům vyhovět a zařazovali jména těchto studentů do již zmíněných seznamů mladých, nemocných a sociálně slabých, které byly pravidelně předkládány úřadu říšského protektora. Ten je pak se svým doporučením zasílal dále do Berlína, kde se o propouštění rozhodovalo. Kromě toho byly také zástupcům studentů z kolejí, kteří zůstali na svobodě, rozděleny finanční podpory.²¹⁹

Některé rodiče potkala ta smůla, že na vysokých školách měli syny hned dva, a byli tak zatýkáním vysokoškoláků postiženi dvojnásobně.²²⁰ V dalších rodinách zase gestapo zatklo za různá „provinění“ proti Říši nezávisle na akci ze 17. listopadu jiného člena, proto pro ně byla internace vysokou školu studujícího dítěte o to těžší.²²¹ Naproti tomu několik málo vězněných studentů bylo sirotky, a tudíž za ně musel intervenovat někdo z širšího příbuzenstva.²²²

Pravděpodobně jako nejčastější argument rodičů, proč by měl být právě jejich syn propuštěn, se uváděla jeho nevina, neúčast na demonstracích z 28. října a 15. listopadu 1939²²³ a důrazné popření jakéhokoli jeho zájmu o politiku. „*Nikdy nebyl politicky činný a o politiku se nezajímal. Věnoval se vždy jen svým studiím, o čemž svědčí, že střední školu studoval s vyznamenáním a dosavadní zkoušky na technice /7/ vykonal všechny s velmi dobrým prospěchem. Pražské demonstrace 28/10 a 15/11 příkře odsuzoval a ve dnech 16-19/11 nebyl v Brně, nýbrž v Třebíči, kam si dovezl špinavé prádlo... Já sám jsem nebyl nikdy politicky organisován do zřízení protektorátu, nebyl jsem nikdy politicky*

²¹⁷ Tamtéž, složka Otakara Frňky.

²¹⁸ Tamtéž, složka Jaromíra Čevely.

²¹⁹ H. MASARÍK, *V proměnách Evropy*, s. 322.

²²⁰ Např. bratři Černochovi, Filsakovi, Harmáčkoví, Korbelářovi, Parmovi, Seyfriedovi nebo Vodičkovi.

²²¹ Např. otec brněnského studenta Hermanna Viktora, zatčený gestapem 29. 11. zřejmě v souvislosti se svým židovským původem.

²²² Studenti Raška a Pernica.

²²³ Pouze ve dvou případech rodiče sice přiznali účast syna na pohřbu Jana Opletala, nicméně kategoricky popřeli jeho účast na demonstracích, které poté následovaly.

*činný a nebyl jsem v žádném politickém spolku členem. Poslouchal a plnil jsem přesně zákony a nařízení vlád a autorit v bývalém Rakousku, Československu a poslouchám a plním tyto přesně v protektorátu, poněvadž chci tak jako každý jiný řádný občan požívati pak plné ochrany vlády a zákonů i bezpečnosti a práv své osoby a rodiny. Prosím proto, aby tato vazba mého nevinného a nezletilého syna, která se mohla státi jen omylem, byla zrušena a tento byl propuštěn,*²²⁴ psal kupříkladu prezidentu Háchovi otec studenta brněnské techniky Cyrila Halámka z Třebíče. Jiným vysokoškolákům pak absenci mimo univerzitní město ve dnech demonstrací dokonce potvrdil i příslušný samosprávný úřad. Jako příklad je možno uvést studenta strojního inženýrství Zdeňka Dubna, kterému potvrzení o přítomnosti doma v tehdejší Německém Brodě vystavil tamější městský úřad.²²⁵

Zdůrazňování apolitičnosti přecházelo někdy až k vyjadřování loajality či přímo pozitivního vztahu k Němcům a jejich okupačnímu režimu. Rodiče mnohdy neváhali užít všemožných podbízivých obrátů v naději, že to jejich synům umožní brzký návrat domů. Některé by se daly z dnešního pohledu hodnotit jako regulérní projev kolaborace, ale můžeme se zoufalým rodičům, kteří museli den co den po několik měsíců, ne-li roků žít ve strachu, co je s jejich milovaným dítětem a zda se jim domů vůbec ještě kdy navrátí, divit?

Otec studenta Josefa Bendy z Dýšiny u Plzně kupříkladu ve své žádosti zdůraznil: *„Pracoval jsem více let v Německu a mohu prohlásiti, že jsem byl vždy spokojen s mými představenými i spoludělníky, se kterými jsem žil v tom nejlepším kamarádství. Moje sympatie se vždy nesly k německému národu, od kterého se máme mnoho co učit. V tomto smyslu jsem mého syna také vychovával. Jest nám velice líto, že právě takto postižení jsme.*²²⁶ Matka jeho kolegy Vladimíra Šimka z Mnichova Hradiště pak svou žádost státnímu prezidentovi odůvodnila tím, že: *„Vždyť náš hoch se jistě ničím neprovinil, politikou se nikdy nezabýval, po schůzích nechodil, měl rád jen práci a své studie; jeho jedinou zábavou byl sport. To jistě rádi dosvědčí i zdejší Němci, zvláště p. vrchní soudní rada Steffl, který s ním často tenis hrával, a p. Pilz, vedoucí funkcionář zdejší NSDAP, který jej také dobře znal.*²²⁷ Otec studenta práv Jaroslava Beneše z Brna zase argumentoval tím, že on ani jeho manželka *„se politikou nikdy nezabývali a policie*

²²⁴ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3765, složka Cyrila Halámka.

²²⁵ Tamtéž, složka Zdeňka Dubna.

²²⁶ Tamtéž, složka Josefa Bendy

²²⁷ Tamtéž, č. kar. 3767, složka Vladimíra Šimka.

*neměla proti nám žádných námitek, což vysvětluje již z toho, že jsem byl povolán vyučovat Wehrmacht angličtině.*²²⁸

Mnozí z rodičů také psali, jak své syny posílali před válkou na prázdniny do pohraničí, aby poznali německou kulturu a naučili se jazyk: „*Vychovával jsem ho vždy, tedy již řadu let a nikoliv teprve v poslední době, v intencích přátelského soužití s Němci, měl od tercií soukromé hodiny z němčiny, své prázdniny trávil pravidelně v německých krajích, takže němčinu perfektně ovládá.*“²²⁹ Jindy zdůrazňovali árijský původ, a v jednom případě dokonce i antisemitské smýšlení celé rodiny.²³⁰ Vedle toho matka jednoho ze studentů dala v dopise prezidentu Háchovi volný průchod svým antipatiím a postěžovala si, že: „*Byli jsme dříve zámožní, avšak jistý židovský podvodník připravil nás o veškeren majetek. Můj syn musil tudíž již jako středoškolský student dávatí privátní hodiny k podpoře naší společné domácnosti. Museli jsme obětovatí vše, abychom mu umožnili studium v naději, že bude jednou naší podporou.*“²³¹ Matka jiného studenta, medika Vojtěcha Schnurpfeila z Hrochova Týna, který se domů vrátil až v březnu 1943 jako vůbec poslední ze v Sachsenhausenu internovaných studentů, zase v zoufalé prosbě prezidentu Háchovi z července 1942 argumentovala, že: „*Dnes, kdy celý náš národ mohutnými manifestacemi a sbírkou na Německý Červ. kříž dokázal, že nesouhlasí s odporným činem námezdných vrahů, není překážek, proč by nemohl býti splněn slib daný před šesti měsíci slavnostně vládě, že budou propuštěni všichni internovaní vysok. studenti.*“²³² Odporným činem námezdných vrahů byl míněn samozřejmě atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, jenž v souvislosti s nástupem nové protektorátní vlády Jaroslava Krejčího²³³ 19. ledna 1942 slíbil postupné propuštění všech vysokoškolských studentů internovaných v souvislosti se 17. listopadem 1939.

Míra zdůrazňované servility samozřejmě záležela na tom, komu byla prosba adresována. Obecně platí, že vyšší byla v případech, byl-li příjemcem některý z německých orgánů. Například otec studenta Jaromíra Hodaně z pražského Smíchova neopomněl ve svém dopise říšskému protektorovi podotknout, že jakožto aktivní úředník

²²⁸ AKPR, fond Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti, sign 4615, podsign. K563/42.

²²⁹ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, složka Mirko Rozehnal.

²³⁰ Tamtéž, č. kar. 3765, složka Karla Augustina.

²³¹ Tamtéž, složka Vladimíra Cafourka.

²³² AKPR, fond Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti, sign. 4615, podsign. K677/42.

²³³ Jaroslav Krejčí (1892 – 1956), čs. právník, profesor ústavního práva a druhý předseda Ústavního soudu, ministr spravedlnosti v Beranově a Eliášově vládě, 1942 – 1945 předseda vlády. Po válce odsouzen za kolaboraci, zemřel ve vězení.

ve službách Protektorátu Čechy a Morava složil již 10. dubna 1940 slib věrnosti Vůdci a říšskému kancléři a také slíbil hájit zájmy Velkoněmecké říše.²³⁴ Otec vysokoškolačka Václava Brunnhofera naproti tomu v dopise Neurathovi akcentoval, že nebyl nikdy ani legionář, ani zednář.²³⁵ I intervence na brněnském gestapu za medika Karla Krále z Prahy byla dobře podložena. Podporu jí totiž poskytli zmocněnci říšského protektora u Českomoravských drah, kde jeho otec pracoval ve funkci náměstka přednosty oddělení ředitelství, a také rektor německé techniky Dr. Ing. Kriso, který byl sousedem studentových rodičů.²³⁶ Několik málo otců a matek se pak snažilo zvýšit punc své písemné prosby určené německým orgánům tím, že ji zakončili pozdravem Heil Hitler!

K dobru též snad mohl přispět, jak se někteří z rodičů domnívali, i částečný německý původ, který byl v několika případech při psaní žádostí za tímto účelem zdůrazněn. „*Proti německé nár. nebyl nikdy zaujat: Jeho matky babička byla nár. něm., i moje sestra a její dvě dospělé dcery jsou nár. něm. Jedna neteř provdána za říšs. Němce. Jsem nar. ve Vídni, vždy vychováván k lásce k něm. nár.*“, vyzdvihoval otec Jindřicha Vacka, studenta práv z Vanova u Dačic. Přímo otce německé národnosti měl Alois Waldhauser z Dívčic na Českobudějovicku, který srdceryvný dopis prezidentu Háchovi nezvykle napsal v němčině, ovšem podle šetření ministerstva vnitra neměl říšské občanství, nýbrž pouze protektorátní příslušnost.²³⁷ Zajímavý byl pak také případ vysokoškolačka Martina Bendy, jenž byl sice na základě svého domovského práva v Praze příslušníkem protektorátu, ovšem jeho matka a všichni příbuzní byli říšskoněmeckými občany na základě připojení částí Chodska k Německé říši,²³⁸ a také případ Josefa Tesky, jehož rodiče žili na Slovensku a on sám měl stálé bydliště v Prešově.²³⁹

Ne všichni z internovaných vysokoškolačků však měli to štěstí a mohli se prokázat arijským původem či přímo německými předky. Několik málo vysokoškolačků zatčených v souvislosti s událostmi 17. listopadu bylo židovského původu.²⁴⁰ Jedním z nich byl student brněnské lékařské fakulty Viktor Hermann, jehož otce, obchodníka s vlněným

²³⁴ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3765, složka Jaromíra Hodače.

Podobně se vyjádřil v dopise protektoru Neurathovi i otec Jaroslava Hecla, jenž byl majorem ve výslužbě.

²³⁵ Tamtéž, složka Václava Brunnhofera.

²³⁶ Tamtéž, č. kar. 3766, složka Karla Krále.

²³⁷ Tamtéž, č. kar. 3767, složka Aloise Waldhausera.

Také Alois Kubát z Horšovského Týna měl matku rozenou Němku, ovšem není uvedeno, zda měla říšské občanství. Tamtéž, č. kar. 3766, složka Aloise Kubáta.

²³⁸ Tamtéž, č. kar. 3765, složka Martina Bendy.

²³⁹ Tamtéž, č. kar. 3767, složka Josefa Tesky.

²⁴⁰ Podle rozhodnutí ministerstva školství a národní osvěty ze září 1939 mohly české vysoké školy přijmout pouze 4% neárijsců, tj. Židů. T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 30; J. DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu*, s. 44.

zbožím, zatkló 29. listopadu 1939 gestapo bez udání důvodu a 74 dní jej drželo v ochranné zajišťovací vazbě.²⁴¹

V případě kladného vyřízení svých žádostí o propuštění se rodiče za své syny zaručovali, že se budou nadále chovat jako spořádaní občané protektorátu loajální Říši. Některým z nich již předem domlouvali potenciální zaměstnání, kam by po případném propuštění okamžitě mohli nastoupit, čímž chtěli dokázat, že o živobytí jejich synů by bylo postaráno, případně že by díky tomu neměli čas na nějakou protirežimní činnost.²⁴²

Zajímavou kuriozitou je návrh jednoho rodiče, aby se vysokoškoláci v koncentračním táboře střídali: „*Již čtvrtý měsíc jsou naši vysokoškoláci drženi v koncentračním táboře, což jest dosti, aby se pro ně, nemají-li se zničití tělesně i duševně nadobro, učinilo vše, co je v možnostech Vás i Vaší vlády. Při stejné vině nebo nevině desetitisíců jejich kolegů jsoucích doma, je jejich místo u jich kolegů držených v táboře, a je proto v zájmu spravedlivějšího rozvržení tíhy poměrů na všechny – nelze-li jinak – aby bylo navrženo vystřídání internovaných, a sice kupř. na 3 – 4 měsíce určených losem. Výlohy spojené se střídáním platil by Protektorát Č. M. I podobné řešení zajistilo by Vám, Vaší vládě i p. státnímu prezidentu uznání historikovo a je dle mého názoru i ku prospěchu Říše.*“ Navrhovatel dostal od koordinačního oddělení odpověď v tom smyslu, že podle sdělení vyslance Chvalkovského jsou již určité naděje na postupné propouštění všech internovaných studentů, a tudíž se uvedený návrh tímto stává bezpředmětným.²⁴³

Na své písemné žádosti dostávali postižení rodiče obvykle stejně formulované vyřízení. V koordinačním oddělení měli pro tento účel již připraven standardizovaný tištěný koncept odpovědi, do něhož se vepsalo jen konkrétní jméno a místo bydliště adresáta a datum. Tyto koncepty vypadaly následovně:

„*Pan*

v

²⁴¹ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3765, složka Viktora Hermanna.

Dalšími Židy mezi českými vysokoškoláky byli Jan Deutsch a Louis Drücker. Oba byli společně s Hermannem zatčeni při dodatečné zatýkáci akci v Brně. V koncentračním táboře Sachsenhausen byli od ostatních studentů odloučeni a zařazeni na židovský blok. Jejich další osud se nepodařilo objasnit, všichni tři však v táboře zemřeli. Podle jedné z verzí byli ubiti v tzv. štráfce, což byl blok se zostřeným režimem, kde se vězni obvykle ocitli za trest. Naopak s ostatními studenty zůstal Karel Hirsch a Josef Hlinovský. Oba byli spolu s ostatními studenty propuštěni domů. Hlinovský se pak při hledání zaměstnání, kde po něm požadovali doklad o árijském původu, dostal do bezvýchodné situace a v ní roku 1944 volil sebevraždu. Další osud Hirsche není znám, podle některých svědectví měl zahynout v Osvětimi. K. KRÁTKÝ, *Nové svědectví k bilanci studentských obětí*, in: 17. listopad 1939 po 55 letech, s. 31; K. KRÁTKÝ, *Studentské oběti 17. listopadu*, in: Odkaz 17. listopadu po šedesáti letech, s. 33.

²⁴² Např. studenti Augustin, Hořavka a Polanský.

²⁴³ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767.

K Vašemu podání ze dne kanceláři státního presidenta, které sem bylo odstoupeno k dalšímu řízení, sděluje Vám předsednictvo ministerské rady, že pan státní president i vláda snaží se neustále dosíci postupného propuštění všech internovaných studentů, a to pokud možno ve větších skupinách.

V případě propuštění Vašeho syna učiňte sem o tom laskavě stručné písemné oznámení.

Za předsedu vlády:²⁴⁴

Podle konceptu se pak pověřený úředník vyhotovil originál a expedoval jej. Jen za předpokladu, že koordinační oddělení mělo nějaké aktuální informace o posledně podniknutých zákrocích a o jejich výsledcích, o nedávno propuštěné skupině studentů či odpovídalo na dotazy týkající se konkrétních věcí (posílání balíčků, táborový režim aj.) nebo studenta, vyhotovoval konceptní úředník návrh odpovědi ad hoc. Nežádka v odpovědi koordinační oddělení vyžadovalo také doplnění informací o konkrétním studentovi, o sociálních a majetkových poměrech jeho rodiny, případně zaslání lékařského vysvědčení, potřebné pro zákroky ve prospěch nemocných.

3.1.4. Hromadné žádosti a osobní intervence rodičů

Protektorátní činitelé a úřady nedostávaly ovšem žádosti o propuštění vysokoškolských studentů pouze od jednotlivců, nýbrž také hromadná poddání. Jak to už bývá, mezi lidem se nic neutají a mezi českým už vůbec ne, proto bylo přirozené, že se otcové a matky internací postižených vysokoškoláků začali o sobě brzy navzájem dovídat, udržovali spolu styky a navzájem si vyměňovali informace, avšak ne vždy se tyto zakládaly na pravdě. Je pravděpodobné, že určitou úlohu v navazování těchto styků hrály místní výbory Národního souručenství, na něž se rodiče se svými žádostmi také někdy obraceli.²⁴⁵ Tyto pak dostávaly některé informace z pražské centrály.²⁴⁶ Jelikož PMR nesmělo některé informace rodičům sdělovat, pověřovalo tajně jejich šířením některé jednotlivce. Tak například jistá slečna z Rychnova nad Kněžnou, jež měla styky na PMR,²⁴⁷ byla pověřena tamním radou Dr. Tomešem, aby na venkově šířila informaci, že

²⁴⁴ Tamtéž.

²⁴⁵ V žádostech rodiče svůj zdroj informací nikdy neuvádí, většinou se ptají ve smyslu „náhodou jsem se doslechl, že...“, „bylo mi sděleno, že...“, „mám hodnověrnou zprávu, že“. Později byli zdrojem informací o poměrech v táboře navrátilí se studenti, přestože se před svým propuštěním museli pod hrozbou opětovného uvěznění zavázat, že o svém pobytu v táboře pomlčí.

²⁴⁶ Informace o studentech pro generální sekretariát NS obstarával od koordinačního oddělení tamní tajemník Švihlík, který do PMR pravidelně za tímto účelem docházel. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3766, složka Jaromíra Krause.

²⁴⁷ Údajně měla známost s jedním tamním úředníkem.

pokud rodiče budou zasílat na PMR, resp. jeho koordinačnímu odboru lékařská vysvědčení svých synů, bude jejich propuštění snazší. Všechny žádosti takto podložené prý přichází do Neurathovy kanceláře, „*kde je legační rada, který má velký vliv!*“²⁴⁸ Někteří z rodičů docházeli pravidelně pro čerstvé informace přímo na PMR, jako to dělal např. otec medika Zdeňka Repíka, který tak činil i jménem rodičů z Českobudějovicka.²⁴⁹ Avšak zřejmě nejvíce angažovaným rodičem byl JUDr. František Čeřovský, advokát z Prahy, jehož oba synové, studenti pražské právnické fakulty, byli 17. listopadu 1939 zatčeni v jeho bytě a spolu s ostatními studenty internováni v koncentračním táboře Sachsenhausen-Oranienburg. Dr. Čeřovský býval pravidelným návštěvníkem koordinačního oddělení, kam chodil intervenovat nejen za své syny, ale i za syny všech ostatních rodičů. Zásoboval též koordinační odbor mnoha cennými informacemi od konkrétních rodičů a sám dostával na oplátku jiné. Byl také hlavním členem dvou deputací rodičů, které prezident Hácha osobně přijal 20. září 1940 a 12. června 1941. Sympatické od něj bylo, že v zastupování postižených rodičů pokračoval i po návratu obou svých synů. Po ustanovení Krejčího vlády a zrušení předsednictva ministerské rady byl nucen komunikovat s ministerstvem vnitra, které agendu koordinačního oddělení PMR převzalo. Kromě zmiňovaných dvou audiencí, jichž se Dr. Čeřovský účastnil, přijal státní prezident Hácha 15. června 1940 ještě delegaci matek, jejichž synové byli vězněni ve věznicí na Karlově náměstí. Jednalo se hlavně o studenty zadržené německou policií při demonstracích během Opletalova pohřbu.²⁵⁰ Ovšem žádostí o slyšení u prezidenta, ať už od jednotlivců či skupin rodičů, bylo mnohem více, většině z nich však nebylo vyhověno. Důvodem bylo jednak to, že prezident audience jednotlivým prosebníkům ze zásady neuděloval, ježto by tím vytvořil nechtěný precedens pro jiné žadatele a přijetí všech zájemců rozhodně nebylo v jeho silách, jednak by jim osobně nemohl sdělit pro nedostatek nových informací nic více, než KSP odpovídala obratem žádostem písemným. Nesmíme však také zapomenout, že prezidentův zdravotní stav se velmi rychle zhoršoval, a proto pobýval stále častěji na zámku v Lánech, kam na přelomu května a června roku 1941 přesídlil definitivně, a do Prahy zajížděl již pouze jen

²⁴⁸ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3766, složka Vladimíra Klapky.

²⁴⁹ Tamtéž, č. kar. 3767, složka Zdeňka Repíka.

²⁵⁰ Matky studentů ve společné žádosti o audienci uváděly, že jejich synové byli teprve v první ročníku, vesměs kolem 19 let věku a demonstraci se nezúčastnili, pouze si šli v daný den pro podpis indexu na rektorát, který tehdy sídlil v budově právnické fakulty, kde byli při přihlížení demonstracím zatčeni německou policií. Nejprve byli vězněni na Pankráci a později převezeni do věznice na Karlově náměstí. Nakonec skončili v Malé pevnosti v Terezíně, odkud byli také postupně propouštěni. AKPR, fond Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti, sign. 4615, podsign. D2792/40.

na jeden den v týdnu, kdy se u něj během oběda střídali ministři. Posléze i tyto zájezdy byly nepravděpodobné a sporadické.²⁵¹

Kromě osobních docházek do koordinačního oddělení,²⁵² kanceláře státního prezidenta a jiných českých orgánů chodili někteří z rodičů intervenovat za své syny i na úřadovny gestapa a několik málo jich dokonce státního prezidenta a předsedu vlády žádalo o zprostředkování návštěvy u říšského protektora či státního tajemníka. Reakce však byly podobné jako v případech žádostí o audienci u státního prezidenta.

Hromadné žádosti byly buďto napsány a podepsány pouze jedním zástupcem, kterého si rodiče zvolili, aby jejich jménem intervenoval ve prospěch jejich synů, nejčastěji však byly formulovány v první osobě množného čísla a na konci stvrzeny podpisem všech postižených rodičů z daného města či okresu, kteří se k žádosti připojili. Tak je tomu například u žádosti rodičů z Klatovska z 3. července 1940: „*Podepsaní rodiče vysokoškolských studentů z Klatov a okolí prosí snažně pana státního prezidenta za Jeho mocnou přímluvu na patřičném místě, aby jejich synové byli již po tak dlouhé době v cestě milosti propuštěni z koncentračního tábora v Oranienburgu u Berlína. Tito studenti se žádných demonstrací neúčastnili, což mohou svědky prokázati, a bylo by věci spravedlivou, aby jejich propuštění bylo urychleno. Tím byla by velká duševní muka rodičů skončena. Někteří studenti se již z tohoto tábora vrátili, prosí podepsaní o přímluvu za navrácení také jejich synů a věří, že mocná přímluva by se neminula příznivých výsledků. Za tuto pomoc budou neskonale vděční.*“²⁵³ Dále následuje osm podpisů.

Nelze říci, že by efekt těchto hromadných intervencí a osobních návštěv u vrcholných činitelů byl zcela nulový. Minimálně spolu s individuálními písemnými žádostmi měly zásluhu na tom, že otázka studentů nezapadla, ba naopak byla stále držena v patrnosti, a to především v obdobích, kdy se propouštění studentů zastavilo či se radikálně zhoršily podmínky v koncentračních táborech, v nichž byli čeští studenti internováni. Protektorátní orgány pak na základě jejich tlaku zesílily frekvenci svých intervencí u odpovědných německých úřadů a činitelů, což v konečném důsledku mohlo přispět k tomu, že v postupném propouštění studentů se opět pokračovalo či že došlo alespoň k mírnému zlepšení těžkých životních podmínek vězňů.

²⁵¹ V. MACHÁLEK, *Prezident v zajetí*, s. 187.

²⁵² První deputace otců navštívila PMR již 23. listopadu 1939. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, složka PMR 1940, sign. 5210/39.

²⁵³ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3766, podání do KSP č. D3136/40.

3.2. Charakteristika zatčených studentů

Studenty internované v koncentračních táborech v Německu lze dělit podle data zatčení. Valná většina byla pozatýkána na vysokoškolských kolejích 17. listopadu 1939, pro další si pak gestapo přišlo osobně do jejich soukromých bytů. Nicméně v Brně následně proběhla začátkem prosince další vlna zatýkání a mezi internované studenty je nutno započítat i ty, kteří byli německou policií zadrženi již během demonstrace po Opletalově pohřbu 15. listopadu.²⁵⁴ Tomuto dělení se ovšem vymyká případ studenta techniky Františka Danielovského z Prahy – Dejvic, jenž byl zatčen již při vypuknutí války 1. září 1939 a posléze se setkal se svým kolegou v Oranienburgu, kam byli koncem roku 1939 transportováni i další rukojmí zatčení 1. září při akci Albrecht der Erste.²⁵⁵

V Brně byl již 18. listopadu zatčen gestapem student filozofické fakulty Antonín Weber a 27. listopadu 1939 čerstvý absolvent architektury Josef Gärtner, nicméně největší vlna dodatečného zatýkání, které mělo být odvetou za demonstraci brněnských vysokoškoláků 17. listopadu v souvislosti s uzavřením brněnských vysokých škol, proběhla mezi 30. listopadem a 7. prosincem 1939.²⁵⁶

Co spojovalo dodatečné zatýkání brněnských studentů, byl vyšší společenský status jejich rodičů. Přestože i tady se našly výjimky,²⁵⁷ jednalo se víceméně o syny lékařů, právníků, finančníků, učitelů, důstojníků a úředníků.²⁵⁸ Byli většinou jednotlivě předvoláváni na úřadovnu gestapa v Mozartově ulici, avšak došlo také k jednomu hromadnému zatýkání. To se uskutečnilo 7. prosince 1939 v brněnské státní obchodní akademii, kam se někteří z brněnských studentů po uzavření vysokých škol nechali zapsat

²⁵⁴ Většina z nich byla držena postupně na Pankráci, ve věznici na Karlově náměstí a v Malé pevnosti v Terezíně, ale někteří byli převezeni i do Oranienburgu. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3765, složka Vladimíra Jeřábka.

²⁵⁵ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 146.

Co vedlo k Danielovského zatčení není známo, jisté je jen, že se dva dny před svým zatčením navrátil z dovolené, kterou trávil v německém Cvikově. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3765, složka Františka Danielovského.

I později docházelo k zatýkání jednotlivců, kteří byli bývalými studenty vysokých škol, ovšem důvody jejich zatčení i místo věznění byly jiné (studenti Škorpík, Štěpánek, Pacula a Ječný).

²⁵⁶ Tamtéž, složky Josefa Gärtnera a Antonína Webera.

²⁵⁷ Těmi byly otec Miloše Šlesingera, který byl řezníkem a uzenářem, a otec Viktora Hermanna, bývalý majitel obchodu s vlněným zbožím, Žid. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3765 a 3767, složky M. Šlesingera a V. Hermanna.

Jozef Leikert sice v tomto ohledu zmiňuje také otce Otto Kirsche jako pouhého rolníka, ten byl ovšem ve skutečnosti inspektorem státních drah, jak sám píše ve svých dopisech adresovaných PMR a KSP. J.

LEIKERT, *Černý pátek sedmnáctého listopadu*, s. 179; NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3766, složka Otto Kirsche.

²⁵⁸ Koordinační oddělení PMR například 8. ledna 1940 obdrželo dopis od rady Nejvyššího soudu v Brně Františka Břečky, který se přimlouval nejen za propuštění vlastního syna, nýbrž i za syny dalších svých pěti kolegů od soudu, kteří byli takto postiženi spolu s ním. AKPR, fond Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti, sign. 4615, podsign. R304/40.

do abiturientského kurzu, aby si mohli alespoň nějakým způsobem prohloubit zatím dosažené vzdělání. Členové tajné státní policie zde dle svědectví vtrhli do třídy během vyučování a ptali se jednotlivých studentů na jejich jména a zaměstnání otců. Poté, aniž by měli předem připravený nějaký seznam, vybrali asi 23 hochů z lepších rodin a odvezli je do vězení v Sušilových kolejích k jejich kolegům, kteří byli zatčeni v předchozích dnech jednotlivě.²⁵⁹ Celkově dodatečné zatýkání brněnských studentů postihlo asi 66 hochů.²⁶⁰ Ti byli následně ze Špilberku a Sušilových kolejí převezeni 13. prosince²⁶¹ do věznic úředního soudu pro mladistvé ve Vídni, odkud někteří poslali rodičům lístek, že jsou zdraví, a 10. ledna 1940²⁶² pak byli deportováni ke svým kolegům do Sachsenhausenu. Někteří rodiče již po jejich zatčení napsali intervenční dopis na gestapo, ale odpovědi se nedočkali. Nacisté tímto dodatečným zatýkáním zřejmě sledovali zastrašení příslušníků brněnské elity a vynucení si jejich loajality k okupačnímu režimu.

Zřejmě největším smolařem tohoto dodatečného zatýkání byl jistý student²⁶³ prvního ročníku vysoké školy obchodní v Praze, který byl osudného rána 17. listopadu 1939 zatčen se svými kolegy na Masarykově koleji, kde bydlel, a převezen na shromaždiště v ruzyňských kasárnách. Zde byl však propuštěn, protože se jakožto devatenáctiletý přihlásil na výzvu, komu ještě nebylo dvacet let. Po návratu domů do Vyškova se jej rodiče rozhodli nechat zapsat do abiturientského kurzu při státní obchodní akademii v Brně,²⁶⁴ aby si mohl alespoň nějak rozšířit své dosavadní vzdělání. Zde byl spolu s jinými kolegy zatčen při zásahu gestapa 7. prosince 1940, popsaném výše. Napoprvé se tedy tomuto studentovi podařilo ze spárů nacistické perzekuce uniknout,

²⁵⁹ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3766, složka Ilji Lorke.

²⁶⁰ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 139.

Srovnej s AKPR, fond Studentská demonstrace 15. 11. 1939 (zatýkání), sign. T422/39, podsign. T474/39, kde se uvádí počet 68. Skutečný počet zatčených však byl vyšší, circa něco málo přes stovku: „*Třináctého prosince zavolali všechny do jídelny (Sušilových kolejí – pozn. autora) na údajnou lékařskou prohlídku. Žádná se však nekonala. Někjaký vyšší esesák prošel mezi přítomnými, jedny posílal vlevo, druhé vpravo. Na jedné straně zůstalo 63 studentů, na druhé zbytek. Nikdo nevěděl, jaký osud kterou skupinu čeká. Ty, kde jich bylo více, převezli na hlavní nádraží a nahnali do vagonu. Ostatní propustili domů.*“ J. LEIKERT, *Černý pátek sedmnáctého listopadu*, s. 181.

²⁶¹ V některých dopisech je udáván i 10. nebo 12. prosinec, ale ve většině 13. prosinec, proto mám za to, že šlo pouze o špatnou informaci rodičů, jak tomu bylo i u jiných, kteří uváděli nesprávné datum přepadu vysokoškolských kolejí. Srovnej s AKPR, fond Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti, sign. 4615, podsign. R513/40, Studenti zatčeni a odvedeni 13. XII. 1939 do Vídně.

²⁶² T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 139.

²⁶³ Jeho jméno není v dopise od matky pro PMR uvedeno. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3667, složka PMR 1940, sign. 679/40.

S největší pravděpodobností se jednalo o Arnolda Budíka. J. LEIKERT, *Černý pátek sedmnáctého listopadu*, s. 180; *17. listopad 1939*. Okupace. Archivy mluví, ed. B. FABIANOVÁ – B. FRANĚK, s. 40, udává formu jména A. Budil.

²⁶⁴ Jednoroční abiturientský kurz byl otevřen 4. prosince 1939 právě pro zájemce z řad bývalých vysokoškolských studentů, kterým uzavření vysokých škol znemožnilo pokračovat ve studiu. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, složka PMR 1940, sign. 679/40.

ovšem napodruhé už jej nezáviděníhodný osud rukojmí v německém koncentračním táboře dostihl.

Zárok nacistů vůči českému vysokému školství cílil především na jeho studenty, kteří měli v očích okupantů pykat za hříchy svých kolegů, jež se opovážili zneužít povolený pohřeb Jana Opletala k dalším demonstracím. Ovšem ne všichni, kteří byli při přepadu vysokoškolských kolejí německými jednotkami zatčeni a internováni v koncentračních táborech, byli vysokoškolskými studenty. Měli ovšem tu smůlu, že se osudného dne nacházeli na vysokoškolských kolejích, ať už proto, že tam spolu s vysokoškoláky bydleli, nebo tam byli na návštěvě u kamarádů. Nejvíce byli takto postiženi studenti Umělecko-průmyslové školy. Ta podle zákona neměla status vysoké školy, a proto na ní výuka po 17. listopadu 1939 normálně pokračovala stejně jako na školách středních, avšak její studenti bydlící na vysokoškolských kolejích byli spolu s vysokoškoláky pozatýkáni a odvezeni do koncentračního tábora.²⁶⁵ Dále se jednalo o několik čerstvých absolventů, doktorandů a univerzitních asistentů, kteří na kolejích ještě stále bydleli, a byl mezi nimi rovněž i jeden student abiturientského kurzu při obchodní akademii v Praze.²⁶⁶

3.3. Poměry věznění v táborech a snaha o jejich zlepšení

Kromě postupného vysvobozování vysokoškoláků z internace koncentračních táborů a věznic se státní prezident a protektorátní vláda také snažili o zlepšení životních podmínek a poměrů, které čeští studenti museli při svém dlouhém věznění trpně snášet. Ne všichni studenti byli vězněni v koncentračním táboře Sachsenhausen-Oranienburg, přestože jich zde skončila naprostá většina. Někteří jednotlivci, především studenti technických oborů, byli pro potřeby nacistů převezeni do jiných táborů, a to do Mauthausenu, Flossenbürgu, Dachau, Gusenu, Drögen i Osvětimi. Zde se uplatnili jako specialisté při stavebních pracích.²⁶⁷

Jako pro všechny vězně obecně, tak ani pro české studenty nebyl pobyt v koncentračních táborech nijak jednoduchý. Koncentrační tábor Sachsenhausen-

²⁶⁵ Jednalo se o 14 studentů. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, složka č. 4432/1406.

²⁶⁶ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3765, složka Jiřího Demutha.

²⁶⁷ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 147.

Česká strana je ÚŘP pravidelně připomínala, aby se na ně nezapomnělo. Kolem devíti studentů bylo transportováno též do Terezína. Ovšem docházelo i k daleko více nezvyklým přesunům, např. student filozofie Václav Mařík z Plzně byl nejprve z Oranienburgu převezen na Pankrác a posléze do vazby plzeňského gestapa. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, 1939, složka Internování studenti z Plzeňska, sign. 26161/6041/1940.

Oranienburg patřil mezi nejhorší koncentrační tábory v rámci vyhlazovací politiky nacistů. Původně byl zbudován jako olympijská vesnice pro sportovce v době konání berlínských olympijských her v roce 1936. Čeští studenti zde zpočátku byli izolováni od ostatních vězňů. Během této krátké doby byli také ušetřeni otrocké práce, ke které byli zdejší vězni využíváni. Tento „privilegovaný“ status mohl v ostatních věznicích budit vůči nim určitou zášť a nedůvěru. Postupem času však i oni byli zařazováni do pracovních komand a nasazováni na práce v cihelně, na stavbách, při vykládání lodí v přístavních docích, při dobývání pařezů a jinde. Těžká fyzická práce, trvajících až 10 hodin denně, nedostatečná a nepříliš kvalitní strava, hlad, fyzické i psychické utrpení si vyžádaly mezi studenty několik obětí a mnoho z těch, co přežili, si odtud odneslo trvalé zdravotní následky.

V přežití studentům pomáhala jejich vzájemná podpora a solidarita, k čemuž přispíval i fakt, že byli více než rok ubytováni společně na několika blocích. Teprve koncem ledna 1941 byli rozhozeni na bloky po celém táboře. Svě přátele si našli i mezi ostatními českými vězni, kteří se sem dostali za svou protiněmeckou činnost. Volný čas si krátili různými hrami, psaním poezie, zpěvem, ale i hrou na hudební nástroje, jež byla povolena v roce 1942.²⁶⁸ Aby se procvičili a zopakovali své oborové znalosti nabyté během vysokoškolského studia, pořádali dokonce mezi sebou hromadné přednášky, na něž se zájmem chodili i ostatní spoluvězni. Takto studenti přežívali až do doby, než došlo k jejich propuštění. Během něj museli podepsat dokument, jímž se zavazovali k následnému mlčení o poměrech v táboře. V opačném případě by následovala cesta zpět. I po návratu domů se však museli pravidelně hlásit na služebnách gestapa.²⁶⁹

Podle táborového řádu mohl každý vězeň během jednoho měsíce poslat²⁷⁰ a obdržet dva korespondenční lístky nebo dva dopisy.²⁷¹ Dopis směl mít nanejvýš čtyři stránky po patnácti řádcích a musel být psán v němčině, přehledně a čitelně, aby mohl být cenzurován. Zásilky nesplňující tyto normy nebyly přijímány ani odesílány. Balíčky jakéhokoli obsahu nebyly přijímány, avšak později měli vysokoškoláci povoleno přijmout

²⁶⁸ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 144.

²⁶⁹ Zpravidla každý měsíc, a to až do konce války, jak mně potvrdil při rozhovoru dne 17. 11. 2014 PhDr. Vojmír Srdečný (roč. 1919), t. č. jeden z posledních cca 25 stále žijících studentů, kteří prošli martyriem koncentračního tábora Sachsenhausen.

²⁷⁰ První nadiktovaný lístek směli čeští studenti odeslat domů 20. listopadu 1939. Mimo jiné v něm museli uvést své číslo a číslo svého bloku. T. PASÁK – M. DRÁPALA, *Čeští vysokoškolští studenti v Sachsenhausenu a postoj protektorátní správy*, in: *Soudobé dějiny II/4*, roč. 95, ÚSD AV ČR, s. 499.

²⁷¹ V období od 28. 1. do 29. 2. 1940 platil pro internované všeobecný zákaz korespondence, jak informoval vyslanec Chvalkovský koordinační oddělení, které se na něj na popud rodičů obrátilo s dotazem, proč studenti nepíší. O zrušení toho zákazu byli rodiče koordinačním oddělením vyrozuměni. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, 1939, sign. 8402/40.

dvě balíkové zásilky měsíčně. Zasílání peněz sice povoleno bylo, avšak pouze prostřednictvím poštovní poukázky.²⁷² Zprávy na těchto poukázkách byly zakázány. Povoleno bylo zasílání nacionálně socialistického tisku, avšak pouze na objednávku skrze táborovou poštu. Naproti tomu zasílání obrázků a fotografií bylo přísně zakázáno.²⁷³

Zákaz zasílání balíčků byl pro české vysokoškoláky německou stranou zrušen 18. 1. 1940. Rodičům a příbuzným bylo umožněno poslat svým synům balíček se zimním prádlem, svetrem, punčochami a rukavicemi. Do tohoto balíčku pak mohla být vložena též krabice s čokoládou a sušenkami ve váze 1 kg. Balíček musel být označen čitelným nadpisem *Interniertensendung* a měl mít takový obal, který umožňoval balíček lehce otevřít a zkontrolovat jeho obsah.²⁷⁴

Ovšem i po zrušení tohoto zákazu byly s posíláním balíčků do tábora v Sachsenhausenu problémy. Například výše zmíněný advokát František Čerovský poslal svým dvěma synům do Sachsenhausenu balíčky s prádlem a sušenkami přesně podle od koordinačního oddělení obdržených instrukcí, avšak oba balíčky mu byly odeslány zpět s poznámkou „zurück“, přestože podle poštovního razítka došly do Oranienburgu 26. ledna 1940.²⁷⁵ Přednosta koordinačního oddělení Hubert Masařík na tento případ osobně upozornil přímo velitele bezpečnostní policie v protektorátu Waltera Stahleckera v dopise z 6. února 1940.

Po jednorázové možnosti zaslat studentům do koncentračního tábora balíček byly pravidelné zásilky povoleny až v druhé půli března 1940.²⁷⁶ Měsíčně bylo možno zasílat balíček s potravinami nepodléhajícími rychlé zkáze až do celkové váhy 2 kg včetně obalu.²⁷⁷ I později se občas stávalo, že některým rodičům se zásilka potravin pro jejich

²⁷² Čeští vysokoškoláci směli přijímat 150 korun jednou za čtrnáct dní, peníze nad tuto částku se ukládaly na účet vězňů; tyto peníze bylo nutno poslat mezinárodní poštovní poukázkou s povolením Národní banky (jež vystavila každá místní banka nebo peněžní ústav). Zasláné peníze mohli studenti uplatnit při nákupu potravin a cigaret v táborové kantýně. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3766, složka Oldřicha Jandy.

²⁷³ Tamtéž, složka Vladimíra Pachmana.

²⁷⁴ Tamtéž, č. kar. 3765, Složka Leona Bílý.

²⁷⁵ Tamtéž, složka bratrů Čerovských.

²⁷⁶ Koordinační oddělení na naléhání rodičů intervenovalo za tímto účelem u šéfa kabinetu říšského protektora Hanse Völckerse, který slíbil věc přednést v Berlíně. Tamtéž, č. kar. 3767, složka Václava Šedy. Hubert Masařík se též v této záležitosti obrátil na Dr. Suhra z Gestapa, který mu 19. března 1940 v telefonickém rozhovoru sdělil, že Berlín s návrhem na zasílání potravin českým vysokoškolákům vyslovil souhlas. Tamtéž, složka Zasilání balíčků studentům, sign. 9795/2308/1940.

Také Chvalkovského podřízený Schebek z protektorátního vyslanectví v Berlíně intervenoval v této záležitosti 15. března 1940 v Prinz-Albrechtstrasse (SS). E. MARŠOUN, *Diplomat a politik František Chvalkovský a vyslanectví Protektorátu Čechy a Morava*, s. 135.

Oběžník pro rodiče s instrukcemi, jak balíčky s potravinami posílat, nesl datum 26. 2. 1940. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, PMR 1940, složka Studenti Turek, Vodák, Svatý, Lukeš, sign. 12281/2955/1940.

²⁷⁷ Tamtéž, č. kar. 3766, složka Josefa Plačka.

syna v táboře vrátila zpět. Koordinační oddělení v těchto případech, pokud mu nebylo známo nějaké obecné pozastavení či zákaz balíčků německou stranou, nejprve doporučovalo pokusit se zásilku odeslat znovu a v případě pokračování problému s doručením podat opětovnou informaci, na jejímž základě by se pokusilo vyřešit tento individuální problém přímo s německými orgány. Aby si čtenář dokázal uvědomit a posoudit podstatu problematiky balíčků pro české vysokoškoláky v plné šíři, je třeba zdůraznit, že rodiče nedostávali na své syny v koncentračních táborech žádné potravinové lístky, proto veškeré potraviny, které jim chtěli zaslat na přilepšenou, si sami nejprve museli odtrhnout od úst. Dalším faktorem byla skutečnost, že až do 1. 10. 1940, kdy byla mezi Protektorátem Čechy a Morava a Německem zřízena celní unie, bylo nutno veškeré zásilky do Říše podrobit proclení. Jeho výše závisela na obsahu balíčků; u potravinových zásilek o hmotnosti 2 kg se celní částka pohybovala okolo 30 korun, což byly na tu dobu nemalé peníze. Pokud balíček z nějakého důvodu nebyl přijat a byl odeslán zpět rodičům, museli tito zaplatit clo hned dvakrát, což způsobovalo jen to, jak se vyjádřil jeden z postižených rodičů, že ono vysoké poštovné tak „*bylo zbuhdarma vyhozeno a nervy nově vzrušeny*“.²⁷⁸ Není proto překvapivé, že popuzení rodičové žádali koordinační oddělení, aby vymohlo na německé straně pro tento případ nějaké úlevy. Než však jednání v této záležitosti mohlo dospět k nějakému přijatelnému výsledku, byla zavedena výše zmíněná celní unie, jež problém odstranila. Na druhou stranu ani přes veškerá jednání PMR s německými úřady nebylo dáno povolení zasílat balíčky o větší hmotnosti než 2 kg a častěji než jednou do měsíce. Stejně tak nebyl uspokojen ani požadavek rodičů na možnost zaslat svým dětem před Vánoci 1940 do koncentračního tábora mimořádnou zásilku s teplým oblečením. Přesto byly balíčky z domova vítanou pomocí, která umožnila studentům internaci v táboře lépe snášet a mnohým doslova zachránila život.²⁷⁹ Některým studentům však z různých důvodů neměl balíčky kdo posílat. U těchto případů snad čtenáře potěší, že se mezi lidmi také našli dobrovolníci, kteří těmto studentům svými zásilkami nezištně vypomáhali.²⁸⁰

Třebaže tedy bylo zasílání balíčků studentům do Oranienburgu následně povoleno, byli zbaveni této výhody ti studenti, kteří byli převezeni do Flossenbürgu, Mauthausenu,

²⁷⁸ Tamtéž, složka bratří Parmů.

²⁷⁹ Studenti si s jídlem navzájem vypomáhali podle toho, komu zrovna přišel balík, což ještě více posilovalo jejich soudržnost.

²⁸⁰ Např. studentu Oldřichu Maňdákovi takto vypomáhala jistá slečna z Holešova. Tamtéž, č. kar. 3767, PMR 1940, dopis ze 4. listopadu 1940.

Dachau či věznice v Terezíně.²⁸¹ Protektorátní reprezentace sice usilovala o jednotný systém zásobování balíčky, případně o soustředění všech vysokoškolských studentů na jednom místě pod jednotným režimem, aby tak měla o nich lepší přehled, ovšem dosáhnout se jí toho nikdy úplně nepodařilo.

3.4. Intervenční činnost protektorátní reprezentace ve prospěch internovaných studentů v období Neurathova úřadu

3.4.1. Intervenční činnost do konce roku 1939

Již 22. listopadu 1939 se konala od 9 hodin v předsednictvu ministerské rady porada, jíž se účastnil také zástupce prezidentské kanceláře sekční šéf Říha a zástupci ministerstva školství a národní osvěty (vrchní odborový rada Dr. Kobosil a odborový rada Dr. Hejman). Kromě otázek spojených s uzavřením českých vysokých škol a dalšího osudu vysokoškolských kolejí, kolejních správ a studentských spolků se řešil i způsob intervencí za zatčené studenty. Po sdělení sekčního šefa Říhy, že kancelář státního prezidenta začala po dohodě s přednostou KSP ministrem Havelkou připravovat dopis pro říšského protektora ve věci devíti zastřelených, bylo dohodnuto:

„a) že veškeré další zákroky se budou dít po dohodě mezi kanceláří presidenta a předsednictvem ministerské rady. Vyslanec Dr. Masařík přednese věc panu ministerskému předsedovi, který rozhodne o dalším postupu,

b) koordinační oddělení předsednictva ministerské rady, ministerstvo školství a národní osvěty a kancelář státního prezidenta budou ve stálém styku a podávají si stále informace hlavně za tím účelem, aby se agenda zbytečně netříštila a nebylo popřípadě v jedné věci intervenováno z různých míst. V témže smyslu byl upozorněn gen. tajemník Národního souručenství Dr. Mrazík.“²⁸² Už od začátku tedy mělo jít o navzájem

²⁸¹ Studentům zadrženým při dodatečném zatýkání v Brně, kteří byli vězněni v Sušilových kolejích, někteří rodiče osobně donesli oblečení a potraviny. Některým balíček věznice přijala, některým ne. Po převezení těchto studentů do věznice pro mladistvé ve Vídni, odkud mohli domů poslat lístek, pak někteří dostávali balíky i sem. Medik Karlu Adamusovi se totiž šikovným jinotajem podařilo v psaní rodičům sdělit místo svého věznění, což bylo jinak zakázáno. Jeho matka se posléze rozjela do Vídně, kde obešla všechny věznice, až syna našla. Vypřála se na možnost zaslání balíků a tuto informaci pak šířila doma dále mezi podobně postiženými rodiči. Při převozu těchto studentů do Sachsenhausenu se Adamusovi též podařilo při průjezdu protektorátem v příhodnou chvíli vyhodit z vlaku lístek s adresou rodičů a informací, že jsou z Vídně převáženi. Někdo lístek našel a předal poštovní správě a ta jej doručila rodičům, kteří informovali ostatní. F. NEDBÁLEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, s. 45.

²⁸² NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zajištění a zabavení vysokoškolských kolejí v Praze a Brně 1939-1941, č. kar. 3776, záznam o poradě zástupců prezidia ministerské rady, kanceláře státního prezidenta a ministerstva školství a národní osvěty z 22. listopadu 1939.

synchronizovanou a koordinovanou akci všech zainteresovaných složek protektorátní administrativy.

Hned 25. listopadu 1939 se Hubert Masařík obrátil z příkazu předsedy vlády A. Eliáše na protektorátního vyslance v Berlíně Františka Chvalkovského a informoval jej o převezení zatčených studentů do koncentračního tábora Sachsenhausen-Oranienburg. Dále v dopise pokračoval: „*Počet jich kolísá mezi 1200 udanými v úřední zprávě a 1800 dle jiných pramenů. Vláda žádá teď o vydání jejich seznamu a informuje se o tom, co dále je s nimi zamýšleno. Pan předseda prosí Tebe, abys také ze své strany se informoval u příslušných říšských činitelů ve stejném směru, abys uplatnil dle možnosti důvody pro zmírněný postup vůči nim, pro propuštění nevinných a abys také měl možnost být informován o jejich ubytování, stravě, zaměstnání atd. Včera jsem jednal s p. vyslancem Völckersem, jenž žádal, abych Ti vyřídil jeho pozdravy. Doufám, že budeš moci brzy mi něco sdělit.*“²⁸³ Chvalkovský následně 11. prosince z Berlína telefonicky sděloval, že intervenoval všude, kde to bylo možné, a žádal Prahu o zaslání seznamu lidí, na jejichž propuštění obzvláště záleží, neboť se sám domníval, že věc bude možno řešit jen ve výjimečných případech, nikoli hromadně.²⁸⁴ Obšírněji se pak k této věci ještě vrátil v dopise z 16. prosince 1939, adresovaném ministru Havelkovi: „*Slovutný pane ministře, ve věci internovaných dostalo se mi po řadě intervencí tohoto konečného sdělení: 'Propuštění internovaných en bloc nebo ve větší míře, ať už jde o internované před 28. říjnem t. r. nebo později, nelze kompetentním místům vůbec vzít v úvahu. Na Vánoce budou pravděpodobně propuštěni nemocní a slabí. Není ani vyloučeno, že budou propuštěni také někteří z těch, u nichž pro další internaci není již zvláštních důvodů. Počet a jména nebyla dosud ani přibližně stanovena a nebudou nám předem oznámena.'* Rač přijmout, slovutný pane ministře, ujištění mojí nejhlubší úctou a oddaností. Tvůj Chvalkovský.“²⁸⁵

Protektorátní vyslanectví v Berlíně postupem času začalo fungovat jako prostředník nejen žádostí od prezidenta a koordinačního oddělení v tomto směru vznesených, ale i žádostí od jednotlivých rodičů. Z podnětu těchto žádostí pak bylo intervenováno

Vladimír Mrazík, senátní rada Nejvyššího správního soudu a později generální tajemník Národního souručenství.

²⁸³ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, 1939, složka Dopis dru Chvalkovskému ve věci zatčených českých studentů, sign. 5166/1939.

Předchozího dne jednal Masařík ještě s Völckersem.

²⁸⁴ Tamtéž, sign. 5549/1939.

V koordinačním oddělení byl v zápětí vydán pokyn k sestavení seznamu studentů nemocných, pod dvacet let a těžších sociálních případů.

²⁸⁵ AKPR, fond Studentská demonstrace 15. 11. 1939 (zatýkáni), sign. T422/39, podsign. T478/39.

jednotlivě i hromadně se střídavými úspěchy.²⁸⁶ Nejednalo se zdaleka pouze o studenty. Při rostoucím počtu zatčených v protektorátu, kteří byli později souzeni v Německu, se z „kuriózního zastoupení protektorátní vlády“ stala základna rodinných příslušníků zatčených a souzených. Z počátku se hlásily hlavně rodiny prominentů, později se však agenda rozšiřovala i demokratizovala. Vyslanectví se snažilo opatřit informace, kde jsou věznění a internovaní umístění a jaký je jich zdravotní stav.²⁸⁷

Ani Emil Hácha v intervencích za zatčené studenty dlouho neotálel. Již 24. listopadu odeslal říšskému protektorovi dva dopisy. V prvním reagoval na hromadné zatýkání studentů a informoval o obavách rodičů. *„Jsem dalek toho tato opatření nějakým způsobem kritizovat nebo hájit elementy, které se dopustily provinění, jako např. zatčených z 15. listopadu. Držím se však povinnosti svého úřadu, a zároveň tak i vyšších principů lidskosti, když poukazují na to, že zmíněná opatření působí na nejširší okruh českých obyvatel obzvláště bolestivým dopadem, protože v případě zatčených se jedná o osoby v mladém věku, které jsou od nynějška odňaty od svých rodin a jejichž osud vnáší na tyto rodiny tísnivý pocit nejistoty. Jelikož zatčení jsou většinou z kolejí, které slouží k ubytování nemajetných studentů, jsou tímto postiženy hlavně tyto chudší vrstvy společnosti, zejména také dělnictvo, proti kterému jsou uведенá policejní opatření ve svém důsledku převážně namířena... Jménem těžce zkoušených a k zoufalství se přibližujících matek, které se na mě ze všech stran obracejí o pomoc s žádostí, abyste uvážil, zda by nebylo možné dosáhnouti toho, aby ti zatčení studenti, proti kterým nejsou vznesena žádná konkrétní obvinění, byli co nejdříve propuštěni na svobodu.“*²⁸⁸ Hácha počítal s tím, že asi nebude v německých možnostech propustit všechny vězněné studenty najednou, proto žádal, aby bylo studentům alespoň umožněno dát o sobě svým rodičům vědět, neboť mnozí z těchto netušili, kam byli jejich synové odvezeni a zda jsou naživu.²⁸⁹ Písemné odpovědi na svůj dopis se státní prezident dočkal 5. prosince, kdy jej baron von Neurath informoval, že žádostem rodičů již bylo mezitím z německé strany vyhověno, čímž se jim dostalo tolika potřebného uklidnění.²⁹⁰

Ve druhém dopise nesoucím datum 24. listopad 1939 se pak Emil Hácha přimlouval za znovuotevření alespoň těch vysokoškolských institutů, jejichž činnost nesouvisela

²⁸⁶ E. MARŠOUN, *Diplomat a politik František Chvalkovský a vyslanectví Protektorátu Čechy a Morava*, s. 135.

²⁸⁷ Tamtéž.

²⁸⁸ AKPR, fond Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti, sign. 4615, složka Zatčení studentů vysokých škol, dopis státního prezidenta říšskému protektorovi, podsign. D7244/39.

²⁸⁹ Tamtéž.

²⁹⁰ Tamtéž.

přímo s výukou, ale sloužila spíše k účelům vědecko-praktickým.²⁹¹ Měl na mysli zejména různé ústavy praktické medicíny, jejichž uzavření mohlo citelně narušit zdravotní stav obyvatel, a tak i každodenní chod věcí v protektorátu, ale také různé technické ústavy, v nichž probíhal mimo jiné výzkum pro potřeby německého zbrojního průmyslu. Znovuotevření těchto institucí by tak bývalo bylo, jak se státní prezident snažil zdůraznit, i v zájmu Říše. Zájmů Říše se Hácha dovolával i později při svých intervencích za osvobození studentů, jež by mělo podle jeho názoru nejen uklidňující efekt na veřejnost, ale umožnilo by i uplatnění studentů dle jejich kvalifikace v různých odvětvích nezbytných pro válečnou výrobu. Hácha jako právník zkrátka uměl dobře kličkovat a vše vždy dobře a logicky odůvodnit. Podobně postupoval i při svých častých námitkách a připomínkách ohledně faktického porušování Vůdcem zaručené protektorátní autonomie ze strany říšských úřadů. K jejich vyslyšení však docházelo s postupem války jen zřídka kdy, neboť německé orgány rozhodně nebyly nakloněny tomu hledat chybu na své straně. Vezmeme-li v potaz, že Češi, určení po válce při nejlepším k deportaci na Sibiř či asimilaci, měli po dobu války v poklidu pracovat pro německý válečný průmysl, a pomáhat tak Německu k vítězstvím na frontách, je jasné, že autonomní práva jim zaručená v Hitlerově výnosu z 16. března 1939 byla pouze účelová, a v tomto duchu také postupovaly i jednotlivé říšské správní orgány v protektorátu.

Dne 25. listopadu a poté 13. prosince 1939 navštívil prezident Hácha říšského protektora v Černínském paláci, aby s ním otázku uzavření českých vysokých škol a zatčených studentů, reflektovanou již ve zmíněných dopisech, projednal osobně.²⁹² Při druhém setkání se zmínil i o mezitím nastalém dodatečném zatýkání studentů v Brně, kteří byli po svém zadržení dokonce označeni páskou s nápisem „Bürge“.²⁹³ Těmito dvěma audiencemi započalo pravidelné setkávání státního prezidenta s říšským protektorem, při nichž byly projednávány jak otázky čistě hospodářského rázu, tak i politického charakteru.²⁹⁴ Velký důraz při těchto audiencích kladl Emil Hácha zejména na intervence za zatčené české občany, přičemž specifickou úlohu zaujímaly právě

²⁹¹ AKPR, fond Uzavření českých vysokých škol, sign. K335/42, podsign. D7245/39.

²⁹² AKPR, fond Studentská demonstrace 15. 11. 1939 (zatýkání), sign. T422/39.

²⁹³ AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T479/39.

Jak již bylo svrhu nastíněno, jednalo především o syny příslušníků brněnské honorace, jejichž loajalitu či alespoň faktickou neutralitu si nacisté chtěli vynutit především a k tomuto účelu jim měli posloužit mj. i synové těchto vyšších vrstev v pozici rukojmích. Pásky s cynickým nápisem „Bürge“ jsou toho více než výmluvným důkazem.

²⁹⁴ Respektive k určitým pravidelnějším setkáním docházelo již dříve, avšak nyní měla být na dlouhou dobu obohacena pravidelným projednáváním věci internovaných studentů.

intervence ve prospěch českých vysokoškolských studentů. Jejich osud se Háchy dotýkal osobně i z hlediska profesního, neboť německou akcí vůči českým vysokým školám byl jakožto soukromý docent Karlovy univerzity postižen také on sám. Ještě v září 1939 byl opětovně jmenován členem zkušební komise UK pro státní zkoušky státovédné a zkušebním komisařem pro obor správní nauky a správního práva na funkční období 1939/40 – 1944/45.²⁹⁵

Příležitost k intervencím využíval státní prezident též i během schůzek a prostřednictvím úřední korespondence s dalšími představiteli okupační správy, třebaže například setkání s K. H. Frankem nikdy nenabyla takové četnosti jako v případě říšského protektora. Emil Hácha státního sekretáře pro jeho povýšenost a arogantní chování bytostně nesnášel a nutná setkání s jeho osobou přirovnával k polykání ropuch. Oproti němu představoval pruský aristokrat baron von Neurath, jenž nebyl nikdy úplně zapáleným nacistou, svým uhlazeným a diplomatickým přístupem vhodnější alternativu pro konstruktivní jednání o vnitřních otázkách protektorátu. Kromě toho spojovala Háchu s říšským protektorem také společná slabost pro dobrou kávu a doutníky. Všechny tyto faktory proto hrály roli v tom, proč všechny důležité záležitosti týkající se protektorátu prezident raději přednostně projednával s Neurathem a na Franka se osobně obracel jen v případech, kdy to bylo opravdu nezbytně nutné. V ostatních, méně závažných případech pak Hácha posílal k státnímu sekretáři přece jen poněkud mladšího a energičtějšího předsedu vlády Eliáše, případně svého důvěrníka a šéfa prezidentské kanceláře Havelku, stykem s říšským vyslancem a šéfem Neurathova kabinetu H. Völckersem potom pověřil pracovníka prezidentské kanceláře Augustina Popelku²⁹⁶ a přímo v Berlíně využíval při svém intervenčním úsilí také služeb protektorátního vyslance Františka Chvalkovského, jenž udržoval kontakt s říšským ministrem a šéfem říšské kanceláře H. Lammersem.²⁹⁷

Na setkání s říšským protektorem se prezident Hácha po informační stránce vždy pečlivě připravoval. Kvůli své neustále se zhoršující paměti, což bylo dáno věkem a postupující arteriosklerózou, si obvykle od pracovníků své kanceláře, nejčastěji od Havelky, nechával sestavit pro memoria písemný seznam bodů, jež bylo třeba na schůzce s Neurathem projednat. Okruh předkládaných otázek byl sice široký, přesto se však dá koncentrovat do několika stěžejních bodů:

²⁹⁵ V. MACHÁLEK, *Prezident v zajetí*, s. 160.

²⁹⁶ Augustin rytíř Popelka (1887 – 1951), syn prvorepublikového ministra spravedlnosti téhož jména, sekční šéf v Háchově prezidentské kanceláři, po Havelkově odstranění na jaře 1941 její přednosta.

²⁹⁷ V. MACHÁLEK, *Prezident v zajetí*, s. 160.

- a) prosba o propuštění internovaných vysokoškoláků či alespoň zmírnění jejich utrpení možností pravidelného zasílání balíčků s potravinami a šatstvem, případně jejich umístěním v jediném táboře pod jednotnou správou;
- b) intervence ve prospěch zatčených protektorátních občanů (propuštění, možnost zasílání balíčků, převedení jejich internace na české území);
- c) protesty proti germanizačním opatřením německé správy (starostové obcí, vysídlení obyvatelstva, jazyková nařízení, působení oberlandrátů aj.)
- d) protesty proti zasahování německé okupační správy do činnosti správy protektorátní;
- e) protesty proti hospodářské perzekuci českých podniků ze strany německé okupační správy;
- f) protesty proti podporování složek českého fašismu ze strany německé okupační správy.
- g) jiné.²⁹⁸

Velkou výhodou při jednáních s říšským protektorem a jinými německými představiteli se pro Emila Háchu stala jeho brilantní znalost němčiny. Ovládal ji v plné šíři již od studentských let a během své dlouholeté právnické praxe se v ní neustále zdokonaloval. Němčina na diplomatické úrovni se tak spolu s širokým právním i věcným rozhledem a pohotovým logickým úsudkem, příznačným pro všechny dobré juristy, stala hlavní zbraní, již starý prezident při svých nerovných soubojích s německými protivníky využíval.²⁹⁹

Přestože se většina intervenčního úsilí prezidenta Háchy soustřeďovala na Neurathovu osobu, sám říšský protektor nemohl udělat nic víc, než dávat pouze návrhy a doporučení směrem do Berlína. O propouštění studentů totiž rozhodoval Hlavní říšský bezpečnostní úřad, jmenovitě jeho šéf Reinhard Heydrich, jenž zcela přesně dokázal odhadnout cenu „výkupného“, kterou byli státní prezident a jeho vláda ochotni formou loajálních gest a politických prohlášení zaplatit za propuštění studentů.³⁰⁰ Proto nepřekvapí, že si Adolf Hitler později jako náhradu za nedostatečně „důrazného“ Neuratha vybral právě šéfa RSHA.

²⁹⁸ AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39.

²⁹⁹ Ostatně již markýz Bacquehem, Háchův šéf z doby jeho působení u vídeňského správního soudu, příznačně tvrdil, že ze všech členů správního soudu, povětšinou Němců, umí pořádně německy jen dva, Čech Hácha a Polák Bilinski. V. MACHÁLEK, *Prezident v zajetí*, s. 42.

³⁰⁰ T. PASÁK, *Emil Hácha*, s. 170; Robert GERWARTH, *Reinhard Heydrich*. Hitlerův kat, 1. vyd., Paseka, Praha, Litomyšl 2012, s. 180.

K otázce dodatečného zatýkání v Brně se státní prezident znovu vrátil ve svém dopise říšskému protektorovi z 15. prosince 1939. Zpočátku kusé informace nabraly mezitím zřetelnějších kontur a Hácha od svého mocenského protějšku v Černínském paláci žádal vysvětlení, zmiňuje přitom, že se mělo jednat o stovky studentů z prostředí brněnské honorace, jejichž rodičům bylo zakázáno pod pohrůzkou postihu o celé věci mluvit.³⁰¹ Neurath odpověděl listem datovaným 20. prosince 1939, v němž dodatečné zatýkání studentů potvrdil. Upřesnil však jejich počet. Zatímco během hlavní vlny, proběhnuvší 17. listopadu, mělo být zatčeno na 200 brněnských studentů, postihlo dodatečné zatýkání v prvním prosincovém týdnu dle jeho zdrojů „pouze“ 68 posluchačů vysokých škol. Žádné další zatýkání studentů v Brně již podle něj provedeno nebylo.³⁰²

Kromě státního prezidenta a jeho kanceláře začalo okamžitě vyvíjet aktivní intervenční činnost i svrchu zmíněné koordinační oddělení při předsednictvu ministerské rady. Jeho přednosta Hubert Masařík se 24. listopadu 1939 sešel s šéfem kabinetu ÚŘP Hansem Völckersem. Při tomto setkání, během něhož se též řešila otázka podvýživy internovaných Čechů v Buchenwaldu a postupného propouštění starých a nemocných vězňů zatčených 1. září při akci Albrecht der Erste v souvislosti s vypuknutím války, se Masařík od německé strany dožadoval seznamu zatčených vysokoškolských studentů s místy jejich pobytu. Vyslanec Völckers si pro informaci svého nadřízeného vše poznamenal, ovšem v otázce studentů odkázal přednostu koordinačního oddělení na šéfa bezpečnostní policie a SD v protektorátu Waltera Stahleckera. Ujistil však Masaříka, že jak on, tak i říšský protektor budou tento jeho požadavek podporovat.³⁰³ Masařík proto vzápětí Stahleckera navštívil³⁰⁴ a výsledek byl ten, že studenti nakonec mohli dát o sobě svým rodičům písemně vědět. Za konkrétní studenty, od nichž jejich rodičům i přesto žádné zprávy nedošly, pak později intervenovalo předsednictvo ministerské rady dopisem říšskému protektorovi z 6. prosince 1939³⁰⁵ a duplicitně též Hubert Masařík při svém

³⁰¹ AKPR, fond Studentská demonstrace 15. 11. 1939 (zatýkání), sign. T422/39, podsign. T474/39.

³⁰² Tamtéž, sign. T482/39, překlad autora. Srovnej s NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, sign. 14885/3665, 1940, zde seznam pouze o 62 studentech.

³⁰³ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, 1939, složka Zatčení studenti /dopis ministru Ježkovi/, sign. 5146/1939.

Völckers svou reakcí jen bezděky potvrdil, že zatýkání studentů šlo zcela mimo úřad říšského protektora, který ani po uběhnuvším týdnu zřejmě ještě neměl o celé akci od bezpečnostní policie a SS potřebné informace.

³⁰⁴ V této záležitosti u něj ve stejnou dobu intervenoval i ministr vnitra Ježek.

³⁰⁵ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, 1939, složka Verhaftete Hochschüler – Aufenthaltsort, sign. 5453/1939.

setkání s vyslancem Völckersem 13. prosince, přičemž jména těchto nehlásících se studentů mu ještě za následující dva dny připomněl též písemně.³⁰⁶

O mezitím proběhnuvším dodatečném zatýkání v Brně se jako první z PMR dověděl 9. prosince předseda vlády Eliáš „*ze soukromého, ale bezpečného zdroje*“ a okamžitě o něm nechal telefonicky kolem poledne zpravit Huberta Masařka, který tou dobou právě dlel u vyslance Völckerse, s nímž se o získanou informaci též podělil.³⁰⁷ O pět dní později pak PMR požádalo prezidium ministerstva vnitra o vypracování zevrubné zprávy, která by obsahovala jména a počet takto zatčených studentů, od kdy do kdy toto zatýkání probíhalo a průvodní informace o něm s tím, že na podkladě této zprávy bude ihned učiněn zákrok u říšského protektora.³⁰⁸

Angažovanost koordinačního oddělení a prezidenta Háchy ve prospěch zatčených českých studentů přinesla první ovoce již 19. prosince 1939. Toho dne došlo k propuštění prvních 33 vysokoškoláků, mezi nimi i syna děkana Lékařské fakulty UK v Praze.³⁰⁹ Na další menší skupinku nemocných studentů se usmálo štěstí na Štědrý den.³¹⁰ Některé z postižených rodin tak mohly zasednout ke štědrovečerní tabuli už v kompletním složení. Jiná menší skupinka asi o 22 studentech se pak domů navrátila 12. ledna 1940.³¹¹

3.4.2. Intervenční činnost během roku 1940

Po novém roce zahájil státní prezident Hácha sérii svých pravidelných demarší u říšského protektora již 26. ledna 1940. Na zachovaném písemném seznamu bodů, které chtěl s říšským protektorem projednat, samozřejmě nemohla zmínka o internovaných studentech chybět: „*Rodiče zatčených studentů by vděčně uvítali, kdyby jim bylo umožněno zasílat menší balíčky potravin svým dětem, a naopak rodiče by uklidnilo, kdyby bylo studentům umožněno častější podávání zpráv.*“³¹²

³⁰⁶ Tamtéž, složka Verhaftete Hochschüler – Aufenthaltsort, sign. 5682/1939.

³⁰⁷ Tamtéž, složka Nová zatčení v Brně, sign. 5488/1939.

³⁰⁸ Tamtéž, složka Zatýkání vysokoškolských studentů na Moravě, sign. 5632/1939.

³⁰⁹ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 156.

³¹⁰ V. MACHÁLEK, *Prezident v zajetí*, s. 159; *17. listopad 1939*. Okupace. Archivy mluví, ed. B. FABIANOVÁ – B. FRANĚK, s. 43.

Jeich počet byl zřejmě 25. F. NEDBÁLEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, s. 50, následně převzal J. PERNES, *Kapitoly z dějin Vysokého učení technického v Brně*, s. 104.

³¹¹ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, PMR 1940, dopis Aloise Vondřicha, sign. 1544/1940.

Srovnej s J. PERNES, *Kapitoly z dějin Vysokého učení technického v Brně*, s. 104, který uvádí počet 25. Ten opět převzal informaci z Nedbálkovy a Hejlovy publikace, která však zdroj neuvádí, proto příkládám větší hodnotu archivnímu prameni.

³¹² AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. D497/40.

Při dalším setkání 10. února 1940 byly na pořadu jednání především poměry v koncentračním táboře Buchenwald, v němž bylo vězněno velké množství protektorátních příslušníků. Hácha si stěžoval zejména na fakt, že správa tábora zadržovala českým vězňům veškeré poštovní zásilky z domova,³¹³ což bylo v rozporu s příslibem předtím daným německou stranou. Jeho výtky se týkaly též zhoršení stravy a zdravotního stavu internovaných, v jehož důsledku bylo zaznamenáno několik případů úmrtí. Podobně nepříznivé podmínky panovaly dle prezidentových informací i v pankrácké věznici a v koncentračním táboře Sachsenhausen, místech internace českých vysokoškoláků.³¹⁴ Prosil proto říšského protektora, aby situaci nechal překontrolovat a případně zjednal nápravu. Taktéž podotknul, že informace o poměrech českých vězňů v koncentračních táborech, stejně jako některá neopodstatněná opatření a postupy německých úřadů v protektorátu, podlamují jeho pozici a autoritu mezi českým obyvatelstvem a pohrozil podáním demise v případě, že by nedošlo k viditelnému zlepšení.³¹⁵

S Neurathovým svolením bylo o stavu českých vězňů v koncentračních táborech vypracováno memorandum, které mu Hácha předal u příležitosti jejich dalšího setkání, konaném 20. března 1940. Baron von Neurath státnímu prezidentovi sdělil „*že pokud se týká studentů, již sám něco zařídil, a že věc jest již v proudu / „im Gange“/. I pokud se týká ostatních, jest zamýšleno nějaké opatření, a že ještě sám za touto věcí půjde.*“³¹⁶ Memorandum bylo následně postoupeno k vyřízení veliteli německé bezpečnostní policie. Na podkladě zprávy šéfa bezpečnostní policie se pak říšský protektor vyjádřil k

Jak již z předešlé kapitoly víme, bylo německou stranou sice 18. ledna 1940 povoleno zaslat studentům mimořádný balík se zimním prádlem a sušenkami, ovšem na možnost pravidelných zásilek z domova si studenti museli počkat až do druhé půle března 1940.

³¹³ Také PMR dopisem z 8. března 1940 upozornilo říšského protektora na jména pěti studentů, kteří od konce ledna nepodali svým rodičům o sobě žádnou zprávu, přestože jejich kolegové ze stejného bloku psali domů pravidelně, a požádalo jej o zjištění a případné odstranění příčiny. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, PMR 1940, složka Nepravdivost v písemném styku zatčených vysokoškoláků, sign. 8732/2031/1940.

³¹⁴ V podobném duchu se také nesl dopis přednosta koordinačního oddělení Huberta Masařka Hansi Völckersovi z ÚŘP z 6. února 1940. Kromě zadržování z domova zasílaných balíčků a peněz vězňům v Buchenwaldu poukazoval Masařík též na rapidní zhoršení stravy tamtéž a žádal o nápravu. K dopisu též byly přiloženy tři, jak sám Masařík podotkl, zatím neúplné seznamy, sestavené s ohledem na nízký věk, špatný zdravotní stav a těžkou sociální situaci studentů, poslední seznam pak obsahoval jména těch, kteří již vysokoškoláky nebyli, pouze stále ještě bydleli na vysokoškolských kolejích. Masařík prosil, aby na uvedené kategorie byl při propouštění brán přednostně zřetel. V závěru dopisu pak ještě poznamenal, že podobný dopis též zaslal veliteli německé bezpečnostní policie v protektorátu Walteru Stahleckerovi. Stahlecker obratem jakékoli zhoršení situace českých vězňů v Buchenwaldu suše popřel. AKPR, fond Vyslanec Völckers – šéf kabinetu říšského protektora, sign. P123.

³¹⁵ AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T43/40.

³¹⁶ Tamtéž, podsign. T95/40.

memorandu v dopise, který prezidentská kancelář obdržela 12. dubna 1940. Stahlecker v této zprávě samozřejmě jakékoli záměrné zostření životních podmínek českých vězňů v koncentračních táborech popíral. Příjem pošty byl prý dočasně pozastaven kvůli karanténě a zhoršení stravy bylo zase údajně zaviněno problémy v zásobování v důsledku tuhé zimy, avšak souvislost se zmíněnými několika případy úmrtí byla popřena, neboť příčinami úmrtí měly být podle zprávy srdeční slabost, krvácení prasklého žaludečního vředu aj.³¹⁷ O pravdivosti těchto tvrzení si však v prezidentské kanceláři zcela jistě nikdo nedělal iluze.

Neurath také souhlasil, aby memorandum bylo zasláno do Berlína vyslanci Chvalkovskému, který měl na jeho podkladě intervenovat ve prospěch vězňených studentů u říšského ministra Meissnera. Protektorátní vyslanec pak obratem 23. března 1940 sdělil, že „*pokud jde o studenty, bylo na nejvyšším místě postupné propouštění zásadně schváleno. Byl jsem důrazně upozorněn, že by bylo překročeno k nejpřísnějším opatřením, kdyby ze strany studentstva byl k tomu zavedán nejmenší podnět.*“³¹⁸

Že Chvalkovského i jiné intervence měly smysl, se ukázalo v druhé polovině dubna 1940, kdy došlo u příležitosti Hitlerových narozenin k propuštění asi 180 studentů.³¹⁹ Nemalou úlohu v rozhodnutí činitelů Říše k tomuto kroku zřejmě hrál také blahopřejný telegram, který z protektorova popudu poslal prezident Hácha Adolfu Hitlerovi k narozeninám, stejně tak i telegram zasláný říšskému kancléři v den prvního výročí protektorátu.³²⁰ Oba tyto v podstatě vynucené telegramy pak byly náležitě využity k propagandistickým účelům v tisku.

Ne všem na německé straně se ovšem toto propouštění zamlouvalo. Z tajné korespondence víme, že s tímto vstřícným krokem nesouhlasil především K. H. Frank a příliš nekonvenovalo ani předstávám šéfa RSHA Reinharda Heydricha. V dopise z 15. dubna 1940 Franka informoval, že se Hitler rozhodl u příležitosti výročního dne ustavení protektorátu propustit nějakých 100 až 200 vězňených Čechů. S ohledem na toto jeho rozhodnutí pak byly úřadovny německé státní policie v Praze a Brně požádány, aby za účelem propuštění navrhly jména 150, respektive 50 českých studentů zatčených

³¹⁷ Tamtéž, podsign. T130/40.

³¹⁸ Tamtéž, podsign. T130/40.

³¹⁹ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 149.

Deputace rodičů vrátivších se studentů, vedená ministerským radou Slavíkem z ministerstva veřejných prací, navštívila 29. dubna 1940 předsedu vlády Eliáše a za veškerou vykonanou činnost ve prospěch zatčených studentů mu poděkovala. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, PMR 1940, složka Propuštění studenti – poděkování rodičů p. předsedovi vlády, sign. 15936/3895/1940.

³²⁰ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 149.

v souvislosti s listopadovými studentskými demonstracemi, a to podle následujících kritérií:

- 1) studenti, kterým ještě nebylo 20 let;
- 2) studenti prokazatelně trpící onemocněním;
- 3) studenti ze sociálně slabých vrstev obyvatelstva;

4) studenti, jejichž rodinní příslušníci přicházejí do styku s Němci a na kteréž by skrze toto propuštění jejich internovaného příbuzného bylo ostatními Čechy pohlíženo jako na zrádce české věci; např. studenti z rodin příslušníků českého četnictva, českých policie a podobně.³²¹

„Nařídil jsem,“ napsal Heydrich Frankovi, *„podle přání pana říšského protektora výnosem z dnešního dne propuštění studentů navržených správami státní policie v Praze a Brně. Propouštění bude prováděno od 18. 4. 1940 po skupinách a dokončeno 23. 4. 1940.“* Poté doplnil, že protektorátní vyslanec u říšské vlády František Chvalkovský byl z rozkazu Vůdce informován říšským ministrem a šéfem říšské kanceláře Dr. Lammersem, že propouštění v jednotlivých případech se budou dít pouze při předložení zvláštních důvodů, jež budou důkladně prošetřeny. Na závěr ještě šéf RSHA připsal k strojovému dopisu ručně špatně čitelný dodatek, v němž vyjádřil své přesvědčení, že Češi si tato propouštění nezaslouží a že by se snad dalo jednáním s říšským protektorem a ministrem Lammersem dosáhnout jejich odložení do doby, než Češi budou prokazovat více loajality k říšské myšlence.³²²

Na tento dopis se Heydrich dočkal odpovědi až o měsíc později, kdy mu státní tajemník v dopise z 18. května 1940 sdělil: *„Jsem téhož mínění jako Vy, že propouštěcí akce byla předčasná. Bohužel se říšský protektor nechal příliš ovlivnit opakovanými líčenými protektorátní vlády a zejména státního prezidenta Háchy. Nebyl jsem v této záležitosti vůbec tázán, postavili mě víceméně před hotovou věc. Bylo by vhodné, kdyby se propouštění zastavilo. Jak jste správně postřehl, nezaslouží si české obyvatelstvo*

³²¹ Propouštění tedy nemělo být pouze projevem dobré vůle, nýbrž také snahou kompromitovat určité skupiny českého obyvatelstva před jejich sousedy. NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kar. 62, sign. 109-4/1116, dopis R. Heydricha z 15. 4. 1940.

³²² Tamtéž.

Část dokumentu v českém překladu obsahuje *17. listopad 1939. Okupace. Archivy mluví*, ed. B. FABIANOVÁ – B. FRANĚK, s. 45. Překlad citací je převzat z této publikace.

v žádném případě jakoukoli vstřícnost. Vaše počínání v případě Smudek³²³ jen ospravedlňuje tento názor.³²⁴

Černínský palác poctil svou návštěvou státní prezident znovu 10. května 1940. Ani při tomto jednání s říšským protektorem neopomenul situaci okolo zadržovaných studentů. Nejprve poděkoval za ty, k jejichž propuštění došlo v minulém měsíci, a znovu prosil barona, aby se v Berlíně zasadil i o propuštění těch zbývajících, přičemž argumentoval především zhoršujícím se zdravotním stavem jak studentů, tak i ostatních českých vězňů. Dle informací, které měl k dispozici, jeden student doma krátce po svém propuštění zemřel³²⁵ a několik dalších těžce onemocnělo. „Ukáže-li se nemožným dosáhnouti postupného propuštění všech internovaných v dohledné době, což by jinak bylo jedině spravedlivé a což by přineslo největší uklidnění ve veřejnosti, tu bylo by nutno aspoň navrhnouti soustředění všech českých internovaných v jednom jediném táboře pod jednotným režimem a umožnění jednotného systému dodatečného zásobování balíčky, dnes již zásadně povolenými.“³²⁶ Zmíněná koncentrace českých studentů v jediném táboře by nejen zpřehlednila informace o jejich počtu a stavu, ale také by usnadnila případné další intervence. Říšský protektor státního prezidenta ujistil, že se o celou věc stará a bude tak činit i nadále.³²⁷

K setkání z 10. května se státní prezident ještě vrátil v dopise, jenž z Lán do Černínského paláce putoval 22. května 1940. V něm opětovně připomněl špatný zdravotní stav navrátilších se studentů a úmrtí jednoho z nich, což vyvolalo, jak Neurathovi ustaraně líčil, u české veřejnosti obavy o zdravotní stav svých internovaných spoluobčanů. „...jak slýchám, vyskytla se v táboře Oranienburg opětovně ve větším rozsahu spála. Již první epidemie měla mít za následek četná onemocnění ledvin, která v zimě opětovně propukla vlivem nízkých teplot. Většina studentů trpí nedostatkem vitaminů. U jednoho z internovaných se také objevil případ vážného pomatení smyslu,“³²⁸ psal v dopise. Za tohoto neutěšeného stavu byl prý neustále ze všech stran zasypáván

³²³ Jan Smudek (1915-1999), gestapem marně usilovně hledaný příslušník domácího nekomunistického odboje v protektorátu a protagonista tzv. kladenského případu.

³²⁴ NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kar. 62, sign. 109-4/1116, dopis K. H. Franka z 18. 5. 1940, citace je autorovým překladem.

³²⁵ Celkově zemřelo během věznění v koncentračních táborech 21 studentů. T. PASÁK – M. DRÁPALA, *Čeští vysokoškolští studenti v Sachsenhausenu a postoj protektorátní správy*, s. 506.

Srovnej s Z. POUSTA – J. HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy IV (1918-1990)*, s. 55, kde se uvádí 26 zahynuvších studentů v koncentračních táborech.

³²⁶ AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T166/40.

³²⁷ Tamtéž.

³²⁸ AKPR, fond Studentská demonstrace 15. 11. 1939 (zatýkání), sign. T422/39, podsign. T181/40, překlad autora.

žádostmi a prosbami rodičů: „*Naříkání, která se mi tímto dostávají k uším, jsou často srdceryvná, a já bych tak nemohl mít na hrudi srdce, kdybych dělal, že nevidím a neslyším.*“³²⁹ Při prezidentově úzkostlivé povaze se sklony k depresím si lze celkem snadno představit, co asi s ním naříkavé dopisy od matek plné zoufalství a žalu dělaly. Na psychickém i fyzickém zdraví mu každopádně příliš nepřidaly. Dopis dále obsahoval výčet několika propuštěných studentů s jejich zdravotními obtížemi vzniklými v souvislosti s internací v koncentračním táboře. Hácha proto znovu tlumočil svou žádost, by se říšský protektor na patřičných místech zasadil o urychlení propouštění zbývajících studentů. Na závěr je připojen seznam studentů, jež by bylo vhodné propustit přednostně, sestavený s ohledem na jejich nízký věk, nemoci či tíživou sociální situaci.³³⁰

Ani protektorátní vláda nezůstávala ve své angažovanosti ve věci vysokoškoláků pozadu. Kromě svých připomínek a intervencí u úřadu říšského protektora v případech, kdy se studenti svým rodičům delší dobu neozvali, upozornilo předsednictvo ministerské rady 28. února na případ 14 studentů Umělecko-průmyslové školy, kteří byli zatčeni při přepadu kolejí a společně se svými spolubydlícími z vysokých škol odvezeni do koncentračního tábora v Německu. Jak správně PMR poukazovalo, neměla tato škola na základě norem, jimiž byla r. 1885 zřízena, status vysoké školy, nýbrž střední, a tudíž se na ni uzavření vysokých škol nevztahovalo. Její studenti proto nebyli vysokoškoláky a k jejich zatčení došlo pouhým omylem. PMR se u ÚŘP přimlouvalo, aby užilo svého vlivu na příslušných místech a vymohlo brzké propuštění těchto studentů z koncentračního tábora.³³¹

U příležitosti prvního výročí zřízení Protektorátu Čechy a Morava intervenoval vyslanec Chvalkovský v říšské kanceláři u ministra Lammerse jednak ve věci internovaných, jednak ve prospěch otevření vysokých škol. „*Říšský ministr je toho názoru, že by hromadné propuštění zatčených mohlo u nás způsobiti spíše nové obtíže, nežli uklidnění. Ale pod bezprostředním dojmem své rozmluvy s Führer-em mne Dr. Lammers zmocnil, abych Ti, slovutný pane ministerský předsedo, sdělil, že dojde hned k novému bedlivému přezkoušení všech případů a že zejména studenti budou postupně propouštěni. Kdyby však někdo z propuštěných zavedl nejmenší příčinu k novému*

³²⁹ Tamtéž, překlad autora.

³³⁰ Tamtéž. Na koncipování dopisu se podílelo koordinační oddělení a jeho konečný text byl též přehlednut a aprobován ministerským předsedou Eliášem, což značí organizační a informační provázanost mezi jednotlivými protektorátními orgány (viděnou i na mnoha dalších příkladech) a systematickosti ve snaze o osvobození vysokoškolských studentů.

³³¹ AKPR, fond Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti, sign. 4615, složka Zatčení studenti (ostatní žádosti), podsign. D1594/40.

zakročení, mělo by to za následek zásadní zastavení celé akce třeba i na dobu celého trvání války,“³³² informoval posléze Chvalkovský o svém zákroku předsedu vlády Eliáše. Následně ještě dodal, že na dotaz v prezidiu tajné státní policie byl informován, že počátkem března byl zrušen zákaz korespondence internovaných s jejich rodinami a zákaz doručování zásilek, o čemž vyslanectví posléze podalo zvláštní zprávu většině rodičů. K zákazu prý došlo ze sanitních důvodů, jelikož do tábor přibyli Poláci.³³³ Ministerský předseda přijetí jeho dopisu kvitoval v listě nesoucím datum 17. března 1940: „Milý příteli, děkuji Ti za Tvůj dopis z 15. března t. r. a za pokyny v něm obsažené, podle nichž jsem okamžitě další zařídil... Současně činí ještě zákroky ministerstvo školství spolu s vyslancem Masaříkem, který Tě o všech věcech podrobně zpraví.“³³⁴ Mezitím písemně požádal ministra školství Kaprase, aby pro Chvalkovského připravil memorandu, které si Chvalkovský v dopise Eliášovi vyžádal a na jehož podkladě by mohl v Berlíně intervenovat za účelem případného znovuotevření vysokých škol. „Prosím Tě, abys v této záležitosti se dohodl s p. vyslancem Dr. Masaříkem, jehož jsem již o věci vyrozuměl,“³³⁵ zakončoval ministerský předseda svůj dopis, což znovu svědčí o velké informační provázanosti a koordinaci jednotlivých intervenčních kroků

Dne 22. května se pak generál Eliáš připojil k prezidentu Háchovi a též adresoval dopis do Černínského paláce. Jelikož je v dnešní době na rozdíl od Emila Háchy generál Eliáš vnímán obecně kladně jakožto hrdina protinacistického odboje, nebude od věci si zde dopis ocitovat celý. Jeho přečtením si jistě čtenář udělá obrázek o tom, že dikce Eliášova dopisu není o nic méně „úslužnější“ než v případě dopisů Háchových: „Vaše Excellence, dovoluji si jménem vlády protektorátu připojiti se k naléhavé prosbě, se kterou se obrátil na Vaši Excelenci pan státní prezident o postupné a urychlené propouštění všech internovaných českých studentů. Vím sám velmi dobře, že právě v těchto dnech, kdy německá říšská moc úžasným rozmachem drtí nepřítele a postupuje nezadržitelně kupředu, mohlo by se naší prosbě namítnouti, že jde o malý detail v poměru k světovým událostem. Jsme však všichni přesvědčeni, že další internací studentů, zle postižených důsledky letošní zimy v táborech, mohly by narůst rychle řady úmrtí a mohla by velká jich většina státi se obětí vážných nemocí. A to přece nemohlo býti účelem jejich internace; kdyby se jednalo o osoby v trestním vyšetřování, nikdy bychom se neodvážili v takové

³³² NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Uzavření českých vysokých škol 1940-1941, č. kar. 3776, dopis vyslance Chvalkovského z 15. 3. 1940.

³³³ Tamtéž.

³³⁴ Faksimilia 17. listopad 1939, s. 205.

³³⁵ Tamtéž, s. 207.

*době a za takového vypětí sil přijít s podobnou prosbou. Jde však o mladé lidi, z osmdesáti procent z chudých rodin, kteří nebyli vyšetřováni a jejichž internace trvá již 7 měsíců. Za dobu Vaší funkce jako říšského protektora a zástupce Vůdcova u nás naučili jsme se všichni vážit si Vaší osobnosti, Vaší spravedlnosti a vyššího pojetí Vašeho úkolu k prospěchu Říše i našeho národa. Proto s důvěrou obracím se na Vaši Excelenci s touto naléhavou prosbou, aby se stala tlumočnickem naší žádosti na nejvyšších místech – věříce, že naše malá prosba právě ve dnech jedinečných vítězství nebude oslyšena. Prosím Vaši Excelenci, aby přijala ujištění o mé nejhlubší úctě.*³³⁶

Dne 9. května zaslalo předsednictvo ministerské rady říšskému protektorovi dopis, v němž připomínalo situaci studentů vězněných ve věznicích v Praze na Pankráci a na Karlově náměstí a lobbovalo za jejich propuštění. Zdůraznilo přitom, že uvedení studenti, jak bylo PMR zatím známo, nebyli z ničeho konkrétního obvinění a ani nebyli vyslýcháni. Podobný dopis od Huberta Masaříka pak ještě téhož dne obdržel také legační sekretář Richard Thilenius³³⁷ z ÚŘP.³³⁸ Možná i díky těmto četným květnovým intervencím pak 17. května došlo k propuštění dalších 27, vesměs moravských studentů, kteří se brzy na to vrátili domů ke svým rodičům.³³⁹ Za další se pak v říšské kanceláři přimluvil vyslanec Chvalkovský, když zde předal německy psanou žádost několika matek studentů, určenou Adolfu Hitlerovi.³⁴⁰

Další setkání obou vrcholných představitelů protektorátu se uskutečnilo až po téměř měsíční pauze, 5. června 1940, tj. v době, kdy už bylo jasné, že porážka Francie německými vojsky je nevyhnutelná. Českou společnost pohltil mrak totální deprese. Strach vyvolaný blížící se porážkou Francie proto vedl ke zvýšenému aktivismu v politickém životě. Během schůzky, při níž se projednávala i otázka „*aktivní pomoci českého národa bojující Říši*“,³⁴¹ nemohla nepadnout zmínka o studentech a dalších

³³⁶ Opisy obou dopisů z 22. května byly poslány též vyslanci Chvalkovskému, zároveň mu byly uděleny pokyny, jak má být v Berlíně na základě těchto dopisů postupováno. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, PMR 1940, složka Internovaní studenti – přímluva p. mp. Ing. Eliáše u p. říšského protektora, sign. 18675/4550/1940.

³³⁷ Richard Thilenius, německý diplomat a za okupace osobní tajemník von Neurathův, a to až do června 1941, kdy byl gestapem odstraněn do Rumunska. Člen hnutí odporu proti Hitlerovi.

³³⁸ Stejněho dne zaslal Masařík také seznam studentů k přednostnímu propuštění vyslanci Völckersovi, a to v návaznosti na jejich předchozí rozhovor z 6. května. Toto se odehrávalo vcelku pravidelně, přestože o tom není pokaždé v pramenech dochována zpráva. AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T173/40.

³³⁹ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, PMR 1940, složka Studenti propuštění z Oranienburgu dne 17. května, sign. 20120/4863/1940.

³⁴⁰ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, PMR 1940, složka Žádost matek internovaných vysokoškoláků na kancléře Hitlera, sign. 19921/4815/1940.

³⁴¹ AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T205/40.

českých lidech internovaných v koncentračních táborech. Podle předem přichystaného listu pro memoria podložil prezident svou žádost o jejich postupné propouštění poukazem na velkorysost, s níž Adolf Hitler propustil zajaté norské a holandské vojáky: „*Toto jednání jeví se tím velkomyslnějším, že jde o národy, které zvedly proti Říši zbraň, a je s to, aby Říši získalo city obyvatelstva. Postavil jsem se od počátku s českým národem pokojně pod ochranu Říše a smím se jistě dovolati stejné velkomyslnosti, jestliže žádám, aby internovaní Češi, pokud nejsou trestně stíháni, byli propuštěni do svých domovů.*“³⁴² Dle Háchova názoru měla jejich internace pro Říši význam bezcenných obětí, zatímco v případě propuštění by studenti mohli konat užitečnou práci ve prospěch Říše. Pokud by však v této otázce nedošlo k žádnému rozhodnutí, prosil alespoň Neuratha, aby všem internovaným byly povoleny a zavčas doručovány balíčky s potravinami a jinými potřebnými věcmi. Státní prezident též zmínil i osud 7 studentů držených v internaci věznic na Karlově náměstí.³⁴³ V závěru tohoto bodu rozmluvy se ještě přimlouval za propuštění Josefa Čapka, jenž byl od svého zatčení při akci Albrecht der Erste 1. září 1939 držen v koncentračním táboře Buchenwald a trpěl vážnou nemocí. Podle záznamu ze schůze se Háchovi dostalo v této otázce od říšského protektora odpovědi: „*Ohledně propuštění českých občanů a českých studentů internovaných v koncentračních táborech v Říši, eventuelně pokud jde o úlevu těmto internovaným, sdělil panu stát. prezidentovi, že stále za touto věcí jde a že otázku propuštění bude i nadále sledovat... K speciální otázce, týkající se Josefa Čapka, prohlásil pan říšský protektor, že i této otázce věnuje svou pozornost*“³⁴⁴ Znamý malíř a spisovatel se však z Buchenwaldu už nikdy nevrátil, zůstal zde po zbytek války a na jaře 1945 krátce před osvobozením tábora umírá.³⁴⁵

Své intervence ve prospěch studentů se Emil Hácha čas od času snažil umocnit dopisy, ve kterých Neurathovi vyjadřoval svůj upřímný dík za návrat několika málo jednotlivců. Jedním z takových dopisů byl i ten, který říšský protektor obdržel 6. června 1940. Hácha v něm děkoval za osvobození Stanislava Ehlicha, syna předsedy senátu nejvyššího správního soudu Josefa Ehlicha,³⁴⁶ s nímž se jakožto bývalý prezident tohoto

K bojovému nasazení českých vojáků z tzv. vládního vojska však, na rozdíl od jiných Německem okupovaných zemí, naštěstí nikdy nedošlo. Zásahu na tom měl z vrchních protektorátních politických činitelů především prezident Hácha. Nejdůležitějším faktorem však byl německý názor, že místo Čechů je u soustruhů a výrobních pásů v továrnách, nikoli na frontě, kde by zbytečně mohli působit problémy jako z hlediska loajality nespolehlivý element.

³⁴² Tamtéž.

³⁴³ AKPR, fond Studentská demonstrace (zatýkáni), sign. T422/39, podsign. T239/40

³⁴⁴ Tamtéž.

³⁴⁵ Dušan TOMÁŠEK – Robert KVAČEK, *Causa Emil Hácha* 1. vyd., Themis, Praha 1995, s. 88.

³⁴⁶ Josef Ehlich byl propuštěn ze Sachsenhausenu 5. června 1940 spolu s dalšími 7 studenty. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, PMR 1940, sign. 22984/5433, 1940.

soudu osobně znal. Dále pak v dopise pokračoval: „*Ačkoli jste mi již při našem včerejším rozhovoru slíbil, že záležitost propouštění internovaných studentů budete i nadále sledovat, prosím přeci při této příležitosti o propuštění v dalším konkrétním případě, který mi též neméně leží na srdci. Jedná se o studenta medicíny Jiřího Diviše,³⁴⁷ syna známého chirurga a profesora české univerzity MUDr. J. Diviše. Byl bych Vaší Excelenci nesmírně vděčný, kdyby se zasadila o brzké propuštění také tohoto mladého muže, který se dosud nachází v táboře Oranienburg.*“³⁴⁸

14. června 1940 byl Emil Hácha na zámku v Lánech navštíven delegací vysokoškolských profesorů, kterou tvořili rektor UK prof. Bedřich Hrozný,³⁴⁹ dále Dr. Engels³⁵⁰ a prof. Smetana³⁵¹, rektor a děkan ČVUT a také prof. Wenig,³⁵² děkan PF UK. Cílem návštěvy byla zejména intervence za zatčené vysokoškolské profesory a za znovuotevření českých vysokých škol a v této souvislosti také protest vůči Neurathovu nařízení, aby všichni vysokoškolští profesori, kteří nemohou po dobu uzavření těchto škol své funkce vykonávat, byli dáni na nucenou dovolenou s čekatelným. Žádali, aby z tohoto ustanovení byli vyjmuti alespoň akademičtí funkcionáři a ti profesori, kteří působili jako přednostové ústavů, jež zůstaly v provozu. Háchovi bylo u této příležitosti také tlumočeno poděkování za všechny doposud vykonané intervence ve prospěch zatčených studentů a prosba o Háchovo vytrvání v této otázce.³⁵³ O den později přijal prezident Hácha též dvě zástupkyně matek, jejichž synové byli drženi ve věznicích na Karlově náměstí. Vyslechl si od nich vylíčení podmínek a prostředí, v němž museli jejich synové již sedm měsíců trpně snášet svou internaci, a slíbil, že se za jejich propuštění přimluví, jakmile bude mít opět

³⁴⁷ Za nemocné studenty Jiřího Diviše a Vratislava Stacha, vězněné v Sachsenhausenu, pak ještě 2. září 1940 znovu jmenovitě intervenoval Hubert Masařík u legačního sekretáře v ÚŘP Richarda Thilenia (KSP dodala podrobnější informace o Jiřím Divišovi legačnímu radovi Werneru von Hollebeniu (1902 – 1985) 2. srpna 1940. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, PMR 1940, složka MUC Jiří Diviš a Vratislav Stach, příměluva za propuštění z konc. tábora, sign. 33156/7320/1940.

Za Diviše pak ještě znovu intervenoval 2. února 1941 u vyslance a šéfa kabinetu ÚŘP H. Völckerse sekční šéf KSP A. Popelka. V Berlíně se za brzké propuštění obou studentů přimlouval vyslanec rovněž Chvalkovský.

Student Vratislav Stach byl nakonec propuštěn počátkem května 1942. Za jeho propuštění přišel do KSP osobně poděkovat jeho otec, rada Nejvyššího soudu Dr. František Stach 11. května 1942. AKPR, fond Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti - zatýkání, sign. 4615, podsign. K502/42.

³⁴⁸ AKPR, fond Studentská demonstrace 15. 11. 1939 (zatýkání), sign. T422/39, podsign. T203/40, překlad autora.

³⁴⁹ Bedřich Hrozný (1879 – 1952), český orientalista a klínopisec, položil základy chetitologie, rozluštil písmo starověkých Chetitů, za okupace rektor (České) Karlovy univerzity.

³⁵⁰ Antonín Engel (1879 – 1958), český architekt, urbanista a teoretik architektury, za okupace rektor ČVUT.

³⁵¹ Jan Smetana (1883 – 1962), profesor hydrauliky, hydrologie a úprav vodních toků, děkan Vysoké školy inženýrského stavitelství ČVUT.

³⁵² Arnošt Wenig (1883 – 1964), český právník, děkan Právnické fakulty (České) Karlovy univerzity, za okupace vězněn.

³⁵³ AKPR, fond Uzavření českých vysokých škol, sign. K335/42, podsign. D3030/40.

možnost mluvit s říšským protektorem. Jednalo se o 7 studentů, kteří byli zatčeni již 15. listopadu při incidentu před právnickou fakultu a kterým vesměs nebylo ještě ani dvacet let. Po krátkém věznění na Pankráci byli nakonec převezeni do věznice na Karlově náměstí. Oproti ostatním studentům však měli tu výhodu, že jejich matkám bylo umožněno je navštívit.³⁵⁴

Hácha se sice s baronem von Neurathem setkal již 18. června, nicméně na otázku studentů řeč nepřišla. Setkání totiž bylo reakcí na kapitulaci Francie, k níž došlo o předcházejícího dne. Na pořadu jednání tak byl zejména Háchův rozhlasový projev plánovaný na 19. června, dále protektorovo přání, aby do nového výboru Národního souručenství byli jmenováni také někteří členové Vlajky, a nakonec protektorova výzva k primátoru Klapkovi, aby bylo neprodleně přikročeno k *„odstranění takových označení pražských ulic, která jsou vzhledem k válečným událostem pro Říši neúnosná.“*³⁵⁵ Okupační moc demonstrovala po francouzském triumfu svoji sílu a zesílila tlak na českou reprezentaci s cílem vynutit si na ní dalších politických ústupků ve smyslu vyjadřování loajality k Velkoněmecké říši. Jakýkoli pokus o vzdor z jejich strany nemilosrdně lámala osvědčenými prostředky – zastavením propouštění studentů z koncentračních táborů a věznic, zákazem posílání balíčků a korespondence, na což těžce zkoušení rodiče reagovali ještě zoufalejším tónem a vyšší frekvencí svých písemných proseb. Vláda i prezident se ze všech sil snažili nalézt nějaké kompromisní řešení. Německý tlak byl ovšem neúprosný.

Vzhledem k této situaci se další setkání státního prezidenta s říšským protektorem, při němž byla otázka českých vysokoškoláků opět diskutována, uskutečnila až 5. července 1940. Při této příležitosti byla probírána i možnost eventuálního znovuotevření českých vysokých škol či alespoň povolení promocií těm studentům - absolventům, kteří všechny své povinnosti vyplývající ze studia stihli splnit ještě před 17. listopadem 1939. Nás však v tuto chvíli budou zajímat především první dva body rozmluvy, pojednávající přímo o internovaných studentech.

V prvním z nich požadoval státní prezident propuštění těch osob z koncentračních táborů, proti nimž nebyla vznesena žádná konkrétní obvinění. *„Jak se domnívám, stalo se vzhledem k dnešní politické situaci zadržování osob v Buchenwaldu a jiných*

³⁵⁴ AKPR, fond Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti - zatýkání, sign. 4615, podsign. D2833/40.

V srpnu 1940 došlo k jejich převezení do věznice gestapa v Malé pevnosti v Terezíně.

³⁵⁵ AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T219/40.

koncentračních táborech, které byly zajištěny začátkem září s ohledem na vedení války, již všeobecně bezpředmětným. Ještě jednou opakují, že tyto osoby momentálně tráví svůj život bez užítku, zatímco v případě svého propuštění by mohly být opět zapojeny do hospodářského života. Totéž platí o osobách zajištěných svého času v Domažlicích. Jedná se vcelku asi o 125 osob, které se nacházejí v koncentračním táboře Flossenbürg v Bavorsku. To samé platí ještě o studentech umístěných v Oranienburgu a Sachsenhausenu. Při této příležitosti také obnovují svoji žádost, aby byly povoleny zásilky potravin a šatstva ve všech táborech. V této záležitosti totiž v praxi neexistuje žádná jednota.³⁵⁶ Obzvláště zmiňují Flossenbürg, Mauthausen a Dachau, kde zásilky potravin nebyly vůbec přijaty,³⁵⁷ stojí v listu předem pořízeném pro memoria.

Druhý bod jednání pak pojednával o již několikrát zmíněných 7 studentech ve věznicích na Karlově náměstí v Praze: „Tito studenti nebyli údajně dosud podrobeni žádnému výslechu ani nejsou z ničeho konkrétního obviněni. Prosím proto, aby bylo postaráno o propuštění těchto mladých lidí, strávivších ve vazbě více než osm měsíců, na svobodu.“³⁵⁸

Jako už při předešlých příležitostech prohlásil i tentokrát říšský protektor ohledně propuštění zatčených, „že stále tuto věc sleduje a za ní jde,“ přičemž podotkl, že v případě domažlických to bude asi složitější, neboť se zde v poslední době opět objevily zásoby zbraní a třaskavin. Na adresu studentů, držených ve vazbě na Karlově náměstí, poté poznamenal, „že se na ně patrně zapomnělo a že věc dá vyšetřit.“³⁵⁹

Při další Háchově návštěvě u říšského protektora 16. července 1940 nepadla dle záznamů o studentech ani jiných zatčených Čechách jediná zmínka, proto další příležitostí, při níž měl státní prezident možnost říšského protektora znovu upozornit na neutěšený stav těchto věcí, byla až jeho audience v Černínském paláci 2. srpna 1940. V předem připraveném listu pro memoria se píše: „Během posledních šesti týdnů nebyl propuštěn žádný ze studentů internovaných v koncentračním táboře Oranienburgu. Rodiče a příbuzní studentů, kteří byli poněkud upokojeni propuštěním asi 200 studentů³⁶⁰ v měsíci dubnu a květnu, jsou opět hluboce znepokojeni. Přispělo by zajisté nesmírně k uklidnění rodičů všech internovaných studentů, kdyby v dohledné době byla opět alespoň část studentů propuštěna. Kromě studentů internovaných v Oranienburgu – a několika ve

³⁵⁶ Myšleno mezi koncentračními tábory, v nichž byli čeští vězni internováni.

³⁵⁷ Tamtéž, podsign. T239/40, překlad autora.

³⁵⁸ Tamtéž, překlad autora.

³⁵⁹ Tamtéž.

³⁶⁰ Podle T. Pasáka byl jejich počet o něco nižší, asi 180 studentů. T. PASÁK, 17. listopad 1939 a Univerzita Karlova, s. 149.

*Flossenbürgu a Mauthausenu – nachází se též osm³⁶¹ studentů v trestnici na Karlově náměstí v Praze, aniž by byli vyšetřováni nebo proti nim vzneseno nějaké konkrétní obvinění.*³⁶²

Neurath údajně odpověděl, že „*propuštění dalších studentů bude následovati. Věc sám sleduje,*“³⁶³ z čehož lze usuzovat, že ani on ani prezident Hácha ještě netušili, že předchozího dne, tj. 1. srpna 1940, došlo k propuštění 19 studentů z koncentračního tábora Oranienburg. Seznam jejich jmen byl dodatečně přiložen sekčním šéfem KSP Dr. Popelkou k dokumentům týkajícím se této rozmluvy.³⁶⁴ Podobně pak ještě za studenty vězněné na Karlově náměstí, kteří byli mezitím během srpna 1940 převezeni do věznice pražského gestapa v Malé pevnosti v Terezíně,³⁶⁵ intervenoval u vyslance Völckerse 26. srpna 1940 také přednosta koordinačního oddělení Hubert Masařík. Na studenty v Terezíně pak znovu Völckerse upozornil ještě počátkem listopadu.³⁶⁶

Jak už bylo výše nastíněno, setkáním se státním sekretářem K. H. Frankem se Hácha spíše vyhýbal. Jedno z nemnohých se uskutečnilo 3. září 1940. Důvodem k této návštěvě byl boj proti nebezpečí ze strany vlajkařů a za zachování legitimacy Národního souručenství, jímž je poznamenáno celé léto 1940. Státní prezident se z tohoto důvodu nakonec rozhodl ustoupit německému požadavku a byl ochoten složit slib věrnosti Říši a jejímu Vůdci, který předtím úspěšně oddaloval celý rok. Tentokrát však vycítil, že je třeba, aby upevnil pozici svou a protektorátní vlády a Národního souručenství, jež měl slib definitivně zaštitit proti vlajkařům a jim radikálům. Byl to samozřejmě jen zastírací manévr, avšak Hitler sám mezitím dospěl k názoru, že vzhledem k jeho plánům na likvidaci českého národa není žádoucí postavit česko-německé vztahy na platformu jakési dvoustranné smlouvy, která by jej zavazovala více než samotného Háchu. A tak státní prezident slib věrnosti Adolfu Hitlerovi nikdy skládat nemusel.³⁶⁷ Při příležitosti tohoto rozhovoru Hácha také závěrem Frankovi sdělil, že propuštění internovaných rukojmí a vysokoškoláků je prováděno pomalu a jen ve velmi omezených rozměrech, načež ho škodolibý Frank upozornil „*na některé zjevy v českém národě, které vedly k vojenské*

³⁶¹ Během rozmluvy 5. července 1940 se hovořilo jen o 7 studentech.

³⁶² AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T276/40.

³⁶³ Tamtéž.

³⁶⁴ Tamtéž. Seznam je neúplný, jméno jednoho studenta schází.

³⁶⁵ K. KRÁTKÝ, *Studenti zatčení dne 15. listopadu 1939*, in: 17. listopad 1939 po 55 letech, s. 40.

³⁶⁶ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, PMR 1940, složka Internovaní studenti v Terezíně, sign. 41442/9125/1940.

³⁶⁷ V. MACHÁLEK, *Prezident v zajetí*, s. 155.

*mafii*³⁶⁸ a k jiným velezrádným činům.“³⁶⁹ Tento příklad nám vcelku zřetelně ilustruje skutečnost, že Hácha se svými námitkami u K. H. Franka obecně nikdy příliš nepochodil, a proto, pokud mohl, chodil s těmito věcmi raději přímo za Neurathem.

Po zbytek září 1940 už prezident Hácha na téma studentů osobně s říšským protektorem nehovořil. Dvanáctého t. m. sice Černínský palác navštívil, nicméně rozmluva obou vrcholných představitelů protektorátu se v jednom z bodů dotkla pouze otázky znovuotevření českých vysokých škol, jichž se týkal i Neurathův dopis Háchovi z 24. září 1940.³⁷⁰

Znovu se tak o osudu internovaných studentů hovořilo až během audience státního prezidenta v Černínském paláci dne 23. října 1940. Jako jindy i tentokrát Hácha začal otázkou občanů internovaných mimo území protektorátu jako takových. Zmínil, že přes veškeré jeho urgencye byl dosud „*propuštěn pouze nepatrný počet osob, některé z osob však v koncentračním táboře zemřely a nyní již dlouhou dobu nebyl propuštěn nikdo.*“³⁷¹ Zdůraznil, že další setrvávání osob, vůči kterým zatím nebyla vznesena žádná konkrétní obvinění, se negativně podepisuje na jejich zdravotním stavu a že namnoze strádají i jejich rodiny, které mnohdy ztratily taktéž své živitele. Byl přesvědčen, „*že takové ničení existencí českých rodin není naprosto v úmyslu říšských úřadů,*“ a prosil, aby byly případy přezkoumány. Navrhoval také již několikrát zmíněné soustředění všech těchto osob do jediného tábora, snad Buchenwaldu, kde by pro všechny platil jednotný režim včetně povolení pravidelných zásilek potravin a šatstva.³⁷² Závěr tohoto bodu zaznamenaného v listu pro memoria je taktéž zajímavý: „*Prosím-li o toto opatření a o urychlení propouštění shora naznačených kategorií internovaných, mám při tom na mysli v poslední řadě i to, že by takové opatření znamenalo velkou podporu mých politických snah, poněvadž by zavázalo široké vrstvy českého lidu ke skutečné vděčnosti.*“³⁷³ Háchovou oblíbenou strategií bylo přesvědčování německých institucí a jejich představitelů o tom, že postupné propouštění internovaných je i v jejich zájmu. To dokládá i druhý bod pro memoria, týkající se otázky studentů: „*Měl jsem již několikrát příležitost upozornit na stav mladých studentů, kteří jsou od loňského listopadu drženi v koncentračních táborech, zvláště v Oranienburgu. Přesto, že mně byla dána naděje, že*

³⁶⁸ Měl na mysli ilegální odbojovou organizaci Obrana národa.

³⁶⁹ D. TOMÁŠEK – R. KVAČEK, *Causa Emil Hácha*, s. 94.

³⁷⁰ AKPR, fond Uzavření českých vysokých škol, sign. K335/42, podsign. D5060/40.

³⁷¹ AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T404/40.

³⁷² Tamtéž.

³⁷³ Tamtéž.

*tito mladí lidé, kteří se sami nedopustili žádného Říši nepřátelského jednání, budou vráceni svým rodičům, stalo se tak dosud jen v případech zcela ojedinělých. Nyní se pak s jejich propouštěním úplně přestalo. Jde z velké míry o hochy pocházející ze sociálně nejslabších vrstev a nemohu zamlčeti, že neseškávají-li se moje snahy o jejich vyproštění s úspěchem, vytváří se tím i v těchto vrstvách atmosféra velmi nežádoucí pro moje úsilí o šíření říšského uvědomění v českém lidu.*³⁷⁴ Protektorovi se ještě zmínil o tom, že přestože režim v Oranienburgu studentům dovoľoval pravidelný příjem balíčků, byli studenti později převezeni do Flossenbürgu, Mauthausenu, Dachau a do věznice v Terezíně této výhody měsíčních potravinových zásilek zbaveni, pročež žádal o nápravu. Závěrem vznesl Hácha prosbu, aby v propouštění studentů, jichž bylo v koncentračních táborech stále ještě kolem osmi set, bylo „pokračováno a aby byli posíláni domů v pokud možno větších skupinách, nemohou-li být propuštěni všichni k blížícímu se výročí svého zatčení.“³⁷⁵ Na to Neurath dle záznamu prohlásil, že doufá, „že nebude-li porušen veřejný pořádek dne 28. října a 15. listopadu, že se podaří vymoci propuštění těchto studentů, nebo aspoň podstatné části.“ Ostatní Háchovy připomínky ohledně internovaných vzal jako obvykle „na vědomí“ a sdělil, že jim věnuje „ustavičně pozornost“.³⁷⁶

Dokladem toho, že prezident Hácha využíval pro své intervence opravdu každou příležitost, je zaznamenaný průběh návštěvy říšského ministra J. Goebbelse,³⁷⁷ který do Prahy zavítal 6. listopadu 1940. Ten na rozdíl od jiných prominentních nacistů navštívil i Pražský hrad a choval se k státnímu prezidentovi s vybranou zdvořilostí.³⁷⁸ Hácha mu při rozhovoru mezi čtyřma očima z paměti přednesl seznam všech českých stížností a přání, jenž si předtím za pomoci Havelky a Eliáše připravil, čímž chtěl u Goebbelse vyvolat dojem, že se jedná o záležitosti, které mu leží natolik na srdci, že je přednáší i při ryze společenské návštěvě. Mezi jeho stížnostmi a prosbami samozřejmě nemohlo chybět propuštění zbytku studentů a alespoň částečné znovuotevření českých vysokých škol. Podle paměti, které po sobě zanechal šéf KSP a ministr dopravy Havelka, mu Emil Hácha po Goebbelsově odchodu sdělil, „že ač byl velmi rozčilen, přece vše Goebbelsovi velmi jasně řekl a nic nevynechal. Podle slov Háchových byl prý Goebbels velmi překvapen, několikrát řekl, že o těchto věcech nevěděl, a slíbil spontánně, že se postará o nápravu

³⁷⁴ Tamtéž.

³⁷⁵ Tamtéž.

³⁷⁶ Tamtéž.

³⁷⁷ Paul Joseph Goebbels (1897 – 1945), říšský ministr propagandy. V květnu 1945 spáchali v Berlíně v Hitlerově bunkru se svojí manželkou sebevraždu, přičemž předtím ještě otrávil své děti.

³⁷⁸ V. MACHÁLEK, *Prezident v zajetí*, s. 177.

sám... *Arci jsme nikdy o nějakém výsledku nic neslyšeli.*³⁷⁹ S výjimkou Goebbelse jiní němečtí vrcholní představitelé při svých návštěvách Prahy státního prezidenta zpravidla ignorovali, i přesto však Hácha neváhal vyslat za ministrem Lammersem či Martinem Bormanem do hotelu svou pravou ruku Jiřího Havelku, aby prezidentovým jménem znovu protestoval proti perzekuci, germanizaci a zásahům do české autonomie a požadoval propuštění vězňů a otevření univerzit. Oba nacističtí pohlaváři slíbili tlumočit Háchovy stížnosti Hitlerovi v Berlíně, výsledek byl ovšem stejný jako v případě J. Goebbelse, čili prakticky žádný.³⁸⁰

Blížilo se první výročí německé represivní akce vůči českému vysokému školství a Hácha jej využil k tomu, aby 19. listopadu při návštěvě říšského protektora na Pražském hradě opět vznesl své zoufalé prosby za mladé hochy, kteří i po roce od svého zatčení nadále zůstávali vystaveni svému trpkému osudu v koncentračních táborech a věznicích: *„Když se dnes znovu vracím k otázce internovaných a studentů, děje se tomu tak proto, že tato otázka činí mně a vládě nejtěživější starost. Jedná se totiž o osoby, na kterých nevisí břímě žádného konkrétního provinění a jejichž konečné propuštění by bylo uznáním věčné a čestné spolupráce Čechů s Říší. Obzvláště po plně bezproblémovém průběhu 28. října a 15. listopadu a po uplynutí radostné návštěvy pana říšského ministra Goebbelse je můj stávající pohled takový, že již není důvodu dále setrvávat na zastrášujících metodách vůči českému lidu.*³⁸¹ Neurath uznal, *„že když dva kritické dny (28. říjen a 15. listopad) klidně proběhly... udělal sám návrh Vůdci a říšs. kancléři na propuštění internovaných studentů.“* Podobnou odpověď Hácha dostal i v otázce znovuotevření českých vysokých škol.³⁸²

Dne 9. prosince 1940 informoval vyslanec Chvalkovský písemně předsedu vlády o své návštěvě říšského protektora v jeho vile v Dahlemu na předměstí Berlína: *„Řekl mi, že*

³⁷⁹ Tamtéž, s. 178.

³⁸⁰ Tamtéž, s. 180.

³⁸¹ AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T433/40, překlad autora.

³⁸² Tamtéž.

Již 6. listopadu 1940 v listě adresovaném Hansi Lammersovi žádá Neurath šéfa říšské kanceláře o předložení svého návrhu Hitlerovi, totiž aby došlo k postupnému propouštění vězňů z koncentračních táborech a věznic, dále rukojmí z 1. září 1939 a zatčených z domažlického případu. Svůj návrh podložil informací o poklidném průběhu 28. října 1940, stejně jako očekáváním, že i 15. a 17. listopad jistě proběhnou bez jakýchkoli rušivých vlivů. V otázce studentů poukázal na to, že jsou ve vazbě už téměř rok, což se negativně podepisuje na náladách ve společnosti, především těch chudších kruhů, z nichž studenti bydlící na koleji většinou pocházeli. Též sdělil v dopise své přesvědčení, že jejich internace je i celou českou veřejnost jistě dostatečně poučila o tom, jak se mají chovat, a že by jejich propuštění z politického hlediska bylo žádoucí. Jak dodal, bylo již v průběhu roku postupně propuštěno na 300 z nich a státní prezident Hácha se na jeho osobu neustále obrací s dalšími intervencemi. NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kar. 89, sign. 109-4/1430, podsign. 1703/40.

1) otevření vysokých škol nebude dle jeho názoru aktuálním před ukončením války, 2) studenti budou propuštěni pokud možno v největším počtu pravděpodobně již před svátky...“³⁸³

Že to tehdy z jeho strany nebyla tak docela prázdná slova, potvrzuje propuštění asi 150 studentů koncem prosince 1940.³⁸⁴ Menší skupinka studentů byla propuštěna i v lednu 1941, celkově tak bylo na přelomu roku propuštěno asi 200 studentů.³⁸⁵

3.4.3. Intervenční činnost v roce 1941 do Neurathova odvolání

Nový rok nepřinesl v kontaktech mezi hlavou autonomní správy a nejvyšším představitelem říšské moci v protektorátu žádné změny, nadále pokračovala předchozí praxe pravidelných setkání. Do Černínského paláce zavítal Hácha již 11. ledna, ovšem studentů se dotkla až jeho následující návštěva 13. února 1941, při níž říšskému protektorovi odevzdal dvě písemná memoranda. První z nich se týkalo poměrů v protektorátu a požadavků české strany v tomto směru, druhé pojednávalo o studentech a dalších vězňích.

Přestože obsah prvního memoranda není tak úplně v okruhu našeho zájmu, je dobré si z něj uvést alespoň malé útržky, které ilustrují způsob, jakým se prezident Hácha snažil přinutit představitele okupační správy ke zmírnění dopadu různých německých nařízení na český lid, eventuelně k propouštění vězňích občanů: *„Domnívám se, že lze plným právem prohlásiti, že český národ vyrovnal se se svými povinnostmi, jež plynuly mu vůči Říši z jeho nového státoprávního začlenění, daleko nejlépe mezi všemi národy, jež stojí dnes pod ochranou nebo v zájmové sféře Říše. Potvrzení tohoto mého názoru nalézám také v různých zprávách a záznamech říšskoněmeckého tisku.“*³⁸⁶ Následně pokračoval uváděním příkladů, kterak čeští lidé finančně a hospodářsky pomáhají Říši v jejím válečném úsilí, a připomněl, že se tak děje za naprostého klidu a pořádku bez rušivých

³⁸³ Faksimilia 17. listopad 1939, s. 225.

³⁸⁴ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, PMR 1940, složka Internovaní studenti, propuštění dne 21. XII. 40, sign. 2664/6111/1940.

K propouštění došlo 21. a 22. prosince, tj. v době, kdy bylo přistoupeno na celní unii Protektorátu Čechy a Morava s Německem, jež měla usnadnit ovládnutí českého hospodářství německým kapitálem T. PASÁK, 17. listopad 1939 a Univerzita Karlova, s. 150.

Za jejich propuštění studentů osobně děkoval Hubert Masařík vyslanci Völckersovi během jejich setkání 23. prosince 1940. Völckers Masaříkovi sdělil, že dle jeho zpráv mají být i ostatní studenti brzy propuštěni, stejně jako má dojít k propuštění všech internovaných z domažlického případu a také skupiny vězňů z Buchenwaldu. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, PMR 1940, složka Propuštění studentů z konc. tábora dne 21/XII 40, sign. 48862/10578/1940.

³⁸⁵ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, PMR 1940, sign. P 1672c/1, č. 9366/2174, 1941.

³⁸⁶ AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T27/41.

vlivů či sabotáží. Zdůraznil, že toho bylo „*dosaženo usilovnou řádnou prací vedoucích činitelů veřejných a národních, kteří se cele postavili do služeb myšlenky mnou hlášané.*“³⁸⁷ Aby se tento vývoj udržel i do budoucna, bylo dle Háchova názoru nutno odstranit rušivé elementy vzniklé v souvislosti s opatřeními z německých míst, které měly na společnost a její pracovní výkon negativní dopady. Následně jsou v memorandu vzneseny požadavky, mezi nimiž stojí také: „*Jest třeba, aby bylo přikročeno co nejrychleji k propuštění většiny počtu lidí, kteří byli již před delší dobou zatčeni pro domnělé své smýšlení, jež však není vůbec prokázáno, ba ani vytýkáno, a kteří jsou nuceni trávit svůj život v koncentračních táborech. Tuto skutečnost nesou všechny jejich rodiny i široké kruhy známých jako krutou nespravedlnost, jež podlamuje psychickou způsobilost k práci, kterou od nich vedoucí činitelé žádají. Totéž platí o studentech, kteří dosud ve velkém počtu jsou v Oranienburgu.*“³⁸⁸ Závěrem memoranda státní prezident uvedl: „*Vím, že Vaše Excellence s porozuměním sleduje vývoj našich poměrů. Prosím jenom, aby toto porozumění proniklo také do všech říšskoněmeckých míst, aby tak obtížné doby válečných poměrů mohly být ku prospěchu Říše úspěšně překonány.*“³⁸⁹

Jak je vidno, nesly se argumenty Emila Háchy zdánlivě v plně aktivistickém duchu. Pokud se informace o těchto a podobných memorandech, dopisech či prohlášeních dostaly prostřednictvím depeší domácího odboje do Londýna, nikoho patrně nepřekvapí, že při jejich čtení musely Edvardu Benešovi hrůzou vstávat vlasy na hlavě. Jisté ovšem je, že pokud usiloval o plné uznání exilové vlády nejen anglickou stranou, ale i ostatními státy protihitlerovské koalice, nemohl udávanou jednotu mezi ním a protektorátní reprezentací demonstrovat předkládáním podobných memorand z domova, která bez znalostí skutečných poměrů na českém území mohla na první pohled působit dojmem ryzí kolaborace. Přihlédneme-li však k tomu, že Hácha vzhledem ke své předválečné apolitičnosti nebyl zcela kompetentní v podobných situacích vyjednávat, nepřekvapí nás, že pro záchranu života studentů byl ochoten podstupovat takové ponižující kroky. Velkou roli při tom hrála taktéž prezidentova pokračující choroba, psychický tlak a vydírání, kterému byl postupem času stále více vystavován. Jakožto věřící katolík si zřejmě nemohl vzít na svědomí skutečnost, že by odmítnutím těchto potupných prohlášení, která sám jinak považoval za pouhé cáry papíru plné prázdných frází, zanechal bez maximálního přičinění ze své strany budoucí elitu národa napospas jisté smrti. Nepřemýšlel

³⁸⁷ Tamtéž.

³⁸⁸ Tamtéž.

³⁸⁹ Tamtéž.

pragmaticky v politických rovinách jako Beneš v exilu, nýbrž snažil se tvářit v tvář krutým poměrům panujícím doma zachránit, co se dalo. Byl si dobře vědom toho, že jako prezident se při volbě zapřísahal dbát blaha lidu a chránit jej před všemi nebezpečnostmi, a tím se také řídil. Zachovával však stále jistou hranici, přes kterou se zdráhal jít. Přešel jí až později zřejmě i v důsledku těžkého zhoršení své choroby, která jej postupně zbavila jakékoli odpovědnosti za své rozhodování.

V druhém memorandu předloženém 12. února v Černínském paláci státní prezident připomněl, že po mnoha předešlých přímluvách mu 17. ledna 1941 nechal státní sekretář Frank vzkázat, „*že jak ohledně osob v koncentračních táborech, které překročily věk 55 let nebo jsou nemocné, tak ohledně osob z Domažlic a zbývajících studentů by snad již mělo být uděláno pozitivní rozhodnutí a že tito lidé budou propuštěni.*“³⁹⁰ Jedním dechem ale dodal: „*Bohužel však musím konstatovat, že toto opatření nebylo do dneška uskutečněno. Proto prosím, aby technické provedení tohoto propouštění bylo urychleno tak, jak jen to je možné, neboť to veřejnost již s napětím očekává. Další odklad by mohl zeslabit vliv dosavadních zákroků Vaší Excelence a nechat vyjít najevo pochybnosti o účinnosti kontaktů mezi mnou a Vašimi úřady.*“³⁹¹ Nakonec ještě zmínil své zjištění, že se v poslední době podstatně zhoršila strava internovaných, která beztak doposud stěží stačila pro udržení jejich fyzické existence, požadoval proto nápravu dle možností. Říšský protektor souhlasil s obsahem obou memorand a slíbil nápravu zjednat.³⁹²

Kolem 24. března 1941, tj. po zažehnutí tzv. legionářské aféry, bylo na svobodu propuštěno asi 200 studentů. V té době se mělo v německých koncentračních táborech a věznicích dle protektorátních údajů nacházet ještě zhruba 550 posluchačů uzavřených českých vysokých škol, avšak propouštění se po 24. březnu na několik měsíců zastavilo a obnoveno bylo až koncem ledna 1942.³⁹³ Mezitím samozřejmě bez přestání pokračovaly demarše jak ze strany státního prezidenta, tak i protektorátní vlády a jejich orgánů.

Na dalších třech setkáních Emila Háchy s Konstantinem von Neurathem, která proběhla postupně 21. dubna,³⁹⁴ 24. dubna³⁹⁵ a 9. května 1941,³⁹⁶ podle dostupných

³⁹⁰ Tamtéž, překlad autora.

³⁹¹ Tamtéž, překlad autora.

³⁹² Tamtéž.

Hácha intervenoval za studenty i při návštěvě K. H. Franka na Pražském hradě 27. 2. 1941. AKPR, fond Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti - zatýkáni, sign. 4615, složka Čeští vysokoškoláci internovaní v Německu – intervence, podsign. D1404/41.

³⁹³ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 150.

³⁹⁴ AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T134/41.

³⁹⁵ Tamtéž, podsign. T143/41.

³⁹⁶ Tamtéž, podsign. T154/41.

záznamů zmínka o internovaných studentech nepadla. Pro nás jsou však důležité především obě dubnové schůzky, na nichž se projednávalo odvolání ministra dopravy, šéfa prezidentské kanceláře a Háchovy pravé ruky Jiřího Havelky ze všech funkcí. Ten jakožto pevná opora Háchovy retardační politické koncepce ležel nacistům již nějaký čas v žaludku. Nepřímou rozbuškou se staly události, které právě probíhaly na Balkáně. Dne 6. dubna 1941 napadla vojska Osy Jugoslávie a Řecko. O den později vyzval šéfredaktor „Večera“, aktivistický novinář Vladimír Krychtálek,³⁹⁷ písemně ministry Havelku, Krejčího a Ježka, aby mu v rámci interview zaslali svou odpověď na otázky, co soudí o negativním stanovisku Jugoslávie a Řecka k budování Nové Evropy a jak v souvislosti s tím hodnotí Háchovo rozhodnutí z března 1939.³⁹⁸ Je jasné, že tento krok podnikl Krychtálek na popud K. H. Franka, který chtěl odpovědi ministrů k aktuální situaci náležitě propagandisticky zneužít ještě před dobytím Bělehradu německými vojsky. Ministři věděli, že Frankovi jde o čas, a proto s odpověďmi nespěchali. Po dohodě s Háchou pak Krychtálkovi 9. dubna napsali, že veřejné projevy k zahraničním událostem přísluší výhradně státnímu prezidentovi. Krychtálek si neopomněl okamžitě stěžovat Frankovi. Mezitím se však s pádem Bělehradu odpovědi staly pro nacisty bezcennými. Rozzuřený státní sekretář zaslal ještě 9. dubna Háchovi dopis, v němž Havelku, Ježka a Krejčího nařkl z neloajálního chování vůči Říši. Hácha se však za své ministry postavil. Dne 11. dubna 1941 napsal Frank Neurathovi: „*Jsem toho názoru, že dozrál čas pro ostřejší postup proti stále sabotujícím elementům v protektorátní vládě.*“³⁹⁹ V nebezpečné situaci se Ježek s Krejčím nakonec odhodlali jít za státním tajemníkem celou věc vysvětlit, avšak Havelka tento krok kategoricky odmítl, což se mu stalo osudným. Neurath jej 25. dubna zbavil své „důvěry“ nutné k členství v protektorátní vládě, kde jej nahradil Jindřich Kamenický. Těž přišel i o post šéfa prezidentské kanceláře, jejíž vedení přešlo na Augustina Popelku.⁴⁰⁰

Odstranění Havelky z obou postů představovalo pro Háchu nenahraditelnou ztrátu. Jakožto šéf prezidentské kanceláře mu Havelka pomáhal nést těžké břemeno jeho úkolu a podílel se na všech jeho rezistenčních aktivitách. Díky svému ministerskému postu byl i důležitou spojkou státního prezidenta s protektorátní vládou. Jeho politická likvidace byla promyšleným tahem okupačních míst, která postupem doby hodlala z Háchova okolí odstranit všechny osoby, jež mu byly oporou. Nepřímo tak způsobila skutečnost, že se

³⁹⁷ Vladimír Krychtálek (1903 – 1947), aktivistický novinář plně kolaborující s nacisty, po válce popraven.

³⁹⁸ D. TOMÁŠEK – R. KVAČEK, *Causa Emil Hácha*, s. 107.

³⁹⁹ V. MACHÁLEK, *Prezident v zajetí*, s. 184.

⁴⁰⁰ Tamtéž, s. 185.

propouštění studentů na dalších několik měsíců úplně zastavilo. Dalším faktorem, který v této souvislosti hrál roli, byl i pozvolna se zhoršující Háchův zdravotní stav, kterému Havelkův odchod z blízkosti prezidenta a jeho pozdější zatčení zasadily těžkou ránu. Zhoršující se paměť ztěžovala neustálé intervence u Neuratha i Franka. Kvůli chatrnému zdraví přesídlil na přelomu května a června 1941 definitivně do lánského zámku a do Prahy již zajížděl jen jeden den v týdnu, kdy se u něj na obědě střídali ministři.⁴⁰¹

Po delší přestávce, zapříčiněné aférou kolem J. Havelky, se otázka studentů opět dostala na pořad dne během Háchovy návštěvy u říšského protektora 27. června 1941. Při této příležitosti mu Hácha odevzdal také svá dvě memoranda týkající se internovaných a studentů a též exposé vlády k této záležitosti.

V prvním memorandu, které se týká internovaných obecně, si prezident postěžoval na fakt, že i přes veškeré své předchozí prosby a sliby, jež mu byly z německé strany dány, stále nedošlo k nějakému významnějšímu posunu v propouštění lidí vězněných bez jakéhokoli důvodu či obvinění. Připustil sice, že důvodem, proč se celá akce zastavila, byly případy, kdy někteří z propuštěných se znovu zapojili do činnosti proti Říši, avšak jedním dechem dodal, že pro pár provinilců nelze stigmatizovat i ostatní, kteří se ničeho zlého nedopustili. Žádal proto, aby celá věc byla přezkoumána, propouštění obnoveno a propuštěni byli zvláště staří a nemocní, čímž ostatně jen znovu zopakoval své předchozí požadavky.

Také v případě vězněných studentů nedošlo podle slov Háchova druhého memoranda přes veškeré urgencye z jeho strany k žádnému posunu: „*V prosinci loňského a v lednu letošního roku se domů vrátila skupina 200⁴⁰² studentů. Od té doby ale žádné další opatření v tomto smyslu nebylo uskutečněno. V koncentračních táborech zůstává stále ještě více než 500 studentů. Z žádostí rodičů i z jiných zpráv zjišťuji, jak těžké důsledky tato skutečnost v jednotlivých rodinách vyvolává. Jejich ozvěna se pak šíří dále mezi ostatní lid.*“⁴⁰³ Memorandum bylo zakončeno opětovnou prosbou o propuštění zbývajících studentů, kteří by podle státního prezidenta mohli být prospěšně zařazeni do výrobního procesu, kde je nových sil zapotřebí.⁴⁰⁴ Příznivé vyřešení této otázky by pak dle jeho názoru mělo dalekosáhlý význam pro soužití a spolupráci obou národů.⁴⁰⁵

⁴⁰¹ Tamtéž, s. 187.

⁴⁰² Hácha zde opomněl zmínit skupinu 200 studentů, jež se dostala domů kolem 24. března 1941.

⁴⁰³ AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podpis. T187/41, překlad autora.

⁴⁰⁴ Hácha při tomto svém intervenčním zákroku využil také informací mu sdělených delegací rodičů vedených Františkem Čerovským, která státního prezidenta po předem sjednané domluvě navštívila na Pražském hradě dne 12. června 1941. AKPR, fond Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B)

Protektorova odpověď na obě memoranda nesla již tradiční rysy: „*věc internovaných stále sleduje*“⁴⁰⁶ a zbrzdění celého procesu prý bylo způsobeno s ohledem „*k všeobecným událostem válečným*.“⁴⁰⁷ Vzhledem ke své kompetentnosti a pravomocem v této věci možná ani více sdělit nemohl. Na německé straně tahal jednoznačně za kratší konec lana, které na druhé straně drželi pevně v rukou představitelé německé bezpečnostní policie.⁴⁰⁸ Snad na základě jejich instrukcí, majících záštitu na nejvyšších místech v Berlíně, snad z nedostatku přesných informací, jejichž hlavní tok šel mimo jeho úřad, byly Neurathovy odpovědi spíše obecné a vyhýbavé než duchaplně reagující na konkrétní předkládané skutečnosti. Česká politická reprezentace si toho byla vědoma, přesto se na říšského protektora a jeho úřad jakožto zástupce a prostředníka vlády v Berlíně neúnavně obracela i nadále, neboť to byla jediná možnost, jak vymoci a urychlit návrat českých studentů domů.

Exposé vlády o internovaných, jež Hácha spolu s oběma memorandy odevzdal říšskému protektorovi při jejich posledním setkání, se neslo v podstatě v podobném duchu jako prezidentova memoranda, přičemž zde byly navrženy různé alternativy, jak záležitost s internovanými protektorátními příslušníky rychle vyřešit, aniž by Říše byla nějak krácena na svých zájmech. Zmiňme alespoň bod 6, týkající se přímo studentů: „*Propuštění studentů, kteří by byli zde ihned zapojeni do nově chystané pracovní povinnosti mládeže.*“ I v tomto případě Neurath sdělil, že celé „*věci věnuje svoji pozornost.*“⁴⁰⁹

Jednání mezi říšským protektorem a státním prezidentem uskutečněné dne 3. července 1941 se točilo výhradně kolem otázky možné účasti protektorátních příslušníků v nedávno započatém válečném konfliktu se SSSR a Háchova negativního stanoviska v této věci, proto se tak posledním setkáním obou vrcholných představitelů protektorátu a milovníků tabákového dýmu, při němž byla otázka studentů diskutována, stala až Háchova návštěva v Černínském paláci 18. září 1941. V tomto případě ani není nutno citovat z prezidentova listu pro memoria, jenž měl od svých podřízených připraven, neboť

Studenti - zatýkání, sign. 4615, složka Rodiče internovaných vysokoškolských studentů, audience, podsign. D2684/1941.

⁴⁰⁵ AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T187/41.

⁴⁰⁶ Tamtéž.

⁴⁰⁷ 22. června 1941 zahájil Hitler operaci „Barbarossa“ a zaútočil na Sovětský svaz.

⁴⁰⁸ Ostatně K. H. Frank ještě téhož dne písemně oznámil ministerskému předsedovi Eliášovi, že „*kvůli mimořádné aktivitě českého odbojového hnutí v protektorátu v posledních měsících... platí až na další všeobecný zákaz propuštění internovaných.*“ R. KÜPPER, *K. H. Frank*, s. 306.

⁴⁰⁹ AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T187/41.

jeho stížnosti a výtky se ničím nelišily od těch, které pronesl posledně. Zajímavější je Neurathova údajná odpověď: „*K bodům a, b, týkajícím se internovaných studentů a ostatních internovaných v koncentračních táborech, prohlásil pan říšský protektor, že stále tuto věc sleduje, že ji bude i dále sledovat, že nemůže hned dát odpověď, bude-li možno docílit změny nebo alespoň úlevy, že se o to již několikrát pokoušel a že obtíže nejsou zde, nýbrž v Berlíně. Doufá však, že se mu podaří úlevy docílit*“⁴¹⁰, čímž vlastně jen znovu potvrdil, že na propouštění českých studentů neměl vliv ani tak on sám, jako spíš centrální úřady v Berlíně, zejména RSHA.

3.5.Příchod Reinharda Heydricha do Prahy a postupná likvidace otázky internovaných studentů po nástupu nové protektorátní vlády

3.5.1. Intervenční činnost během Heydrichova funkčního období

Háchova návštěva barona von Neuratha z 18. září 1941 byla na dlouhou dobu jejich posledním setkáním.⁴¹¹ Konstantin von Neurath byl totiž ze svého úřadu 27. září 1941 Hitlerem fakticky odvolán, a to na základě Bormannových a Himmlerových informací, v jejichž podtextu se zřetelně rýsoval vliv K. H. Franka.⁴¹² Po útoku na Sovětský svaz se Hitler rozhodl, že v zájmu vedení války je třeba odboj v protektorátu, který se za Neurathova úřadování pomalu začínal vymykat kontrole, pacifikovat. Nepříliš důrazný baron von Neurath byl tedy poslán na „zdravotní dovolenou“ a jeho funkce se z titulu zastupujícího říšského protektora ujal SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich. Ironií osudu to byl ale právě on, kdo jako dosavadní šéf hlavního říšského bezpečnostního úřadu měl nejdůležitější slovo při propouštění internovaných českých studentů. Jelikož byl Hitlerem zplnomocněn realizovat do všech důsledků jeho pokyn „*postupovat proti rušitelům klidu a pořádku v protektorátu nejostřejšími prostředky*“,“⁴¹³ vydal ihned po svém příjezdu do Prahy nařízení o civilním výjimečném stavu a den nato, 28. září, vyhlásil stanné právo. Nastala rozsáhlá vlna zatýkání a následných poprav. Zatčení neunikl ministerský předseda Eliáš, na kterého měli nacisté pro jeho styky s odbojem

⁴¹⁰ Tamtéž, podsign. T267/41.

⁴¹¹ Znovu se setkali až na pohřbu Reinharda Heydricha v Berlíně.

⁴¹² T. PASÁK, *Emil Hácha*, s. 224.

⁴¹³ Tamtéž, s. 225.

spadeno už dlouho, ale třeba ani bývalý Háchův důvěrník Jiří Havelka.⁴¹⁴ Tímto způsobem chtěl nový vládce protektorátu zlikvidovat všechny činitele, kteří měli podíl na dosavadní Háchově politické linii pasivní resistance. Havelkův život se sice Háchovi ještě nakonec podařilo horlivými intervencemi a výměnou za nemalé „výkupné“ zachránit, osud generála Eliáše byl však zpečetěn. Během mimořádného zasedání berlínského lidového soudu v Praze byl počátkem října 1941 odsouzen k trestu smrti za velezradu a během tzv. heydrichiády, jež následovala po atentátu na zastupujícího říšského protektora, popraven na střelnici v pražských Kobylisích. V důsledku těchto překotných změn uvažoval Emil Hácha o podání demise. Zatčení jeho nejbližších spolupracovníků pro něj představovalo obrovský šok. Po poradě s místopředsedou vlády Jaroslavem Krejčím však souhlasil, aby se k jeho případné demisi vyslovila také celá ministerská rada. Pro všechny případy si však nechal v prezidentské kanceláři připravit abdikační dopis.

Při prvním setkání požadoval nový zastupující říšský protektor po Háchovi a vládě nápravu nezodpovědného chování generála Eliáše a rovněž tak i vyjádření jejich loajálního postoje.⁴¹⁵ Zdrčený Hácha si vyžádal lhůtu pro radu s ministry. Na té bylo nakonec těsným výsledkem hlasování rozhodnuto, že jak státní prezident, tak i členové vlády ve svých funkcích nadále setrvají, a to i navzdory červnové depeši z Londýna, v níž Edvard Beneš požadoval, aby s ohledem na vstup SSSR do války podala vláda spolu s prezidentem v Praze v příhodný čas demisi.⁴¹⁶

Heydrichův příchod do Prahy znamenal zásadní zlom nejen v dosavadním přístupu vedoucích říšských činitelů vůči obyvatelstvu Protektorátu Čechy a Morava, nýbrž i v politické koncepci státního prezidenta Háchy a jeho vlády. Prezident se totiž veřejně přihlásil nejen jménem svým, ale i jménem vlády k loajální spolupráci s Heydrichem. Dnes můžeme jen spekulovat, proč tehdy neabdikoval, jak to z Londýna požadoval Beneš, a rozhodl se tíhu svého úřadu nést i nadále. Určitou roli v tom jistě hrál strach o osud Jiřího Havelky, Aloise Eliáše a dalších zatčených včetně zbývajících studentů, v jejichž prospěch mohl intervenovat pouze za předpokladu svého setrvání na Hradě. Zřejmě také tušil, že i přes zapojení Sovětského svazu do konfliktu bude válka trvat mnohem déle než pouze do příštího léta, jak se tehdy mylně domníval Beneš. Také jej nepochybně tížila myšlenka, že by se v případě demise jeho a protektorátní vlády mohla k moci

⁴¹⁴ Zatčen byl po Heydrichově nástupu také přednosta koordinačního oddělení PMR Hubert Masařík, ale koncem roku 1941 byl propuštěn (dle vlastního svědectví na zákrok italského konzula v Praze C. Carusa). Do konce války byl zaměstnán u firmy Baťa. E. MARŠOUN, *Diplomat a politik František Chvalkovský a vyslanectví Protektorátu Čechy a Morava*, s. 166.

⁴¹⁵ T. PASÁK, *Emil Hácha*, s. 226.

⁴¹⁶ D. TOMÁŠEK – R. KVÁČEK, *Causa Emil Hácha*, s. 111.

v protektorátu dostat ta nejhorší kolaborantská klika, představovaná především vlajkaři, což by pro národ mělo za této situace následky přímo nedozírné. Neměl starost ani tak o osud svůj,⁴¹⁷ jako spíše o osud lidu, v jehož čele jako odpovědná osoba stál a k jehož ochraně se zapřísáhl, proto se i přes značné oslabení svého faktického vlivu rozhodl v této pozici vytrvat i nadále.

Jak již bylo zmíněno, znamenal Heydrichův příchod do Prahy i změnu německé politiky ve vztahu k protektorátu. Hitler dospěl k závěru, že dosavadní linie, jež měla za cíl ideologicko-propagandistickou formou získat duši českého lidu pro spolupráci s Říší, fatálně selhala. Bylo ovšem předem jasné, že říšský kancléř s Čechy jakožto s podřadnými Slovany v nově budované Evropě beztak nepočítal a že tedy není důležité, co si Češi myslí, nýbrž to, jak svojí prací pro německý válečný průmysl přispívají k vítězství nacismu na frontách. K tomu ovšem bylo třeba zajistit v českých zemích absolutní klid a poslušnost obyvatelstva. Hitler tedy vsadil na Heydricha a jeho pověstnou politiku „cukru a biče.“ Okamžitým projevem této politiky bylo svrchu zmíněné vyhlášení výjimečného stavu a stanného práva na území protektorátu bezprostředně po Heydrichově příchodu. Stanné soudy měly vyvolat a demonstrovat mezi českým obyvatelstvem psychózu strachu.

Vůči Háchovi zvolil Heydrich osvědčenou strategii. Nejprve ho zatčením Eliáše a Havelky zcela zlomil a poté jej výměnou za Havelkův život přinutil k totální poslušnosti a loajalitě, což bylo pro zastupujícího říšského protektora v rámci celé jeho koncepce daleko výhodnější než Havelkovo odsouzení nebo poprava.⁴¹⁸ Ne náhodou se s nástupem Heydricha a jeho brutálně vyděračských metod začal zdravotní stav státního prezidenta prudce zhoršovat. Jeho fyzické i duševní zdraví podrývaly zprávy o desítkách zatčených a popravených lidí. Hácha tudíž činil vše pro to, aby stanné právo bylo brzy odvoláno. Prezidentovo aktivistické prohlášení do rozhlasu, jakož i jiné kroky v tomto směru, které vedly ke jmenovitému zřeknutí se politiky československé emigrace v Londýně a jejímu odsouzení, měly samozřejmě negativní ohlas u Edvarda Beneše.⁴¹⁹ Ten od tohoto okamžiku na své očerňování v projevech protektorátní reprezentace odpovídal stejným kalibrem. Heydrichův příchod a zatčení všech důležitých na odboj napojených činníků

⁴¹⁷ Hácha častokrát přemýšlel o sebevraždě, která by jej zbavila jeho odpovědného úřadu, avšak zřejmě jakožto hluboce věřící katolík se k tomuto kroku nikdy neodhodlal.

⁴¹⁸ T. PASÁK, *Emil Hácha*, s. 236.

⁴¹⁹ Tamtéž, s. 241.

v Háchově okolí včetně hraběte Zdeňka Bořka-Dohalského⁴²⁰ způsobily zpretrhání veškerých dosavadních kontaktů mezi vládou doma a v Londýně. Tento faktor společně s nerespektováním Benešových pokynů, aby Hácha a protektorátní ministři včas odstoupili, vedl k definitivnímu rozchodu představitelů londýnské emigrace s protektorátní vládou.

Háchovi ovšem paradoxně mohlo hanění jeho osoby v londýnském rozhlase někdy dokonce i pomoci při jeho intervenčním úsilí. Následující úryvek ze vzpomínek převora Jakuba A. Zemka, který po válce pobýval v komunistických vězeních s Háchovými nejbližšími spolupracovníky, se sice vztahuje ještě k době před Heydrichovým nástupem a k intervencím za vězněné sokoly, nicméně lze předpokládat, že podobnou taktiku státní prezident volil také v případě zatčených studentů: *„Když bylo zatčeno asi osmdesát sokolských vůdců, obrátily se jejich ženy na Háchu a vládu. Hácha poslal rychle vzkaz do Londýna, aby mu v rozhlase nadávali, že nemá ani takovou pravomoc jako okresní hejtman. Oni to tak dělali po několik dnů. Pak šel Hácha za říšským protektorem a řekl mu, že londýnská vláda proti němu štvě, že nemá žádnou pravomoc. Ať propustí ty sokoly, aby se mohlo říci, že Háchovo slovo platí – a sokolové byli propuštěni.“*⁴²¹

Nová protektorátní vláda byla prezidentem Háchou jmenována 19. ledna 1942, a to ve složení, které mu nadiktoval K. H. Frank. Ve stejný den byl také zrušen výjimečný stav na celém území Protektorátu Čechy a Morava.⁴²² Ministerským předsedou nové vlády se stal Jaroslav Krejčí. Jelikož Němci chtěli mít válečnou výrobu v protektorátu plně pod kontrolou, byl ministrem práce a hospodářství jmenován říšský Němec Walter Bertsch.⁴²³ Za zmínku stojí ještě skutečnost, že post ministra školství a lidové osvěty obsadil nechvalně proslulý Emanuel Moravec,⁴²⁴ který měl navzdory Krejčího předsednictví v nově jmenované vládě hlavní slovo. Tento „český Quisling“ zavedl v protektorátní správě neomezenou politickou diktaturu, která odpovídala německým intencím a zároveň

⁴²⁰ Zdeněk Maria Bořek-Dohalský z Dohalic (1900 - 1945), příslušník starého českého šlechtického rodu, prvorepublikový novinář lidových novin a účastník domácího protinacistického odboje, v němž působil jako spojka mezi vládou doma a vládou v exilu. Popraven ve věznici pražského gestapa v Malé pevnosti v Terezíně v únoru 1945.

⁴²¹ V. MACHÁLEK, *Prezident v zajetí*, s. 201.

⁴²² T. PASÁK, *Emil Hácha*, s. 262.

⁴²³ Walter Bertsch (1900 – 1952), člen NSDAP a SS, jakožto protektorátní ministr práce a hospodářství důsledně prosazoval kořistění českého hospodářství ve prospěch německé válečné mašinerie a též totální nasazení českých dělníků na práci v Říši.

⁴²⁴ Emanuel Moravec (1893 – 1945), čs. plukovník generálního štábu, vojenský publicista, jehož články přinášely hlavně Lidové noviny. Za okupace aktivní kolaborant, ministr školství a lidové osvěty v Krejčího vládě. Na útěku během Pražského povstání spáchal sebevraždu.

byla poplatná nacionálně socialistické ideologii.⁴²⁵ Sami Němci označovali tento kabinet jako vysloveně aktivistický se zvláštní charakteristikou – „vláda koncentrace sil“.⁴²⁶ Emanuel Moravec se před svým jmenováním zastupujícímu říšskému protektorovi osobně zavázal, že nepřipustí, aby české vysoké školy byly ještě někdy otevřeny.⁴²⁷

Heydrich zrušil schůze ministerské rady a postavil vládu přímo pod kontrolu úřadu říšského protektora, resp. jeho jednotlivých odborů. Podle jeho názoru neměla již protektorátní vláda nadále být nejvyšším místem pro stížnosti Čechů u říšského protektora vůči německé politice v protektorátu, nýbrž se měla konečně stát aktivním nástrojem říšského protektora ve směru úderu proti českému obyvatelstvu.⁴²⁸

Změny v protektorátní vládě se dotkly i koordinačního oddělení při předsednictvu ministerské rady, jež až doposud shromažďovalo informace o zatčených včetně studentů a dodávalo podklady pro intervenční zákroky nejen prezidentu Háchovi, ale i dalším protektorátním činitelům. Oddělení bylo Heydrichovou reformou protektorátní vlády zrušeno a jeho agenda poté přešla na ministerstvo vnitra vedené Richardem Bienertem.

Taktéž prezidentskou kancelář postihly menší změny, a to z důvodů „zjednodušení a úspory personálu“. Bylo upraveno i organizační schéma tohoto úřadu. V čele kanceláře stál Augustin Popelka, který se stal po odchodu Jiřího Havelky společně s tiskovým referentem Josefem Klimentem⁴²⁹ nejvýraznější tváří Háchova úřadu.⁴³⁰ Oba úředníci se podíleli na koncipování prezidentových projevů a připravovali materiál k jednáním státního prezidenta s představiteli německé okupační správy. Je ovšem zapotřebí zmínit též skutečnost, že ministr školství Moravec požadoval, aby mu takovéto koncepty byly předem předkládány ke schválení, čímž si de facto osoboval úlohu samozvaného prezidentova cenzora.⁴³¹

Setkání prezidenta Háchy s novým zastupujícím říšským protektorem nebyla tak častá jako s jeho šlechtickým předchůdcem, a to ze dvou důvodů. Prvním bylo Háchovo podlomené zdraví, které mu již nedovolovalo dojíždět do Prahy z Lán příliš často, druhým byla Heydrichova zjevná nechuť projednávat s Háchou cokoli, co bylo mimo okruh jeho zájmů. Tento faktor dobře vystihuje Heydrichova odpověď na Háchův dopis se stížností na zrušení předsednictva ministerské rady a nahrazení ministerského předsedy pouhým

⁴²⁵ T. PASÁK, *Emil Hácha*, s. 262.

⁴²⁶ Tamtéž, s. 260.

⁴²⁷ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 150.

⁴²⁸ Týž, *Emil Hácha*, s. 263.

⁴²⁹ Josef Kliment (1901 – 1978), čs. právník, publicista, přednosta politického a tiskového odboru Háchovy prezidentské kanceláře, od r. 1944 přednosta Nejvyššího správního soudu.

⁴³⁰ Tamtéž, s. 255.

⁴³¹ D. TOMÁŠEK – R. KVAČEK, *Causa Emil Hácha*, s. 139.

odborným ministrem s titulem předsedy vlády, které protektor prezidentovi nařídil dopisem z 29. listopadu 1941. Podle svědectví Dr. Krejčího tehdy Heydrich odpověděl, „že si s námi nebude korespondovat, že na to nemá čas, že je tím pobouřen a že ho podobnými věcmi nemáme obtěžovati.“⁴³²

Též otázka českých vysokoškolských studentů byla v období Heydrichova protektorátu výrazně upozaděna, což bylo způsobeno tím, že prezident většinu svého intervenčního úsilí směřoval především ve prospěch svých zatčených spolupracovníků a mnoha dalších osob odsouzených v důsledku trvání výjimečného stavu na území protektorátu a na několik stovek zbývajících studentů se jaksi pozapomnělo. Žádosti manželek mužů, kteří byli odsouzeni německým lidovým soudem přicházející do Háchovy kanceláře, posílal prezident s průvodními dopisy přímo Heydrichovi.⁴³³ Ten si veškerá svá zakročení v těchto věcech nechal na oplátku od státního prezidenta a vlády vždy štědře „zaplatit“, ať už formou loajálních prohlášení do tisku a rozhlasu či jiných gest politické spolupráce.

Dne 3. ledna 1942 přijal v Berlíně šéf říšské kanceláře Hans Lammers protektorátního vyslance Františka Chvalkovského.⁴³⁴ V rozhovoru,⁴³⁵ jenž se týkal vývoje věcí v Čechách a na Moravě po začátku války se SSSR a který později Chvalkovský tlumočil Háchovi, slíbil Lammers mimo jiné svou přímluvu za internované studenty a vyhotovení seznamu Čechů souzených v Berlíně, aby bylo eventuálně možno požádat v některých případech o milost. V odpovědi z 8. ledna se prezident vyslanci svěřil, že oporou v jeho zodpovědné činnosti mu je nejen důvěra Hitlera, ale též sympatie českého lidu k jeho osobě. „*Tento kapitál je nutno v zájmu říšské myšlenky v našem národě posilovat.*“ Jeho autoritu v národě i poměr širokých vrstev k říšské myšlence by prý proto podstatně zvýšilo, kdyby kromě jeho kladné prosby ve věci studentů došlo také k propuštění rukojmích z Buchenwaldu, kteří zde byli internováni po svém zatčení 1. září 1939.⁴³⁶ Vyslanec Chvalkovský se pak následně znovu ohlásil koncem měsíce, když v dopise z 27. ledna 1942 sděloval, že „s odvoláním se na zprávu ze dne 4. ledna t. r., ve

⁴³² V. MACHÁLEK, *Prezident v zajetí*, s. 207.

⁴³³ Tamtéž.

⁴³⁴ AKPR, fond Studentská demonstrace (zatýkání), sign. T422/39, podsign. T50/42

⁴³⁵ Toto setkání proběhlo bez Heydrichova vědomí. Ten se, dle německých dokumentů, cítil Chvalkovského jednáním velmi dotčen, neboť jej, vnímal nejen jako akt nedůvěry k své osobě, ale také jako pokus narušit právě probíhající proces rekonstrukce vlády. Chvalkovský, jenž se hájil prezidentovým pověřením intervenovat v Berlíně na všech možných místech ve prospěch českých studentů, musel vynaložit nezměrné úsilí na to, aby celou situaci „vyžehlil“ a zmírnil Heydrichův hněv ke své osobě. NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kar. 45, sign. 109-4/716.

⁴³⁶ D. TOMÁŠEK – R. KVÁČEK, *Causa Emil Hácha*, s. 136.

kteřé měl jsem čest Vám hlásit, že jsem Vaším jménem dne 3. ledna 1942 intervenoval o propuštění internovaných studentů, dovoluji si Vám předložit sdělení Jeho Excellence pana říšského ministra a šéfa říšské kanceláře Dra Lammerse z 20. t. m.... Dnes dal mi pan říšský ministr z hlavního stanu telefonicky sdělit, že Jeho Excellence pan Reichsführer SS Himmler v dohodě s Jeho Excelencí panem zastupujícím říšským protektorem vydal již prováděcí rozkazy,“ přičemž v onom zmíněném Lammersově sdělení říšský ministr uvedl, že záležitost projednal s rozhodujícími místy a že výsledky požadovaného přešetření, budou v příhodný čas sděleny.⁴³⁷

Následně 13. února 1942 Chvalkovský státnímu prezidentovi sdělil, že rozhodnutí o udělení milosti záleží výslovně na Heydrichovi.⁴³⁸

Svou první nástupní návštěvu u nového faktického vládce protektorátu vykonal vyslanec Chvalkovský za přítomnosti státního tajemníka K. H. Franka během poledne 11. února 1942. Heydrich nejprve shrnul politický vývoj posledních měsíců a poukázal především na činnost domácího odboje a úspěchy gestapa v boji s ním. Obvinil vyslance z nečinnosti a neschopnosti odstoupivší vlády a jako hlavní chybu označil to, že prezident Hácha nebyl od této vlády náležitě informován o situaci v protektorátu, a byl proto zklamán a hrubě otřesen, když vyšla najevo provinění jednotlivých jejích členů, čímž měl na mysli především Eliáše a Havelku. Dále Heydrich vyslovil naději, že nově ustavená vláda snad bude náležitě konat a plnit úkoly, které jí byly uloženy, z nichž jako nejdůležitější označil převýchovu českého obyvatelstva k říšské myšlence. To mělo platit především pro veškerou mládež, která byla až doposud podle Heydricha totálně kažená učitelským sborem, jenž byl zamořen Říši nepřátelskými elementy. Proto byl úkolem vzdělávání mládeže pověřen „voják Moravec“. Chvalkovský se snažil před Heydrichem sám sebe očistit ujištěním, že ani on neměl od předchozí vlády v tomto smyslu žádné zprávy a že tyto informace slyší prvně. Zcela Heydrichovi přitakal, že nově nastoupená linie je správná a že ji plně podporuje. Nabídl zastupujícímu říšskému protektorovi svoji spolupráci a žádal o instrukce. Heydrich ho pověřil tím, aby s prezidentem Háchou projednal záležitost českých vysokých škol. Ty totiž měly být podle Hitlerova rozkazu znovu otevřeny po třech letech, což by vycházelo na listopad 1942, ale snad jen ti největší naivové mezi českým obyvatelstvem mohli věřit, že Němci v tomto případě dodrží

⁴³⁷ AKPR, fond Studentská demonstrace (zatýkáni), sign. T422/39, podsign. T50/42.

⁴³⁸ T. PASÁK, *Emil Hácha*, s. 255.

slovo.⁴³⁹ Heydrich proti jejich znovuotevření argumentoval nejen důkazy o tom, že v kruzích vysokoškolské inteligence se soustřeďuje Říší nepřátelská činnost, ale také vysilující válkou na dvou frontách, během níž Říše prostě nemůže ve svém zázemí trpět rozvíjení této činnosti, jíž by se otevřením českých univerzit poskytla živná půda. Také podle jeho názoru není zapotřebí, aby fungovaly v Praze během války univerzity obou národů, když Češi mohou případně potřebné disciplíny, jako je medicína nebo technické obory, studovat na německých univerzitách v protektorátu i ve staré Říši. Poté by mohli k vlastní spokojenosti nalézt místa i v samotném Německu.⁴⁴⁰ Zajímavá byla zmínka o tom, že během roku 1941 se po výzvě ke studiu na univerzitách v Říši přihlásilo kolem 1200 českých studentů, avšak poté, co londýnský rozhlas toto označil za vlastizradu, nastoupilo skutečně ke studiu v Říši pouze 43 Čechů. Chvalkovský s tímto úkolem souhlasil a požádal Reinharda Heydricha, zda by si s ním čas od času mohl dát schůzku kvůli dalším instrukcím, aniž by o tom však musel informovat svoji vládu.⁴⁴¹ Právě od tohoto okamžiku začal ustrašený Chvalkovský sloužit a zastupovat spíše zájmy Německé říše než svého vlastního národa. E. Sobota tento stav výstižně popsal ve svých pamětech, když trefně poznamenal, že „*tím ale právě pozbyl úřad vyslanec jakéhokoli praktického smyslu, zejména když ani prezident neměl již práva obracet se jeho prostřednictvím na Vůdce.*“⁴⁴²

Po Háčově kapitulaci v otázce složení nové protektorátní vlády a jejím jmenování 19. ledna 1942 udělal Heydrich vstřícné gesto a s Himmlerovým souhlasem vydal příkaz k propuštění zbývajících studentů.⁴⁴³ Mezi 19. a 27. lednem 1942 se tak vrátilo zpět domů k rodičům asi 303 z nich.⁴⁴⁴

O samotném, již tak řídkém styku státního prezidenta se zastupujícím říšským protektorem není dochováno mnoho písemných záznamů, což ve svých pamětech potvrdil

⁴³⁹ Hitler se v rozhovoru s K. H. Frankem 12. října 1940 vyslovil, že na znovuotevření českých vysokých škol vůbec nepomýšlí. Sdělil Frankovi, že ještě před uplynutím tříleté lhůty si jistě najde podnět, kvůli němuž uzavření těchto škol prodlouží o dalších deset let. Ostatně souhlasil také s tím, aby Německá Karlova univerzita získala některé prostory na úkor svého českého protějšku. NA, fond Úřad říšského protektora, AMV 114, č.1005/0/8, č. kar. 338, sign. 114-339/13.

⁴⁴⁰ V podobném duchu se o případném znovuotevření českých vysokých škol Heydrich vyjádřil již při svém projevu v Německém sále 4. února 1942 v Praze. *17. listopad 1939*. Okupace. Archivy mluví, ed. B. FABIANOVÁ – B. FRANĚK, s. 46.

⁴⁴¹ NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kar. 45, sign. 109-4/716.

⁴⁴² Emil SOBOTA, *Co to byl protektorát*, 1. vyd., Kvasnička a Hampl, Praha 1946, s. 40.

⁴⁴³ V projevu k nově nastupující protektorátní vládě 19. ledna 1942 doslova řekl: „*Narřídil jsem se svolením říšského vůdce SS pozvolné propouštění všech studentů - až na několik strůjců spiknutí, kteří byli svého času ve spojitosti se studentskými nepokoji uvězněni.*“ *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*, ed. Miroslav KÁRNÝ a kol., 1. vyd., Tisková, ediční a propagační služba, Praha 1991, s. 205. Citace je autorovým překladem.

⁴⁴⁴ AKPR, fond Studentská demonstrace (zatýkáni), sign. T422/39, podsign. T265/42; T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 150.

i pracovník prezidentské kanceláře Dr. Josef Kliment.⁴⁴⁵ Proto i dokumenty týkající se Háchových demarší u Heydricha ve prospěch studentů by se daly spočítat na prstech jedné ruky. Bezpečně víme, že k novému jednání⁴⁴⁶ s Heydrichem, kterého Hácha nesnášel snad ještě více než samotného K. H. Franka, se státní prezident rozhodl poté, co byla jeho kancelář zaplavena zprávami o hromadném umírání českých vězňů v koncentračních táborech Mauthausen a Osvětim. Přestože se o těchto osobních tragédiích dovídal pouze prostřednictvím informací, jež mu i přes zákaz německé policie podávali ilegální cestou příbuzní obětí, obrátil se 13. března 1942 na zastupujícího říšského protektora v záležitosti českých vězňů osobní nótou a na 19. března si s ním vyžádal rozhovor. Ten se uskutečnil od 12 do 13h v Černínském paláci a kromě samotného Háchy a Heydricha se jednání účastnili též státní podtajemník von Burgsdorff a přednosta prezidentské kanceláře Popelka.⁴⁴⁷ Hácha si s sebou donesl 3 písemná memoranda, která zde Heydrichovi odevzdal. Druhé z nich pojednávalo o otázce internovaných osob. Ty jsou zde rozděleny do 4 kategorií:

- a) zajištění ze září 1939;
- b) studenti;
- c) osoby zajištěné v souvislosti s výjimečným stavem r. 1941;
- d) sokolští činovníci zajištění v souvislosti s rozpuštěním Sokola.

V memorandu se dále píše: „*Nemohu se vměšovati do těchto bezpečnostních opatření,⁴⁴⁸ prosím pouze, aby byl zmírněn těžký osud těchto osob. Dovídám se z prosb rodinných příslušníků o velké řadě úmrtí v koncentračních táborech, zejména v táboře Mauthausen a Osvětim...Vím, že příčinou jsou obtíže zásobovací a kruté poměry tepelné. Osoby postavené pod ochrannou vazbu nejsou osobami odsouzenými. Jsem zahrnován prosbami, v nichž jest mi vytýkáno, že osoby neodsouzené jsou hůře postaveny, než ti, kteří k smrti byli řádně odsouzeni.*“⁴⁴⁹ Dále v memorandu nabízel Hácha svou pomoc říšské bezpečnostní správě při stravování a ubytování zajištěných osob a prosil, aby mu bylo svoleno určit některého z členů vlády, který by s příslušným Heydrichovým pověřencem co nejrychleji učinil potřebná opatření v tomto směru. V memorandu samozřejmě nemohla chybět prezidentova oblíbená formulka, že mu jde zejména o to, „*aby podepřena*

⁴⁴⁵ ANM, fond Josef Kliment, č. kar. 23, U obětovaného prezidenta – část II. (paměti), s. 107/c.

⁴⁴⁶ Už na 10. či 11. února si, přestože tou dobou nebyl zdrav, snažil prezident Hácha vyjednat v této záležitosti setkání s Heydrichem, avšak marně. NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kar. 45, sign. 109-4/716.

⁴⁴⁷ AKPR, fond Heydrich, zástupce říšského protektora, sign. T290/41, podsign. T110/42.

⁴⁴⁸ Myšleno je postavení dotyčných osob pod „ochranou vazbu“.

⁴⁴⁹ Tamtéž.

byla všemožně v širokých vrstvách prestiž říšské bezpečnostní služby.“⁴⁵⁰ Ve věci studentů pak Hácha žádal o urychlení Heydrichova rozhodnutí z 19. ledna 1942, kdy zastupující říšský protektor slíbil postupné propouštění všech studentů, kteří ještě dleli v koncentračních táborech. Po osvobození tří stovek studentů v druhé půli ledna se totiž propouštění zastavilo, přičemž v táborech v této době pobývalo stále ještě něco málo přes 200 českých vysokoškoláků.

Z uvedeného úryvku memoranda lze celkem zřetelně registrovat změnu Háchova tónu, který byl nyní zcela rezignovaný. Zatímco v Neurathově případě si ještě tu a tam dovolil vyrukovat s důraznými výtkami na situaci internovaných a na průtahy v jejich propouštění, představoval nyní Heydrich pro psychicky zlomeného a těžce nemocného Háchu syčící kobru, již nebylo vhodné dráždit bosou nohou. Proto jej také ani nenapadlo obviňovat z uvedených problémů německou stranu, možné příčiny špatných podmínek českých vězňů uváděné v memorandu jsou personálně zcela neadresné. Korunu tomu všemu nasadil Heydrich svojí pokryteckou odpovědí: *„Pan zastupující říšský protektor sdělil, že důvodem četných úmrtí v koncentračních táborech nejsou, jak pan státní prezident se domnívá, obtíže zásobovací, neboť internovaným, kteří konají těžkou práci, jsou přidělovány potraviny jako těžce pracujícím, nýbrž že početnější úmrtí mezi internovanými nastala následkem epidemie skvrnitého tyfu, který zavlekli do koncentračního tábora ruští zajatci, jednak tím, že tělesně méně zdatní internovaní, zvláště ti, kteří nejsou zvyklí těžké práci, hlavně Židé, takovéto námaze podléhají. S touto okolností nutno ale v koncentračních táborech jako samozřejmou počítat... Pokud se týká propuštění studentů, sdělil pan zastupující říšský protektor, že věc zdržena byla jenom epidemií, která v koncentračních táborech vznikla, že však nyní co nejdříve studenti, jak dne 19. ledna 1942 rozhodl, budou propuštěni.“*⁴⁵¹

K propuštění, i když stále ještě ne všech studentů, došlo potom v den Hitlerových 53. narozenin 20. dubna 1942, kdy brány koncentračních táborů opustilo asi 125 vysokoškoláků.⁴⁵²

Na konci rozmluvy zmínil Heydrich otázku znovuotevření českých vysokých škol, o níž se vyjádřil ve smyslu negativním: *„Konečně zmínil se pan zastupující říšský protektor o otázce českých vysokých škol a sdělil, že po dobu trvání války není myslitelné, aby české vysoké školy byly otevřeny, již proto, že by vzhledem k nedostatku místa a pracovních sil*

⁴⁵⁰ Tamtéž.

⁴⁵¹ Tamtéž.

⁴⁵² AKPR, fond Studentská demonstrace (zatýkáni), sign. T422/39, podsign. T265/42.

nebylo odůvodněno otevření vysokých škol tam, kde již jiná vysoká škola existuje.⁴⁵³ Proto bylo by nejlépe tuto otázku řešiti až po válce. Mezitím však mohlo by být zřízeno zvláštní stipendium, snad nejlépe *''Stipendium Háchovo pro české studenty''*, kterým by bylo povoleno studium na německých vysokých školách v Říši, ve zcela výjimečných případech, zvláštního zřetele hodných, dokonce na německé vysoké škole v Praze.⁴⁵⁴ Nesdělil tedy státnímu prezidentovi o mnoho více, než měsíc předtím vyslanci Chvalkovskému.

K další rozmluvě, při níž by se státní prezident mohl u Heydricha přimluvit za propuštění poslední zhruba stovky zbývajících studentů, však už nedošlo. Dne 27. května 1942 byl na zastupujícího říšského protektora při průjezdu zatačkou v Praze-Libni proveden československými parašutisty bombový atentát, jenž mu způsobil četná zranění. Těm nenáviděný tyran českého národa 4. června 1942 v pražské nemocnici Na Bulovce podlehl. Ještě v den atentátu bylo na území protektorátu vyhlášeno stanné právo, zrušené až 3. července, a každý den byl v novinách uveřejňován sloupek se jmény popravených. Teror vyvrcholil vypálením Lidic a Ležáků. Úkryt atentátníků v pravoslavném chrámu sv. Cyrila a Metoděje⁴⁵⁵ v Resslově ulici byl záhy vytrazen a v Británii vycvičení parašutisté byli po urputném, avšak marném boji 18. června 1942 buď zabiti, nebo spáchali sebevraždu.

Hácha atentát ve svém rozhlasovém projevu, který koncipovali Kliment s Moravcem, ostře odsoudil, stejně tak Beneše, kterého označil za *„lžiprezidenta, britského agenta, který vždy stavěl zájmy demokraticko-židovského kapitalismu před potřeby naší národní budoucnosti.“*⁴⁵⁶ Také protektorátní vláda vydala prohlášení v podobném duchu.

3.5.2. Intervenční kroky a osvobození posledního zbytku internovaných studentů v období po Heydrichově smrti

Vzápětí po Heydrichově úmrtí byl novým zastupujícím říšským protektorem jmenován šéf německé pořádkové policie SS-Oberstgruppenführer Kurt Daluege.⁴⁵⁷ O pět dní později, 9. června 1942, se v Berlíně konal pohřeb jeho předchůdce a Hácha se jej povinně zúčastnil i se zástupci protektorátní vlády. V nové budově říšského kancléřství byli taktéž přijati Hitlerem. Jeho řeč k české delegaci se proměnila v hysterickou hrozbu:

⁴⁵³ Měl na mysli německé vysoké školy v protektorátu.

⁴⁵⁴ AKPR, fond Heydrich, zástupce říšského protektora, sign. T290/41, podsign. T110/42.

⁴⁵⁵ Tehdy byl zasvěcen sv. Karlu Boromejskému.

⁴⁵⁶ T. PASÁK, *Emil Hácha*, s. 281.

⁴⁵⁷ Kurt Max Franz Daluege (1897 – 1946), šéf pořádkové policie (Ordnungspolizei) Třetí říše, po smrti Heydricha od června 1942 do srpna 1943 zastupující říšský protektor. Po válce odsouzen a popraven čs. orgány.

*„Bud' se český národ v celku odvrátí od své dosavadní linie a vymýtí všechny elementy Říši nepřátelské, nebo musí opustiti prostor, který po třináct set let považuje za svůj domov.“*⁴⁵⁸ Hácha div neomdlel.

Byl-li prezidentův tělesný i duševní stav už před atentátem špatný, tak za heydrichiády tváří v tvář hrozbě vymazání českého národa z Evropy se státní prezident naprosto zhroutil. Není proto divu, že v čase četných poprav a deportací stovek lidí do koncentračních táborů se na zbývající studenty, kteří dleli v různých táborech již od podzimu 1939, jaksi pozapomnělo. Nicméně u příležitosti Háchových 70. narozenin 12. července 1942 se protektorátní vláda rozhodla zřídit Studentskou nadaci Dr. Emila Háchy se základním jměním 20 milionů korun, která měla umožnit nemajetným protektorátním příslušníkům studium na vysokých školách v Německu, čili obdoba toho, co už na poslední schůzce s Háchou zmínil Heydrich.⁴⁵⁹ Ve stejné době byl také z Háchovy strany učiněn pokus o dosažení amnestie pro české politické vězně, ovšem marně.⁴⁶⁰ Tuto svou naději znovu upínal ke konci ledna 1943, na který spadalo desáté výročí nacistického uchopení moci v Německu. Pozval si proto 25. ledna do Lán Krejčího a Moravce, aby jim svůj nápad sdělil. S podáním žádosti o amnestii ale nesouhlasil přednosta kanceláře Popelka, protože by to dle jeho názoru Hitlera v čase blížící se porážky Němců u Stalingradu akorát ještě více roznítilo. Ani Krejčímu se návrh příliš nelíbil. Naopak Moravcovi se návrh zamlouval. Rozhodl se využít Háchovy touhy po amnestii k tomu, aby prezidenta domanipuloval k souhlasu se svým starým snem o vyslání českých vojáků na frontu. Krejčí s Popelkou nakonec ze strachu kývli. Moravec se proto následujícího dne jal informovat o své představě Franka. Ten však nápad na udělení amnestie výměnou za nasazení českých vojáků na frontu označil za „Kuhhandel“ a důrazně jej odmítl.⁴⁶¹

V druhé půli roku 1942 byla prezidentova akceschopnost v důsledku zdravotního i psychického stavu poměrně paralyzována. Dobře tuto skutečnost vystihl Vít Machálek ve své knize *Prezident v zajetí*: *„Nemocný Hácha neměl vedle sebe ani Eliáše ani Havelku, jejichž energii, průbojnost a statečnost by v té době býval velmi potřeboval, a ve chvíli, kdy již nebyl schopen samostatného rozhodování, se „prezidentem“ fakticky stával přednosta Háchovy kanceláře A. Popelka, který kdysi svou funkci přijímal pod podmínkou, že nebude mít s rozhodováním politických záležitostí nic společného...“*⁴⁶²

⁴⁵⁸ Tamtéž, s. 285.

⁴⁵⁹ Tamtéž, s. 302.

⁴⁶⁰ V. MACHÁLEK, *Prezident v zajetí*, s. 234.

⁴⁶¹ Tamtéž, s. 236; Jirí PERNES, *Až na dno zrady*. Emanuel Moravec, 1. vyd., Themis, Praha 1997, s. 193.

⁴⁶² V. MACHÁLEK, *Prezident v zajetí*, s. 243.

Popelku tak fakticky potkal podobný osud jako jeho nadřízeného, kterému v listopadu 1938 Rudolf Beran, snaže se jej získat pro prezidentskou kandidaturu, taktéž sliboval, že nepřijde do situace, v níž by měl rozhodovat. Demise Háchy či celé vlády nepřipadala u Němců absolutně v úvahu, jejich setrvání ve vládních pozicích mělo pro okupanty nevyčísitelnou propagandistickou hodnotu. A tak byl starý a nemocný prezident nucen nést svůj těžký kříž až do samého konce.

Vzhledem k neutuchajícím žádostem ze strany rodičů byla začátkem srpna 1942 o situaci zbývajících studentů vyhotovena v prezidentské kanceláři podrobná zpráva pro pana prezidenta. Upozorňovalo se v ní, že od dubna 1942, kdy došlo k propuštění asi 125 studentů, se dosud žádný ze zbývajících vysokoškoláků domů nedostal, a to navzdory Heydrichovu slibu z 19. ledna 1942, že budou postupně propuštěni všichni studenti. Dokument končil závěrem: „*Pan státní prezident sledoval tuto otázku od jejího vzniku a opakovaně se přimlouval za její příznivé vyřešení nejen s ohledem na tyto mladé lidi, kteří by mohli být činní jako dobří pracovníci, nýbrž také v úvaze zpětného účinku v širokých vrstvách obyvatel. Oceňuje skutečnost, že většina studentů již byla propuštěna. Propuštění zbývajících skupiny a tímto způsobené konečné uzavření celé věci by však znamenalo nejen úspěch jeho dosavadních kroků, nýbrž by našlo i velmi příznivý ohlas u veřejnosti.*“⁴⁶³ Tento informační list byl pak také ve dvou exemplářích odevzdán dne 25. 8. 1942 v Černínském paláci Frankovu osobnímu tajemníkovi Oberregierungsratovi Robertu Giesovi.⁴⁶⁴

Dne 21. října 1942 vydal zastupující říšský protektor Daluge své rozhodnutí, jež potvrzovalo možnost studia českých studentů na vysokých školách v Říši. Tento akt stejně jako blížící se vánoční svátky podnítil řadu rodičů, aby se opět obrátili na prezidentskou kancelář s prosbou o propuštění svých synů, kteří se stále z koncentračního tábora nevrátili. Proto bylo z podnětu Augustina Popelky v prezidentské kanceláři opět vyhotoveno dobrozdání s informacemi o této věci pro prezidenta Háchu.⁴⁶⁵ I tento dokument byl pak 18. prosince odevzdán ministerskému radovi Giesovi. Po obsahové stránce se od předchozího memoranda příliš nelišil. Zdůrazňoval se v něm především fakt, že i v minulých letech byly v adventním období propuštěny větší skupinky studentů.

⁴⁶³ AKPR, fond Studentská demonstrace 15. 11. 1939 (zatýkání), sign. T422/39, podsign. T265/42, překlad autora.

⁴⁶⁴ Tamtéž, překlad autora.

Robert Gies (1902 - ?), osobní tajemník K. H. Franka.

⁴⁶⁵ Mezitím Chvalkovský hromadně intervenoval za studenty i ostatní internované dne 26. října 1942 u Lammerse, Himmlera, Meissnera a Thieracka. E. MARŠOUN, *Diplomat a politik František Chvalkovský a vyslanectví Protektorátu Čechy a Morava*, s. 137.

Poukazovalo se též na to, že žádný z těchto studentů není vyšetřován a všem je umožněno přijímat zásilky z domova bez omezení. „*Pan státní prezident by vděčně uvítal, kdyby otázka internovaných studentů byla ještě jednou prověřena a pokud by v jednotlivých případech neexistovalo žádné konkrétní obvinění, mohli by býti příslušní studenti u příležitosti prvního svátku vánočního propuštěni,*“ píše se v závěru.⁴⁶⁶

Dne 12. ledna 1943 sdělil státní sekretář Frank svým dopisem prezidentské kanceláři, že zbytek internovaných studentů byl ze zjišťovací vazby propuštěn a že v táboře zůstalo jen několik studentů,⁴⁶⁷ kteří jsou buď nemocní, nebo podléhají karanténě.⁴⁶⁸ Frank o nich zakončoval svůj dopis slovy: „*S jejich propuštěním se zakrátko počítá. Doufám, že propuštění studenti mají o svém budoucím chování jasno. S výrazem nejhlubší úcty Frank.*“⁴⁶⁹ Na svůj dopis dostal odpověď 19. ledna 1943 listem s Háčovým upřímným poděkováním.⁴⁷⁰

Za nedlouho pak došlo k propuštění i posledních čtyř zbývajících vysokoškoláků. Úplně poslední z nich, medik Vojtěch Schnurpfeil, se domů vrátil 11. března 1943. Jeho matka to prezidentské kanceláři oznámila 28. března 1943 děkovným dopisem: „*S radostí sděluji, že můj syn MUC. Vojtěch Schnurpfeil se již 11. t. m. vrátil jako poslední z akce studentů ze 17. listopadu 1939 z Oranienburgu. Prosím o vyslovení nejhlubších díky panu státnímu prezidentovi za jeho vzácnou a laskavou pomoc, se kterou se záležitosti studentů ujal.*“⁴⁷¹

3.5.3. Bilance

Jak je z předcházejícího textu patrné, i přes občasné zákroky ze strany předsedy vlády spadala valná většina intervenčních kroků ve prospěch českých studentů na bedra státního prezidenta Háchy. To mělo několik důvodů. Tím primárním byla jeho pozice hlavy protektorátní autonomní správy, a tedy i nejvyššího přímluvce u představitelů německé okupační správy. Hlavním terčem, na něhož byly všechny přímluvy a žádosti v tomto smyslu primárně směřovány, pak byl samozřejmě říšský protektor jakožto nejvyšší představitel okupační správy a zástupce Vůdce a říšské vlády v Berlíně. Na rozdíl od svého zástupce, státního tajemníka K. H. Franka, projevoval také větší ochotu

⁴⁶⁶ AKPR, fond Studentská demonstrace 15. 11. 1939 (zatýkání), sign. T422/39, podsign. T337/42, překlad autora.

⁴⁶⁷ Jednalo se o čtyři studenty. T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 150.

⁴⁶⁸ AKPR, fond Studentská demonstrace 15. 11. 1939 (zatýkání), sign. T422/39, podsign. T8/43.

⁴⁶⁹ Tamtéž, překlad autora.

⁴⁷⁰ Tamtéž.

⁴⁷¹ AKPR, fond Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, B) Studenti - zatýkání, sign. 4615, složka Různé žádosti, podsign. K253/43.

tyto žádosti vyslechnout a předat je dále se svým doporučením do Berlína. Prezidentovým zákrokům u říšského protektora de facto další intervence ze strany předsedy vlády, přednosta koordinačního oddělení a vyslanec Chvalkovského jen sekundovaly a doplňovaly je. Úřad vyslanec v Berlíně pak nejčastěji sloužil ke „zdvojení“ intervencí podnikaných protektorátními činiteli v Praze a ke zjištění, jaká atmosféra v Berlíně panuje. Tuto činnost úřad vyslanec prováděl až do nástupu Heydricha, který se jej nejprve snažil zrušit, nakonec dosáhl alespoň jeho omezení na pouhé dekorativní zastoupení.⁴⁷²

Klíčovou úlohu hrálo v intervenční politice Prahy koordinační oddělení při předsednictvu ministerské rady. Tento odbor, v jehož čele stál bývalý diplomat Hubert Masařík, nejenže shromažďoval a dodával kanceláři státního prezidenta všechny podklady pro chystané intervence, ale sám také v tomto směru prováděl zákroky, především u nižších úředníků, jako byl vyslanec Völckers nebo legační sekretář Thilenius. Zajišťoval také kontakt s úřadem vyslanec v Berlíně, který mu byl po správní stránce podřízen.

Tato koordinovaná intervenční politika, v jejímž rámci jednotliví odpovědní činitelé mezi sebou jednotlivé kroky synchronizovali a navzájem se doplňovaly, pak přinesla své ovoce v postupném propuštění všech studentů, kteří byli 17. listopadu 1939 a v několika následujících dnech vzati jako rukojmí do ochranné vazby.

Bilance více jak tříletého věznění byla následující. Ze zhruba 1200 vysokoškolských studentů zavlčených do koncentračních táborů a věznic jich tvrdý režim a nelidské zacházení nepřežilo 21.⁴⁷³ Jistě to není málo, přesto se v porovnání s bilancí ostatních skupin vězňů nejedná o nijak závratné číslo. Relativně nízká míra úmrtnosti byla způsobena jednak vyšší odolností mladého organismu vůči drsným podmínkám v koncentračním táboře, jednak také zvláštním režimem, který studenti po několik prvních měsíců věznění měli a který je zpočátku uchránil před povinností těžké vysilující práce, již byli jinak ostatní vězni vystaveni. Nemalou úlohu jistě sehrála i velká soudržnost a kamarádství českých vysokoškoláků, kteří byli ubytováni na stejných blocích a v těžkých chvílích byli jeden druhému druhem. Po svém propuštění a návratu domů byli

⁴⁷² E. MARŠOUN, *Diplomat a politik František Chvalkovský a vyslanectví Protektorátu Čechy a Morava*, s. 202.

⁴⁷³ T. PASÁK – M. DRÁPALA, *Čeští vysokoškolští studenti v Sachsenhausenu a postoj protektorátní správy*, s. 506. Srovnej s Z. POUSTA – J. HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy IV (1918-1990)*, s. 55, kde se uvádí 26 zahynuvších studentů v koncentračních táborech. Jeden ze studentů – Josef Zeman spáchal v koncentračním táboře Mauthausen sebevraždu. K. KRÁTKÝ, *Nové svědectví k bilanci studentských obětí*, in: 17. listopad 1939 po 55 letech, s. 29. Zde také uveden počet v KT zemřelých studentů 21, přičemž dalších 11 mělo do r. 1945 zemřít po svém návratu na následky věznění.

vysokoškoláci pod dohledem gestapa. Přesto se mnozí z navrátilců následně zapojili do odboje.⁴⁷⁴ Jedenáct z nich později padlo v boji nebo se stalo obětmi další perzekuce.⁴⁷⁵

Nakolik si jednotlivé postižené rodiny uvědomovaly, že návratu jejich synů domů pomohla též důrazná intervenční politika protektorátní správy, která však v této pozici vždy tahala za kratší konec lana, a nakolik to ovlivnilo jejich pohled a vztah k představitelům této administrativy, nelze s úplnou přesností a jistotou určit. Kromě několika mála děkovných dopisů, jež se v příslušném archivním fondu dochovaly, nemáme již žádný další dostatečně vypovídající zdroj, z něhož by se dalo na tuto otázku jednoznačně odpovědět. Z toho mála pamětníků, kteří se dožili letošního 75. výročí svého zatčení, nelze již sestavit odpovídající vzorek. Jejich vzpomínky mohou beztak být ovlivněny pozdějším oficiálním diskursem, který ve své době diktoval komunistický režim.⁴⁷⁶ Bohužel ani starší vzpomínková literatura tuto otázku nijak nereflektuje, zřejmě z podobných důvodů. V každém případě lze předpokládat, že obecně u rodin zatčených, jejichž členové podávali na protektorátní orgány žádosti o propuštění svých blízkých a jejichž prosby se v brzké době vyplnily, se protektorátní správa a její jednotliví představitelé těšili o něco větší „popularitě“ než ve zbytku společnosti, který takovou zkušenost neměl. Svou roli však hrálo jistě i mnoho jiných faktorů.

⁴⁷⁴ Jako scénář hollywoodského filmu působí příběh Pavla Svobody, zatčeného 17. listopadu 1939 v Kaunicových kolejích. Ze Sachsenhausenu byl propuštěn mezi prvními 23. prosince 1939. Po návratu domů překročil s ilegální skupinou hranice a jihovýchodní cestou se dostal do Francie, kde nejprve sloužil u dělostřelců. Po dobytí Francie a přemístění do Anglie létal u 311. čs. bombardovací peruti jako seržant. Po sestřelení se mu podařilo uprchnout ze zajateckého tábora, dostat se zpět domů na Moravu a založit s místními vlastní partyzánskou skupinu. Koncem války byl zajat a gestapem vězněn v Kaunicových kolejích, shodou okolností v cele, která bývala za studií jeho pokojem. Při evakuaci Kaunicových kolejí 20. 4. 1945 se mu opět podařilo uprchnout a připojit se k partyzánům, s nimiž operoval podél státní silnice Brno – Jihlava v prostoru u Devíti křížů až do konce války. F. NEDBÁLEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, s. 74.

Jádro studentské odbojové reprezentace se zformovalo už na přelomu let 1942/1943, intenzivnější práce však začala až na sklonku roku 1944. Teprve před květnovým povstáním se studenti sdružili ve třech organizacích: Studentský národní výbor se Studentskou legií, organizace Sachsenhausen a Studentské hnutí odporu. Čeští studenti označení jako Svaz českého demokratického studentstva se na sklonku války podíleli na činnosti České národní rady, v jejímž čele stanul profesor české literatury Albert Pražák. Jan HAVRÁNEK, *Univerzita Karlova v letech 1939 – 1945*, in: *Věda v českých zemích za druhé světové války - sborník z konference*, s. 38.

⁴⁷⁵ Z. POUŠTA – J. HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy IV (1918-1990)*, s. 55.

Např. studenti Zdeněk Remta a Jiří Hůlka padli při Slovenském národním povstání, studenti František Stavělík, Zdeněk Mikeščík a Adolf Skalka pak položili svůj život při Pražském povstání. K. KRÁTKÝ, *Nové svědectví k bilanci studentských obětí*, in: 17. listopad 1939 po 55 letech, s. 31; K. KRÁTKÝ, *Studentské oběti 17. listopadu*, in: Odkaz 17. listopadu po šedesátí letech, s. 34.

⁴⁷⁶ PhDr. Vojmír Srdečný, kterého jsem se v letošní výroční den 17. listopadu u Hlávkových kolejí na tuto záležitost tázal, mi sdělil, že si na nic v tomto smyslu nepamatuje. Nevěděl dokonce ani, že jeho otec zaslal na předsednictvo ministerské rady několik písemných žádostí o podniknutí intervenčních kroků v jeho prospěch, ačkoli tyto jsou mezi archivním materiálem dochovány. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3767, složka Vojmíra Srdečného.

4. Problémy vyvstanuvší v souvislosti s uzavřením vysokých škol a snaha o jejich řešení

Německou akcí vůči českému vysokému školství ze 17. listopadu 1939 nebylo postiženo pouze zmíněných zhruba dvanáct set studentů, kteří byli na vysokoškolských kolejích a v soukromých bytech pozatýkáni německými bezpečnostními složkami a následně jako rukojmí internováni v německých koncentračních táborech a věznicích. Uzavřením českých vysokých škol byli postiženi všichni posluchači, ať už domácí nebo zahraniční, jež byli tou dobou na nich zapsáni, dále učitelský sbor, vědečtí pracovníci a také nepedagogičtí zaměstnanci škol. Celkově tak bylo touto akcí bezprostředně zasaženo několik tisícovek lidí.⁴⁷⁷ Podle Hitlerova příkazu měly být české vysoké školy sice pouze uzavřeny na tři roky, německé špičky ovšem s jejich znovuotevřením prakticky nikdy nepočítaly, což se potvrdilo po uplynutí lhůty v roce 1942, kdy bylo oznámeno, že české vysoké školy zůstanou po celou dobu trvání války i nadále uzavřené. To znamenalo, že možnosti studia nebyli zbavení jen studenti, jež byli na vysokých školách před jejich uzavřením zapsáni, ale také všichni další absolventi středních škol v následujících pěti letech.

4.1. Otázka promocií absolventů a udělení titulů

Snad nejvíce postiženi se uzavřením českých vysokých škol cítili ti, kteří své studium již dokončili složením všech závěrečných zkoušek a čekali toliko na formální akt promoční a oficiální udělení diplomu, bez něhož jinak nemohli působit v praxi oboru, který vystudovali. Celkově se jednalo o 33 absolventů různých oborů na vysokých školách v Praze a Brně. Z podnětu jejich písemných žádostí o udělení titulu upozornilo ministerstvo školství a národní osvěty na celou věc předsednictvo ministerské rady listem z 16. března 1940 a počátkem června pro něj vypracovalo dobrozdání, jež bylo následně 27. června 1940⁴⁷⁸ s žádostí o vyhovění přeposláno úřadu řííšského protektora.⁴⁷⁹

⁴⁷⁷ Podle záznamů studovalo na podzim 1939 na českých vysokých školách celkem 17 566 studentů (z toho 3543 žen), z nichž 15 172 bylo české národnosti, a působilo zde 1 223 učitelských sil (513 profesorů, 475 docentů, 345 ostatních učitelských sil). Ze 17 566 studovalo v Praze 12 248, v Brně 4959, v Příbrami 153 a v Olomouci 206 studentů a studentek. F. KROPÁČ, *Perzekuce českého studentstva za okupace*, s. 105.

⁴⁷⁸ Podle Eliášova dopisu Neurathovi z 27. dubna 1941 již 20. března 1940 měl o této věci podat státnímu podtajemníku Burgsdorffovi dobrozdání přednosta koordinačního oddělení Hubert Masařík s doprovodnou žádostí protektorátní vlády, aby doktorandům byly diplomy uděleny a absolventům umožněno dokončit závěrečné zkoušky. Doktorandem se zde rozumí absolvent studia, který měl být promován doktorem. AKPR, fond Školství – A) Vysoké školy v Protektorátu Čechy a Morava, sign. 1349, složka Vydávání diplomů doktorů lékařství, podsign. D1583/41.

Také do kanceláře státního prezidenta docházely podobné žádosti, umocněné návštěvou zástupců doktorandů lékařství v dubnu 1940. Prezident Hácha proto vydal 27. dubna 1940 MŠNO příkaz, aby tamní úřad věnoval této věci pozornost a pokusil se o její zásadní vyřešení. Sám pak na tuto skutečnost upozornil říšského protektora při své návštěvě v Černínském paláci dne 5. července 1940. „*Jedná se o 16 absolventů právnické, 9 absolventů lékařské a 3 absolventy Přírodovědecké fakulty České Karlovy univerzity, dále o 2 absolventy právnické a 2 absolventy Lékařské fakulty České univerzity v Brně a konečně o 1 absolventa České vysoké školy technické v Brně. Ve všech případech se jedná o kandidáty, kteří ve studijním roce 1939/1940, kdy byly české vysoké školy zavřeny, nebyli již posluchači těchto vysokých škol, nýbrž tyto vysoké školy již dříve – v jednotlivých případech již před delší dobou – absolvovali a všechny závěrečné zkoušky před příslušnými zkušebními komisemi složili, tedy svou plnou faktickou způsobilost dokázali, přesto však žádné formální osvědčení neobdrželi, a proto se nemohou ve svém praktickém životě své zákonně dosažené způsobilosti dovolávat,*“ sdělil mj. Hácha ve své řeči na toto téma. Z Neurathovy strany se však dočkal pouze plytké odpovědi, že věc vezme v úvahu.⁴⁸⁰

Znovu pak tuto svou žádost prezident zopakoval při setkání s říšským protektorem 12. září 1940 a navrch ještě lobboval, aby bylo těm studentům, kteří byli již se svým studiem téměř u konce, umožněno složit závěrečné zkoušky.⁴⁸¹ Stejně jako v minulém případě i tentokrát říšský protektor odpověděl, že bude této věci věnovat svou pozornost.⁴⁸²

Prosbu o umožnění konání závěrečných zkoušek obsahovalo také memorandum vlády pro říšského protektora, jež bylo přijato na její schůzi dne 25. dubna 1940. Memorandum se v této věci odvolávalo na příklad varšavských vysokých škol, jejichž studentům posledního semestru techniky, lékařské fakulty a vysoké školy obchodní byla dána možnost dokončit svá studia. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Uzavření českých vysokých škol 1940 - 1941, č. kar. 3776, složka České vysoké školy – memorandu vlády, sign. 15356/3884/40.

⁴⁷⁹ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Školské otázky německé i české 1940 – 1942, č. kar. 3775, složka Vydání vysokoškolských diplomů absolventům českých vysokých škol, sign. 13828/3097/1941.

⁴⁸⁰ AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T239/40, překlad autora.

⁴⁸¹ Za možnost složení závěrečných zkoušek se prezident přimlouval i v jednom z bodů memoranda ohledně českého školství, které říšskému protektorovi předložil při své návštěvě Černínského paláce 23. října 1940. Tamtéž, podsign. T404/40.

⁴⁸² Tamtéž, podsign. T341/40.

Z pozdějších hlášení říšskému protektorovi víme, že některým medikům bylo nakonec umožněno závěrečné zkoušky vykonat. Mnozí z nich pak byli nasazeni jako lékaři v Německu. NA, fond Úřad říšského protektora č. 1005, č. kar. 35, sign. I20 – 3045.

Trvalo však ještě více jak půl roku,⁴⁸³ než předseda vlády Eliáš dostal v této záležitosti vyrozumění. V dopise od K. H. Franka, resp. jeho podřízeného z ÚŘP, z 25. února 1941 se sdělovalo, že udělení titulu bylo schváleno šesti absolventům lékařské fakulty, jejichž jména byla v dokumentu uvedena. Mělo se tak stát v tichosti na půdě MŠNO bez jakékoli slavnostní ceremonie. Dále list obsahoval upozornění, že užívání titulu bez obdržení diplomu je zakázáno, přičemž jmenovitě byla zmíněna absolventka Eva Janů, která tak, jak se Frankovi doneslo, učinila. Ministerský předseda byl vyzván, aby dotyčnou na její prohřešek upozornil.⁴⁸⁴

Jakmile se mezi mediky rozneslo, že šest jejich kolegů z pražské lékařské fakulty diplom obdrželo, obrátili se hromadně dopisem na předsedu vlády a žádali jej o intervenci také ve svých případech: „*Pět posledně jmenovaných doktorandů, kteří byli opomenuti, a jsou tím i nadále bez existence, prosí zdvořile Vaši Excelenci o laskavou intervenci na příslušných místech, aby byly zahrnuti mezi ty, kdož diplomy obdrží.*“⁴⁸⁵ Také MŠNO se opět obrátilo na PMR listem z 18. března 1941, v němž upozornilo, že v důsledku udělení titulu pouze zmíněným šesti medikům „*jsou v ministerstvu školství a národní osvěty houfně opětovány žádosti ostatních zmíněných doktorandů, zvláště mediků, o vydání doktorských diplomů. Je to pochopitelné, když se uváží, že jmenovaní doktorandi, ač zkouškami prokázali, že mají příslušnou faktickou způsobilost, neobdrželi o tom žádného formálního úředního průkazu a nemohou se proto dovolávat této své faktické způsobilosti v praktickém životě...*“⁴⁸⁶

Ve prospěch zhrzených doktorandů⁴⁸⁷ proto nejprve intervenoval předseda vlády Eliáš v dopise protektoru Neurathovi ze dne 31. března 1941 a stejným způsobem pak

⁴⁸³ Mezitím obdržel říšský protektor i žádost ze strany ministerstva sociální a zdravotní správy, zda by někteří nepromovaní medicí nemohli být zaměstnáni ve funkci externích, případně sekundárních lékařů ve všeobecných nemocnicích, zejména na venkově, kde byl následkem vylovení neárijských lékařů a odchodu jiných do soukromých praxí nedostatek subalterních lékařů. AKPR, fond Školství – A) Vysoké školy v Protektorátu Čechy a Morava, sign. 1349, složka Vydávání diplomů doktorů lékařství.

⁴⁸⁴ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Školské otázky německé i české 1940 – 1942, č. kar. 3775, složka Vydání vysokoškolských diplomů absolventům českých vysokých škol, sign. 13828/3097/1941.

⁴⁸⁵ Tamtéž. Na stejnou věc MŠNO upozornilo PMR opět 1. dubna 1941.

⁴⁸⁶ AKPR, fond Školství – A) Vysoké školy v Protektorátu Čechy a Morava, sign. 1349, složka Vydávání diplomů doktorů lékařství, podsign. D6487/40.

⁴⁸⁷ Žádosti podávali také studenti, jimž chyběla rigorózní zkouška, kterou chtěli složit před komisí k tomu případně ustanovenou, nicméně z pramenů nevysvítá, že by jim bylo v jejich žádostech jakkoli vyhověno. Předseda vlády v jejich prospěch z podnětu ministra školství intervenoval u říšského protektora listem z 27. dubna 1941. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Uzavření českých vysokých škol 1940-1941, č. kar. 3776, sign. 43390/41.

K opětovnému upozornění říšského protektora na tuto záležitost pak ze strany PMR došlo 1. července 1941. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Uzavření českých vysokých škol 1940-1941, č. kar. 3776, sign. 30947/5788/41/Ko.

bylo 2. dubna zakročeno i u vyslance a šéfa kabinetu říšského protektora H. Völckerse.⁴⁸⁸ Následně Eliáš svou žádost zopakoval v dopise z 27. dubna 1941, v němž jako podpůrný argument vyslovil názor, že uzavřením českých vysokých škol měli být potrestáni především jejich posluchači, nikoli absolventi, kteří již de facto studenty nebyli.⁴⁸⁹ Též se odvolával nejen na zmíněných šest doktorandů všeobecného lékařství, kteří své diplomy již obdrželi, ale také na opatření říšského protektora za dne 2. března 1941, které umožňovalo jistému počtu českých studentů technických a lékařských fakult s alespoň dvěma započítatelnými semestry dokončit svá studia na vysokých školách v Německu.⁴⁹⁰ Neurath částečně vyhověl a listem z 17. května 1941 předsedovi vlády nařídil, aby dalším třem medikům, jednomu z pražské univerzity a dvěma z univerzity v Brně, byly diplomy vydány stejným způsobem, jako v případě předešlém.⁴⁹¹

4.2. Dokončení studia v Říši

Uzavření českých vysokých škol mělo za cíl zabránit nastupující generaci české inteligence ve vzdělání, a tím de facto také podříznout větev dalšímu rozvoji národa po stránce vědecké i kulturní.⁴⁹² Zanedlouho však i nacističtí okupanti poznali, že kvalifikovaných sil je zejména v lékařském a technickém prostředí nedostatek, což mohlo mít též negativní dopad na probíhající válku, zvláště když se Hitler připravoval v dohledné době napadnout Sovětský svaz, a vést tak válku na dvou frontách.

4.2.1. Vyhláška z 2. března 1941

Dne 2. března 1941 proto říšský protektor vydal vyhlášku, na jejímž podkladě mělo být umožněno omezenému počtu studentů lékařských a technických fakult s alespoň dvěma absolvovanými semestry dokončit svá studia na vysokých školách v Říši.⁴⁹³

⁴⁸⁸ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Školské otázky německé i české 1940 – 1942, č. kar. 3775, složka Vydání vysokoškolských diplomů absolventům českých vysokých škol, sign. 13828/3097/1941, koncept dopisu.

⁴⁸⁹ AKPR, fond Školství – A) Vysoké školy v Protektorátu Čechy a Morava, sign. 1349, složka Vydávání diplomů doktorů lékařství, podsign. D1583/41. Ve stejném dopise se přimlouval i za možnost složení závěrečných rigorózních zkoušek všech absolventů českých vysokých škol.

⁴⁹⁰ Tamtéž.

⁴⁹¹ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Školské otázky německé i české 1940 – 1942, č. kar. 3775, složka Vydání vysokoškolských diplomů absolventům českých vysokých škol, sign. 13828/3097/1941.

⁴⁹² Domů byli povoláni i stipendisté studující v cizině. Například studenti Martin Solářík, Štefa Slánská a Marie Brejtník, kteří měli stipendium na univerzitě v Bělehradě, byli ministerstvem školství a národní osvěty vyzváni, aby se vrátili do protektorátu po skončení akademického roku 1939/1940.

⁴⁹³ Nabídka ovšem platila pouze pro hochy, dívky byly z této nabídky již předem vyloučeny. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Školské otázky německé i české 1940 – 1942, č. kar. 3775, složka Pokračování ve studiu českých studentů na vysokých školách německých, sign. 11279/2383/1941.

Předpokladem ke studiu měla být:

- h) „Znalost německého jazyka slovem a písmem.
- i) *Arijský původ a naprosté zdraví.*
- j) *Průkaz, že byly absolvovány nejméně dva započítatelné semestry (zimní semestr 1939 v to nepočítajíc), a to na některé vysoké škole technické anebo na lékařské fakultě některé university.*⁴⁹⁴

Žádosti o povolení měly být adresovány pověřenci říšského vedoucího studentů u říšského protektora a směly být podávány pouze na formulářích, které k tomuto účelu vydávalo MŠNO stejně jako speciální formuláře pro osvědčení o árijském původu. K žádosti měl být dále přiložen index vysoké školy, na které žadatel naposledy studoval, vlastnoručně psaný podrobný životopis v německém jazyce, dvě průkazové fotografie mladší jednoho roku a nakonec ústřížek platenky, který prokazoval, že žadatel uhradil poplatek 3 říšských marek na šekové konto pověřence říšského vedoucího studentů u říšského protektora v Čechách a na Moravě. Žádosti se všemi náležitostmi pak bylo nutno předložit nejpozději do 15. března 1941. Na jejich základě pak měli být potenciální uchazeči o studium vyzváni k absolvování lékařské prohlídky v Praze. Pokud byli shledáni zdravotně způsobilými, museli následně prokázat znalost německého jazyka prostřednictvím děkanské zkoušky, za níž poplatek činil 13 říšských marek. Uchazečům, kteří vyhověli všem požadavkům, mělo být následně zasláno potřebné povolení a sděleno místo studia. Semestr, jenž si pak měli dát zapsat, začínal 24. dubna 1941. Možnost pokračovat ve studium na vysokých školách v Německu se samozřejmě nevztahovala na internované studenty, jak bylo sděleno na dotaz některým jejich rodičům, kteří se za tímto účelem informovali na služebnách gestapa.⁴⁹⁵ Studentům ze sociálně slabých rodin měla protektorátní vláda poskytnout stipendia, jak o tom informovaly 14. března 1941 vybrané deníky.⁴⁹⁶

Na výběr studentů mělo vliv župní studentské vedení a také orgány NSDAP, zejména SD, konečný souhlas musel vybraným studentům udělit sám K. H. Frank. Protektoru Neuratovi se sice takové obejití jeho působnosti nelíbilo a sám si v dopise na tento postup stěžoval šéfovi říšské kanceláře a říšskému ministrovi Hansi Lammersovi, ten mu však odpověděl, že tento postup je plně v souladu s rozhodnutím Vůdce, a jeho

⁴⁹⁴ Tamtéž.

⁴⁹⁵ Tamtéž.

⁴⁹⁶ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Školské otázky německé i české 1940 – 1942, č. kar. 3775, složka Pokračování studia českých studentů na vys. školách v Říši, sign. 11746/02444/1941.

námítky v tomto směru odmítl.⁴⁹⁷ Neurathovo rozhořčení bylo pochopitelné, neboť to byl právě on, kdo myšlenku povolení studia určitého množství českých studentů na vysokých školách v Německu za účelem uspokojení poptávky po lékařích a technických inženýrech poprvé vyslovil. Stalo se tak během jeho rozmluvy s H. Lammersem 24. září 1940. Lammers následně slíbil jeho návrh předložit Hitlerovi ke schválení.⁴⁹⁸ Proto když byl Neurath v celé proceduře ohledně výběru a schvalování studentů nakonec obejit, jistě nepřekvapí, že jeho do té doby již tak napjatý poměr ke K. H. Frankovi se ještě zhoršil. Ostře tak začínal pociťovat nejen Hitlerův nevděk ke své práci, ale také nedůvěru ke své osobě. Ta vyvrcholila jeho odvoláním a nahrazením v úřadě osobou Reinharda Heydricha v září 1941.

Už před vydáním protektorovy vyhlášky docházely do prezidentské kanceláře žádosti jednotlivých osob o možnost studovat v zahraničí,⁴⁹⁹ zejména v Berlíně a ve Vídni, a některé z nich byly postoupeny ÚŘP s patřičnou přímluvou, jako tomu bylo např. v případě dvou synů Františka Hromádka z Velehradu, panského správce hraběte Strachwitze,⁵⁰⁰ nicméně z dostupných pramenů není zjevné, zda těmto jednotlivým případům bylo nakonec vyhověno.⁵⁰¹ Zajímavá byla argumentace Josefa Jeřábka z Kolína, absolventa Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze, kterému k dokončení studia chyběla jen jedna zkouška z chirurgie. Ve svém dopise, kterým v polovině roku 1940 žádal státního prezidenta o přímluvu u Vůdce ve prospěch absolventů pražské univerzity, kteří byli již na sklonku svých studií, uvedl s patřičným rozhořčením: *„Pokračují-li ve vlasti, která je společným prostorem Čechů a Němců, různí cizinci jako Ukrajinci a Rusové, kteří se nijak o Německou Říši ani český národ nezasloužili, vidí se*

⁴⁹⁷ NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kar. 89, sign. 109-4/1430, podsign. 673/41.

⁴⁹⁸ Tamtéž, podsign. 14488A.

Hitler pak tento návrh Frankovi osobně odsouhlasil při jejich setkání 11. a 12. října 1940. R. KÜPPER, *K. H. Frank*, s. 122.

⁴⁹⁹ Na vysokých školách v Německu samozřejmě studovali někteří čeští obyvatelé již před vznikem protektorátu. Otázky tam získaných titulů se dotkl přípis říšského protektora adresovaný PMR z 16. srpna 1940: *„Jak jsem se dověděl, množí se případy, že protektorátní úřady činí potíže, pokud jde o používání akademických hodností získaných příslušníky protektorátu na vysokých školách nebo jiných učilištích říšských... Prosím, aby protektorátní úřady byly poučeny v tom smyslu, že osoby, které nabyly těchto diplomů na vysokých školách nebo jiných učilištích říšských, jsou oprávněny používat akademických hodností přiznaných těmito diplomy také na území protektorátu.“* PMR o tom uvědomilo MŠNO, KSP a presidia všech ministerstev a jiné centrální úřady. AKPR, fond Školství – A) Vysoké školy v protektorátu Čechy a Morava, sign. 1349, spis Otázka akademických titulů získaných příslušníky protektorátu na vysokých školách říšských, podsign. D4504/40.

⁵⁰⁰ Hugo Bedřich Strachwitz (1900 - ?), český šlechtic, signatář deklaraci české šlechty z podzimu 1938 a 1939, jimiž se šlechta hlásila k československému státu, resp. české národnosti. Účastník domácího odboje.

⁵⁰¹ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Školské otázky německé i české 1940 – 1942, č. kar. 3775, složka František Hromádka, Velehrad, sign. 25219/5875/1940.

tito absolventi na úrovni s Židy, které nenávidí.“ Z kanceláře státního prezidenta dostal vyrozumění v tom smyslu, že jeho žádost o umožnění dokončit studia byla zaslána k úvaze a dalšími řízení MŠNO. „*Pan státní president a vláda protektorátu podnikli všechny vhodné kroky v zájmu příznivého vyřešení zásadních otázek, do jejichž celkového souboru také Váš případ spadá.*“⁵⁰²

U těchto případů je třeba připomenout, že od uzavření českých vysokých škol platil zákaz studia protektorátních příslušníků na německých vysokých školách v protektorátu.⁵⁰³ To, že bylo nakonec povoleno studovat určitému počtu českých vysokoškoláků pouze v Německu, nebylo zcela bez logiky. Zpřetrháním vazeb, resp. omezením kontaktu mezi těmito studenty a jejich domovy, se mělo docílit snížení případného rizika, že se tito mladí příslušníci české inteligence zapojí do nějaké činnosti Říši nepřátelské. Čeští studenti měli být účelově rozeseti po několika vysokých školách v Německu tak, aby jich na jednom místě nebylo mnoho a nemohli se nějakým způsobem organizovat. Také se mělo dbát, aby vybrané říšské vysoké školy nebyly jednak v župách sousedících s protektorátem, jednak v blízkosti hranic Německé říše, neboť panovala jistá

⁵⁰² AKPR, fond Školství – F) Studentstvo, sign. 1349, složka Umístování posluchačů vysokých škol, podsign. D4478/40.

⁵⁰³ Stalo se tak výnosem z 28. 12. 1939 a potvrzeno výnosem z 21. 10. 1940. Alena MÍŠKOVÁ, *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*, 1. vyd., Karolinum, Praha 2002, s. 142.

Ovšem v pramenech existuje zmínka z konce ledna 1940, že malé skupince šesti českých vysokoškoláků bylo umožněno studium na Německé Karlově univerzitě v Praze. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Uzavření českých vysokých škol 1940-1941, č. kar. 3776, složka Zápis českých studentů na německou universitu, sign. 391/1940.

Tuto informaci potvrzuje i A. MÍŠKOVÁ, *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*, s. 97.

Někteří čeští vysokoškoláci pak měli již v roce 1940 studovat i na německých vysokých školách v Brně. František JORDÁN a kolektiv, *Dějiny university v Brně*, 1. vyd., Univerzita J. E. Purkyně, Brno 1969, s. 226.

Dále je třeba zmínit případ třech českých báňských úředníků z poloviny roku 1943, kterým bylo též umožněno dokončit studium práv a složit závěrečné zkoušky na Německé Karlově univerzitě v Praze. Hlavním argumentem pro udělení této výjimky bylo to, že se už jednalo o starší pány (bylo jim mezi 35 a 41 lety), čili ne o klasické studenty, a že právnické fakulty ve vlastním Německu neposkytovaly možnost složení daných zkoušek dle předpisů vyžadovaných v protektorátu. Všichni tři adepti byli samozřejmě nejprve důkladně prověřeni příslušnými orgány. NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kar. 93, sign. 109-4/1492, podsign. 12097.

Nakonec ještě upozorním na případ třech studentů teologie, kteří žádali o možnost studovat kněžství na papežské univerzitě v Římě jakožto chovanci tamní české koleje Nepomucenum. Tito bývalí novicové premonstrátského kláštera v Želivě byli kromě svého mimořádného studia na teologické fakultě též řádnými posluchači lékařství (Karel Pilík, Lubor Konětopský) a filozofie (Heřman Keymar) na Univerzitě Karlově v Praze. Všichni tři pocházeli z rodin vyšších úředníků a všechny výlohy spojené s jejich studiem si byli připraveni hradit sami. Jejich žádost podpořil osobním dopisem ministru Havelkovi z 18. ledna 1940 sám generální vikář Dr. Bohumil Opatrný (1880 – 1965). Ministr dopravy a přednosta prezidentské kanceláře Jiří Havelka proto v zápětí 29. ledna 1940 intervenoval písemně u vyslance a šéfa kabinetu říšského protektora Hanse Völckerse. O úspěchu intervence svědčí děkovaná pohlednice, kterou zmínění studenti teologie z vděčnosti zaslali ministru Havelkovi z Říma dne 4. března 1940. AKPR, fond Školství – F) Studentstvo, sign. 1349, složka Přímluva za tři studenty (Pilík, Keymar a Konětopský) o povolení ke studiu v Římě, podsign. D344/40.

obava, aby se tito studenti nezapojili do přeshraniční špionáže. Taktéž měla být rovnou vynechána města jako Vídeň, kde byla velká česká menšina, či Štýrský Hradec, v němž zase žilo a studovalo nemalé množství Slovinců. Na každého českého studenta měl na vysoké škole v Německu dozírat jeden říšský student, tzv. Verbindungsmann. Sledováno mělo být zejména jeho chování v německém prostředí, poměr k německým organizacím apod. Pokud byla u daného studenta potvrzena jeho „spolehlivost“, mohl pokračovat ve studiu i v následujícím semestru.⁵⁰⁴ Kromě uspokojení poptávky po lékařských a technických silách byla hlavním cílem této akce postupná germanizace vhodně vybraných příslušníků mladé české inteligence.

Podle zprávy pro K. H. Franka studovalo v letním semestru 1941 na vysokých školách v Německu celkově 33 českých studentů.⁵⁰⁵ Podle té samé zprávy z 8. září 1941 měl jeden z těchto studentů požádat o udělení říšského občanství, jiný zase usiloval o přijetí do Waffen-SS. Z toho lze usuzovat, že ke studiu byli připuštěni opravdu jen po všech stránkách prověřeni studenti s pozitivním vztahem k tzv. říšské myšlence. Nicméně z jednoho ze studentů se dle téže zprávy vyklubal „absolutní nepřítel Němců“, který se nakonec údajně ze své vlastní vůle zřekl dalšího studia. Šlo ale spíše o výjimku. Jinak čeští studenti do života na německých vysokých školách poměrně dobře zapadli a vyznačovali se, jak uváděla zpráva, obzvláště dobrými výsledky a pečlivostí při studiu.⁵⁰⁶ Politicky se jinak nijak neprojevovali a za zmínku stojí i to, že si podle údajů zprávy jednotliví čeští studenti mezi sebou příliš nedůvěřovali. Spíše jako zajímavost je ve zprávě pro K. H. Franka taktéž uvedeno, že na báňské akademii ve Freibergu se jeden bývalý student báňské vysoké školy v Příbrami setkal se svými bývalými kolegy ze zahraničí, studenty téže školy, kteří se rovněž rozhodli dokončit svá studia v Německu.

V září 1941 bylo také určitému omezenému počtu abiturientů českých středních škol, kteří složili zkoušku dospělosti v roce 1939 nebo 1940, povoleno, aby započali studium medicíny nebo všech technických oborů na některé vysoké škole v Německu.⁵⁰⁷

⁵⁰⁴ A. MÍŠKOVÁ, *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*, s. 142.

K. H. Frank dostával o zkušenostech se studiem protektorátních příslušníků na vysokých školách v Německu pravidelné zprávy. NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kar. 89, sign. 109-4/1430.

⁵⁰⁵ Tamtéž.

J. DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu*, s. 50 uvádí počet 35, avšak neuvádí zdroj. Proto bych se klonil spíše k prvnímu číslu, které též uvádí D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, s. 164.

⁵⁰⁶ NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kar. 89, sign. 109-4/1430.

⁵⁰⁷ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Uzavření českých vysokých škol 1940-1941. č. kar. 3776, sign. 119144/41-III/1.

J. DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu*, s. 50 uvádí, že abiturientů mělo být třicet a maturitní zkoušku museli složit s vyznamenáním nebo s výsledkem velmi dobře.

Jedním z důvodů bylo malé množství bývalých vysokoškoláků ke studiu se hlásících.⁵⁰⁸ Pokoutně se počítalo s tím, že kdyby se přihlásilo i málo abiturientů středních škol, mohlo by se toho později propagandisticky využít v tom smyslu, že znovuotevření vysokých škol je za tohoto stavu vlastně zbytečné.⁵⁰⁹

O rok později zastupující říšský protektor Daluge svým výnosem ze dne 21. října 1942 možnost studia v Říši znovu potvrdil. Speciální formuláře k podávání žádostí stejně jako formuláře pro potvrzení o árijském původu byly k dostání na adrese pověřence říšského vedoucího studentů u říšského protektora v Čechách a na Moravě. Vzhledem k velkému počtu uchazečů, kterých nyní bylo na 3500,⁵¹⁰ nebylo možno provést přidělení všech již v zimním semestru, proto bylo jejich přidělení odloženo až na letní semestr roku 1943, jak sdělil ministr školství a lidové osvěty Moravec při návštěvě prezidenta Háchy v Lánech 14. prosince 1942.⁵¹¹ Prozatím bylo ke studiu na vysokých školách v Německu v zimním semestru 1942/1943 přijato 380 studentů.⁵¹²

Již předtím vydal říšský ministr pro vědu, výchovu a osvětu Bernhard Rust⁵¹³ 1. května 1942 k možnosti studia českých studentů na německých vysokých školách zvláštní výnos, ve kterém stanovil, že čeští studentu nesmějí být přijímáni na školy v několika říšských župách a že musejí mít vhodný rasový původ. Memorandum RSHA místním odbočkám SD požadavky na rasový původ českých uchazečů shrnovalo takto: „*Podle tohoto výnosu děti české národnosti mohou být připuštěny ke studiu na vysokých školách,*

V reakci na to MŠNO poskytlo koncem listopadu 1941 PMR na vyžádání informaci o tom, že v otázce možnosti dokončení závěrečných zkoušek zatím nedošlo k žádným změnám.

⁵⁰⁸ Viz zmínka Heydricha při setkání s Chvalkovským 11. února 1942, že zájemců o studium se zpočátku přihlásilo na 1200, avšak poté, co zahraniční odboj označil tento krok v londýnském rozhlase za vlastizrady, většina zájemců svou přihlášku stáhla. NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kar. 45, sign. 109-4/716.

Frank ve svém dopise z 2. července 1941 adresovaném říšskému ministru vnitra uvádí, že v prvních dnech po zveřejnění možnosti studia v Německu si předepsaný dotazník vyžádalo asi 1350 českých studentů, avšak díky propagandě z Londýna zájem o tuto akci náhle prudce poklesl. Nakonec se přihlásilo ke studiu jen 221 hochů, z nichž všemi nutnými procedurami prošlo pouze 36 z nich. NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kar. 89, sign. 109-4/1430, podsign. 258/61/41.

Nakonec jich však ke studiu nastoupilo již zmíněných 33. NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kar. 89, sign. 109-4/1430.

⁵⁰⁹ Tamtéž, podsign. III-7353/41.

⁵¹⁰ Je pravděpodobné, že někteří z nich mohli být motivováni také touhou vyhnout se tímto způsobem nucenému pracovnímu nasazení.

J. DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu*, s. 50 uvádí, že z tohoto počtu bylo nakonec přijato 380 žadatelů, avšak z toho nakonec více než polovina odstoupila.

⁵¹¹ AKPR, fond Školství – A) Vysoké školy v protektorátu Čechy a Morava, sign. 1349, složka Studium protektorátních příslušníků na vysokých školách Říše.

⁵¹² R. KÜPPER, *K. H. Frank*, s. 331.

⁵¹³ Bernard Rust (1883 – 1945), říšský ministr pro vědu, výchovu a osvětu. Za jeho úřadu byla školní mládež vychovávána zcela v duchu nacistické filozofie, Židé byli ze školství postupně vypovězeni. Během války připravoval reformu německého pravopisu, která však nakonec nebyla přijata, avšak některé z ní vzešle návrhy byly později implementovány do reformy německého pravopisu r. 1996. Po kapitulaci Německa spáchal sebevraždu.

jestliže jsou vhodné k poněmčení; protože jde o příslušníky cizí rasy, jsou zde příslušny služebny SS reprezentující říšského komisaře pro upevnění německé rasy. Rozhodnutí o tom, zda jde o lidi vhodné k poněmčení nebo nikoliv, bude záviset na dobrozdání o politické spolehlivosti a charakteru, jakož i na výsledku šetření o rasovém původu. Toto rozhodnutí se musí sdělit příslušnému školnímu úřadu. Zjištění o schopnosti k poněmčení se bude dít podle zásady, zda ten či onen příslušník českého národa představuje pro německé obyvatelstvo svým charakterem, vlohami a posouzením jeho rodinného původu cenný přírůstek. Je vždy podstatné, aby se soudilo spíše podle celkového obrazu než jenom podle jednotlivých kladných charakterových nebo rasových vlastností. Je nevyhnutelné, že se ve všech případech bude postupovat individuálně... Vyskytnou-li se pochyby, musí se konečné rozhodnutí ponechat Hlavnímu říšskému bezpečnostnímu úřadu (RSHA). Po skončení poněmčovací akce se musí sepsat úhrnná zpráva o zkušenostech a rasově zajímavých okolnostech.“⁵¹⁴

4.2.2. Studentská nadace Dr. Emila Háchy

Pro podporu studia českých vysokoškoláků v Německu byla u příležitosti 70. narozenin státního prezidenta Háchy zřízena nadace, jež nesla jeho jméno „Studentská nadace Dr. Emila Háchy“. Její zřízení k tomuto účelu navrhl Háchovi již Reinhard Heydrich při jejich setkání 19. března 1942 v Černínském paláci, když rozváděl své zamítavé stanovisko ke znovuotevření českých vysokých škol.⁵¹⁵ Nadaci zřídil z pověření vlády ministr školství a lidové osvěty Emanuel Moravec ze své funkce jakožto zástupce nejvyššího nadačního úřadu nad studentskými nadacemi v protektorátu.⁵¹⁶ Toto rozhodnutí pak bylo Emilu Háchovi sděleno v blahopřejném ústním projevu předsedy vlády Krejčího při slavnostním přijetí vládního kabinetu na Pražském hradě v den prezidentových narozenin. Základním jměním nadace bylo 20 420 000 korun, které byly v podobě cenných papírů uloženy u Ústřední pokladny Protektorátu Čechy a Morava. Nadaci spravovalo a propůjčovalo ministerstvo školství. Z výnosu základního jmění bylo udělováno zásadně 30 stipendií s nadačním požitkem po 20 000 K pro jednotlivý studijní rok. Nепropůjčené požitky se měly použít k zvýšení základního jmění. Ministerstvu bylo vyhrazeno upravit případně nový počet nadačních míst nebo výši požitků. Požitky z nadace byly určeny pro české, árijské, nemajetné, především z dělnických kruhů

⁵¹⁴ Dokument citován podle: <http://www.fronta.cz/dotaz/uzavreni-vysokych-skol#p2> (25. 11. 2014).

⁵¹⁵ AKPR, fond Heydrich, zástupce říšského protektora, sign. T290/41, podsign. T110/42.

⁵¹⁶ AKPR, fond Školství – F) Studentstvo, sign. 1349, složka Studentská nadace Dr. Emila Háchy, podsign. K711/42; J. DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu*, s. 50.

pocházející protektorátní příslušníky studující na říšských vysokých školách mimo Protektorát Čechy a Morava za předpokladu, že vykazovali nepřetržitě alespoň dobrý prospěch ve svém vysokoškolském studiu a v něm řádně pokračovali. Požitky se udílely zásadně pro normální dobu studia zvoleného oboru v Říši až do jeho ukončení. Udílelo je ministerstvo školství na základě žádostí jemu přímo podaných se svolením říšského protektora, resp. jiného jím určeného říšskoněmeckého místa. Nadační požitky měly být uděleny poprvé v zimním semestru 1942/1943 a měly být vypláceny čtvrtletně dopředu. Uprázdňovaná nadační místa a podmínky udělení i potřebné pokyny měly být každoročně vhodně vyhlášovány ministerstvem školství prostřednictvím Věstníku ministerstva školství, denního tisku, rozhlasu aj.⁵¹⁷

Ministr školství měl bdít nad tím, aby nadační jmění bylo neztenčeně zachováno a řádně spravováno a aby jeho výtěžku bylo užíváno podle uvedených ustanovení k dalším nadačním účelům. Nadační listina, nesoucí Moravcův podpis, byla vyhotovena jak v německém znění, které bylo uloženo v ÚŘP, tak ve znění německo-českém, jež bylo nadále uchováváno u ministerstva školství.⁵¹⁸ Její preambule zněla: „*Jsa veden vážnou snahou, aby zdárné soužití českého národa s národem německým ve Velkoněmecké říši bylo usilovně podporováno, a jsa přesvědčen, že k tomuto soužití se nejúčinněji přispěje živým porozuměním a opravdovým poznáním německého ducha, německé kultury a německé vědy, zřizují jako ministr školství a jako zástupce nejvyššího nadačního úřadu nad studentskými nadacemi v Protektorátu Čechy a Morava u příležitosti 70. narození pana státního prezidenta Dr. Emila Háchy k podpoře českých, arijských, nemajetných protektorátních příslušníků studujících na říšských vysokých školách mimo Protektorát Čechy a Morava Studentskou nadaci Dr. Emila Háchy.*“⁵¹⁹

Jak je z textu zřejmé, šlo především o Moravcovo dítě, jenž byl jistě hlavním iniciátorem jejího zřízení. Důvod byl zjevný – šíření říšskoněmecké propagandy mezi protektorátní veřejností a posílení Moravcova ideologického vlivu na mladou českou inteligenci. Návrh na její zřízení předložil již v den třetího výročí zřízení protektorátu zastupujícímu říšskému protektorovi Heydrichovi s žádostí o jeho schválení. Je tedy zřejmé, že když se o čtyři dny později o podobné myšlence zmínil Heydrich na setkání s prezidentem Háchou, nebyl tento návrh z jeho hlavy. Moravec také původně navrhoval,

⁵¹⁷ AKPR, fond Školství – F) Studentstvo, sign. 1349, složka Studentská nadace Dr. Emila Háchy, podsign. K711/42.

⁵¹⁸ Tamtéž.

⁵¹⁹ Tamtéž

aby název nadace nesl Vůdcovo jméno „Adolf Hitler – Studentenstiftung“,⁵²⁰ což se nakonec neprosadilo. Moravec zřejmě sám vycítil, že by to bylo na české studenty i veřejnost příliš hořké sousto, proto bylo nakonec zvoleno pojmenování po státním prezidentovi, který se ještě pořád těšil mezi veřejností daleko větší přízně než říšský kancléř. A blížící se Háchovo životní jubileum poskytovalo vhodnou příležitost, jak vytěžit pro tento Moravcův záměr z propagandistického hlediska co největší pozornost.

Všechny dosavadní vysokoškolské nadace měly být postupně likvidovány a jejich majetek převeden na Studentskou nadaci Dr. Emila Háchy.⁵²¹

Co se týče uznávání titulů a absolvovaného studia na německých vysokých školách, omezilo vládní nařízení č. 101/1946 Sb. z 9. dubna 1946 a vyhláška ministerstva zdravotnictví č. 102/1946 Sb. z 24. dubna 1946 užívání titulu „odborného lékaře“ na absolventy vzdělávací lékařské činnosti před dosažením titulu MUDr. na českých ústavech před 17. listopadem 1939 a na spojeneckých ústavech od 17. listopadu 1939 do 4. května 1945. U studentů technických oborů to bylo nejspíše podobné. Ani tituly získané během války na německých vysokých školách v protektorátu po válce uznávány nebyly, neboť školy samotné byly zrušeny dekrety prezidenta republiky č. 122 a č. 123/1945 Sb. z 18. října 1945, a to zpětně již ke dni 17. listopadu 1939.⁵²²

4.3. Umístění bývalých vysokoškoláků

S uzavřením českých vysokých škol bylo nutno vyřešit otázku dalšího uplatnění jejich posluchačů, kteří byli zmíněným zásahem zbaveni možnosti studovat a dosáhnout kýžené profese. Někteří nastoupili do abiturientských kurzů⁵²³ zvláště k tomu zavedených při obchodních akademiích v několika větších městech, jiní byli přijati do odborných

⁵²⁰ Tamtéž.

⁵²¹ NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kar. 25, sign. 109-4/251. Peníze ze zrušených vysokoškolských nadací a spolků byly samozřejmě využívány také pro německé účely. Jistý finanční obnos (500 000 RM) získal např. Národně socialistický svaz německých studentů. Tamtéž, č. kar. 95, sign. 109-4/1519.

⁵²² [Http://www.fronta.cz/dotaz/uzavreni-vysokych-skol](http://www.fronta.cz/dotaz/uzavreni-vysokych-skol) (25. 11. 2014).

⁵²³ Po jejich vzoru byly později zavedeny jednoroční a dvouroční abiturientské kursy i při odborných učilištích. Vládním nařízením z 6. března 1941 měla závěrečná vysvědčení z dvouročních abiturientských kurzů, pořádaných pro abiturienty středních škol při veřejných nebo právem veřejnosti nadaných průmyslových učilištích, poskytovat v oboru živnostenského práva stejná oprávnění pro nastoupení příslušných řemeslných, popř. koncesovaných živností jako závěrečná vysvědčení z vyšších průmyslových škol. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Protokoly ze schůzí ministerské rady protektorátní vlády, č. kar. 4157, vládní nařízení ze dne 6. března 1941.

učilišť, která poskytovala možnost přeškolení se pro různá praktická povolání.⁵²⁴ Ministerstvo školství a národní osvěty již v prosinci 1939 dalo pokyn jednotlivým správám některých škol odborného rázu, aby přijímaly žádosti řečených uchazečů a poskytly těmto novým žákům ve formě kurzů nebo přijetím do normálních ročníků škol přípravu pro praktická povolání v mezích učebních osnov těchto škol, pokud měly dostatek místa v učebnách.⁵²⁵ Nemalá část bývalých vysokoškoláků pak rovnou nastoupila do zaměstnání.⁵²⁶

4.3.1. Nižší školy

Pokud bývalí vysokoškolští posluchači nastoupili do odborných učilišť a kurzů, vztahovaly se na ně samozřejmě předpisy školního a disciplinárního řádu pro příslušný druh odborné školy stanovené, čili stávali se běžnými žáky jako jejich nevysokoškolští vrstevníci a kolegové.⁵²⁷ Úřad říšského protektora, jmenovitě K. H. Frank, proti tomu neměl žádných námitek a toto rozhodnutí MŠNO posvětil svým dopisem z 21. ledna 1940. Žádal pro informaci pouze sdělení počtu studentů, kterých se uvedená věc týkala.⁵²⁸

Aby mělo ministerstvo školství a národní osvěty přehled, vyzvalo ředitelství všech v úvahu přicházejících učilišť, aby mu oznámila počet žáků – bývalých posluchačů uzavřených českých vysokých škol podle stavu ze dne 1. února 1940. Dle tohoto přehledu nastoupilo k tomuto datu do průmyslových škol 411, do obchodních akademií 777 a do odborných škol pro ženská povolání 347 bývalých vysokoškoláků, resp. vysokoškolaček. Úhrnem tedy 1 535.⁵²⁹

Zajímavostí byl požadavek Klubu inženýrů a stavitelů, tj. organizace absolventů vyšších průmyslových škol v protektorátu, aby těmto absolventům mohl být udělován

⁵²⁴ Za povolení při zřizování takovýchto kurzů se státní prezident přimlouval také ve svém memorandu ohledně stavu českého školství, které předal říšskému protektorovi při své návštěvě v Černínském paláci 23. října 1940. AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T404/40.

Sám ministr školství Jan Kapras podporoval zřizování takovýchto speciálních kurzů a prodlužování délky jejich studia, aby ochránil studenty před nebezpečím pracovního nasazení v Německu. Marie RYANTOVÁ, *Prof. JUDr. Jan Kapras a jeho působení za okupace*, in: *Věda v českých zemích za druhé světové války - sborník z konference*, s. 259.

⁵²⁵ O tomto byl samozřejmě informován jak předseda vlády, tak říšský protektor. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, *Uzavření českých vysokých škol 1940-1941*, č. kar. 3776, sign. 168985/39-II/2.

⁵²⁶ Ne všichni zaměstnavatelé ovšem byli ochotni riskovat případné komplikace kvůli zaměstnávání bývalých vysokoškoláků, a pro ty, kteří místo poskytlí, museli studenti a studentky často pracovat doslova za almužnu. F. NEDBÁLEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, s. 56.

S ještě větší neochotou se pak u potenciálních zaměstnavatelů při hledání práce setkávali studenti, kteří byli z koncentračního tábora propuštěni. Tamtéž, s. 71.

⁵²⁷ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, *Uzavření českých vysokých škol 1940-1941*, č. kar. 3776, sign. 13478/40-II/3.

⁵²⁸ Tamtéž.

⁵²⁹ Tamtéž.

titul „inženýr“. Odvolávali se při tom na opatření vlády z 20. června 1940, provedené výnosem MŠNO z 8. října 1940, jež titul „inženýr“ přiznávalo podobným školám s německým vyučovacím jazykem. Argumentovali tím, že by přiznání daného titulu, a tím i určité prestiže, těmto absolventům pomohlo zvýšit jejich pracovní výkon ve válečné výrobě, kde byli beztak zaměstnáni na vedoucích inženýrských místech. Také veřejnost a dělnictvo v továrnách by na ně pohlížely lépe, neboť kýženým titulem by těmto mohli navenek prokázat svoji kompetentnost pro pozice, na nichž pracují. Ministerstvo školství a národní osvěty sice vypracovalo osnovu vládního nařízení o zavedení inženýrských vysvědčení pro absolventy čtyřletých nebo jim rovnocenných oddělení veřejných vyšších průmyslových škol s českým vyučovacím jazykem a předložilo ho na ministerské radě zároveň s osnovou o akademických titulech inženýrských dne 29. srpna 1940.⁵³⁰ Osnova však nakonec nebyla pro odpor z německé strany přijata.

Jednu z žádostí proto adresoval výše zmíněný Klub inženýrů a stavitelů ministerskému radovi a osobnímu tajemníkovi K. H. Franka SS-Obersturmbannführerovi Robertu Giesovi dne 6. listopadu 1943.⁵³¹ Ve prospěch pozitivního dopadu tohoto kroku na pracovní morálku a výkon mluvila také zpráva pražského Sicherheitsdientu pro K. H. Franka z 14. 10. 1944. Naopak zpráva pověřence říšského komisaře pro utužení národního rázu (Beauftragter des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums) z 29. prosince 1944 byla proti.⁵³² Nakonec tak za zamýšleného kroku, který by zrovnoprávnil absolventy vyšších průmyslových škol s českým i německým vyučovacím jazykem, sešlo.

4.3.2. Zaměstnávání studentů

Přestože jistá část bývalých českých vysokoškoláků přešla a pokračovala ve studiu na různých středních odborných školách a ve speciálních abiturientských kurzech při těchto školách zřízených, valná většina z nich nastoupila po uzavření českých vysokých škol do zaměstnání.⁵³³ Ministerstvo sociální a zdravotní správy a úřady práce v rámci

⁵³⁰ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, protokoly ze schůzí ministerské rady, č. kar. 4155, protokol o schůzi ministerské rady konané dne 29. srpna 1940.

⁵³¹ NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kar. 26, sign. 109-4/281.

⁵³² Tamtéž.

⁵³³ Okresní výbory Národního souručenství dostaly pokyny, aby české podniky zaměstnaly studenty, kterým jinak hrozilo nebezpečí, že budou od 1. prosince 1939 poslání na nucené práce do Říše. F. NEDBÁLEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. Listopad a její průběh v Brně*, s. 71; Otakar FRANĚK, *Dějiny České vysoké školy technické v Brně*. Díl I. (do roku 1945), 1. vyd., Vysoké učení technické v Brně, Brno 1969, s. 223; F. JORDÁN a kolektiv, *Dějiny university v Brně*, s. 225.

V Československé zprávě pro poválečný soudní tribunál v Norimberku je uvedeno, že studenti univerzit, kteří zůstali na svobodě, nesměli vykonávat žádné intelektuální zaměstnání a byli vyzváni, aby si do 48 hodin našli zaměstnání manuální, jinak že budou odesláni do pracovních táborů v Německu. Jak a kým však není uvedeno. V každém případě je tuto zprávu nutno s rezervou, neboť se v ní objevuje řada nepřesností,

péče o nezaměstnané a zprostředkování práce umísťovaly na různá pracovní místa jednotlivé vysokoškolské posluchače, kteří se po zastavení činnosti vysokých škol stali nezaměstnanými, pokud se tito sami u úřadu práce a jejich poboček o umístění ucházeli. Tato činnost nebyla však zprvu samostatně sledována. Samostatná akce v tomto směru byla zahájena až vydáním pokynů úřadu práce v Praze výnosem ze dne 10. ledna 1940. Podkladem akce byly seznamy posluchačů získané od ministerstva školství a národní osvěty. Podle seznamů, které zpočátku nebyly úplné, pak byly rozeslány, počínajíc dnem 18. ledna 1940, studentům dotazníky, které tito byli povinni vyplnit.⁵³⁴ Na základě takto získaných dat pak ministerstvo sociální a zdravotní správy podávalo příslušným orgánům⁵³⁵ pravidelné statistické přehledy za jednotlivé měsíce.⁵³⁶

Jak se psalo v jedné takové zprávě za měsíc únor roku 1940, byl „veliký počet posluchačů vysokých škol, kteří při šetření prokázali, že již dříve si našli zaměstnání... důkazem, že po úředním zastavení činnosti vysokých škol všichni ihned v uznání nové skutečnosti sami se přizpůsobili a snažili se získati životní postavení.“⁵³⁷

Podle výkazu obsaženém ve zprávě za měsíc duben 1940, která obsahovala statisticky již přesnější čísla než výkazy za předešlé tři měsíce, bylo v evidenci vedeno 11 703 studentů, přičemž se ještě pátralo po adresách dalších 358. Z evidovaných studentů 9 548 prokázalo, že je zaměstnáno, 975 prokázalo, že studuje, nezaměstnaných zjištěno 504, z nichž lékařsky uznáno za schopné práce 330. Z těchto pak bylo 322 umístěno na různé veřejné práce, např. v lese, při stavbě dálnice aj., přičemž jim byl poskytnut potřebný pracovní oděv.⁵³⁸ Náklady na zaměstnání studentů přidělených ke stavbě dálnice byly hrazeny na vrub úvěru preliminovaného pro stavbu dálnic, a tudíž

např. že při přepadu vysokoškolských kolejí bylo příslušníky německých bezpečnostních složek zastřeleno 14 studentů. *Československo a norimberský proces*. Hlavní dokumenty norimberského procesu o zločinech nacistů proti Československu, 1. vyd., Ministerstvo informací, Orbis, Praha 1946, s. 98.

⁵³⁴ Jako důkaz o zaměstnání bylo požadováno přílohy jednak potvrzení zaměstnavatele, jednak doklad o nemocenském a penzijním pojištění, mimo případy, kde se prokázalo, že jde o osoby samostatně výdělečně činné.

⁵³⁵ Předsednictvu ministerské rady, ministerstvu financí, ministerstvu veřejných prací, ministerstvu zemědělství, ministerstvu školství a národní osvěty, ministerstvu dopravy, generálnímu ředitelství pro stavbu dálnic, kanceláři státního prezidenta a zemským úřadům v Praze a Brně.

⁵³⁶ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Umísťování vysokoškoláků na veřejně užitečných pracích 1940-41, č. kar. 3776, sign. 3274/40.

Také zemské úřady vedly pak po celou dobu okupace formou kartotéky evidenci studentů a jejich stavu (zaměstnán – nezaměstnán – studuje – v koncentračním táboře), pro niž získávaly potřebná data od okresních úřadů. F. NEDBÁLEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. Listopad a její průběh v Brně*, s. 71; O. FRANĚK, *Dějiny České vysoké školy technické v Brně*, s. 223. Ministerstvo sociální a zdravotní správy tedy získávalo potřebná data skrze zemské úřady.

⁵³⁷ AKPR, fond Školství – F) Studentstvo, sign. 1349, složka Umísťování posluchačů vysokých škol, podsign. D1214/40.

⁵³⁸ Tamtéž.

nebylo třeba řešit otázku náhrady (refundace) rozdílu mezi vyplácenou mzdou a hodnotou pracovního výkonu těchto dočasně přidělených mladých lidí. Ministerstvo financí pak souhlasilo s návrhem ministerstva sociální a zdravotní správy,⁵³⁹ aby mzda za pracovní výkony bývalých studentů byla stanovena na 25 K za jeden kalendářní den, přičemž výdaje za stravu, ubytování, otop a sociální pojištění měly činit 18 K, čili studentům mělo být k volnému použití vypláceno zbylých 7 K.⁵⁴⁰ Bývalým vysokoškolákům pak měla být při stavbě přidělena taková práce, aby jejich pracovní výkon mohl být od ostatních dělnických výkonů na staveništích dálnice samostatně sledován a stavebními správami v zájmu vyúčtování s podnikateli přezkoumán.⁵⁴¹

Aby bylo ověřeno, že studenty předložené údaje o zaměstnanosti se plně shodují se skutečností, byla zorganizována kontrola, kterou v Praze provádělo policejní ředitelství, v ostatních místech pak úřady práce a jejich pobočky, tím způsobem, že úřední orgány navštěvovaly jednotlivé zaměstnavatele a zjišťovaly, zda u nich skutečně pracují udaní zaměstnanci. V případě nesprávného udání o pracovním poměru byli dotyční studenti povoláni do práce na silnice.⁵⁴²

Studentům se samozřejmě nechtělo vydělávat si na živobytí těžkou fyzickou prací, proto se všemožně snažili opatřit si místa, která by buď měla blízko k jimi studovanému oboru, případně nebyla příliš fyzicky náročná. Ovšem volných úřednických míst byl zejména v Praze, kde docházelo ke snižování stavů, nedostatek, a proto se jejich žádostem, jež často podpořilo také koordináčnické oddělení či nějaký jejich známý úředník ve státní správě, ne vždy dařilo vyhovět.

Někdy házela nezaměstnaným studentům při hledání práce klacky pod nohy také německá strana. Například v Kolíně museli být na základě telefonického rozkazu místního úřadu oberlandráta propuštěni ze zaměstnání studenti, kteří byli po 15. listopadu 1939 přijati jako dělníci a úředníci. Úřad oberlandráta v Kolíně vydal koncem listopadu 1939 dotazníky, které adresoval podnikatelským firmám v obvodu, a dotazoval se jimi, kolik podnik či firma přijaly po 15. listopadu 1939 nových zaměstnanců, jaké bylo jejich

⁵³⁹ Za tímto účelem se konala 19. ledna 1940 v ministerstvu sociální a zdravotní správy porada, které se účastnili zástupci ministerstva financí, veřejných prací, zemědělství a dopravy a zástupci úřadů práce a generálního ředitelství pro stavbu dálnic. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Umístování vysokoškoláků na veřejně užitečných pracích 1940-41, č. kar. 3776, sign. 2423/40.

⁵⁴⁰ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Umístování vysokoškoláků na veřejně užitečných pracích 1940-41, č. kar. 3776, sign. 3876/40.

⁵⁴¹ Tamtéž.

⁵⁴² AKPR, fond Školství – F) Studentstvo, č. kar. 204, složka Umístování posluchačů vysokých škol, sign. D1214/40.

Např. v roce 1942 bylo v Brně provedeno 189 namátkových kontrol zaměstnání, z nichž bylo 158 pozitivních a 31 negativních. O. FRANĚK, *Dějiny České vysoké školy technické v Brně*, s. 225.

dřívější zaměstnání a kde byli zaměstnání. Podnikatelské firmy pak musely na tento dotazník odpovědět nemajíce nijakých obraných prostředků, aby dopověď odmítly. Místní pobočka Národního souručenství o tom podala zprávu na ministerstvo sociální a zdravotní správy s žádostí, aby jmenované ministerstvo učinilo spolu s příslušnými úřady v této záležitosti potřebné rozhodnutí.⁵⁴³

Podobný případ byl zaznamenán také v Čelákovících. Místní četnická stanice hlásila na zemské velitelství, že 21. prosince 1939 se do zdejší soukromé továrny na kovoobráběcí stroje dostavili příslušníci mělnického oberlandrátu a tázali se, kolik vysokoškoláků bylo od doby uzavření vysokých škol do služeb podniku přijato. Po odpovědi, že v posledních týdnech majitel podniku přijal celkem 16 vysokoškoláků, prohlásil jeden z příslušníků, že tito vysokoškoláci musí být do konce prosince propuštěni. Dále žádal, aby firma na mělnický oberlandrát zaslala jejich jmenovitý seznam s daty narození a bydlištěm. Sdělil též, že firma už žádné další vysokoškoláky přijmout nesmí a že má pravidelně jednou týdně zasílat na zmíněný oberlandrát soupis všech nových zaměstnanců.⁵⁴⁴

Nelze soudit, zda se jednalo o soukromou iniciativu zmíněných oberlandrátů, či zda prováděly tuto šikanu na základě nějaké direktivy z vyšších míst, což je pravděpodobnější.⁵⁴⁵ Jednalo se však zřejmě o čistě lokální či časově omezené případy, neboť žádný všeobecný problém se zaměstnáváním vysokoškoláků nebyl na centrální úrovni protektorátní administrativy podle dostupných pramenů řešen, jelikož jak bylo v předešlých odstavcích zmíněno, valná většina studentů si zaměstnání našla sama, aniž by potřebovala od centrální správy pomocnou ruku.⁵⁴⁶

⁵⁴³ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Umísťování vysokoškoláků na veřejně užitečných pracích 1940-41, č. kar. 3776, sign. 1493/40.

⁵⁴⁴ *Faksimilia 17. listopad 1939*, s. 198.

⁵⁴⁵ Je znám případ, kdy sám K. H. Frank zakročil osobně podepsaným výnosem proti zaměstnání většího počtu bývalých studentů ve zbrojní výrobě Škodových závodů v Plzni. „*Tento nepřítel českého národa se bedlivě staral, aby čeští vysokoškoláci nemohli býti zaměstnáváni na domácí půdě a bylo možno je co nejdříve odkomandovati na říšské území, kde by byli pod lepším dohledem a kde by na ně mohlo býti více působeno v tendencích samospasitelného světového názoru.*“ napsal František KROPÁČ ve své poválečné práci *Persekuce českého studentstva za okupace*, s. 109.

⁵⁴⁶ Zaměstnávání si opatřovali různým způsobem, leckdy je do svého podniku přibral některý příbuzný či známý. Někde pomohl i domácí odboj. Např. v Horní Heršpici bylo několik studentů a studentek zaměstnáno v lokomotivním depu, a to z iniciativy členů odbojové skupiny železničářů „Stráž národa“. F. NEDBÁLEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, s. 21. Úřad říšského protektora už koncem listopadu 1939 plánoval studenty poslat pracovat do velkých podniků v Německu, kde by na ně byl lepší dohled. Tyto podniky však měly tou dobou dělníků relativně dostatek, proto byl návrh v Berlíně zamítnut, resp. odložen na příhodnější dobu. Zdá se tedy, že šikana byla pouze dočasná a měla sloužit právě tomuto účelu. Přesto byli bývalí vysokoškoláci i nadále místními oberlandráty pečlivě sledováni a byly o nich podávány ÚŘP zprávy. F. JORDÁN a kolektiv, *Dějiny university v Brně*, s. 226.

Někteří vysokoškoláci bydlící na tzv. koleji Spolku hradčanských kolejáků a především ti, jejichž rodiče žili na odstoupeném území, žádali písemně koncem roku 1939 předsednictvo ministerské rady o peněžitou podporu ze státních prostředků k zaplacení bytu a na úhradu nejnutnějších existenčních potřeb. Žádosti odůvodňovali tím, že po uzavření českých vysokých škol přišli o stipendia, o podpory různých sociálních institucí a o výdělek z kondic. Žádosti byly přeposílány ministerstvu školství a národní osvěty, které 19. ledna 1940 rozhodlo, že podpory nemohou být uděleny, ježto by je museli dostat všichni nemajetní vysokoškoláci, což by jistě narazilo na odpor říšských míst. Slíbilo však pomoci se zaopatřením zaměstnání v rámci akce pro nezaměstnanou inteligenci.⁵⁴⁷

Také předsednictvo ministerské rady, resp. koordinační oddělení se činilo v některých individuálních případech. Například se snažilo dopomoci pěti bývalým členům Svazu pražského studentstva k zaměstnání na pražském magistrátu. Přes předběžný souhlas primátora Klapky⁵⁴⁸ však správní referent magistrátu Josef Nestával⁵⁴⁹ nakonec sdělil, že jejich přijetí není legální cestou možné, neboť by vyžadovalo souhlasu celé ministerské rady. Nakonec byl o pomoc při hledání vhodného místa požádán zemský úřad práce. Ten ovšem z důvodu hromadného propouštění úřednictva nabízel jen místa na stavbě dálnice či u zemské lesní správy, o čemž byli dotčení studenti vyrozuměni.⁵⁵⁰

V jiných případech se koordinační oddělení snažilo dopomoci jednotlivým studentům kontaktováním a přimluvou u představitelů různých podniků, státních úřadů apod. Z nedostatku doprovodných pramenů nelze soudit, zda byl takový postup běžný u všech žadatelů či jen v některých protekčních případech. Ovšem vzhledem k často nuzným sociálním poměrům daných případů lze usuzovat spíše to, že se koordinační oddělení vždy nezištně snažilo podle možností vyjít všem žadatelům nějakým způsobem vstříc. Obzvláště tato srdečná snaha vynikla v jeho úsilí zaopatřit vhodné živobytí těm studentům, kteří se vrátili z koncentračního tábora s podlomeným zdravím, jako byl

⁵⁴⁷ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Umíst'ování vysokoškoláků na veřejně užitečných pracích 1940-41, č. kar. 3776, složka Studenti z koleje na Hradčanech – žádosti o podporu, sign. 2098/414/1940.

⁵⁴⁸ Otakar Klapka (1891 – 1941), čs. právník a politik, poslanec Československé strany národně socialistické, po okupaci primátor hlavního města Prahy, uplatňující ve svém úřadu taktiku pasivní resistance a retardace. Pro svou odbojovou činnost (zejména kontakty s Obranou národa, zaměstnával na magistrátu propuštěné důstojníky) byl v létě 1940 zatčen a po nástupu R. Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora na podzim 1941 popraven.

⁵⁴⁹ Josef Nestával (1900 – 1976), čs. právník a národněsocialistický politik, za protektorátu referent správní komise na pražském magistrátu, společně s primátorem Klapkou pracoval pro odboj, byl ve styku s vojenskou odbojovou organizací Obrana národa. Zatčen spolu s Klapkou a odsouzen na doživotí, osvobozen v květnu 1945 na Mírově. Po únoru 1948 člen národněsocialistické „politické šestky“ v ilegaltě, zatčen koncem r. 1949 a v komunisty zinscenovaném procesu s Miladou Horákovou odsouzen na doživotí. Podmínečně propuštěn r. 1963.

⁵⁵⁰ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Umíst'ování vysokoškoláků na veřejně užitečných pracích 1940-41, č. kar. 3776, složka JUC Kroupa a spol. – umístění, sign. 11111/2641/1940.

případ studentů Jíry, Mačase a Korbeláře, ale i jiných, za jejichž propuštění se koordinační oddělení předtím také přimlouvalo.⁵⁵¹ Ostatně příslibem vhodného zaměstnání se také zaštiťovali někteří rodiče v žádostech o propuštění svých synů z koncentračního tábora.⁵⁵²

Poměrně velký počet bývalých vysokoškoláků (asi 800) byl zaměstnán po dohodě s ministrem dopravy Havelkou u Českomoravských drah.⁵⁵³ Avšak ani tyto chvályhodné snahy ze strany protektorátní administrativy nemohly později zabránit tomu, aby nebyl velký počet bývalých vysokoškolských studentů postupně nasazován na nucenou práci v Říši.⁵⁵⁴

4.4. Otázka zahraničních studentů

Na českých vysokých školách tvořili sice většinu posluchačů studenti z Čech a Moravy, avšak studovala zde i celá řada zahraničních studentů. Uzavření českých vysokých škol tak postihlo i je a jejich plány na studium a budoucí uplatnění.⁵⁵⁵ Mnozí z nich byli dokonce svědky přepadu vysokoškolských kolejí, na kterých bydleli společně se svými českými kolegy, a při zatýkání tak byli vystaveni stejně hrubému zacházení, jakého se dostalo všem studentům násilně vyvečeným ze svých pokojů na vysokoškolských kolejích v brzkých ranních hodinách 17. listopadu 1939. Až v ruzyňských kasárnách, kam byli zatčení pražští studenti svázeni, došlo k jejich identifikaci a vyčlenění.⁵⁵⁶

Podle příslušného nařízení říšského protektora z 22. listopadu 1939 měl být zahraničním studentům umožněn po uzavření českých vysokých škol návrat domů. Potřebná propustka a výjezdní vízum⁵⁵⁷ byly udělovány se souhlasem příslušné služebny

⁵⁵¹ Tamtéž, dokumenty k jednotlivým studentům.

⁵⁵² NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3765, složka Karla Augustina, č. kar. 3766, složka Josefa Polanského.

⁵⁵³ D. TOMÁŠEK – R. KVAČEK, *Obžalována je vláda*, 1. vyd., Themis, Praha 1999.

⁵⁵⁴ Z. POUŠTA – J. HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy IV (1918-1990)*, s. 55.

⁵⁵⁵ Spíše jako kuriozita působí žádost jistého Leslawa Spieszneho z Dunajce v Generalním gouvernementu o zápis na ČVUT z 8. července 1940 adresovaná MŠNO. Dotčené ministerstvo obratem žadateli sdělilo, že z důvodu uzavření českých vysokých škol nelze jeho žádosti z pochopitelných důvodů vyhovět. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Uzavření českých vysokých škol 1940-1941, č. kar. 3776, sign. 30731/6900/40/Ko.

⁵⁵⁶ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 101.

⁵⁵⁷ Na potřebu vydání studijních dokladů a jiných dokumentů zahraničním studentům, stejně tak i na navrácení vysokoškolských poplatků zaplacených na běžný semestr nebo rok u akademických úřadů pamatoval také ministr školství Kapras ve svém memorandu pro PMR z 23. listopadu 1939 ohledně potřeby neodkladných opatření plynoucích ze zastavení činnosti českých vysokých škol. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Uzavření českých vysokých škol 1940-1941, č. kar. 3776, složka České vysoké školy – potřeba neodkladných opatření plynoucích ze zastavení činnosti, sign. 5130/1939.

státní policie. Ty mohly stejně tak udělit souhlas k vydání víza za účelem dalšího studia v Německu, ovšem pouze za předpokladu, že existovalo také povolení k tomuto studiu.⁵⁵⁸

Zpráva SD pro K. H. Franka z 9. února 1940 uvádí, že na českých vysokých školách studovalo před jejich uzavřením asi 350-400 Bulharů, 179 Jugoslávců a 184 příslušníků Slovenského štátu. Konzuláty jednotlivých států požadovali vyřešení otázky dalšího studia svých státních příslušníků.⁵⁵⁹

Dne 18. ledna 1940 vydal říšský ministr pro vědu, výchovu a osvětu výnos, jímž říšskému protektorovi nařídil, aby bylo zahraničním studentům v protektorátu umožněno další studium na německých vysokých školách bez nutnosti platby poplatků za přijetí a za semestr. Studium a i zkoušky absolvované na českých vysokých školách měly být uznány a započítány do nového studia. S přechodem ke studiu na německých vysokých školách v protektorátu pak měly těmto zahraničním studentům pomoci k tomu účelu speciálně zřízené kurzy německého jazyka. Podobné pokyny dostali také rektori vysokých škol ve Vratislavi, Drážďanech, Štýrském Hradci a Vídni.⁵⁶⁰

Zahraněním studentům tak za předpokladu, že vůči jednotlivcům z politického hlediska neexistovalo žádných námitek, bylo umožněno na základě přípisu říšského protektora⁵⁶¹ z 12. února 1940, adresovaného rektorům německých vysokých škol v protektorátu, dokončit svá studia na těchto školách, přičemž semestry splněné na českých vysokých školách jim mohly být uznány ze strany rektora, případně děkana té které fakulty. Podle stejného předpisu pak zahraničním studentům, kteří byli se svými studii již u konce, mělo být umožněno na německých vysokých školách v protektorátu složit závěrečné zkoušky. V jednotlivých případech jim též bylo možno započítat do těchto zkoušek ty jejich části, které složili už na českých vysokých školách. U těchto případů pak mohla zkušební komise umožnit vykonat zbylé části zkoušek podle českých standardů, jestliže se od německých zkušebních předpisů lišily.⁵⁶²

Specifickým případem pak byli čeští Němci studující na českých vysokých školách. Těm mělo být povoleno dokončit svá studia jen v jednotlivých případech, a to za předpokladu, že hodnověrně zdůvodní, proč studovali právě na českých a ne na

⁵⁵⁸ NA, fond Státní sekretář u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kar. 10, sign. 109-2/77, podsign. 3733/39.

⁵⁵⁹ Tamtéž, č. kar. 127, sign. 109-7/110, podsign. 1339/D Kult. 10.

⁵⁶⁰ Tamtéž.

⁵⁶¹ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Uzavření českých vysokých škol 1940-1941, č. kar. 3776, sign. 6155/40.

⁵⁶² Tamtéž.

německých vysokých školách. Tyto důvody pak měly být podrobeny přísnému šetření.⁵⁶³ Takových případů však jistě nebylo mnoho.

Možnost dokončení studia využila jen určitá část ze zahraničních studentů, zbytek se raději vrátil do svých vlastí. Například ze 179 Jugoslávců se jich podle zprávy SD pro K. H. Franka rozhodlo pokračovat ve studiu pouze jen mezi dvaceti až pětadvaceti, z necelých čtyř stovek Bulharů pak asi dvě třetiny.⁵⁶⁴

4.5. Pedagogický sbor

Uzavření českých vysokých škol postihlo kromě studentů také učitele⁵⁶⁵ a jiné nepedagogické pracovníky, jež byli vysokoškolskými zaměstnanci.⁵⁶⁶ Z Němci uzavřených a obsazených budov jednotlivých fakult, kde měli svá pracoviště, jim teprve po řadě týdnů bylo dovoleno odnést si své osobní věci.⁵⁶⁷ Profesori a asistenti⁵⁶⁸ byli na základě vládního nařízení č. 32/1939 Sb. dáni na „dovolenou s čekatelným“⁵⁶⁹ nebo byli penzionováni.⁵⁷⁰ Někteří z vysokoškolských asistentů byli později nasazeni na práci do zbrojního průmyslu.⁵⁷¹

⁵⁶³ Tamtéž.

⁵⁶⁴ NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kar. 127, sign. 109-7/110, podsign. 1339/D Kult. 10.

⁵⁶⁵ Již před vznikem protektorátu během tzv. druhé republiky byli zákonem z 21. ledna 1939 „O židovských příslušnících ve státních službách“ vykázáni z vysokoškolských kabinetů a poslucháren profesori a docenti židovského původu. Pokud byli státními zaměstnanci, byli předčasně penzionováni. Z. POUSTA – J. HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy IV (1918-1990)*, s. 47; J. HAVRÁNEK, *Univerzita Karlova v letech 1939 – 1945*, in: *Věda v českých zemích za druhé světové války - sborník z konference*, s. 33; srovnej s M. RYANTOVÁ, *Prof. JUDr. Jan Kapras a jeho působení za okupace*, in: *Věda v českých zemích za druhé světové války - sborník z konference*, s. 256, která uvádí, že toto usnesení vlády bylo přijato až 31. ledna 1939; A. MÍŠKOVÁ, *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*, s. 47 uvádí, že česko-slovenská vláda rozhodla o vykázání židovských vyučujících na své schůzi 27. ledna 1939, což bylo následně stvrzeno výnosem ze 4. února 1939; J. DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu*, s. 43 uvádí, že vládní nařízení o postavení Židů ve veřejném životě ze 4. července 1939 zakazovalo mj. zaměstnávat Židy jako soukromé docenty na vysokých školách a současně stanovovalo, že nesmějí být učiteli ani jinými zaměstnanci na školách.

⁵⁶⁶ Podle záznamů působilo na českých vysokých školách celkem 1 223 učitelských sil (513 profesorů, 475 docentů, 345 ostatních učitelských sil). F. KROPÁČ, *Perzekuce českého studentstva za okupace*, s. 105.

⁵⁶⁷ Z. POUSTA – J. HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy IV (1918-1990)*, s. 53.

⁵⁶⁸ Soukromí docenti měli většinou svá kmenová pracoviště mimo vysoké školy.

⁵⁶⁹ Na dovolenou s čekatelným byl dán i sám bývalý protektorátní ministr a profesor Právnické fakulty Univerzity Karlovy JUDr. Jan Kapras. Vyrozumění o tom obdržel dopisem z 1. prosince 1941. Nakonec byl na vlastní žádost dán od konce ledna 1942 na trvalý odpočinek. ANM, fond Jan Kapras, II. Korespondence, c) institucionální, č. kar. 49, ministerstvo školství a národní osvěty. Účinnost vládní nařízení č.32/1939 Sb. byla prodloužena do konce roku 1942 vládním nařízením, jehož osnova byla schválena na zasedání ministerské rady 23. ledna 1941. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, protokoly ze schůzí ministerské rady protektorátní vlády, č. kar. 4156, vládní nařízení ze dne 23. ledna 1941.

⁵⁷⁰ Ovšem zcela nečinní nebyli. Někteří pracovali na studiích pro jednotlivá ministerstva, jiní psali odborné práce aj. O. FRANĚK, *Dějiny České vysoké školy technické v Brně*, s. 226.

⁵⁷¹ Z. POUSTA – J. HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy IV (1918-1990)*, s. 57.

Někteří profesori a docenti ovšem zůstali ve svých funkcích i nadále. Šlo o personál, jenž zajišťoval chod a činnost ústavů, jejichž vědecká činnost byla rozhodnutím říšského protektora z 22. prosince 1939 obnovena, neboť byla v zájmu Říše. Dále byli na svých pozicích ponecháni někteří akademičtí funkcionáři (tj. rektori a děkani, př. jejich úřadující zástupci), jelikož tvořili spojovací orgány mezi říšskoněmeckými místy (zvláště komisaři stanovenými pro jednotlivé vysoké školy) a vysokými školami (fakultami), jejich ústavy, profesory a zaměstnanci.⁵⁷²

Někteří němečtí univerzitní vyučující udržovali profesionální kontakty s pracovníky českých mimouniverzitních vědeckých ústavů, které byly ponechány v činnosti. Takovéto sporadické kontakty mezi německými a českými vědci však byly v převážné většině ryze soukromého charakteru. Jeden z takovýchto pozitivních vztahů existoval například mezi Johanem Böhmem⁵⁷³, ředitelem fyzikálně-chemického ústavu Přírodovědecké fakulty Německé (Karlovy) univerzity a českým vědcem Jaroslavem Heyrovským⁵⁷⁴, jemuž Böhme ve svém ústavu umožnil pokračovat ve výzkumných pracích. Po válce se tato Heyrovského činnost stala předmětem vyšetřování československých orgánů, nakonec však vyvázl pouze s omluvou. Jeho kolegové Böhmovi pak bylo po skončení války umožněno i přes německý původ zůstat v zemi a v roce 1952 se stal jedním z prvních členů nově založené Československé akademie věd.⁵⁷⁵

Řada vysokoškolských pracovníků byla během války z různých důvodů zatčena a vězněna, např. děkan Právnické fakulty UK Arnošt Wenig. Někteří z nich nepřežili útrapy koncentračních táborů a věznic, jiní byli popraveni. Již při rozsáhlé preventivní zatýkácí akci Albrecht der Erste, proběhnuvší 1. září 1939 v souvislosti s vypuknutím války, bylo mezi třemi tisíci představiteli českého veřejného života pozatýkáno také mnoho profesorů a docentů vysokých škol. Spolu s ostatními vězni byli převezeni do koncentračního tábora Buchenwald.⁵⁷⁶

Jedním z takto postižených byl například MUDr. Bohuslav Bouček, řádný profesor farmakologie na Lékařské fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Dne 1. září 1939 byl asi o půl osmé ráno bez udání důvodu odveden ze svého bytu příslušníky německé tajné

⁵⁷² ANM, fond Jan Kapras, IV. Veřejná činnost, 8) ministerstvo školství a národní osvěty, č. kar. 105, složka Dovolena s čekatelným pro vysokoškolské profesory, sign. 4970.

⁵⁷³ Johan Böhme (1895 – 1952), český Němec, chemik, oblastí jeho zájmu byla fotochemie a radiografie.

⁵⁷⁴ Jaroslav Heyrovský (1890 – 1967), český fyzikální chemik, objevitel a zakladatel polarografie, za níž převzal r. 1959 Nobelovu cenu za chemii.

Podrobněji k činnosti Jaroslava Heyrovského za okupace: Václav PODANÝ, *Jaroslav Heyrovský za války a po válce*, in: *Věda v českých zemích za druhé světové války*, s. 153 – 166.

⁵⁷⁵ A. MÍŠKOVÁ, *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*, s. 89.

⁵⁷⁶ Z. POUŠTA – J. HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy IV (1918-1990)*, s. 48.

státní policie. Krátce byl držen v brněnské věznici na Špilberku, odkud mohl o sobě podat své manželce zprávu. Po několika dnech byl spolu s ostatními vězni převezen do koncentračního tábora Buchenwald v Německu. Jeho manželka, matka čtyř dětí, informovala o manželově zatčení písemně prezidentskou kancelář s prosbou, aby bylo ve prospěch jejího chotě, který se věnoval „výhradně svému lékařskému oboru a své odborné lékařské práci“, zakročeno na příslušných místech. Její manžel trpěl chronickým vředem dvanácterníků, což potvrzovaly později dodané lékařské zprávy.⁵⁷⁷

Podobnou žádost vznesl na státního prezidenta též děkan dotčené lékařské fakulty MUDr. Jan Florian, a to dopisem z 19. října 1939, jehož text, jak je v závěru upozorněno, byl jednomyslně schválen profesorským sborem při jeho zasedání téhož dne. V dopise se píše: „V důsledku politických událostí byli vzati do vazby z důvodů nám neznámých 3 členové fakulty: řádný profesor MUDr. Václav Neumann, řádný profesor MUDr. Bohuslav Bouček a asistent MUDr. Jan Jebavý. Dva z nich, profesor MUDr. V. Neumann a MUDr. J. Jebavý, byli již propuštěni a nastoupili službu. Pan profesor Dr. B. Bouček, přednosta ústavu farmakologického, dosud propuštěn nebyl... Prosíme Vás, abyste vzal laskavě na vědomí, že jeho nepřítomnost má pro fakultu značné nevýhody. Profesor Dr. B. Bouček je přednostou farmakologického ústavu a členem profesorského sboru od r. 1923, tedy téměř od počátku existence Lékařské fakulty Masarykovy university. Je členem četných komisí jako odborník, na příklad komise na zřízení ústavu roentgenologického a radiumtherapeutického, a v těchto funkcích nemůže býti plně nahrazen. Fakulta trpí dále i tím, že přednášky a zkoušky musí býti za profesora MUDra B. Boučka suplovány... Z těchto důvodů má fakulta velký zájem na tom, aby se mohl prof. Dr. B. Bouček ujmouti svých funkcí, a prosí Vás, abyste ji laskavě svým vlivem podepřel.“⁵⁷⁸

Předsednictvo ministerské rady následně z podnětu kanceláře státního prezidenta zakročilo za profesora Boučka u říšského protektora opakovaně 6. listopadu 1939 a 15. února 1940. V dubnu pak byl přidán na seznam nemocných, o jejichž propuštění žádala česká strana přednostně. Nakonec byl, snad i díky těmto intervencím, propuštěn na svobodu v červenci 1940.⁵⁷⁹ Takovýchto případů s podobnými okolnostmi, avšak ne vždy se stejně šťastným koncem, bylo mnoho.

⁵⁷⁷ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3768, složka MUDr. Bohuslav Bouček – zatčení, sign. 4193/1939; F. JORDÁN a kolektiv, *Dějiny university v Brně*, s. 215.

⁵⁷⁸ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, č. kar. 3768, složka MUDr. Bohuslav Bouček – zatčení, sign. 4193/1939.

⁵⁷⁹ Tamtéž.

Řada profesorů, docentů i asistentů českých vysokých škol se podílela na práci v různých složkách protinacistického odboje. Jedním z nich byl např. docent Vladimír Krajina, klíčový představitel odbojové skupiny Politické ústředí, později začleněné do Ústředního vedení odboje domácího, v jehož koordinačním orgánu Krajina působil. I přes své odhalení a zatčení počátkem r. 1943 se mu podařilo přežít zbytek války ve věznicí gestapa v Malé pevnosti v Terezíně.⁵⁸⁰ Někteří z dřívějších členů pedagogického sboru vysokých škol se pak stali oběťmi rasové persekuce a zahynuli v koncentračních táborech.⁵⁸¹

⁵⁸⁰ Podrobněji k odbojové činnosti vysokoškolských učitelů: J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Vědci a domácí rezistence. programové koncepty a osobní přínosy*, in: *Věda v českých zemích za druhé světové války*, s. 353 – 360.

⁵⁸¹ Dvanáct profesorů a čtrnáct docentů Univerzity Karlovy bylo popraveno nebo zahynulo v koncentračních táborech. Z. POUSTA – J. HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy IV (1918-1990)*, s. 57.

Z pedagogů Masarykovy univerzity v Brně nepřežilo útrapy koncentračního tábora 12 z nich, 9 pak bylo popraveno, dalších 16 pak zemřelo doma, někteří z nich krátce po návratu z vězení či koncentračního tábora. Celkově měly brněnské vysoké školy ztratit na 200 členů akademické obce (včetně studentů). A. MIKLASOVÁ, *17. listopad 1939 – obraz doby a jeho vnímání v následujících 70 letech*, s. 30. Celkově mělo být popraveno nebo zahynulo v koncentračních táborech přes 60 vysokoškolských učitelů. J. DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu*, s. 48.

5. Intervence protektorátní reprezentace ohledně budov a majetku uzavřených vysokých škol a obsazených kolejí

Uzavřením českých vysokých škol⁵⁸² a obsazením jejich budov, stejně jako budov vysokoškolských kolejí ze strany německých policejních složek vyvstala celá řada problémů, které bylo třeba neprodleně řešit.

5.1. Potřeba provedení neodkladných opatření a otevření nezávislých a výzkumných ústavů

Ministerstvo školství zaslalo 20. listopadu 1939 memorandum předsednictvu ministerské rady, v němž upozorňovalo na nutnost přijetí neodkladných opatření plynoucích ze zastavení činnosti českých vysokých škol. „Dne 17. listopadu 1939 byly zavřeny všechny české vysoké školy v Protektorátě Čechy a Morava na dobu tří let. V důsledku toho zastavila se tímto dnem na těchto vysokých školách nejen všechna činnost vyučovací, nýbrž i vědecká a výzkumnická. Ministerstvo školství a národní osvěty dovoluje si poukázat na to, že zastavení vědecké činnosti bude mít na četných ústavech za následek nedozírné škody pro vědu vůbec, na některých pak i vážné ohrožení bezpečnosti.“⁵⁸³ Zmíněné nebezpečí se dle textu memoranda týkalo nejen především všech ústavů biologického charakteru, ale také ústavů zkoumajících zvířecí nákazy a hygienu masa, mléka a potravin, dále ústavů bakteriologických, chemických, radiové emanace, patologicko-anatomických, soudního lékařství a jiných. Dále se v memorandu

⁵⁸² Uzavřeny byly Univerzita Karlova v Praze, Masarykova univerzita v Brně, Cyrilo-metodějská bohoslovecká fakulta v Olomouci, Husova československá evangelická fakulta v Praze, Česká vysoké učení technické v Praze, Česká vysoká škola technická v Brně, Vysoká škola zemědělská v Brně, Vysoká škola zvěrolékařská v Brně, Vysoká škola báňská v Příbrami a Akademie výtvarných umění v Praze. F. NEDBÁLEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, s. 15.

Srovnej s výčtem v D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, s. 111, který nejenže není kompletní, ale též zaměňuje jednotlivé části za samostatné vysoké školy. Na vině je zřejmě špatný překlad. V červnu 1940 svolil okresní soud Brno-Město, aby v pozemkové knize bylo na základě dožádání tajné státní policie poznamenáno, že budova a pozemky rektorátu a právnické fakulty univerzity v Brně jsou státní policií na základě jejího příkazu z 22. prosince 1939 zabaveny. Byl to první krok k jejich faktické konfiskaci. Z budovy právnické fakulty se následně stala vrchní úřadovna gestapa pro Moravu. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Uzavření českých vysokých škol 1940-1941, č. kar. 3776, složka Uzavření českých vysokých škol. Zábor budov a pozemků v Brně, sign. 24462/6629/1940.

Koncem prosince 1941 byl tajně státní policii předán zapečetěný balíček uložený u Hypoteční a zemědělské banky moravské, který obsahoval klíče od trezoru v budově právnické fakulty, klíče od schránky ve zmíněné bance, kde byly uloženy univerzitní insignie a průkazní lístek Poštovní spořitelny od vkladní knížky, na níž byla uložena část pokladní hotovosti ve výši 70 558 K. Tamtéž.

⁵⁸³ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Uzavření českých vysokých škol 1940-1941, č. kar. 3776, složka České vysoké školy – potřeba neodkladných opatření plynoucích ze zastavení činnosti, sign. 5130/1939.

psalo: „Kromě nebezpečí hrozícího v uvedených případech musíme upozorniti na to, že přerušením určitých činností badatelských, které nesouvisí přímo s provozem vysokých škol, hrozí nenahraditelné škody nejen vědě české, ale vědě vůbec. Jsou to např. práce s živým materiálem v ústavech botanických, zoologických, zootechnických a biologických. Jde namnoze o udržování živého materiálu v nepřehledných generacích pěstovaného po desítiletí, jehož přeočkování či přesazování a (např. v genetice) a udržení kmenů je naprostou nezbytností. Jde v mnoha případech o živý materiál, na němž má trvalý zájem světová vědecká veřejnost... Většina ústavů – jak je zde známo – je uzavřena vojskem nebo policií, které nepouštějí ani nejnmutnější personál k obstarání nejnáléhavějších zabezpečovacích a udržovacích prací. Některé ústavy jsou obsazovány vojskem nebo oddíly SS jako ubikace. Poněvadž se tak děje bez součinnosti s odbornými orgány vysokých škol nebo ministerstva školství a národní osvěty, může neodborným přestěhování nebo uskladněním nástrojů, knihoven apod. dojíti k neodčinitelným škodám. Poněvadž české vysoké školy opatřením říšských úřadů nebyly zrušeny, nýbrž jejich činnost pouze na tři roky zastavena, je povinností všech odpovědných činitelů zabezpečiti nejen hmotný, ale zvláště duchovní majetek těchto škol tak, aby během jejich dočasného uzavření neutrpěly nenapravitelné škody.“⁵⁸⁴

V závěru memoranda MŠNO taktéž upozornilo, že při vysokých školách fungovala řada výzkumných ústavů, jež neměly žádnou přímou spojitost s jejich didaktickou činností a bez nichž průmysl ani veřejný hospodářský život nemohl bezproblémově fungovat.⁵⁸⁵ Některé z těchto ústavů, jak uvádělo memorandum, pracovaly také pro válečný průmysl a též přímo pro říšská místa. Proto bylo třeba rozhodnout, zda má být činnost těchto výzkumných ústavů vyňata z opatření namířeného proti vysokým školám a zda mají tyto ústavy pokračovat v práci, nebo má být jejich činnost taktéž zastavena. MŠNO důtklivě žádalo PMR, aby podniklo potřebné kroky, jimiž by se zabránilo hrozícímu nebezpečí a škodám z něho plynoucích.⁵⁸⁶

O tři dny později došlo do PMR další dobrozdání, v němž MŠNO na své předchozí memorandum navázalo. V první řadě se v něm upozorňovalo, že bude „třeba

⁵⁸⁴ Tamtéž.

⁵⁸⁵ Kupříkladu 25. listopadu 1939 podal potravinářský referát Ústředního svazu pro Čechy a Moravu na ministerstvo obchodu žádost, aby se přičinilo o znovuotevření Ústavu chemické technologie potravin a nauky o potravinách při ČVUT, bez jehož činnosti se potravinářský průmysl mohl jen těžko obejít. Podobné žádosti vznesly na přelomu listopadu a prosince na ministerstvo obchodu také Společenstvo stavitelů v Praze a Inženýrská komora v Praze. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zvláštní ústavy při vysokých školách 1939 - 1941, č. kar. 3776, složka Uzavření vysokých škol - uvolnění výzkumných a zkušebních ústavů těchto škol, sign. 5660/1939.

⁵⁸⁶ Tamtéž.

vydávat posluchačům jejich studijní doklady a jiné osobní dokumenty, jež předkládali zejména při zápise a jichž právě nyní po závěru vysokých škol budou tím naléhavěji potřebovati k jiným účelům. Neodkladná je tato věc u cizích státních příslušníků, kteří nemohou odjet do svých domovů, eventuelně na jiné vysoké školy bez dokumentů, mezi nimiž jsou často i cestovní pasy.⁵⁸⁷ Dále se připomínalo, že na akademických úřadech, tj. rektorátech a děkanstvích, budou jistě posluchači i absolventi vyžadovat různá potvrzení o vykonaných studiích, zkouškách apod., jež mohou vydávat pouze tyto úřady, neboť u nich jsou vedeny potřebné matriční záznamy, na něž je vydávání uvedených potvrzení vázáno. Poukazovalo se též na to, že akademické úřady měly své finanční závazky, obstarávaly příslušnou účetní a pokladní agendu nejen po stránce věcného vybavení škol, nýbrž zčásti i po stránce personální. Musely proplatit různé účty, na jejichž vyplacení naléhali četní soukromí dodavatelé, a také provést vyúčtování všech dotací. Nutnost placení splatných účtů a vyúčtování dotací se týkala většiny vysokoškolských ústavů hospodařících s finančními prostředky. Dále bylo třeba zajistit údržbu budov a odborně zabezpečit jejich vnitřní zařízení a vybavení, aby nedošlo ke škodám.⁵⁸⁸

V memorandu byla dále zmíněna celá řada institucí, jež nebyly vůbec v žádné souvislosti s vysokými školami a které s nimi sdílely toliko pouze společné prostory budov. Obsazením budov vysokých škol ze strany německých policejních orgánů tedy byla znemožněna také činnost těchto institucí, jejichž členům a funkcionářům byl do nich znemožněn přístup. Jednalo se zejména o některé vědecké společnosti, jako byla Královská česká společnost nauk, Česká národní rada badatelská, dále samostatné státní vědecké ústavy, jako Pražská hvězdárna, Historický ústav, Fotoměřičský ústav, Komise pro soupis českých tisků aj. Ministerstvo školství a národní osvěty v čele s ministrem Janem Kaprasem proto požadovalo umožnění obnovení jejich činnosti. Tento požadavek se týkal též různých výzkumných a zkušebních ústavů, jež přes své umístění v budovách vysokých škol neměly s nimi taktéž žádnou přímou spojitost. Dále se v pracovních profesurách, docentů a asistentů v jednotlivých budovách nacházela spousta soukromého vědeckého materiálu, osobních věcí a dokladů. MŠNO požadovalo, aby těmto zaměstnancům, ale i studentům bylo umožněno si svůj osobní majetek odebrat. Dále se upozorňovalo, že zabráním budov vysokých škol byl znemožněn přístup do úředních místností Komisím pro státní zkoušky, byvších samostatnými úřady, před nimiž se

⁵⁸⁷ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Uzavření českých vysokých škol 1940-1941, č. kar. 3776, memorandum MŠNO z 23. listopadu 1939.

⁵⁸⁸ Tamtéž.

nekonaly zkoušky povahy univerzitní, resp. ryze vysokoškolské. Podobná byla situace i u Národní a univerzitní knihovny v Praze,⁵⁸⁹ Zemské a univerzitní knihovny v Brně a Knihovny vysokých škol technických v Praze, které byly knihovnami veřejnými, a nesloužily tedy pouze univerzitám, ačkoli se nacházely na jejich půdě. Zmíněno bylo také skladiště obrazů a plastik Národní galerie, deponované v budově pražské filozofické fakulty na tehdejším Smetanově náměstí. Memorandum pamatovalo i na různé odborné spolky, drobnější vědecké společnosti, redakce odborných časopisů, vydavatelské instituce atd., jež své sídlo měly také v budovách uzavřených českých vysokých škol.⁵⁹⁰

Předsednictvo ministerské rady se s obsahem obou uvedených dobrozdání, podepsaných ministrem školství Kaprasem, plně ztotožnilo a informace a upozornění v nich obsažené nechalo zpracovat do textu memoranda, jež bylo 29. listopadu 1939 při návštěvě rektorů českých vysokých škol v Černínském paláci předáno státnímu podtajemníkovi von Burgsdorffovi.⁵⁹¹ Návštěvy se účastnili rektor Univerzity Karlovy Bedřich Hrozný, rektor Českého vysokého učení technického Antonín Engel a děkan Právnické fakulty UK Arnošt Wenig. Na setkání s von Burgsdorffem je doprovodil přednosta koordinačního oddělení Hubert Masařík. Audienci byl přítomen též ministerský ředitel Helmut Bojunga⁵⁹² z oddělení vyučování a kultu ÚŘP. Rektor Hrozný uvedl hlavní body předaného memoranda, jež státní podsekretář vyslechl a na některé detaily se zeptal. Prohlásil, že uznává v prvé řadě za nejnutnější učinit opatření ve věci opatrování různých kultur bakterií apod., a slíbil, že v této věci bude učiněno rozhodnutí ihned. U ostatních

⁵⁸⁹ V souvislosti s uzavření Národní a univerzitní knihovny v Praze byly postiženy zároveň Česká akademie věd a umění, Slovanská knihovna řízená Slovanským ústavem, Pedagogická knihovna J. A. Komenského, Knihovna a muzeum Svatopluka Čecha, Jaroslava Vrchlického, Terezie Dobrovské aj.

⁵⁹⁰ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Uzavření českých vysokých škol 1940-1941, č. kar. 3776, memorandum MŠNO z 23. listopadu 1939; T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 110. Svou činnost musely rovněž přerušit školy, jež nebyly vysokými školami podle zákona, ale snažily se vysokoškolské vzdělání nahradit, např. Škola vysokých studií pedagogických v Praze a jiných městech, Svobodná škola politických nauk aj. Tamtéž.

Svobodná škola politických nauk (před uzavřením VŠ sídlila poměrně krátce v budově právnické fakulty) byla instituce zřízená r. 1928 MŠNO pro vzdělávání v oblasti politických nauk, národohospodářství, sociologie či žurnalistiky. Neměla statut vysoké školy, její studium bylo zpoplatněné bez možnosti osvobození od poplatků a kritériem k přijetí bylo pouze dosažení věku 21 let a maturity. I ta ovšem nebyla v některých případech (dostatečně dlouhá praxe) nutná. Dnešní terminologií by se tato instituce dala označit za jistý druh politického think-tanku. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Školské otázky německé i české 1940 – 1942, č. kar. 3775, složka Svobodná škola politických nauk v Praze – knihovna, sign. 14842/4030/1940.

⁵⁹¹ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Uzavření českých vysokých škol 1940-1941, č. kar. 3776, složka Vysoké školy v protektorátu – uzavření na 3 roky – memorandum pro stát. podtaj. Burgsdorffa, sign. 5173/1939.

⁵⁹² Helmut Johann Klaudius Bojunga (1898 – 1958), německý právník a správní úředník, od r. 1933 ministerský rada a vedoucí školského oddělení v říšském ministerstvu pro vědu, výchovu a osvětu, 1939 – 1940 vedoucí „skupiny kultura a výuka“ v ÚŘP, pod níž spadaly i německé vysoké školy v protektorátu. Pro nedostatečnou razanci odvolán záhy na frontu.

bodů memoranda se vyjádřil v tom smyslu, že budou zvaženy, že však nějaké rozhodnutí v tomto směru bude možné až podle pokynů, které budou vyžádány z Berlína. „*Po odchodu pánů akademických funkcionářů zůstal ještě pan vyslanec Masařík u pana státního sekretáře a sdělil potom čekajícím na něho pánům, že pan státní sekretář*⁵⁹³ *Burgsdorff mu slíbil, že celou věc činí předmětem své osobní péče,*“ psalo se v záznamu návštěvy, který MŠNO podalo ještě téhož dne předsednictvu ministerské rady.⁵⁹⁴

O den později zaslal předseda vlády Eliáš von Burgsdorffovi dopis, v němž mu poděkoval za laskavé přijetí pánů rektorů a dovolil si dále doplnit informace memoranda, které mu rektori odevzdali. „*České vysoké školy jsou s ohledem na své duchovní i materiální poklady drahocenným statkem národa. V jejich vědeckých zařízeních, sbírkách, knihovnách a laboratořích jsou – nehledíc k hodnotám hmotným – obsaženy výsledky vědecké práce celých generací. Je samozřejmou povinností vlády Protektorátu Čechy a Morava starat se o to, aby tyto hodnoty neutrpěly v době uzavření českých vysokých škol neodčinitelné škody. Jedná se v první řadě o to, uložit bezpečně knihovny i sbírky, aby nemohly vzniknout nějaké škody. Ukazuje se také jako naléhavě nutné, aby byly některé sbírky (např. herbáře, zoologické preparáty, sbírky hmyzu, jemné přístroje všeho druhu, živý vědecký materiál atd.), nemají-li v krátké době propadnout zkáze, uchovávány pod stálým odborným dohledem. Dovoluji si proto Vás velevážený pane podsekretáři požádat o laskavé opatření k tomu, aby našim odborným silám za součinnosti či kontroly příslušných říšských orgánů bylo umožněno učinit všechna výše zmíněná zabezpečovací opatření.*“⁵⁹⁵

Druhého dne se Eliáš dočkal Burgsdorffovy písemné odpovědi, v níž státní podsekretář slíbil, že bude pečovat o to, aby přání obou rektorů, kteří jej navštívili, a požadavky vznesené ministerským předsedou v dopise z 30. listopadu 1939 byly podrobeny důkladnému přezkoumání.⁵⁹⁶

Při audienci u Burgsdorffa žádal rektor Univerzity Karlovy Bedřich Hrozný vyslance Masaříka, zda by mohl se svými kolegy též navštívit státního prezidenta. Nemohli mu sice, dle Hrozného slov, přednést nic, o čem by již nebyl informován, avšak zpráva o jejich audienci by jistě působila uklidňujícím dojmem na veřejnost, která dle

⁵⁹³ Správně by mělo být „státní podsekretář“.

⁵⁹⁴ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Uzavření českých vysokých škol 1940-1941, č. kar. 3776, zpráva MŠNO o návštěvě rektorů u státního podtajemníka Burgsdorffa z 29. listopadu 1939.

⁵⁹⁵ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Uzavření českých vysokých škol 1940-1941, č. kar. 3776, složka Zavření vysokých škol pražských, sign. 5295/1939. Překlad autora.

⁵⁹⁶ Tamtéž.

jeho názoru trpěla pocitem, že ve věci není nic podnikáno. Státní prezident rozhodl, že delegaci rektorů přijme dopoledne 13. prosince 1939 na Pražském hradě.⁵⁹⁷

Emil Hácha pak ještě sám v dopise říšskému protektorovi nesoucím datum 24. listopadu 1939 intervenoval za znovuotevření těch ústavů, které nebyly v přímé spojitosti s vyučovací činností vysokých škol, nýbrž sloužily spíše účelům vědecko-praktickým, zejména medicínským. „*Jelikož se jedná o ústavy, na jejichž zachování právě v dnešní době válečné by mohla mít zájem také Říše, dovoluji si stočit, velevážený pane říšský protektore, Vaši pozornost k této záležitosti a je na Vašem uvážení, zda podniknete vhodná opatření ve smyslu mnou naznačeném. V každém případě by byla vláda připravena předložit konkrétní návrh pro rozhodnutí zde nadhozené, na které instituty by se toto rozhodnutí mělo vztahovat a jakým způsobem a za pomoci jakých opatření by znovuzprovoznění těchto ústavů bylo možno uskutečnit. Též je připravena poskytnout všechny potřebné záruky pro to, aby případné znovuotevření zmíněných institutů nebylo zneužito k obnovení vyučování na vysokých školách.*“⁵⁹⁸

5.2. Přípis z 22. prosince 1939 a dosazení německých komisařů

S kladnou reakcí se požadavek státního prezidenta a vlády na znovuotevření vybraných ústavů setkal až těsně před Vánoci. Předsednictvo ministerské rady obdrželo z ÚŘP dopis nesoucí datum 22. prosince 1939, v němž se jménem K. H. Franka uvádělo:

„V záležitosti uzavření českých vysokých škol zastávám konkrétní stanovisko: Provedení uzavření českých vysokých škol mělo za následek, že uzavíracími a obsazovacími opatřeními byla postižena také zařízení, která sice jsou ve zřejmém pracovním vztahu s vysokými školami, avšak k nim po právní ani faktické stránce nepatří. Spadá mezi ně Česká společnost nauk, Česká národní rada badatelská, observatoř, Komise pro soupis českého tisku a Historický ústav. Navzdory částečnému umístění těchto zařízení v budovách vysokých škol se nejedná o vysokoškolské instituty, a je proto vhodné zajistit, aby byla těmto zařízením dána možnost pokračovat ve své práci. Také knihovny – jak Národní a univerzitní knihovna, tak Knihovna vysokých škol technických – jsou uzavíracími opatřeními dotčeny, ačkoli jsou samostatnými při vysokých školách stojícími veřejnými zařízeními. Obě slouží německým vysokým školám právě tak jako českým. První jmenovaná knihovna je přitom veřejnou zemskou knihovnou, která volně slouží

⁵⁹⁷ AKPR, fond Uzavření českých vysokých škol, sign. K335/42, podsign. D7410/39.

⁵⁹⁸ Tamtéž, sign. D7245/39. Překlad autora.

všeobecnému čtenářstvu, obsahuje státní povinné výtisky z celého protektorátu a je v mezinárodním výměnném styku s velkými knihovnami jiných zemí. Také zde nevyplývá z uzavření vysokých škol žádná nutnost k zastavení jejich činnosti. Bude proto podniknuto jejich znovuotevření pro všeobecné užívání. Dozorem nad jmenovanými knihovnami bude pověřen profesor Německé Karlovy univerzity Dr. Heinz Zatschek⁵⁹⁹, který má také zkoumat, zda určitým osobám má být užívání knihoven zapovězeno. Poté se též musí dalece brát zřetel na to, že činnost každé vysoké školy se dělí na činnost vyučovací a činnost výzkumnou. Vyučovací činnost má být znemožněna, což byl účel nařízeného uzavření vysokých škol. Úplné zastavení také výzkumné činnosti však není v zájmu Říše. Předvídáje to, že nečinnost řady výzkumných ústavů, např. chemicko-fyzikálního, by měla za následek to, že cenné aparatury by se staly neužitečnými, pověřují se také rozličné výzkumné ústavy prací, která Říši přichází ku prospěchu především v hospodářské oblasti. Proto musí být v jednotlivých případech zkoumáno, zda a v jakém rozsahu má být výzkumný provoz na uzavřených ústavech znovu zahájen. Jelikož přezkoumání těchto otázek může být provedeno pouze příslušnými odborníky, budou následující němečtí vědečtí pracovníci pověřeni, aby provedli v tomto smyslu znovuotevření zavřených ústavů a dohlíželi na jejich provoz:

1/ pro ústavy právnické fakulty české univerzity v Praze prof. Dr. Wilhelm Weizsäcker...⁶⁰⁰

2/ pro ústavy filozofické fakulty české univerzity v Praze prof. Dr. Heinz Zatschek...

3/ pro ústavy lékařské fakulty české univerzity v Praze prof. Dr. Otto Grosser...⁶⁰¹

4/ pro ústavy přírodovědecké fakulty české univerzity v Praze prof. Dr. Viktor Czurda...⁶⁰²

5/ pro ústavy vysoké školy inženýrského stavitelství Českého vysokého učení technického v Praze prof. Dr. Julius Fiedler...

⁵⁹⁹ Heinz Zatschek (1901 – 1965), rakouský historik, medievista, profesor pomocných věd historických na Německé (Karlově) univerzitě v Praze, ve svých pracích zdůrazňoval německý charakter českých dějin ve středověku, činný v Heydrichově nadaci. Po válce docentem na vídeňské univerzitě a ředitel vojenského historického muzea tamtéž.

⁶⁰⁰ Wilhelm Karl Rudolf Weizsäcker (1886 – 1961), český Němec, právní historik na Německé (Karlově) univerzitě a děkan tamtéž, později činný v Heydrichově nadaci, po válce profesorem na univerzitě v Heidelbergu.

⁶⁰¹ Otto Grosser (1873 – 1951), původem rakouský chirurg pražské Německé (Karlovy) univerzity, měl na starosti ústavy, správou klinik byl pověřen Rudolf Gottlob Bezecky (1901 – 1945), český Němec, dermatolog a venerolog na Německé (Karlově) univerzitě v Praze. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, fond Zvláštní ústavy při vysokých školách 1939 - 1941, č. kar. 3776, složka Uzavření českých vysokých škol – stav v dubnu 1940, sign. 12244/2950/1940.

⁶⁰² Viktor Czurda (1897 – 1945), český Němec, profesor fyziologie rostlin a bakteriologie na Německé (Karlově) univerzitě.

6/ pro ústavy vysoké školy architektury Českého vysokého učení technického v Praze docent dr. Hermann Wunderlich...⁶⁰³

7/ pro ústavy vysoké školy strojního a elektrotechnického inženýrství Českého vysokého učení technického v Praze prof. Dr. August Gessner...⁶⁰⁴

8/ pro ústavy vysoké školy chemicko-technologického inženýrství Českého vysokého učení technického v Praze prof. Dr. Konrad Bernhauer...⁶⁰⁵

9/ pro ústavy vysoké školy speciálních nauk Českého vysokého učení technického v Praze prof. Dr. Justin Greger...⁶⁰⁶

10/ pro Vysokou školu obchodní v Praze prof. Dr. Josef Fuhrich...⁶⁰⁷

Ustanovení vhodné osoby pro ústavy vysoké školy zemědělského a lesního inženýrství Českého vysokého učení technického v Praze zatím není provedeno. Musí být proto požádán říšský ministr pro vědu, výchovu a osvětu v Berlíně, aby ustanovil jako komisaře profesora Dr. Arlanda⁶⁰⁸ ze Zemědělské vysoké školy v Děčíně - Libverdě. Stejně tak je tomu na Vysoké škole báňské v Příbrami. Pro tuto vysokou školu bude říšský ministr pro vědu, výchovu a osvětu požádán o vyslání prof. Dr. Rügera⁶⁰⁹ z univerzity v Jeně.⁶¹⁰

V závěru dopisu, opatřeného razítkem kanceláře říšského protektora a podpisem K. H. Franka a jemu podřízeného úředníka Skaly, pak bylo uvedeno, že jednotlivým úředníkům rektorátů⁶¹¹ uzavřených vysokých škol bude do nich povolen přístup za

⁶⁰³ Hermann Wunderlich (1899 – 1981), český Němec, architekt na Německé vysoké škole technické v Praze.

⁶⁰⁴ August Gessner (1880 – 1944), český Němec, architekt na Německé vysoké škole technické v Praze.

⁶⁰⁵ Konrad Bernhauer (1900 – 1975), český Němec, profesor biochemie na Německé (Karlově) univerzitě a Německé vysoké škole technické v Praze, předseda německého Svazu docentů.

⁶⁰⁶ Prof. Justin Greger (1886 – 1940) mezitím zemřel, proto byl přípisem ÚŘP z 26. ledna 1940 jmenován komisařem prof. Karl Mack (1882 – 1943), původem rakouský profesor deskriptivní geometrie na Německé vysoké škole technické v Praze. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Uzavření českých vysokých škol 1940-1941, č. kar. 3776, složka Zavření českých vysokých škol – uvolnění některých ústavů a zařízení, sign. 3957/914/1940.

⁶⁰⁷ Josef Fuhrich (1897 – 1945), český Němec, profesor matematiky a statistiky na Německé vysoké škole technické v Praze.

⁶⁰⁸ Anton Arland (1895 – 1975), český Němec, agronom na Zemědělské vysoké škole v Děčíně - Libverdě (oddělení pražské Německé vysoké školy technické), po válce působil na univerzitě v Lipsku.

⁶⁰⁹ Ludwig Rüger (1896 – 1955), německý geolog, ředitel Institutu pro geologii v Jeně.

⁶¹⁰ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zvláštní ústavy při vysokých školách 1939 - 1941, č. kar. 3776, složka Zavření českých vysokých škol – uvolnění některých ústavů a zařízení, sign. 10117/2433/1940. Překlad autora.

Překlad názvů jednotlivých fakult ČVUT byl převzat z T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 136.

V dokumentu není zmíněn komisař pro Husovu evangelickou fakultu bohosloveckou v Praze, jímž se stal Wilhelm Saure, který měl na starosti též rektorát (Č)UK, a také komisař pro Akademii výtvarných umění, jímž byl jmenován tamní pedagog prof. Heinrich Hönich (1873 – 1957). NA, Předsednictvo ministerské rady, Zvláštní ústavy při vysokých školách 1939 - 1941, č. kar. 3776, složka Uzavření českých vysokých škol – stav v dubnu 1940, sign. 12244/2950/1940.

⁶¹¹ Komisařem pro rektorát (České) Karlovy univerzity byl jmenován Wilhelm Saure (1899 – 1951), německý právník působící na Německé (Karlově) univerzitě v Praze, pozdější rektor Německé Karlovy

účelem vyřizování potřebné agendy (vydávání dokumentů bývalým studentům, vrácení zkušebních tax, proplácení faktur atd.). Též bylo zmíněno, že podobná opatření budou provedena i u vysokých škol brněnských.⁶¹² Za tímto účelem byl vyzván rektor německé techniky v Brně, stejně jako Skupina Morava,⁶¹³ aby učinili návrh na jmenování vhodných komisařů.⁶¹⁴

Komisaři pro české vysoké školy v Brně pak byli jmenováni přípisem z 26. ledna 1940, který nesl stejně jako v minulém případě razítko kanceláře říšského protektora a podpis K. H. Franka a jeho úředníka Skaly. Pro Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně byl komisařem jmenován prof. Dr. Oswald Richter⁶¹⁵, pro Právnickou fakultu MUB to byl honorární docent Dr. Franz Schindler, pro Lékařskou fakultu MUB primář zemské nemocnice Dr. Sommer, funkcí komisaře pro Přírodovědeckou fakultu MUB pak byl pověřen prof. Dr. Anton Lissner⁶¹⁶. Správa Vysoké školy zemědělské byla svěřena prof. Dr. Camillo Worliczekovi⁶¹⁷ a správa Vysoké školy zvěrolékařské Dr. Alfredu Snetzovi.⁶¹⁸ U Vysoké školy technické v Brně bylo obsazení následující:⁶¹⁹

univerzity. Následně sloužil u jednotek Waffen-SS, poslední dva roky války vedoucí Německého vědeckého institutu v Bratislavě a též zaměstnanec Hlavního hospodářského a správního úřadu SS.

Na ČVUT byl dohledem nad rektorátem pověřen rektor Německé vysoké školy technické Alfred Buntru (1887 – 1974), německý profesor vodního stavitelství tamtéž a pozdější vedoucí Heydrichovy nadace.

V posledních letech války taktéž Gaudozentenführer v Říšské župě Sudety a zastupující Reichsdozentenführer. Tamtéž.

Gestapo umožnilo akademickým úřadům znovu zahájit svou činnost již 27. listopadu 1939 od tří hodin odpoledne. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Uzavření českých vysokých škol 1940-1941, č. kar. 3776, složka Záležitost protektorátních vysokých škol – přijetí rektorů na úřadě říš. Protektora – dotaz prof. Dra. Horny, sign. 5171/1939.

⁶¹² Již 8. prosince 1939 přikázalo brněnské gestapo tamním vysokým školám, aby 11. prosince předložily dvojmo žádosti profesorů a jiných vědeckých sil, kteří nezbytně musejí docházet do budov zavřených vysokých škol, aby tam konali práce praktické a ve veřejném zájmu nezbytně nutné. Zdůraznilo při tom, že jakákoli činnost vyučovací či výzkumná je přísně zapovězena. F. NEDBALEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, s. 66.

⁶¹³ Civilní říšský správní orgán v Brně, de facto expozitura ÚŘP, který měl za úkol dohlížet na Čechy spravovaný zemský úřad v Brně. Zanikl 15. prosince 1941.

⁶¹⁴ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Uzavření českých vysokých škol 1940-1941, č. kar. 3776, složka Záležitost protektorátních vysokých škol – přijetí rektorů na úřadě říš. Protektora – dotaz prof. Dra. Horny, sign. 5171/1939.

⁶¹⁵ Oswald Richter (1878 – 1955), český Němec, profesor botaniky, zbožíznalství, technické mikroskopie a mykologie na Německé vysoké škole technické v Brně. Po válce hostujícím profesorem na technice v Hannoveru.

⁶¹⁶ Anton Lissner (1885 – 1970), český Němec, profesor chemické technologie na Německé vysoké škole technické v Brně, po válce působil na báňské akademii ve Freibergu.

⁶¹⁷ Cammilo Worliczek (1892 – 1951), český Němec, profesor národního hospodářství a statistiky na Německé vysoké škole technické v Brně.

⁶¹⁸ Alfred Snetz (1898 – 1951), český Němec, státní veterinář v České Lípě.

⁶¹⁹ V dokumentu není zmíněn komisař pro rektorát VŠT, jímž byl jmenován prof. Dr. Karl Kriso (1887 – 1952), profesor mechaniky. Funkce komisaře pro rektorát Masarykovy univerzity zřejmě zůstalo neobsazeno. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zvláštní ústavy při vysokých školách 1939 - 1941, č. kar. 3776, složka Uzavření českých vysokých škol – stav v dubnu 1940, sign. 12244/2950/1940.

vysoká škola stavebního inženýrství – prof. Ing. Rudolf Olberth⁶²⁰, vysoká škola architektury – prof. Dr. Emil Tranquillini⁶²¹, vysoká škola strojního a elektrotechnického inženýrství – prof. Dr. Rudolf Czepek⁶²², vysoká škola chemicko-technologického inženýrství – prof. Dr. Ernst Galle⁶²³, vysoká škola obecných předmětů – prof. Dr. Franz Frimmel.⁶²⁴ Komisaři pro Zemskou a univerzitní knihovnu v Brně a pro Cyrilo-metodějskou bohosloveckou fakultu v Olomouci, jež dokument ani nezmiňuje, ustanoveni nebyli.⁶²⁵

Mzdové náklady na jednotlivé komisaře byly na příkaz říšského protektora hrazeny českou stranou, resp. zemskými úřady z pověření MŠNO. Peníze se poukazovaly na účet při německých vysokých školách zřízených vysokoškolských pokladen.⁶²⁶

Situaci, jež nastala na jednotlivých vysokých školách po jejich obsazení lze vcelku dobře ilustrovat na příkladu Vysoké školy zemědělské v Brně, na níž proces budování okupační správy prošel třemi fázemi. První fáze, kterou lze označit jako „paralyzační“, probíhala od 17. listopadu 1939 do konce ledna 1940. Školu obsadily na dobu jednoho týdne jednotky SS a další podmínky provozu, personálního obsazení a prostorového zabezpečení řešilo brněnské gestapo. Vedoucí činitelé brněnské Německé vysoké školy technické, Skupiny Morava (brněnské expozitury ÚŘP) a krajského vedení NSDAP

⁶²⁰ Rudolf Olberth (1892 - ?), český Němec, profesor železničního stavitelství na Německé vysoké škole technické v Brně.

⁶²¹ Emil Tranquillini (1884 - ?), původem rakouský historik stavitelství na Německé vysoké škole technické v Brně.

⁶²² Rudolf Czepek (1876 – 1945), původem rakouský profesor elektrotechniky na Německé vysoké škole technické v Brně.

⁶²³ Ernst Galle (1888 – 1945), český Němec, profesor chemické technologie na Německé vysoké škole technické v Brně.

⁶²⁴ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Uzavření českých vysokých škol 1940-1941, č. kar. 3776, složka Zavření českých vysokých škol – uvolnění některých ústavů a zařízení, sign. 3957/914/1940. České názvy fakult převzaty z T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 136.

Franz Frimmel von Traisenau (1888 – 1957), původem rakouský profesor zemědělství na Německé vysoké škole technické v Brně. Po válce vedoucí výzkumného tabákového institutu ve Strážnici na Moravě a ve Velkém Bábě u Nítry.

⁶²⁵ Neobsazení těchto funkcí je zmíněno i v seznamu komisařských správců, který společně s memorandy o stavu vysokých škol v dubnu 1940 nechala vypracovat vláda pro informování své i vyslance Chvalkovského. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zvláštní ústavy při vysokých školách 1939 - 1941, č. kar. 3776, složka Uzavření českých vysokých škol – stav v dubnu 1940, sign. 12244/2950/1940. Nad výkonem funkce těchto brněnských komisařů bděl kurátor německé techniky v Brně Dr. Helmut Leitmeyer, který se jinak z pověření vyššího SS a policejního vedoucího a říšského protektora pouze staral o využití ústavů, které zůstaly v provozu. F. NEDBÁLEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, s. 66.

V Praze vykonával obdobně funkci vrchního komisaře uzavřených českých vysokých škol Dr. Gustav Ehrlicher. Alena MIKOVCOVÁ, *Brněnská vysoká škola zemědělská jako fungující organismus za okupace*, in: *Věda v českých zemích za druhé světové války - sborník z konference*, s. 54.

⁶²⁶ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zvláštní ústavy při vysokých školách 1939 - 1941, č. kar. 3776, složka Uzavření českých vysokých škol, úřadování dosazených komisařů, úhrada nákladů, sign. 22806/5462/1940.

podali návrhy kandidátů na funkce německých komisařů pro uzavřené brněnské vysoké školy. Vysoká škola zemědělská byla na pokyn říšského ministerstva pro vědu, výchovu a osvětu postavena pod komisařskou správu a jejím zplnomocněncem byl jmenován výše zmíněný prof. Worliczek z brněnské německé techniky. Ve druhé fázi, již je možné označit jako „koncepční“ a jež trvala do března 1940, převzal rozhodující pravomoci vůči škole na regionální úrovni prorektor německé techniky v Brně a vůdce německých docentů prof. Kriso, jemuž Worliczek podléhal. Okupační správa se postupně dekoncentrovala a konstitovala se její druhá kolej v podobě tzv. ústavního dozoru. Pověřené německé osobnosti, povětšinou z řad profesorů a docentů německé techniky, byly dosazeny jako ústavní zmocněnci do znovuotevřených ústavů školy. Ve třetí fázi pak byl princip přísné subordinační dokončen jmenováním kurátora německé techniky Dr. Helmuta Leimeyera komisařem všech uzavřených vysokých škol v Brně. Ten fungoval jako převodová páka realizující všechny iniciativy okupační moci. Jemu podléhali komisařští vedoucí jednotlivých vysokých škol s pozdějším názvem Unterkommissäre. Ti prováděli funkci garanta praktického provozu, odborné činnosti a personálních poměrů na těchto uzavřených vysokých školách. Jim podléhající ústavní zmocněnci pak prováděli dozor nad konkrétní odbornou činností jednotlivých ústavů a sledovali i politická stanoviska a osobní poměry jednotlivých pracovníků. Čeští rektori nedisponovali žádnými faktickými pravomocemi a vykonávali pouze příkazy německého komisaře školy. Zůstaly jim pouze titulární funkce rektorů, které měly budit zdání autonomie škol.⁶²⁷

5.3.Otázka znovuotevření českých vysokých škol a zákroky protektorátní reprezentace za tímto účelem

Znovuotevření některých ústavů a umožnění činnosti akademických úřadů či institucí stojících při vysokých školách, avšak na nich jinak fakticky nezávislých, bylo samozřejmě jen tím nejmenším a nejnaléhavějším cílem, který si protektorátní administrativa v čele s generálem Eliášem a státním prezidentem Háchou bezprostředně po 17. listopadu 1939 vytyčila. Tím hlavním a největším bylo, odhlédneme-li od záchrany

⁶²⁷ A. MIKOVCOVÁ, *Brněnská vysoká škola zemědělská jako fungující organismus za okupace*, in: *Věda v českých zemích za druhé světové války - sborník z konference*, s. 53 – 55. Více o průběhu okupace na Vysoké škole zemědělské tamtéž.

Podobně na tom byli také děkani. Např. děkan filozofické fakulty brněnské univerzity oznamoval ve svém dopise zemskému úřadu, že má právo udržovat styk s úředními místy, vydávat potvrzení o vykonaných zkouškách, vést osobní záležitosti zaměstnanců děkanátu a správu fakultních publikací z předchozích let. F. JORDÁN a kolektiv, *Dějiny university v Brně*, s. 223.

studentů, nepochybně znovuotevření českých vysokých škol jako takových a obnovení jejich vyučovací činnosti v rozsahu stavu před jejich uzavřením. Proto se intervenční činnost za jejich znovuotevření, ačkoli bylo očekávatelné, že k němu nebude moci dojít dříve, než po uplynutí tří let stanovených Hitlerovým rozkazem⁶²⁸, rozeběhla již záhy po jejich uzavření a obsazení německými policejními orgány a vojskem.

V první řadě je důležité zdůraznit, že po 17. listopadu 1939 došlo k přejmenování obou hlavních českých univerzit, jejichž dosavadní názvy nekonvenovaly ideologii nacistické okupační správy. Univerzita Karlova byla vládním nařízením⁶²⁹ z 8. května 1940, které bylo vyhlášeno a vstoupilo v účinnost dne 14. června 1940,⁶³⁰ přejmenována na Českou univerzitu Karlovu,⁶³¹ což jen symbolicky dovršilo snahy o zrušení zákona Lex Mareš⁶³² z roku 1920, které byly ze strany Německé univerzity podnikány prakticky od počátku okupace.⁶³³ Přejmenování Masarykovy univerzity na Českou univerzitu v Brně pak provedl v srpnu 1940⁶³⁴ správním cestou ministr školství Kapras jako důsledek výnosu

⁶²⁸ Hitler měl údajně Chvalkovskému naznačit, že pokud by došlo v protektorátu k zásadnímu obratu k lepšímu, mohly by být vysoké školy otevřeny i dříve. D. BRANDES, *Češi pod německým protektorátem*, s. 110.

⁶²⁹ Souhlas k vypracování osnovy tohoto vládního nařízení byl dán již na schůzi ministerské rady konané 14. prosince 1939. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Protokoly ze schůzí ministerské rady, č. kar. 4151, protokol o schůzi ministerské rady konané dne 14. prosince 1939.

⁶³⁰ T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 137; Stejnopis sbírky zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava, ročník 1940. [Http://ftp.aspi.cz/aspi/opispdf/1940.html](http://ftp.aspi.cz/aspi/opispdf/1940.html).

⁶³¹ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Protokoly ze schůzí ministerské rady protektorátní vlády, č. kar. 4151, protokol o schůzi ministerské rady konané dne 14. prosince 1939.

⁶³² Lex Mareš je běžně hovorově označení zákona č. 135/1920 Sb. o poměru pražských univerzit, nazvaný podle jednoho z předkladatelů, profesora fyziologie Františka Mareše. Cílem bylo zvrátit stav trvající od rozdělení pražské univerzity r. 1882 na českou a německou část. Lex Mareš prohlásil za dědičku tradic pražské univerzity její českou část, jejíž název byl změněn na „Universita Karlova“ a které měl na principu restituce připadnout větší díl majetku univerzity, včetně starobylých písemností a insignií.

⁶³³ Již předtím došlo na základě Hitlerova nařízení z 2. srpna 1939 k převzetí německých vysokých škol v Protektorátu Čechy a Morava do správy Velkoněmecké říše. Toto vyjmutí z beztak již pouze formální správy protektorátní mělo být uskutečněno k 1. září 1939. Česká strana byla nucena Německé univerzitě, které se nařízením z téhož dne dostalo názvu Německá univerzita Karlova, předat starobylé univerzitní insignie, jež musely být do 31. srpna 1939 odevzdány MŠNO, kde si je zástupci NUK poté převzali. Slavnostní ceremonie k oslavě převzetí německých vysokých škol do správy Velkoněmecké říše se pak uskutečnila 4. listopadu 1939 ve Stavovském divadle, neboť Karolinum, které mělo být společně s univerzitním archivem též předáno do vlastnictví NUK (protokol o předání archivu byl podepsán 6. srpna 1940), nebylo z důvodu rekonstrukce z české strany pro tyto účely ještě připraveno. Německé vysoké školy následně podléhaly správě k tomuto účelu jmenovaných německých kurátorů v Praze a Brně, finanční záležitosti pak měly na starosti nově zřízené Německé vysokoškolské pokladny v Praze a Brně. Až do 1. ledna 1940 však po finanční stránce musela německé vysoké školy zajišťovat česká strana. T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 22; A. MÍŠKOVÁ, *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*, s. 67.

⁶³⁴ MŠNO udělilo 10. srpna 1940 Zemskému úřadu v Brně pokyny, aby neprodleně učinil příslušná opatření. AKPR, fond Školství – A) Vysoké školy v Protektorátu Čechy a Morava, sign. 1349, složka Pojmenování univerzity v Brně.

říšského protektora z 1. června 1940, jímž se nařizovalo odstranění všech upomínek na někdejšího prvního prezidenta Československé republiky z veřejného prostoru.⁶³⁵

Stejně jako otázka propuštění studentů stala se i otázka znovuotevření vysokých škol vděčným, i když ne tak častým bodem Háchových audiencí u barona von Neuratha. Poprvé na ni říšského protektora upozornil při své návštěvě Černínského paláce 5. července 1940. „*Prosím o uvážení, zda by již nemohla být dána vyhlídka na znovuotevření českých vysokých škol. Můj názor volá po takovémto opatření z důvodu praktických potřeb, které jsou v zájmu Velkoněmecké říše. Velké investiční úkoly v oblasti dopravy tak stojí před problémem, jak si mají poradit s panujícím nedostatkem pracovních sil. Po vyloučení židovských lékařů z praxe a při pozvolném odchodu okresních lékařů na odpočinek bude mít také veřejné zdravotnictví tento problém brzy před sebou. Nejinak je tomu s potřebami v oblasti zvěrolékařství, kde při provádění vládního nařízení č. 41/40 Sb. o kontrole jatečných zvířat a jejich masa muselo být povoláno 800 osob z okruhu laiků, kteří absolvovali pouze šestitýdenní kurs, aby dosáhli oprávnění k výkonu funkce veterinárního kontrolora na jatkách. České střední a odborné školy trpí se zřetelem na vyučované předměty nedostatkem dorostu učitelských sil a tento stav je tak kritický, že jmenovitě pro moderní a klasickou filologii a tělesnou výchovu museli být povoláni dokonce i kandidáti, kteří ještě nesložili ani první státní zkoušku. Na školách také panuje velký nedostatek kvalifikovaných sil pro strojírenství a výukovou skupinu dějepis-zeměpis,*“⁶³⁶ pronesl při této příležitosti státní prezident. Baron von Neurath podle protokolu o návštěvě uznal, „*že jsou tu vážné předpoklady, aby se jednalo o znovuotevření vysokých škol, a že bude věc sledovat.*“⁶³⁷

Znovu pak tuto záležitost vzpomenu Hácha při svém setkání s říšským protektorem 12. září 1940, kdy lobbboval za znovuotevření fakult lékařských, technických a právnických, přičemž podobně jako v minulém případě argumentoval hrozícím nedostatkem lékařského, technického a administrativního dorostu. Nemělo se však jednat o neomezené otevření těchto fakult pro všechny zájemce, nýbrž počet vyučujících a posluchačů měl být, jak prezident zdůraznil, určen na základě potřeb. Stejně jako

⁶³⁵ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Protokoly ze schůzí ministerské rady, č. kar. 4151, protokol o schůzi ministerské rady konané dne 1. srpna 1940.

V Brně již během druhé republiky došlo v rámci kampaně „odbenešit“ ke změně názvu tamější české techniky, jež tehdy teprve rok nesla oficiální název Vysoká škola technická Dr. Edvarda Beneše. Navrátila se ke svému původnímu názvu Česká vysoká škola technická v Brně. O. FRANĚK, *Dějiny České vysoké školy technické v Brně*, s. 217.

⁶³⁶ AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T239/40. Překlad autora.

⁶³⁷ Tamtéž.

v minulém případě i tentokrát říšský protektor odpověděl, že bude této věci věnovat svou pozornost.⁶³⁸

S intervencemi za znovuootevření českých vysokých škol pokračoval státní prezident v listopadu 1940. Nejprve tuto záležitost zmínil při svém rozhovoru s říšským ministrem propagandy J. Goebbelsem, jenž navštívil Prahu 6. listopadu, a následně na toto téma znovu hovořil při své audienci v Černínském paláci dne 19. listopadu 1940. Připomněl von Neurathovi, že v posledních dnech přinesl český tisk zprávu z německého zdroje o pokynu německé vojenské správy, jímž bylo na belgických vysokých školách, do té doby uzavřených, obnoveno vyučování. *„Prosím Vaši Excelenci, aby mně dovolila konstatovati, že byly tudíž otevřeny vysoké školy v zemi, která je dosud válečným územím a nachází se ve válečném stavu s Německou říší, a to pro příslušníky národa, který se postavil se zbraní v ruce proti národu německému. Český národ se dobrovolně vřadil do rámce Velkoněmecké říše a některé zjevy, které v minulém roce vedly pak k uzavření vysokých škol, jsou zajisté u porovnání s odporem válečným, k jakému došlo v Belgii, zcela nepatrné. Domnívám se proto, že je pro český národ těžkou křivdou, jestliže není jeho příslušníkům dána možnost vzdělávati se na vlastních vysokých školách, zatím co národy říši nepřátelské této výhody požívají. Za těchto okolností pokládám za svou povinnost požádati Vaši Excellenci, aby tlumočila mou prosbu Vůdci a říšskému kancléři, aby doba tří let, na kterou byly české vysoké školy uzavřeny, byla zkrácena a aby bylo možno ještě v tomto roce české vysoké školy otevřít. K této mé prosbě mne vede také ta okolnost, že řada českých vysokoškolských profesorů pracuje ve svých ústavech, které zůstaly se souhlasem říšských míst otevřeny, ku prospěchu Říše a že je zajisté možno, kdyby vůbec nějaká obava v tomto směru byla, zabezpečiti řádný chod vyučovací nejrůznějšími kautelami, jimž by se autonomní správa protektorátu ráda podrobila.“* Baron von Neurath odpověděl, že i on tuto zprávu v novinách zaregistroval a slíbil, že ve věci podnikne kroky a podá zprávu Hitlerovi.⁶³⁹

Těžko říci, zda si Neurath touto záležitostí, jak Háchovi slíbil, vůbec dovolil Hitlera obtěžovat. Je však navýsost pravděpodobné, že to byly právě prezidentovy neustále žádosti a připomínky, mj. i ohledně nedostatku odborného dorostu, co říšského protektora podnítilo k tomu, že během setkání s říšským ministrem a šéfem říšské kanceláře H. Lammersem 24. září 1940 poprvé vyslovil myšlenku, zda by nebylo účelné, aby určitému počtu pečlivě vybraných příslušníků Protektorátu Čechy a Morava bylo

⁶³⁸ Tamtéž, podsign. T341/40.

⁶³⁹ Tamtéž.

umožněno studovat potřebné obory na vysokých školách v Říši.⁶⁴⁰ Že se tohoto nápadu následně chytil také K. H. Frank a zmocnil se jeho realizace, jak bylo popsáno v jedné z předchozích kapitol, na věci nic nemění. Když se pak následně program studia protektorátních příslušníků v Německu na jaře 1941 rozeběhl, pochopila česká strana, že doposud užívané argumenty pro dřívější otevření českých vysokých škol již za této situace neobstojí, proto se rozhodla zanechat těchto intervencí do doby, než se naplní Hitlerem stanovená tříletá lhůta jejich uzavření. Mezitím se ovšem poměry v protektorátu změnily. Distingovaného barona von Neuratha, u něhož se ještě tu a tam dalo vymoci nějaké té přímlyvy u centrálních úřadů v Berlíně, nahradil nekompromisní Reinhard Heydrich, který jakékoli připomínky z české strany důrazně odmítal. Již během tzv. nástupní audience vyslanci Chvalkovskému 11. února 1942 sdělil, že znovuootevření českých vysokých škol na podzim tohoto roku, kdy měla tříletá lhůta končit, nepřichází za dané válečné situace vůbec v úvahu, a to nejen s ohledem na nebezpečí případného bujení Říši nepřátelské činnosti na těchto školách, ale také na existenci německé univerzity v Praze a možnost studia v Německu, která byla vybraným zájemcům z protektorátu poskytnuta.⁶⁴¹ Toto své stanovisko pak zastupující říšský protektor zopakoval i při svém setkání se státním prezidentem dne 19. března 1942, kdy Háchovi „sdělil, že po dobu trvání války není myslitelné, aby české vysoké školy byly otevřeny, již proto, že by vzhledem k nedostatku místa a pracovních sil nebylo odůvodněno otevření vysokých škol tam, kde již jiná vysoká škola existuje.“⁶⁴² Otázka znovuootevření vysokých škol měla být podle něj řešena až po vítězném ukončení války, což ovšem byl jen zastírací manévr,⁶⁴³ neboť s faktickým znovuootevřením českých vysokých škol se na německé straně nepočítalo prakticky už při jejich uzavření.⁶⁴⁴ Aby však Heydrich státního prezidenta

⁶⁴⁰ NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kar. 89, sign. 109-4/1430, podsign. 14488A.

⁶⁴¹ Tamtéž, č. kar. 45, sign. 109-4/716.

⁶⁴² AKPR, fond Heydrich, zástupce říšského protektora, sign. T290/41, podsign. T110/42.

⁶⁴³ Znovuootevření českých vysokých škol Heydrich striktně odmítl již při svém projevu v Německém sále 4. února 1942 v Praze. *17. listopad 1939*. Okupace. Archivy mluví, ed. B. FABIANOVÁ – B. FRANĚK, s. 46. Ve své 21. situační zprávě do Berlína z 18. května 1942 pak napsal: „Česká universita zůstane bez velkých obtíží zatím zavřena až do skončení války. Opětnému otevření se pak dá celkem snadno zabránit. Mezitím budou všechny ústavy převzaty rozšířenou a opět dominující německou univerzitou. Německá universita se jako nejstarší německá universita konečně zase stane univerzitou ve smyslu univerzálním, na níž budou vyučovány základní složky a všechny obory v jednotě se světonázorovým uspořádáním.“ *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*, ed. M. KÁRNÝ a kol., s. 258. Citace je autorovým překladem.

⁶⁴⁴ Hitler se v rozhovoru s K. H. Frankem 12. října 1940 vyslovil, že na znovuootevření českých vysokých škol vůbec nepomýšlí. Sdělil Frankovi, že ještě před uplynutím tříleté lhůty si jistě najde podnět, kvůli němuž uzavření těchto škol prodlouží o dalších deset let. Ostatně souhlasil také s tím, aby Německá universita Karlova získala některé prostory na úkor svého českého protějšku. NA, fond Úřad říšského protektora, AMV 114, č. 1005/0/8, č. kar. 338, sign. 114-339/13; R. KÜPPER, *K. H. Frank*, s. 122.

přeci jen trochu uspokojil, navrhl mu zřízení studentské nadace, jež by nesla jeho jméno a z jejíž prostředků by se vyplácela stipendia vybraným českým zájemcům o studium na vysokých školách v Říši.⁶⁴⁵ Jak už bylo v jedné z předchozích kapitol zmíněno, byla nakonec tzv. Studentská nadace Dr. Emila Háchy slavnostně zřízena u příležitosti prezidentova životního jubilea 12. července 1942. Jejím řízením byl pověřen ministr školství a lidové osvěty Moravec, s největší pravděpodobností iniciátor celého podniku, který pak nově zavedenou instituci obratně využíval k propagandistickému působení na českou mládež i širokou veřejnost, zcela poplatnému okupačním záměrům nacistů.⁶⁴⁶

I protektorátní vláda a její orgány za znovuotevření českých vysokých škol příležitostně intervenovaly.⁶⁴⁷ Vyslanec Chvalkovský tak činil ve spojitosti se svými zákroky ve prospěch českých vysokoškoláků internovaných v koncentračních táborech. Podklady k tomu dostával z Prahy, odkud mu byly za tímto účelem pravidelně zasílány kopie zpráv o zákrocích státního prezidenta a PMR a také memorand, které v této záležitosti byly říšskému protektorovi předkládány. Občas si zaslání potřebných informací i sám vyžádal. Tak tomu bylo například v dopise ministerskému předsedovi Eliášovi z 15. března 1940, v němž mj. sděloval i to, že u říšského ministra Lammerse toho dne opětovně intervenoval jak ve prospěch otevření vysokých škol, tak i ve věci

Sám K. H. Frank již ve svém pamětním spisu o způsobu řešení českého problému a o budoucím uspořádání českomoravského prostoru z 28. srpna 1940 zaujal jednoznačné stanovisko: „*Už nikdy české vysoké školy, jen přechodně "Collegium bohemicum" při německé univerzitě v Praze.*“ *Chtěli nás vyhubit.* dokumenty o nacistické vyhlazovací a germanizační politice v českých zemích v letech 2. světové války, ed. Václav KRÁL, 2. vyd., Naše vojsko, Praha 1961, s. 73.

Také vyslanci Chvalkovskému bylo při návštěvě rezidence říšského protektora v Dahlemu počátkem prosince 1940 Neurathem sděleno, že podle jeho názoru nebude otevření vysokých škol aktuální před ukončením války. O průběhu návštěvy informoval Chvalkovský ministerského předsedu Eliáše dopisem z 9. prosince 1940. *Faksimilia 17. listopad 1939*, s. 225.

Veřejně pak znovuotevření českých vysokých škol odmítl K. H. Frank v projevu při pojmenování vltavského nábřeží po R. Heydrichovi 18. října 1942. Nesplnění slibu po uplynutí tříleté lhůty odůvodnil právě smrtelným útokem na zastupujícího říšského protektora. J. DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu*, s. 49.

Při setkání s předsedou vlády a ministrem školství 14. května 1942 na Krejčího dotaz, zda budou po válce opět otevřeny české vysoké školy, Frank odpověděl, že tato otázka nemůže být v tuto chvíli ještě zodpovězena a její zodpovězení záleží na chování českého národa, že však po válce bude české mládeži zcela jistě poskytnuta příležitost studovat ve Velkoněmecké říši. Lenka LINHARTOVÁ a kolektiv, *Heydrichova okupační politika v dokumentech*, 1. vyd., Český svaz protifašistických bojovníků, Praha 1987, s. 127. Byla to tedy jen doba chlácholení, jakého užil předtím Heydrich v rozhovoru s Háchou.

⁶⁴⁵ AKPR, fond Heydrich, zástupce říšského protektora, sign. T290/41, podsign. T110/42.

⁶⁴⁶ AKPR, fond Školství – F) Studentstvo, sign. 1349, složka Studentská nadace Dr. Emila Háchy, podsign. K711/42.

⁶⁴⁷ Kromě vlády i pražský primátor Otakar Klapka. Ten se měl obrátit na Alfreda Rosenberga (1893 – 1946), ideologa a vedoucího zahraničněpolitického úřadu NSDAP, při jeho návštěvě Prahy v květnu 1940, aby působil ve prospěch znovuotevření českých vysokých škol. J. DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu*, s. 49.

Za tuto svou přímluvu byl následně v červnu pokárán K. H. Frankem, který mu udělil policejní výstrahu. T. PASÁK, *Zápasy primátora JUDr. O. Klapky*, s. 9.

internovaných. „Pan říšský ministr Dr. Lammers hned po své rozmluvě s Führerem řekl, že bohužel už za světové války udělali za analogických poměrů se znovuotevřením varšavské univerzity velmi trpkou zkušenost. Bude-li ale u nás nadále zachován naprostý klid a hledě k tomu, že také pan říšský protektor je příznivému řešení nakloněn, podrží Dr. Lammers věc pro vhodnou chvíli v patrnosti. Přál by si mít stručné memorandum týkající se všech našich vysokých škol. Prosím proto, abys laskavě pana ministra dra. Kaprase požádal, aby mi dal memorandum poslat a předem dovolil, abych definitivní znění v dohodě s Drem Lammersem případně upravil. Otázka znovuotevření není ale podle názoru dra. Lammerse ještě zralou, moment předložení memoranda Führerovi zvolí Dr. Lammers po dohodě s panem protektorem sám.“ Na závěr svého dopisu Chvalkovský informoval, že prezidentův blahopřejný telegram stejně jako projev protektorátní vlády k 15. březnu vyvolaly i na nejvyšším místě nejlepší dojem.⁶⁴⁸

Eliáš vzápětí požádal ministra školství Kaprase, aby po dohodě s vyslancem Masaříkem dal sestavit kýžené memorandu, a už 17. března písemně informoval protektorátního vyslance, že potřebné memorandum obdrží v nejbližších dnech.⁶⁴⁹

Osobně byl však Chvalkovský ohledně znovuotevření českých vysokých škol v kratší době skeptický. V rozhovoru s Jaromírem Šámalem,⁶⁵⁰ který na podzim 1940 přijel do Berlína zřejmě navštívit svého uvězněného otce, na otázku, zda Hitler znovu vysoké školy otevře, odpověděl: „Vysoké školy uzavřel na 3 léta a je tedy zbytečné uvažovati o jejich otevření. Co vůbec řekl, to se stane. Musel by si sám na to vůbec vzpomenouti a sám dáti rozkaz k otevření. To on ale neudělá – má jiné starosti. Ale i potom, až budou otevřeny, bude starost, jak se zachová studentstvo. Takový život, jaký byl na našich školách – to nepůjde. Bude numerus clausus. Vysokoškolští profesori nejsou v lásce německé vlády, poněvadž tato je činí zodpovědné za chování studentů. A ve školách se budou musit pak studenti něco naučiti – vždyť to byly dříve školy, kde se nikdo nic nenaučil.“⁶⁵¹ Lze se tudíž domnívat, že tento vyslancův osobní postoj definoval také jeho pravděpodobně poměrně liknavý přístup k intervencím, jež ohledně vysokých škol v Berlíně podnikal. Jako svědomitý úředník zřejmě plnil všechny pokyny, které mu byly

⁶⁴⁸ Faksimilia 17. listopad 1939, s. 209.

⁶⁴⁹ Tamtéž, s. 205.

⁶⁵⁰ Jaromír Šámal (1900 - 1942), český zoolog, pro účast v odboji zatčen a za heydrichiády popraven. Jeho otcem byl Přemysl Šámal (1867 – 1941), jeden ze zakladatelů protirakouské odbojové organizace Maffie za první světové války, pozdější přednosta prezidentské kanceláře za T. G. Masaryka, E. Beneše a krátce i E. Háchy. Za okupace hlava odbojové organizace Politické ústředí, zatčen v lednu 1940. Zemřel v berlínské věznici Moabit v březnu 1941.

⁶⁵¹ E. MARŠOUN, *Diplomat a politik František Chvalkovský a vyslanectví Protektorátu Čechy a Morava*, s. 142.

z Prahy udělovány, avšak tyto zákroky nejspíš nikdy nepřekračovaly hranici jeho vlastní iniciativy.

5.4. Liknavé naplňování přípisu z 22. prosince 1939 a nové intervence

Chvalkovský se kýžených podkladů dočkal až v polovině dubna 1940, kdy mu bylo vyslancem Masaříkem v dopise z 12. dubna zasláno memorandum MŠNO o stavu českých vysokých škol z 19. února,⁶⁵² dále opisy dvou přípisů, které byly 20. března odevzdány úřadu říšského protektora (Masařík se toho dne v doprovodu ministra školství Kaprase sešel se státním podtajemníkem Burgsdorffem), týkající se jednak požadavku na možnost složení závěrečných zkoušek pro vysokoškolské absolventy, jednak uvolnění výzkumných a vedlejších ústavů českých vysokých škol,⁶⁵³ a nakonec dopis obsahoval opis listu PMR ze 4. března pro ÚŘP ohledně odevzdání budovy Filozofické fakulty UK pro účely pražských německých vysokých škol.⁶⁵⁴ „Kdyby se cokoli změnilo na stavu v memorandech vyličeném, podáme další zprávu, aby Tvé případné kroky byly vždy

⁶⁵² Podle memoranda MŠNO z 19. února 1940 se výnos ÚŘP z 22. prosince 1939 realizoval velmi liknavě s preferencí vůči německým vysokým školám. Kupříkladu do Národní a univerzitní knihovny v Praze měli přístup pouze profesori a posluchači německých vysokých škol. Vědeckým ústavům a společností v Klementinu (až na Pražskou hvězdárnu) nebyl do té doby provoz umožněn. Zpráva zároveň uvádí, že došlo ke značným škodám na inventáři vysokých škol. T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 130.

⁶⁵³ Šlo o zprávu MŠNO pro PMR z 14. března 1940. Text poukazoval především na to, že dosud nebylo zcela provedeno otevření Národní a univerzitní knihovny ani Knihovny vysokých škol technických pro všeobecnou veřejnost, slíbené v dopise ÚŘP z 22. prosince 1939. Od 13. ledna sice byla povolena jejich vnitřní činnost, avšak široké veřejnosti zůstávaly i nadále nepřístupny (přístup do nich měli jen jejich zaměstnanci a z uživatelů pouze studenti a profesori NUK a zaměstnanci říšských úřadů, ostatní veřejnost byla z užívání prakticky vyloučena, neboť byla nucena si nejprve podat žádost o osobní povolení, které vydával komisař, resp. komisařem pověřený ředitel). Podobně na tom byly i Slovanská a Pedagogická knihovna v Praze (užívaly čítárny Národní a univerzitní knihovny v Praze) a také Zemská a univerzitní knihovna v Brně. Dále zpráva poukazovala, že ani k obnovení činnosti výzkumných ústavů zatím nedošlo, což působí těžké škody hospodářskému životu v protektorátu. Podobně tomu bylo s činností rektorátů a akademických úřadů, která byla povolena jen sporadicky v omezeném množství, úřadům nebyl povolen přístup ke všemu nutnému spisovému a matričnímu materiálu a v některých případech byla jejich činnost z německé strany opět zastavena.

⁶⁵⁴ O převzetí budovy filozofické fakulty do správy německých vysokých škol z důvodu prostorové nouze byl ministerský předseda Eliáš informován dopisem státního podtajemníka von Burgsdorffa z 16. února 1940. Eliáš následně 4. března žádal, aby bylo od tohoto opatření upuštěno. V budově byla umístěna řada cenného materiálu, vybavení a sbírek, které neměla česká školní správa kde uskladnit a i jejich přestěhováním by mohla vzniknout nenahraditelná škoda. Především by však zábor této budovy pro účely německých vysokých škol znamenal de facto rozpuštění této fakulty, které bylo v rozporu s Hitlerem nařízeným pouhým uzavřením českých vysokých škol na 3 roky, jak ministerský předseda ve svém dopise argumentoval, leč marně. K. H. Frank svým dopisem z 13. března 1940 předání budovy pro účely německých vysokých škol v Praze potvrdil. V budově byl umístěn úřad kurátora německých vysokých škol, úřadovny Svazu docentů, Svazu studentů a Univerzitního svazu, dále rektoráty a všechny děkanáty obou německých vysokých škol, Německá vysokoškolská pokladna v Praze aj. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zabráni a vypůjčování budov a zařízení vysokých škol německými civilními úřady 1940-1941, č. kar. 3776, složka Správa německých vysokých škol v Praze – odevzdání budovy filosofické fakulty České university Karlovy, sign. 7639/2228/1940.

založeny na vyličení přesné situace v daném okamžiku,“ zakončil Masařík svůj průvodní list k odeslaným podkladům.⁶⁵⁵

Podklady o stavu českých vysokých škol, zaslané Chvalkovskému do Berlína, se obsahově mnoho nelišily od memoranda pro říšského protektora, jehož předložený návrh schválila ministerská rada na své schůzi dne 25. dubna 1940. Memorandum⁶⁵⁶ se v úvodu odvolávalo na dopis úřadu říšského protektora z 22. prosince 1939, jímž povolil znovuotevření některých vědeckých ústavů, jejichž výzkumná činnost sloužila také zájmům Říše. „*Vláda protektorátu, berouc tehdy obsah tohoto dopisu na vědomí, očekávala s povděkem, že budou co nejdříve uskutečněny podmínky, aby alespoň vědecká činnost českých vysokých škol byla opětně rozvinuta. Byť ani vláda, ani odborné ministerstvo školství a osvěty nebylo přivzato k žádnému počínu v tom směru, doufali jsme, že z porady, svolané dne 12. ledna místním velitelstvím SS formace, k níž byli pozváni oba rektori českých vysokých škol v Praze spolu s dosazenými komisaři a rektory německých škol vysokých,*⁶⁵⁷ *vzejde onen plán, podle něhož by pak pan říšský protektor přistoupil k rychlému, třebaže postupnému, uvolnění ústavů a knihoven s vysokými školami souvisejících. Od uzavření vysokých škol uplynulo však 5 měsíců, od řečené porady celého čtvrt roku, ale vědecká činnost vysokých škol jest stále naprosto podvázána. Ústavy při českých vysokých školách v Praze, Brně i Příbrami jsou stále uzavřeny.*⁶⁵⁸ *Pokud fungují kliniky lékařských fakult, děje se to jen za účely ryze prakticky*

⁶⁵⁵ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zvláštní ústavy při vysokých školách 1939 - 1941, č. kar. 3776, složka Uzavření českých vysokých škol – stav v dubnu 1940, sign. 12244/2950/1940.

⁶⁵⁶ Memorandum bylo následně postoupeno také vyslanci Chvalkovskému, ostatně jako všechny informace o zákrocích, které byly doma v této věci podnikány. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zvláštní ústavy při vysokých školách 1939 - 1941, č. kar. 3776, složka Uzavření českých vysokých škol; uvolnění ústavů pro vědecké badatelské práce, sign. 14602/3660/1940; F. JORDÁN a kolektiv, *Dějiny university v Brně*, s. 224.

⁶⁵⁷ Dne 12. ledna 1940 se na pražském velitelství SS konala porada, již se kromě rektora UK Bedřicha Hrozného, rektora ČVUT Antonína Engela a všech děkanů českých vysokých škol v Praze účastnili dosazení němečtí komisaři a rektori pražských německých vysokých škol. Účelem porady bylo stanovení pravomocí německých komisařů. Němečtí komisaři nebyli podřízeni MŠNO, nýbrž byli přímou spojkou na státního tajemníka K. H. Franka, kterému předkládali všechny návrhy na zahájení výzkumné činnosti. Působení děkanů českých vysokých škol bylo omezeno na úřednickou funkci, rozhodující úlohu měl vždy německý komisař a K. H. Frank. Zajištění budov bylo záležitostí SS. T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 129.

⁶⁵⁸ Mezitím však některé ústavy svou činnost obnovily. Byly to Kriminologický ústav, Ústav soudního lékařství, Ústav anorganické chemie a s oddělením chemie soudní, Ústav analytické chemie a Ústav antropologie a demografie. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zvláštní ústavy při vysokých školách 1939 - 1941, č. kar. 3776, složka Uzavření českých vysokých škol; uvolnění ústavů pro vědecké badatelské práce, sign. 14602/3660/1940.

Později přibyl též Ústav fyzikální chemie a uvolněn byl i provoz některých laboratoří Botanické zahrady. Nicméně všechny tyto ústavy nebyly otevřeny ani tak pro účely badatelské, ale spíše proto, že konaly nenahraditelné praktické služby ve veřejné správě, zejména orgánům soudním, četnickým a policejním. Koncem roku 1940 však byly některé z těchto ústavů opět uzavřeny z důvodu odvolání jejich přednostů (kupř. prof. Karel Domin z Botanické zahrady). T. PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, s. 136.

*lékařskými, nikoli badatelskými. Profesori stále ještě nemají přístupu ke svým pomůckám, z nichž mnohé podléhají rychlé zkáze. Národní a univerzitní knihovna a Knihovna vysokých škol technických v Praze byly zpřístupněny jen pro osoby, které je administrují, jejich užívání bylo však povoleno jen příslušníkům německých vysokých škol a říšských úřadů, nikoli českým vysokoškolským profesorům. Stejně jest tomu se Zemskou a univerzitní knihovnou v Brně. Ani Slovanská a Pedagogická knihovna v Praze, jež ostatně s vysokými školami vůbec žádné souvislosti nemají, nejsou všeobecně přístupny.*⁶⁵⁹ Dále vláda v memorandu upozorňovala na absolventy, kterým chyběly už pouze závěrečné zkoušky, a argumentovala případem studentů posledního ročníku varšavské techniky, vysoké školy obchodní a lékařské fakulty, jimž bylo umožněno, jak informovaly některé noviny s odkazem na článek z Warschauer Zeitung, závěrečné zkoušky vykonat. Podle stejného zdroje se měl úřad spravující bývalé polské ministerstvo kultu snažit o to, aby různé výzkumné ústavy pokračovaly ve své činnosti. „*Vláda věří a chtěla by českou veřejnost přesvědčiti o tom, že průtahy v těchto věcech jsou jen důsledkem administrativních potíží, které úřadu říšského protektora přinášely uplynulé měsíce při plnění jiných úkolů. Mohla by tak učiniti s výsledkem, kdyby prohlášení z autoritativních míst, která v tom směru jsou činěna, vyústila ve výsledky pro veřejnost patrné.*“ Oněmi prohlášeními z autoritativních míst měla vláda na mysli především telegram, který obdržel prezident Hácha od Adolfa Hitlera v odpověď na svůj projev k prvnímu výročí vzniku protektorátu, a také projev státního tajemníka Franka dne 8. dubna 1940 v Kaiserhofu v Berlíně u příležitosti založení měsíčníků „Böhmen und Mähren“. Oba slibovali českému národu uspokojení potřeb souvisejících s jeho národní existencí, pokud nejsou jinak v konfliktu se zájmy Říše, a také plné kulturní vyžití. Tato i jiná prohlášení z vrcholných míst německé politiky budila, jak udávalo memorandum, ve vládě „*důvěru, že se u německých rozhodujících činitelů uznává, že řečeným požadavkům jest možno vyhověti, neboť není kulturního vyžití pro národ tam, kde jeho vysoké školy, stojící na vysoké úrovni a vybavené řadou světově uznávaných odborníků, nemohou vykonávati ani badatelské poslání, ani nemohou své absolventy uvést do života. Proto vláda protektorátu přednáší poznovu panu říšskému protektorovi tyto prosby, o jichž splnění naléhavě prosí:*

Ústavů, které na jednotlivých vysokých školách mezitím obnovily svou činnost, však bylo více. Např. na Vysoké škole zemědělské v Brně byla ve stejném období obnovena činnost více jak poloviny tamních ústavů. Ovšem nutno podotknout, že postavení této školy bylo z hlediska velkého počtu znovuootevřených ústavů unikátní. A. MIKOVCOVÁ, *Brněnská vysoká škola zemědělská jako fungující organismus za okupace*, in: *Věda v českých zemích za druhé světové války - sborník z konference*, s. 56.

⁶⁵⁹ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Uzavření českých vysokých škol 1940-1941, č. kar. 3776, složka České vysoké školy – memorandum vlády, sign. 15356/3884/1940.

1./ aby byly uvolněny pro vědecké badatelské práce co nejrychleji všechny ústavy českých vysokých škol v Praze, Brně i Příbrami;

2./ aby všechny knihovny při těchto vysokých školách zřízené byly opět obecně zpřístupněny;

3./ aby bylo absolventům těchto vysokých škol dovoleno ihned přistoupiti k provádění zkoušek.⁶⁶⁰

5.4.1. Knihovny vysokých škol a jejich znovuzpřístupnění

V otázce knihoven dostala vláda vyrozumění dopisem z 22. srpna 1940, v němž se K. H. Frank ohradil vůči vytýkanému neplnění výnosu z 22. prosince 1939. Komisař ustanovený pro tyto knihovny H. Zatschek byl kromě dozoru pověřen také přezkoumáním, zda nemá být užívání knihoven určitým osobám odepřeno. Do knihoven proto umožnil vstoupit bez ohledu na národnost jen těm zájemcům, kteří podali odpovídající žádost a dostatečným způsobem se legitimovali. „Musím důrazně upozornit,“ psal Frank, „že při praktickém provádění tohoto ustanovení nebylo povoleno k užívání knihovny odepřeno žádnému Čechovi. Tímto byla realizace všeobecného užívání v rámci mého nařízení z 22. prosince 1939 natolik odpovídající, nakolik jen to bylo prakticky možné.“⁶⁶¹ Frank dále zmínil to, že kromě dozoru nad provozem knihoven převzal komisař také odpovědnost za provádění generální inventury, zahájené již před jeho nástupem do funkce. Z tohoto důvodu Frank odložil obnovu plného a neomezeného přístupu veřejnosti, neboť účelné provádění inventury by jinak nebylo podle jeho slov možné. „Podivuhodný výsledek této rozsáhlé revize také při přezkoumání výpůjčního protokolu, které knihovně navrátilo zhruba 15 000 svazků (sic!), jež byly mezitím vypůjčeny i 30 a více let, by mohl snad zcela vykompenzovat nepříjemnosti spojené s omezeným přístupem.“⁶⁶² Dále Frank dodal, že souhlas se znovuootevřením knihovny ještě nemůže udělit, neboť v ní bylo zjištěno stále poměrně velké množství závadné literatury, jejíž obsah byl neslučitelný s nastalými státoprávními poměry a zájmy Velkoněmecké říše. Pověřil proto v tomto ohledu německého komisaře o urychlené přezkoumání zbylého obsahu a umístění nevhodné literatury do oddělených prostor tak, aby ke kýženému otevření knihovny pro všeobecnou veřejnost mohlo být brzy

⁶⁶⁰ Tamtéž.

⁶⁶¹ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zvláštní ústavy při vysokých školách 1939 - 1941, č. kar. 3776, složka Uzavření vysokých škol – znovuootevření Národní a universitní knihovny, knihovny české techniky v Praze a Zemské a universitní knihovny v Brně, sign. 32493/7258. Překlad autora.

⁶⁶² Tamtéž, překlad autora.

přistoupeno. „*Nakonec žádám o přijetí opatření, které by z návštěvy knihoven vyloučilo Židy. Odpovídající opatření by mělo být viditelně vyznačeno.*“⁶⁶³

Předsednictvo ministerské rady zaslalo koncem srpna opis tohoto dopisu ministerstvu školství a národní osvěty s dotazem, zda bylo již v otázce přístupu Židů do knihoven něco učiněno, či nic. MŠNO následně 12. září 1940 písemně přikázalo ředitelstvím jednotlivých knihoven,⁶⁶⁴ aby byl do Židům knihoven přístup zakázán a aby tento zákaz zřetelně vyvěsily na místě veřejně přístupném. Pro ředitelství Národní a univerzitní knihovny v Praze pak byl ještě určen speciální dodatek ve znění: „*Tímto výnosem se zrušuje tamní oddělení (čítárna) pro neárijce, jehož zřízení bylo sem oznámeno tamní zprávou ze dne 31. X. 1939 č. 2158/1939 a které nebylo již v poslední době v chodu.*“⁶⁶⁵ Po udělení těchto direktiv MŠNO koncem září informovalo PMR, že „*přístup Židům do Národní a univerzitní knihovny v Praze, do Slovanské knihovny, do Pedagogické knihovny Komenského a do Zemské a univerzitní knihovny v Brně byl již před časem zakázán.*“⁶⁶⁶ O tomto výsledku poté předsednictvo ministerské rady podalo úřadu říšského protektora zprávu dne 1. října 1940.⁶⁶⁷

Inventura a revize svazků trvala v Národní a univerzitní knihovně v Praze ještě nějakou dobu. Teprve 14. prosince 1940 hlásil komisař Zatschek říšskému protektorovi, že vytrídění zakázaných a nevhodných děl je u konce. „*Vyloučené kusy jsou uskladněny ve zvláštní místnosti, do které nemá přístup nikdo kromě knihovníka pověřeného vedením tohoto oddělení. On jediný má klíč k této místnosti, takže bez něj nemůže být žádná kniha z tohoto uzamčeného prostoru odebrána. Kromě toho bude od nyníška prováděna také při samotných výpůjčkách kontrola jak prací určených k výpůjčce, tak také půjčujících. Současně byla provedena celková revize všeho obsahu knihovny. Také ona je nyní u konce... Tudíž jsou obě příčiny, kvůli nimž bylo svého času nutno uzavřít Národní a univerzitní knihovnu pro všeobecné užívání, od nyníška odstraněny. Prosím proto pana říšského protektora o svolení, aby knihovna mohla být k nadcházejícímu začátku roku pro všeobecné užívání znovu otevřena.*“⁶⁶⁸

⁶⁶³ Tamtéž, překlad autora.

⁶⁶⁴ Ředitelství Národní a univerzitní knihovny v Praze, Zemské a univerzitní knihovny v Brně, Knihovny vysokých škol technických v Praze, Studijní knihovny v Olomouci, Slovanské knihovny v Praze a správa Pedagogické knihovny Komenského v Praze.

⁶⁶⁵ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zvláštní ústavy při vysokých školách 1939 - 1941, č. kar. 3776, složka Uzavření vysokých škol, znovuootevření samostatných vědeckých knihoven, sign. 36743/8072/1940.

⁶⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁶⁸ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zvláštní ústavy při vysokých školách 1939 - 1941, č. kar. 3776, složka České vysoké školy, znovuootevření samostatných vědeckých knihoven, sign. 3446/837/1941.

Frank dal svolení ke znovuotevření Národní a univerzitní knihovny a Knihovny vysokých škol technických v Praze svým listem z 22. ledna 1941 a současně požádal ministerského předsedu, aby podle toho zařídil ostatní.⁶⁶⁹ Eliáš proto předal tyto pokyny ministerstvu školství a národní osvěty svou nótou z 29. ledna 1941 a MŠNO následně 3. února 1941 udělilo v tomto směru direktiva ředitelstvím obou knihoven, jež tak byly opět zpřístupněny k užívání širší veřejností.⁶⁷⁰

Národní a univerzitní knihovna v Praze byla následně v srpnu 1941 přejmenována na „Zemskou a univerzitní knihovnu v Praze. Archiv česko-moravského písemnictví.“ Získala řadu zabavených fondů jiných knihoven a roku 1943 se tak stala čtvrtou největší knihovnou v celé Říši. Zcela jiná byla ovšem situace knihoven jednotlivých ústavů a seminářů zavřené (České) Karlovy univerzity. Ty byly podle potřeby využívány od roku 1943 především Heydrichovou nadací.⁶⁷¹

5.4.2. Protesty proti zabírání budov vysokých škol, jejich ústavů a majetku německou stranou

Kromě zastavení činnosti českých vysokých škol a vědeckých ústavů na ně navázaných docházelo z německé strany nezdávka také k záboru jejich budov, zařízení a majetku pro potřeby německých vysokých škol, armády aj.⁶⁷² Říšský protektor již 1. února 1940 pověřil rozhodováním o dalším využití těchto budov K. H. Franka. O každém takovém rozhodnutí měl být nejprve informován ministr školství Kapras s poukazem na to, že se tak děje v rámci kompenzace za útlak, jemuž bylo německé školství od československé vlády po léta vystaveno.⁶⁷³

⁶⁶⁹ Tamtéž.

⁶⁷⁰ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zvláštní ústavy při vysokých školách 1939 - 1941, č. kar. 3776, složka České vysoké školy, znovuotevření Národní a univerzitní knihovny a Knihovny vysokých škol v Praze, sign. 4654/1146/1941.

⁶⁷¹ A. MÍŠKOVÁ, *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*, s. 98.

Nadace Reinharda Heydricha byla instituce určená k výzkumu národních, kulturních, politických a hospodářských poměrů Čech a Moravy, stejně jako národů ve východním a jihovýchodním evropském prostoru. Činnost zahájila symbolicky k prvnímu výročí atentátu na zastupujícího říšského protektora. Její činnost se však fakticky soustředovala jen na pořádání přednášek pro vybrané posluchačstvo, publikační činnost a několik výzkumů na poli „národovědy“ a rasového výzkumu. Počítalo se s tím, že skutečná práce se rozvine až po skončení války. Tamtéž, s. 135.

⁶⁷² Rozhodnutí zabrat české vysokoškolské ústavy a jejich vybavení pro účely německých vysokých škol je zmíněno už ve zprávě pražského gestapa pro K. H. Franka z 6. prosince 1939. NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kar. 127, sign. 109-7/110, podsign. 2880/39.

Také brněnský oberlandrát se již v lednu 1940 zajímal o budovu filozofické fakulty, kterou nakonec získal. Tamtéž, dálnopis říšskému protektorovi ze 17. ledna 1940. Tamtéž.

Na brněnské univerzitě bylo pro nejnnutnější likvidační provoz univerzity zřízeno tzv. Abwicklungsstelle der Tschechischen Universität. F. JORDÁN a kolektiv, *Dějiny university v Brně*, s. 222.

⁶⁷³ NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kar. 127, sign. 109-7/110, podsign. 2880/39.

Není zde prostoru dělat kompletní výčet jednotlivých fakult, ústavů a jejich dalšího osudu, pro dokreslení situace proto uvedu jen některé. Již zde byl zmíněn příklad Filozofické fakulty (Č)UK, jejíž budova se stala sídlem akademických úřadů Německé univerzity Karlovy. Budova právnické fakulty u Čechova mostu byla zase přebudována na velitelství jednotek SS. Budovu ČVUT na Karlově náměstí nejprve využívalo SS jako posádkové velitelství, později byl do jejích prostor umístěn německý Vysokoškolský ústav výtvarných umění v Praze. V Brně byla budova právnické fakulty tamější české univerzity zabrána pro účely gestapa, na filozofické fakultě se usídlil se svými úřadovnými brněnský oberlandrát, budovy přírodovědecké fakulty si zabrala německá technika a jedna z nich byla pronajata též pro účely brněnské Zbrojovky. Teoretické ústavy lékařské fakulty a jejich zařízení rozchvátila německá technika a ve zbylých prostorách se usídlil Hitlerjugend. Také zbylé budovy a vybavení brněnských vysokých škol a jejich fakult si mezi sebou většinou rozdělily německé vysoké školy, německá policie, armáda či NSDAP.⁶⁷⁴

Případ Ústavu pro chemii lékařskou ČUK dobře ilustruje to, jak byl majetek a vybavení vysokých škol mnohdy doslova vydrancován a rozchvácen. Jeho přednosta prof. Dr. Antonín Hamřík zaslal 31. července 1940 ministerstvu školství a národní osvěty podrobnou zprávu o stavu uvedeného ústavu, která byla následně předána pro informaci předsednictvu ministerské rady:

„Dne 20. VI. 1940 oznámil akadem. komisař prof. Dr. O. Grosser přípisem, že německé teoretické lékařské ústavy v Praze hodlají vypůjčiti si různé předměty proti potvrzení z českých ústavů, a vyžádal si seznam inventární.

Dne 11. července 1940 navštívil s řadou osob ústav a prohlédl si jej podrobně.

Dne 19. července 1940 zaslal seznamy předmětů inventárních, jež německé ústavy, a to: 1. pro chemii lékařskou, 2. pro farmakologii a farmakognosii, 3. pro experim. pathologii, hodlají si vypůjčiti.

Ve dnech od 26. do 31. července 1940 odnesly osoby jmenovaných ústavů nejen inventární předměty podle seznamů a potvrzení, jež uchovávám, nýbrž i jiné inventární i

⁶⁷⁴ F. NEDBÁLEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, s. 65.

Podrobněji k osudu budov brněnské techniky: O. FRANĚK, *Dějiny České vysoké školy technické v Brně*, s. 225.

Dne 20. června 1940 proběhlo v Praze z podnětu K. H. Franka jednání o osudu budov brněnských vysokých škol. Jednání se zúčastnili zástupci posádkového velitelství Wehrmachtu v Brně, německé pořádkové policie, pluku SS-Totenkopf, brněnského oberlandráta, brněnské městské správy a župního studentského vedení v Praze. Na jednání byly budovy uzavřených brněnských vysokých škol a kolejí rozděleny mezi jednotlivé instituce, jejichž zástupci byli přítomni. NA, fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, č. kar. 88, sign. 109-4/1416, podsign. 21-05-103/40.

neinventární předměty. Počínali si tak, že otevřely všechny zásuvky a všechny skříně a odnesly téměř všechny předměty, cenné i málo cenné, inventární i neinventární.

Na mnohé předměty inventární obdržel jsem potvrzení jmenovité, na mnohé jiné pouze sumární. Tato potvrzení uchovávám.

Souborně lze říci, že ústav pozbyl všech sérií cizojazyčných časopisů, všech cennějších přístrojů, všech předmětů platinových, vah, všech předmětů skleněných (i zkumavek, kádinek, baněk, trubic, lahviček s českými vleptanými nápisy, jež prý budou přelepeny, atd.), všeho nádobí porculánového, všech drobných předmětů kovových (hořáků, stojanů atd.) i dřevěných (stojánků na zkumavky apod.), velké části nábytku, obou psacích strojů, téměř všech chemikálií, rovněž všech potřeb na čištění (mýdla, pasty na parkety, utěrky, ručníky, kartáče, smetáky atd.), nástrojů, ohříváčů vody atd.

*Příslušné doklady, pokud mi byly vydány, uchovávám.*⁶⁷⁵

Podobný osud potkal i Farmakologický a farmakognostický ústav ČUK, který nejprve musel část prostor vyklidit ve prospěch Němci zřízeného oddělení pro kožní choroby. Následně byl pak zdejší přednosta prof. Dr. Polák⁶⁷⁶ požádán komisařem Grosserem o zapůjčení některých předmětů z inventáře, a to jednak pro Wassermannovu stanici při SS-lazaretu, jednak pro ústavy Lékařské fakulty NUK. Stejně jako v předchozím případě si i tentokrát nechal Grosser nejprve zaslat inventární seznam, v němž zaškrtnl požadované předměty. Během přejímání však němečtí pracovníci vznesli dodatečné požadavky, které bylo nutno zapisovat do dalších seznamů, takže původní počet požadovaných předmětů se zvýšil nejméně trojnásobně, přičemž ne všechny byly evidovány důkladně, zvláště předměty běžné laboratorní potřeby byly pojaty do seznamů jen sumárně. Jak uvedl ve své zprávě pro MŠNO přednosta ústavu prof. Polák, odvezli si němečtí pracovníci i některé skříně, ze kterých musely být nejprve vyjmuty v nich uskladněné knihy a složeny na holou zem. „*Dodávám, že byla odmontována a odvezena i plynová kamna z místnosti č. 173, která byla majetkem hospodářské správy,*“ doplnil své živé líčení německého plenění prof. Polák.⁶⁷⁷

V mnoha případech se německá strana nespokojila jen s pouhým vykrádáním jednotlivého vybavení, nýbrž zabrala rovnou celé ústavy. Kupříkladu Balneologický ústav

⁶⁷⁵ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zabráni a vypůjčování budov a zařízení vysokých škol německými civilními úřady 1940-1941, č. kar. 3776, složka Zabráni a vypůjčení budov a zařízení českých vysokých škol německými civilními úřady, sign. 35750/7869/1940.

⁶⁷⁶ Bohuslav Polák (1886 – 1955), přední český farmakolog a zakladatel farmakologie slovenské. Mezi válkami též i děkan Lékařské fakulty UK a rektor Univerzity Karlovy.

⁶⁷⁷ Tamtéž.

při Lékařské fakultě ČUK byl v červenci 1940 celý převzat Německou univerzitou Karlovou.⁶⁷⁸

Z výše popsaného lze vcelku názorně vidět, že vědecké ústavy uzavřených českých vysokých škol sloužily většinou jako levný zdroj potřebného materiálu a vybavení, které scházelo ústavům vysokých škol německých, jež namísto toho, aby si tento materiál obstaraly jinak, např. koupí, jej i přes zpočátku navozené zdání prosté zápůjčky české straně de facto nevratně uloupily.

Samostatným případem byl zábor českých oddělení ve Všeobecné nemocnici v Praze na Karlově náměstí, jejíž budovy byly obsazeny 17. listopadu 1939 jednotkami německé policie a SS spolu s budovami českých vysokých škol. Dne 25. listopadu 1939 pak obdrželo ředitelství nemocnice od posádkového lékaře (Standortartz) SS-Verfügungstruppe v Praze SS-Obersturmführera Dr. Richtera⁶⁷⁹ příkaz vyklidit některá česká oddělení, v nichž měl být zřízen lazaret jednotek SS. Předsednictvo ministerské rady zaslalo 27. prosince úřadu říšského protektora protestní nótu,⁶⁸⁰ v níž poukazovalo, že ačkoli všeobecná nemocnice poskytovala českým i německým klinikám příležitost k výcviku mediků, není součástí českých vysokých škol a dokonce není ani přímo ústavem státním, nýbrž fondovým. Nemocnice nikdy nebyla ve správě ministerstva školství a národní osvěty, ale spravovalo ji ministerstvo sociální a zdravotní správy. *„Pokud byl zábor proveden za tím účelem, by se umožnilo zřízení SS-Lazarett v Praze, uznává vláda Protektorátu – se zřetelem na nynější válečné poměry a jimi způsobenou zvýšenou potřebu branné moci a SS-útvary – nutnost, aby po té stránce bylo učiněno vše, čím by zvýšené potřebě bylo vyhověno... Přihlížeje však k situaci vzniklé pro léčebnou péči českého obyvatelstva dosavadním zábozem českých oddělení ve veřejné nemocnici, dovoluje si vláda Protektorátu žádati, aby tento zábor nebyl již na další česká oddělení nemocnice rozšiřován, po případě – nebyl-li by jiného východiska – aby byl omezen na míru co možná nejmenší a dále aby bylo ze záboru vyňato vnitřní zařízení, jmenovitě*

⁶⁷⁸ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zabranění a vypůjčování budov a zařízení vysokých škol německými civilními úřady 1940-1941, č. kar. 3776, složka Česká universita Karlova v Praze, odevzdání některých budov a inventářů ústavů k užívání Německé universitě Karlově v Praze, sign. 25806/6087/40/Ko.

⁶⁷⁹ Hermann Richter (1915 – 1945), posléze táborový lékař v koncentračních táborech Mauthausen, Gusen a Dachau, kde prováděl nelidské pokusy na vězňích.

⁶⁸⁰ Již 21. listopadu 1939 protestoval ministr sociální a zdravotní správy Klumpar proti záboru chirurgické kliniky této nemocnice a od K. H. Franka se dočkal 7. prosince 1939 vyhýbavé odpovědi, že se tomu tak stalo na rozkaz z vyšších míst.

lékařský inventář. “⁶⁸¹K odůvodnění žádosti PMR v nótě dále uvedlo, že nemocnice přišla zábořem celkově o 391 lůžek, a zdůraznilo, že ubikace musely být odevzdány s veškerými postelemi, matracemi, ložním prádlem, nábytkovým zařízením a oddělení chirurgické i s větší částí aparatury a lékařského inventáře. Úbytkem lůžek byla dle PMR funkce nemocnice značně ohrožena, a to především ke škodě sociálně nejslabších vrstev obyvatelstva, jimž sloužila především. Předsednictvo ministerské rady mělo informace o německých intencích lazaret SS rozšířit na úkor dalších českých oddělení, proto říšského protektora žádalo, aby tomu zabránil. „*Vláda protektorátu by vítala, kdyby rozdělení místností mezi vojenské (resp. SS) útvary a civilní potřebu bylo vyřešeno za účasti interesovaných složek německých protektorátních úřadů a byla by povděčna za poskytnutí účinné pomoci při hledání a opatrování nových objektů, do nichž by mohla přenést nemocniční oddělení, jichž místnosti byly zabrány. Konečně prosí vláda protektorátu, aby ze strany SS lazaretu byl určen právní zmocněnec, který by projednal všechny otázky vzniklé z nového poměru mezi všeobecnou nemocnicí a SS lazaretem, který od všeobecné nemocnice odebírá nejen stravu pro své pacienty a svůj personál, nýbrž i používá částečně i personálu pražské všeobecné nemocnice, dále otop a osvětlení, kteréžto výdaje nemocniční fond nemůže nésti ze svého, nemá-li býti finančně podlomen.*“⁶⁸²

Avšak zabírání českých klinik a oddělení ve všeobecné nemocnici pokračovalo nerušeně dál, stejně jako české protesty proti tomu. Potřebu vyjádřit se k tomuto stavu měl i státní prezident při poslední návštěvě protektora von Neuratha před jeho odvoláním, která se uskutečnila 18. září 1941. „*Pokládám za svou povinnost upozorniti Vaši Excelenci na otázku českých klinik ve Všeobecné nemocnici v Praze. Pan ministr sociální a zdravotní správy obrátil se již v této věci na Vaši Excelenci prostřednictvím ministerské rady dopisem č. 34.206/41 m. r. ze dne 24. července t. r... Německá lékařská fakulta v Praze /děkan prof. Dr. Rühl/⁶⁸³ usiluje záměrně o umístění některých německých klinik v objektech, v nichž byly dříve kliniky české. Opatření k tomuto cíli se již nařizuje ústními příkazy, ačkoliv Vaše Excellence nezaujala dosud stanovisko k připomínkám protektorátní vlády, vyjádřeným ve zmíněném dopise... Při nynějším postupu německé lékařské fakulty rozhoduje se však o budovách pražského nemocničního fondu tak, jakoby fakulta byla jejich vlastníci, avšak nemocničnímu fondu se ukládá placení všech mnohomilionových*

⁶⁸¹ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zvláštní ústavy při vysokých školách 1939 - 1941, č. kar. 3776, složka Všeobecná nemocnice v Praze. Zábor jednotlivých oddělení německými úřady, sign. 5683/1939.

⁶⁸² Tamtéž.

⁶⁸³ Artur Rühl (1901 – 1955), původem německý internista, po válce strávil deset let v sovětském zajetí.

výloh adaptačních.“⁶⁸⁴ Připomenul, že mezitím došlo k obsazení bývalé české ušní kliniky ušní klinikou německou. Dále byly objekty bývalé chirurgické, propedeutické a dermatologické kliniky zabrány ve prospěch SS lazaretu, který se však měl stěhovat do podolského sanatoria a jím uvolněné prostory byly kategoricky žádány pro účely německých klinik, a konečně bylo nařízeno připravit restrikcí českého očního oddělení pro německou interní kliniku. „*Děkan německé lékařské fakulty prof. Dr. Rühl byl pověřen komisařským vedením české lékařské fakulty, avšak toto pověření jistě nezahrnuje dispozice, dotýkající se úkolů a činnosti celé nemocnice. Prosím proto, abyste laskavě věnoval této otázce svou pozornost a přivodil rozhodnutí, které by jak po stránce právně-správné, tak pokud jde o potřeby pražské veřejné nemocnice, příznivě vyřešilo postavení českých klinik.*“⁶⁸⁵ I kdyby přeci jen Neurath chtěl nějakým způsobem požadavkům české strany vyhovět, neměl k tomu vzhledem ke svému brzkému odvolání z funkce již prostoru.

Proti rozchvacování movitého i nemovitého majetku českých vysokých škol protestoval u předsednictva ministerské rady 9. července 1940 obsáhlým memorandem ministr školství a národní osvěty Kapras. Na úvod zmínil, že děkan Přírodovědecké fakulty ČUK prof. Bedřich Šalamon⁶⁸⁶ obdržel 6. července od německého komisaře této fakulty prof. V. Czurdy příkaz z pověření komisaře rektorátu ČUK prof. W. Saureho předat Německé univerzitě Karlově k užívání budovy a inventáře ústavů chemických, botanického a fyzikálního. Z budov měl být v krátké době vyklizen soukromý majetek zaměstnanců i služební byty, v nichž zaměstnanci bydleli. Podobný příkaz obdržel také děkan filozofické fakulty prof. J. Rypka⁶⁸⁷, z níž mělo být k dispozici Německé univerzitě Karlově předáno veškeré vybavení a inventář ústavu prehistorické archeologie, kabinetu české archeologie a také ústavu hudební vědy. V memorandu se dále upozorňovalo, že ve fyzikálním ústavu ČUK byl už mezitím uskladněn inventář na příkaz SS vyklizeného

⁶⁸⁴ AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T253/41.

⁶⁸⁵ Tamtéž.

České kliniky byly právně zrušeny až v souvislosti s reorganizací všeobecné nemocnice na přelomu let 1942/1943, do té doby dostávali dotace MŠNO a byli jmenováni i noví asistenti. To, co z těchto klinik zbylo, bylo pod označením oddělení začleněno do dvou zemských nemocnic, vzniklých z českých pracovišť v areálu všeobecné nemocnice a nalezince. J. HAVRÁNEK, *Univerzita Karlova v letech 1939 – 1945*, in: *Věda v českých zemích za druhé světové války - sborník z konference*, s. 37.

Podobně v Brně byly některé ústavy a kliniky lékařské fakulty přičleněny k zemské nemocnici. F. JORDÁN a kolektiv, *Dějiny university v Brně*, s. 221.

⁶⁸⁶ Bedřich Šalamon (1880 – 1967), český geofyzik, geograf a kartograf, vynikající pedagog, za okupace děkan Přírodovědecké fakulty (České) Karlovy univerzity.

⁶⁸⁷ Jan Rypka (1886 – 1968), český orientalista, profesor turecké a novoperské literatury, překladatel z turečtiny a perštiny. Za okupace děkan Filozofické fakulty (České) Karlovy univerzity (děkanem i krátce po válce).

fyzikálního ústavu ČVUT a že k jeho dalšímu uskladnění nemá školská správa k dispozici prostory, navíc by opětovné stěhování způsobilo řadu škod na inventáři a stálo mnoho peněz. Kromě toho se v budově chemických ústavů ČUK měly nacházet ústavy, jejichž činnost byla v souladu se zájmy Říše povolena (ústav anorganické chemie s oddělením chemie soudní, ústav analytické chemie, ústav fyzikální chemie). Podobně byla povolena činnost laboratoří botanické zahrady (výzkum léčivých bylin), jež se nacházely v budově botanického ústavu. *„Opatření, která v těchto případech činí komisaři uzavřených českých vysokých škol v Praze, jsou takového významu a dosahu pro české vysoké školy a pro celý český národ, že ministerstvo školství a národní osvěty považuje za nutné vyrozumět o nich ihned předsednictvo ministerské rady.“* Ministr školství argumentoval jednak Hitlerovým výnosem z 16. března 1939, který českému národu zaručoval národní svébytnost a jeho kulturní hodnoty, dále tím, že dle vyhlášky říšského protektora ze 17. listopadu 1939 nebyly vysoké školy zrušeny, ale jejich činnost pouze na tři roky přerušena. Dle Kaprase ani z této vyhlášky, ani z dopisu ÚŘP z 22. prosince 1939 nevyplývalo, že by měly být budovy a zařízení českých vysokých škol postoupeny třeba jen k dočasnému užívání pro účely německých vysokých škol. Kapras dále v memorandu poukazoval na to, že školská správa není s to v krátké době zajistit náhradní ubytování rodinám 22 zaměstnanců, kteří museli uvolnit své byty v budově přírodovědecké fakulty. *„Z těchto důvodů i z důvodů zásadních uvedených na počátku dopisu obrací se ministerstvo školství a národní osvěty na předsednictvo ministerské rady s požádáním, aby předsednictvo zakročilo laskavě u Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě, aby bylo upuštěno od výše uvedených opatření komisařů. Věc je takového dosahu, že ministerstvo školství a národní osvěty doporučuje úvaze předsednictva ministerské rady, neměl-li by býti požádán dokonce přímo pan státní prezident o zakročení u pana Říšského protektora v Čechách a na Moravě, neboť právě v době zvýšeného českého aktivismu po prohloubení českoněmecké spolupráce nemůže býti lhostejno, jak česká veřejnost přijme skutečnost, že nejenom hmotný inventární majetek českých vysokých škol je zabírán pro německé vysoké školy, ale spolu s ním i vysloveně duševní majetek těchto škol, jaký představují knihovny, sbírky preparátů, diagramů, strojů a přístrojů, budované v mnohých případech po generace jako celoživotní dílo českých vědeckých pracovníků.“*⁶⁸⁸

⁶⁸⁸ AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T256/40.

Kaprasův návrh byl vyslyšen. Během své návštěvy v Černínském paláci 16. července 1940 přednesl státní prezident říšskému protektorovi svou prosbu ohledně německého záboru jednotlivých ústavů českých vysokých škol, která se opírala o Kaprasovo memorandum, jehož podstatné body Hácha Neurathovi zopakoval. *„V této věci vyžádal si na dnešek pan ministr školství a národní osvěty Dr. J. Kapras rozhovor u pana státního podtajemníka von Burgsdorffa a odevzdal mu memorandum, v němž se žádá, aby od těchto opatření, která citelně zasahují do další existence jmenovaných ústavů České university Karlovy v Praze, bylo upuštěno. Dovoluji si Vaši Excelenci předložit kopii tohoto memoranda a prosím, abyste ráčil věnovati svou zvláštní pozornost důvodům, pro něž také já se vřele přimlouvám za odvolání těchto opatření. Je to poprvé, co se tu způsobem neočekávaným vyžadují od českých vysokých škol, které nebyly zrušeny, nýbrž na 3 léta uzavřeny, citelné oběti nikoli pro účely válečné, nýbrž pro Německou universitu Karlovu v Praze a její provoz. Nemohl bych zabrániti tomu, aby tento zásah se nedotkl bolestně citů českého národa, jemuž výnosem Vůdce a říšského kancléře ze dne 16. března 1939 byla zajištěna národní svébytnost, a tedy i jeho kulturní hodnoty, mezi něž patří v první řadě vědecká práce a výchova vědeckých a vedoucích pracovníků. Proto prosím Vaši Excelenci, aby uvážila, je-li tento postup spravedlivý a neoslabuje-li se tím váha a význam slov Vůdcových, na něž český národ spoléhá a jimž plně důvěřuje.“*⁶⁸⁹

Podle protokolu o návštěvě sdělil říšský protektor Háchovi, *„že za věci půjde a vyslovil předem názor, že takovéto věci se nemají dělat.“*⁶⁹⁰ Úplně opačně však vyzněl jeho dopis Háchovi z 24. září 1940, v němž se k otázce zabírání vysokoškolských ústavů a jejich vybavení vrátil. Hned zkraje upozornil, že uzavření českých vysokých škol bylo čistě politickou záležitostí a že využití budov patřících na tři roky uzavřené České univerzitě Karlově pro účely Německé univerzity Karlovy je pouze částečnou kompenzací za desetiletí trvající bezprávi, jemuž byla nejstarší německá univerzita ze strany vlády bývalé Československé republiky vystavena. *„Jelikož stavba potřebných budov pro německou univerzitu není v nejbližší době během války možná, bylo uspokojení prostorových potřeb podniknuto na úkor beztak uzavřené české univerzity. K tomu ovšem byly využity jen ty budovy a části budov, které byly nezbytné k zajištění řádného německého vyučování a výzkumu. Knihovny ústavů a soubory učebních pomůcek českých zařízení byly zásadně vynechány. Jen pokud bylo z české strany požadováno vydání*

⁶⁸⁹ Tamtéž.

⁶⁹⁰ Tamtéž.

*inventáře, vyjádřil s jeho vyklizením německý komisař souhlas. Také takzvaný osobní majetek mohl být z budov bez jakýchkoli obtíží odklizen. Pokud byli němečtí profesori pro provedení důležitých úkolů odkázáni na nedostatečné zařízení, byly samozřejmě částečně také české ústavy vzaty k užívání. Dělo se tak ale co nejšetrněji, jak jen to bylo možné. Chtěl bych také upozornit na to, že pro důležité výzkumy byly českým profesorům jejich pracovny ponechány, př. jim byla poskytnuta srovnatelná alternativa, tak aby nemuseli svoji výzkumnou činnost jakkoli přerušit. Co se konečně týče vyklizení služebních bytů zaměstnanců, kteří bydleli v budovách přidělených německé univerzitě, nelze v tom spatřovat nic neoprávněného. Zaměstnanci odmítli na výzvu vstoupit do služeb německých ústavů, proto nemůže být od německé univerzity očekáváno, že bude tyto lidi nadále ve svých budovách trpět. Důrazně podotýkám, že žádný v úvahu připadající zaměstnanec nebyl k vystěhování nucen dříve, než by mu byl býval přidělen k užívání byt jiný.*⁶⁹¹

Jelikož byla Neurathova odpověď pravdivá jen zčásti, upozornil Hácha na celou věc znovu ve svém memorandu ohledně stavu českého školství, jež předal říšskému protektorovi při své návštěvě Černínského paláce dne 23. října 1940. „*Dopisem Vaší Excellence ze dne 24. září, který byl odpovědí na mnou předložený materiál svědčící o zásazích říšských orgánů na úkor české kultury, dostalo se mně ujištění, že českým vysokoškolským profesorům dostane se takových prostředků pro jejich důležité vědecké práce, aby jejich badatelské dílo nemuselo býti porušeno. Bohužel nemohu dnes leč znovu upozorniti na to, že tehdejší mé stížnosti se zatím nestaly bezpředmětnými a že naopak stala se opatření nová, která znamenají vůči kultuře českého národa další zásahy. Vědecká činnost vysokoškolských profesorů jest nadále znemožňována... Budovy a inventář českých vysokých škol, i pokud nebyly obsazeny vojenskými úřady, byly zabaveny pro účely vysokých škol německých nebo pro účely soukromých zařízení.*“⁶⁹² Říšský protektor si vyžádal čas na podrobné prostudování memoranda s odkazem, že naň bude odpovězeno písemně.⁶⁹³

Není úplně jasné, zda vláda a prezident v Praze věřili ve znovuotevření českých vysokých škol o něco více než skeptický Chvalkovský v Berlíně. Nicméně ať už měly být otevřeny během války či po ní, bylo nutno uchovat jejich majetek pokud možno v neztenčené podobě. A o to se česká strana, jak na úrovni politické reprezentace (protesty a

⁶⁹¹ AKPR, fond Uzavření českých vysokých škol, sign. K335/42, podsign. D4972/40.

⁶⁹² AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T404/40.

⁶⁹³ Odpověď mezi prameny užitých fondů chybí, ale pokud Neurath skutečně nějakou poslal, nesla se pravděpodobně ve stejně vylouvačném duchu jako ta předchozí.

intervence), tak jednotlivých vyučujících a zaměstnanců vysokých škol (stěhování a uskladnění inventáře zabraných ústavů v náhradních prostorách), alespoň zpočátku všemožně pokoušela.⁶⁹⁴

I při hájení vysokoškolského majetku se Hácha řídil taktikou „mírného pokroku v mezích zákona“, která byla typickým rysem jeho koncepce retardační politiky. Jako právník požadoval po německé straně alespoň důsledné zachovávání výnosů a norem, jež sama stanovila. Též si dobře uvědomoval cenu, jakou pro Němce v čele autonomní správy měl. Jako poslední formálně zvolený československý prezident, bývalý soudce a uznávaný odborník dodával okupačnímu režimu větší legitimitu, než kdyby jeho úřad býval byl zastával některý z představitelů otevřeně kolaborantské kliky. Proto se snažil okupační činitele přesvědčit, že provádění jakýchkoli opatření, která česká společnost vnímá negativně, podřívají jeho autoritu mezi obyvatelstvem, narušují česko-německé soužití, způsobují neklid a nedůvěru k německé politice, a nejsou tudíž ani v zájmu samotné Říše. Byla to jediná karta, kterou v této obtížné hře mohl ještě použít. Její hodnota však den ode dne klesala.

5.5. Zákroky ve věci obsazených vysokoškolských kolejí

Podobný osud jako budovy a vybavení českých vysokých škol postihl také jednotlivé vysokoškolské koleje v Praze⁶⁹⁵ a Brně. Pokud k jejich obsazení nedošlo již v souvislosti s jejich přepadem dne 17. listopadu 1939 a hromadným zatýkání v nich bydlících studentů, byly dodatečně zabaveny během následujících dnů. Jistou výjimkou byla Masarykova studentská kolej v Dejvicích, jejíž jižní křídlo bylo pro potřeby ubytování vojska zabráno pražskou komandaturou Wehrmachtu již 31. srpna 1939.⁶⁹⁶

⁶⁹⁴ Dne 30. května 1942 došly německé okupační orgány k rozhodnutí zabavit majetek českých vysokých škol a jejich ústavů, jejich bankovní konta v peněžních ústavech a zvláště majetek nadací. J. DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu*, s. 49.

Peníze otevřených ústavů se podařilo následně uvolnit, ale jmění uzavřených ústavů, vysokoškolských nadací a fondů přešlo ve prospěch německého vysokého školství. A. MIKOVCOVÁ, *Brněnská vysoká škola zemědělská jako fungující organismus za okupace*, in: *Věda v českých zemích za druhé světové války - sborník z konference*, s. 60.

⁶⁹⁵ Podrobněji k jednotlivým pražským kolejím: Michala DANĚČKOVÁ, *Ubytování vysokoškolských studentů v Praze v letech 1918-1939*, diplomová práce na ÚČD FF UK, Praha 2012.

⁶⁹⁶ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zajištění a zabavení vysokoškolských kolejí v Praze a Brně 1949 – 1941, č. kar. 3776, složka Vysokoškolské koleje v Praze a Brně, Masarykova studentská kolej v Praze, sign. 8793/2141/1940.

Přítomnost německých důstojníků, kteří byli ze svých pokojů vyvedeni stejně brutálním způsobem jako čeští vysokoškoláci, způsobila konflikt mezi německou policií a vojskem, které o chystané akci proti studentům samozřejmě z důvodu přísného utajení nebylo předem informováno. Provedení zákroku bylo posléze německou stranou vyšetřováno.

Celkem bylo obsazeno devět kolejí, a to Masarykova studentská kolej v Praze,⁶⁹⁷ Hlávkova kolej,⁶⁹⁸ Švehlova kolej,⁶⁹⁹ kolej Spolku hradčanských kolejáků,⁷⁰⁰ Studentská kolonie na Letné,⁷⁰¹ kolej Akademického domu v Bubenči,⁷⁰² kolej družstva Studentské kolonie na Letné – Nová kolej v Dejvicích,⁷⁰³ Sušilovy koleje, Kaunicovy koleje.⁷⁰⁴ Kromě toho došlo taktéž k obsazení budovy Arcibiskupského semináře v Praze-Dejvicích.⁷⁰⁵ Alexandrova kolej, kde bydleli zahraniční studenti (především Bulhaři, Jihoslované a Slováci), byla po zatčení českých studentů, kteří do ní uprchli, opět

⁶⁹⁷ Zbývajících prostory byly též využity Wehrmachtem. AKPR, fond Školství – F) Studentstvo, sign. 1349, složka Vysokoškolské koleje v Praze a Brně, podsign. D6279/1940.

⁶⁹⁸ Zde byla posléze pronajata dvě poschodí policejnímu ředitelství v Praze a správu budovy vedl ředitel koleje pod dozorem gestapa, jehož souhlas vyžadovala každá dispozice s budovou či penězi spolku. AKPR, fond Školství – F) Studentstvo, sign. 1349, složka Vysokoškolské koleje v Praze a Brně, podsign. D6279/1940.

⁶⁹⁹ Později byla přeměněna na kolej pro německé studenty. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zajištění a zabavení vysokoškolských kolejí v Praze a Brně 1949 – 1941, č. kar. 3776, složka Vysokoškolské koleje v Praze a Brně, sign. 4825/1136/1940.

⁷⁰⁰ V té době umístěna v budově bývalé Podkarpatoruské koleje, jež byla po březnové okupaci postupně likvidována. Nejdříve zde byla umístěna komandatura SS, poté byla budova navracena spolku k volnému užívání. AKPR, fond Školství – F) Studentstvo, sign. 1349, složka Vysokoškolské koleje v Praze a Brně, podsign. D5712/1940.

⁷⁰¹ Dřevěné baráky koleje sloužily k ubytování příslušníků německé branné moci – policejního pluku Čechy. Část místností odevzdána MŠNO, které jej předalo zpět družstvu Domovy mladých mužů. AKPR, fond Školství – F) Studentstvo, sign. 1349, složka Vysokoškolské koleje v Praze a Brně, podsign. D6279/1940.

⁷⁰² Nejprve sloužila účelům SS, posléze přeměněna v Kulturhaus der Hitlerjugend. Spolek pak pod novým názvem „Dům mladých“ provozoval zbývajících budovy, především ve Spálené ulici, jako sociální a kulturní instituci pro mládež (menza, knihovna se studovnou atd.). NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zajištění a zabavení vysokoškolských kolejí v Praze a Brně 1949 – 1941, č. kar. 3776, složka Vysokoškolské koleje v Praze a Brně, sign. 4825/1136/1940.

⁷⁰³ Nejprve budova krátce sloužila jako ubytovna pro důstojníky a poddůstojníky Ordnungspolizei, poté gestapu, z jejíhož příkazu z 20. ledna 1940 byla posléze uvolněna a družstvem, jehož název byl změněn na „Domovy mladých mužů“, pronajímána jako Pension U Nové techniky soukromým nájemníkům. Pro uvolnění zřejmě hrálo roli i to, že budova nesloužila pouze k ubytování vysokoškoláků, ale i státních a soukromých úředníků bez ohledu na národnost. Své provozovny tam měli i někteří drobní živnostníci. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zajištění a zabavení vysokoškolských kolejí v Praze a Brně 1939 – 1941, č. kar. 3776, složka Vysokoškolské koleje v Praze a Brně. Uvolnění budovy stavebního a bytového družstva „Domovy mladých mužů“ v Praze - Dejvicích, sign. 5001/1204/1940.

⁷⁰⁴ Obě brněnské koleje byly obsazeny a zabaveny 17. listopadu 1939 a k jejich konfiskaci přistoupilo gestapo 8. července 1940. Z Kaunicových kolejí byla nejprve zabavena jen mužská kolej, následná konfiskace se však týkala také ostatních budov - dívčí koleje a Kaunicova paláce. Budova mužské koleje sloužila jako věznice gestapa, v ženské se užívalo k ubytování vojska. Sušilovy koleje též sloužily chvíli jako věznice gestapa, následně byly přeměněny v úřadovnu německé kriminální policie. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zajištění a zabavení vysokoškolských kolejí v Praze a Brně 1949 – 1941, č. kar. 3776, složka České vysokoškolské koleje; zabavení jmění Kaunicových kolejí a Sušilovy koleje v Brně, sign. 32907/7301/1940; F. NEDBÁLEK – F. HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, s. 38. Vydřovatelům obou těchto brněnských kolejí bylo na rozdíl od ostatních zabaveno celé spolkové, resp. družstevní jmění. AKPR, fond Školství – F) Studentstvo, sign. 1349, složka Vysokoškolské koleje v Praze a Brně, podsign. D5712/1940.

⁷⁰⁵ Sídliila zde také uzavřená Husova československá evangelická fakulta v Praze. Seminář se musel přestěhovat do arcibiskupského zámku v Dolních Břežanech, kde v provizorních podmínkách fungoval, ovšem nesměli zde učit profesori uzavřené fakulty. Budovu v Dejvicích využíval Wehrmacht. [Http://www.arcs.cuni.cz/index.php?id=3&id2=6](http://www.arcs.cuni.cz/index.php?id=3&id2=6) (25. 11. 2014).

uvolněna. Neobsazena zůstala kolej Arnošta z Pardubic, dívčí kolej Budeč⁷⁰⁶ a Štefánikova kolej, spravovaná přímo slovenským ministerstvem školství a národní osvěty v Bratislavě.⁷⁰⁷

Otázka dalšího osudu byla na vládní úrovni řešena již během porady v PMR, která se uskutečnila 22. listopadu 1939 za účasti zástupců prezidentské kanceláře (sekční šéf Říha) a ministerstva školství a národní osvěty (vrchní odborový rada Dr. Kobosil a odborový rada Dr. Hejman). Podle záznamu ze schůze „byla probrána otázka dalšího osudu vysokoškolských kolejí. Lze uvažovati o tom, zda koleje jsou ve státním majetku, které nejsou zabrány nebo budou event. uvolněny, by bylo možno přetvořit na středoškolské koleje. Pokud jde o koleje, které jsou majetkem stavebních družstev a nebyly zabrány nebo budou uvolněny, bylo by možno je dáti k dispozici ministerstvu zdravotnictví, aby byly přeměněny ve svobodárny... Je nutno vyřešiti otázku likvidace kolejních správ jak po stránce osobní /placený personál/, tak i po stránce věcné. Jde zde o velké hodnoty finanční. Většina kolejí je zatížena dluhy /Masarykova kolej 19 milionů dluhů stavebních a velké hodnoty v zásobách uhlí, potravin apod., které nejsou také dosud zaplacený/.“⁷⁰⁸

Do kanceláří předsednictva ministerské rady, prezidentské kanceláře, ministerstva školství a národní osvěty a ministerstva sociální a zdravotní správy a též i Národního souručenství začaly v zápětí po obsazení kolejí německými orgány docházet zprávy a žádosti od představitelů jednotlivých spolků a družstev, jimž koleje patřily, resp. jejichž vydržovateli byly. Kromě samotného obsazení si stěžovali především na s tím spojené odstřižení od veškerých svých příjmů, ačkoli byli i nadále nuceni plnit své platební povinnosti, především umořování hypotekárních dluhů,⁷⁰⁹ ale i hrazení vody a energií a též údržby. V této souvislosti byl problém také v tom, že správy jednotlivých kolejí neměly okamžikem obsazení kolejí německými orgány přístup ke svému spisovému materiálu a účetním knihám. Správy mnohých kolejí si rovněž stěžovaly na to, že je jejich

⁷⁰⁶ Kolej přechodně sloužila po dohodě s magistrátem k ubytování učňovské mládeže, v únoru 1940 si pak její prostory pro ubytování ošetřovatelek a umístění některých klinik najala pražská všeobecná nemocnice. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zajištění a zabavení vysokoškolských kolejí v Praze a Brně 1939 -1941, č. kar. 3776, složka Stavební družstvo Budeč, sign. 8161/1914/1940.

⁷⁰⁷ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zajištění a zabavení vysokoškolských kolejí v Praze a Brně 1939 -1941, č. kar. 3776, Vysokoškolské koleje v Praze a Brně, sign. 749/180/40/Ko.

⁷⁰⁸ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zajištění a zabavení vysokoškolských kolejí v Praze a Brně 1939 -1941, č. kar. 3776, záznam o poradě zástupců prezidia ministerské rady, kanceláře státního prezidenta a ministerstva školství a národní osvěty ze 22. listopadu 1939.

⁷⁰⁹ Pokud byl stát ručitelem, povolil v jednotlivých případech odklad ročních splátek, př. prominul úroky z prodlení.

movitý majetek a vybavení kolejí odnášen a odvážen německými orgány neznámo kam. Někteří vydržovatelé se obrátili se svými žádostmi přímo na kancelář říšského protektora.

Předsednictvo ministerské rady si vyžádalo souhrnnou zprávu o faktickém stavu jednotlivých kolejí, kterou počátkem ledna 1940 vypracovalo MŠNO⁷¹⁰ za přispění dalších ministerstev, jichž se záležitost dotýkala. Na některé detaily, zejména ohledně finančního stavu, byly spolky a družstva doptávány, ovšem mnohdy nemohly poskytnout přesné informace z již zmíněného důvodu nepřístupu ke svému spisovému materiálu a účetním knihám. V jednotlivých dílčích případech PMR písemně několikrát intervenovalo u ÚŘP, v záležitosti kolejí obecně se pak na říšského protektora obrátilo svým memorandem ze dne 18. ledna 1940.⁷¹¹ Vláda v něm navazovala na své dva přípisy ze 4. a 19. prosince 1939 týkající se záboru Nové koleje v Dejvicích, resp. Sušilovy koleje,⁷¹² jak bylo v úvodu zdůrazněno. Memorandum uvádělo adresy a majitele kolejí v Praze a v Brně, již se obsazení týkalo. „*Tajná státní policie nechala do pozemkových knih provést zápis o zajištění budov těchto ústavů. U koleje Hlávkovy, Švehlovy, Akademického domu, Budeč a kolonie U Nové techniky bylo v zápisech uvedeno, že budovy jsou s účinností od 16. listopadu 1939 zabaveny státní policií; u Masarykovy koleje zní zápis takto: 'Je s účinkem od 16. III. 1939 za účelem převodu ve prospěch Německé říše zabavena státní policií.'* U koleje spolku 'Studentská kolonie na Letné' knihový soud žádosti tajné státní policie o vložení zápisu nevyhověl, neboť pozemek, na němž jsou baráky kolonie postaveny, patří městu Praha. Právní důvod tohoto zajišťovacího opatření nebyl uveden a nebyl ani sdělen písemně či ústně vlastníkům /provozovatelům/ jmenovaných kolejí. Ani protektorátní úřady nebyly o této záležitosti žádným způsobem informovány. S ohledem na to není protektorátním úřadům známo, na základě které právní normy bylo toto zajištění

⁷¹⁰ Stručnou informační zprávu dodalo MŠNO již 23. prosince 1939. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zajištění a zabavení vysokoškolských kolejí v Praze a Brně 1949 – 1941, č. kar. 3776, složka Vysokoškolské koleje v Praze a Brně, sign. 6905/1940.

S výjimkou koleje Hlávkovy a Arnoštovy byly všechny koleje na úvěr a s výjimkou koleje Akademického domu měly všechny státní záruku a státní podporu na úmor a úrokování hypoték. Tato státní podpora však nedosahovala plné částky a koleje musely zbytek platit ze svých příjmů. Dále měly koleje závazky ke svým zaměstnancům, jimž musely platit mzdu alespoň po dobu výpovědní lhůty. Též přeplatky kolejného bylo třeba vracet rodičům studentů. AKPR, fond Školství – F) Studentstvo, sign. 1349, složka Vysokoškolské koleje v Praze a Brně, podsign. D8060/39.

⁷¹¹ Memorandum do značné míry vycházelo ze zprávy MŠNO koordinačnímu oddělení o stavu kolejí z 5. ledna 1940. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zajištění a zabavení vysokoškolských kolejí v Praze a Brně 1939 -1941, č. kar. 3776, zpráva MŠNO z 5. ledna 1940, sign. 151/40-V/3.

⁷¹² Oba ústavy de iure ani nebyly kolejemi, nýbrž svobodárnami ve smyslu zákona o přímých daní.

Vlastníky byla stavební družstva, která tyto budovy pronajímala se souhlasem ministerstva sociální a zdravotní správy podpůrným spolkům, které v nich provozovaly koleje. Z tohoto hlediska měly povahu svobodárny i jiné koleje, např. Masarykova. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zajištění a zabavení vysokoškolských kolejí v Praze a Brně 1939 -1941, č. kar. 3776, složka Zavření vysokých škol. Dobročinné stavební družstvo „Sušil“ v Brně – zábor jeho studentské koleje, sign. 5620/1939.

provedeno.⁷¹³ Bylo poznamenáno, že způsob provedení tohoto zajištění naznačoval, že se nejednalo ani o využití budov na základě zákona o věcném plnění říšských povinností z 1. září 1939 ani o zabavení na základě nařízení o konfiskaci majetku v protektorátu ze 4. října 1939 a že protektorátní úřady obzvláště neví, na základě které právní normy bylo provedeno zajištění „s účinností od 16. března 1939“, ani jaké právní důsledky tato skutečnost bude mít. Oznámení o tomto vkladu bylo jediným výměrem, který majitelé, resp. vydržovatelé obdrželi písemně, všechna ostatní direktiva a instrukce dostali ředitelé kolejí od exekutivních orgánů ústně.

„Po zabavení kolejí byli všichni vysokoškoláci a všichni ostatní v nich žijící nájemníci vystěhováni. Ze zabavených kolejí užívají německé úřady alespoň částečně tři /Masarykova kolej, Kolej spolku hradčanských kolejáků a kolej Akademického domu/; kolej Budeč je užívána k ubytování soukromých osob. Zbývající koleje zůstávají prázdné, přesto však do nich není vstup povolen. V jednotlivých zabavených kolejích disponují říšské úřady vnitřním vybavením i zásobami topiva a potravin, které byly určeny pro potřeby společných menz. Volné peněžní prostředky kolejních správ byly obstaveny a může být s nimi nakládáno jen se souhlasem tajné státní policie. Zapečetěním spolkových místností zabavených kolejí byl písemný styk kolejních správ s úřady téměř zcela přerušeno. Správy úřadují jen provizorně, a jelikož nemají přístup ke svým dokumentům, písemnostem a účetním knihám, nemohou ani vyřizovat potřebné záležitosti /výpovědi zaměstnancům atp./. Zabavené koleje měly celkově 3235 /resp. s kolejí Budeč 3485/ místností pro vysokoškoláky a jiné nájemníky a zaměstnávaly jako personál 152 /resp. s kolejí Budeč 169/ osob.⁷¹⁴

Vláda v memorandu upozorňovala, že studentské koleje nebyly nijak napojeny na vysoké školy či státní ústavy, nýbrž se jednalo o ústavy sociálně-podpůrného charakteru, jež patřily soukromým institucím, kterými byly spravovány, tj. buď spolky podle spolkového zákona, nebo stavebními družstvy. Budovy, v nichž byly koleje umístěny, sice byly většinou postaveny s finanční podporou státu podle zákonů o stavebním ruchu (převzetím státní záruky na hypotekární zápůjčky a poskytováním státních peněžitých příspěvků) tyto skutečnosti však neměnily nic na vlastnickém právu na tyto budovy a na charakteru dotyčných kolejí a neměnily jmenovitě tyto koleje v ústavy, jež by tvořily součást vysokých škol, a měly tak sdílet jejich osud.

⁷¹³ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zajištění a zabavení vysokoškolských kolejí v Praze a Brně 1939 -1941, č. kar. 3776, složka Zabavení vysokoškolských kolejí v Praze a Brně, sign. 1723/334/1940.

⁷¹⁴ Tamtéž. Překlad autora.

Koleje provozované podpůrnými spolky a stavebními družstvy provozovaly tyto ústavy na principu soukromého hospodaření, avšak ne za účelem generování zisku, neboť veškeré výnosy šly, jak vláda v memorandu zdůraznila, na krytí výdajů a MŠNO dohlíželo na to, aby veškeré subvence nebyly udělovány přímo na provoz kolejí, nýbrž nepřímo tím, že MŠNO poskytovalo chudým a nadaným studentům stipendia na ubytování a stravování v kolejích. Ministerstvo pak prostřednictvím dozoru nad kolejním účetnictvím bdělo nad tím, aby platby studentů za byt a stravu byly co nejnižší, ale přitom tak vysoké, aby stačily na úrokovou a úmorovou službu hypotekárních dluhů a na krytí osobní a věcné režie kolejje.

Jelikož koleje hospodařily na základě zmíněných principů a neměly většinou žádné finanční rezervy, pozbyly okamžikem zabavení budov a vystěhováním nájemníků veškerých svých příjmů, následkem čehož nemohly plnit své závazky a platební povinnosti. Hrozilo finanční zruinování kolejí, což by postihlo nejen jejich soukromé věřitele, ale i resort sociální správy, který poskytl garance za stavební dluhy.

„K objasnění finančního dosahu hrozícího nebezpečí si vláda dovoluje uvést následující čísla: ze zabavených kolejí obdrželo šest státní stavební podporu, takže resort sociální správy je zde ručitelem za zápůjčky v celkové částce 37 216 900 K. Z téhož titulu je sociální správa oprávněna požadovat na kolejích každoročně celkem 486 817, 80 K. Zde je potřeba dodat, že jednotlivé koleje, přestože byly kapacitně plně obsazeny, se již v dřívějších dobách potýkaly s finančními problémy a že šest ze zabavených kolejí kromě státem ručených dluhů mají další dluhy v hodnotě 3 981 000 K, které ručené nejsou. Také pohledávky třetích osob vůči těmto šesti kolejím činí okolo 41 milionů korun.“⁷¹⁵

Vláda v memorandu žádala, aby byla vlastníkům, resp. vydržovatelům kolejí dána možnost svým závazkům, především pokud se jedná o pohledávky třetích osob, dostát. Plně uznávala nutnost umístění vojenských a policejních útvarů v jednotlivých kolejích s ohledem na mimořádné potřeby branné moci v tehdejší válečné době, proto proti tomuto způsobu využití zabavených kolejí nevznášela žádných námitek, avšak s ohledem na nedostatek malých bytů cítila vláda povinnost dosáhnout podle uvážení účelného a hospodárného využití oněch kolejních budov, jež nebyly ze strany říšských orgánů využívány. Protektorátní vláda také dle textu memoranda pokládala za nutné, aby správní orgány kolejí podnikly různá opatření za účelem likvidace nejnutnějších záležitostí spojených se zabavením kolejí (např. ohledně pracovních poměrů zaměstnanců) a k

⁷¹⁵ Tamtéž. Překlad autora.

tomuto účelu bylo nezbytné, aby tyto orgány mohly s vědomím a svolením tajné státní policie převzít ze zabavených kolejí a zapečetěných kanceláří písemnosti nezbytné k tomuto účelu.

Vláda v závěru memoranda žádala říšského protektora o sdělení:

1. Na jakém právním základě došlo k zabavení kolejí a jaké právní důsledky na poli civilního práva z toho plynou pro movitý a nemovitý majetek spolků a družstev, jimž koleje patří.

2. Jaký je právní postoj k jednotlivým kolejím, jmenovitě pokud se jedná o opatření, která jsou potřebná k likvidaci nutných záležitostí spojených se zánosem kolejí.⁷¹⁶

3. Jak bude řešena otázka odškodnění provozovatelů kolejí za užívání budov německými orgány, zvláště s ohledem na finanční závazky, jež tito provozovatelé mají.

„Protektorátní vláda by byla Vaší Excelenci povděčna, kdyby laskavě svým vlivem působil k tomu, aby policejní zabavení, kterému byly koleje podrobeny, bylo odvoláno v době co možná nejkratší, a aby koleje byly vráceny svým vlastníkům (vydržovatelům) do volné dispoziční pravomoci. Tím by přirozeně nebylo nijak dotčeno použití těchto budov podle všeobecných právních ustanovení o tom platných k ubytování říšskoněmeckých vojenských a policejních oddílů, kde by se toho ukázala potřeba.

Vzhledem k sociální stránce celé věci byla by protektorátní vláda povděčna za laskavé brzké vyřízení tohoto podání.“⁷¹⁷

Svou písemnou intervencí u říšského protektora předseda vlády znovu opakoval 23. února 1940, kdy kromě urgency na vyřízení předešlého memoranda zdůraznil především špatný finanční stav spolku Masarykovy studentské koleje, kterému hrozil v důsledku platební neschopnosti konkurs, což ostatně brzy hrozilo i ostatním kolejním spolkům.⁷¹⁸ Mezitím oznámilo družstvo Domov mladých mužů,⁷¹⁹ že zabavení jejich

⁷¹⁶ To jest, zda jsou jejich správní orgány oprávněny tato opatření učinit, či zda jejich pravomoc byla zabráním kolejí přenesena na jiný orgán či úřad.

⁷¹⁷ Tamtéž. Překlad autora.

⁷¹⁸ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zajištění a zabavení vysokoškolských kolejí v Praze a Brně 1939 -1941, č. kar. 3776, složka Vysokoškolské koleje v Praze a Brně. Masarykova studentská kolej v Praze, sign. 4932/1205/1940.

Jak je patrné ze zprávy PMR prezidiu MŠNO z 21. září 1940, nedostala vláda na obě memoranda do té doby žádné odpovědi. NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zajištění a zabavení vysokoškolských kolejí v Praze a Brně 1939 -1941, č. kar. 3776, složka Zabavení českých vysokoškolských kolejí v Praze a Brně, sign. 35764/7840/1940.

⁷¹⁹ Došlo mezitím ke změně názvu vlastníka - dříve Stavební a bytové družstvo Studentské kolonie na Letné. Tamtéž.

budovy U Nové techniky v Dejvicích bylo na základě rozhodnutí tajné státní policie z 20. ledna 1940 zrušeno.⁷²⁰

Na otázku obsazených vysokoškolských kolejí přišla řeč také při setkání státního prezidenta⁷²¹ s říšským protektorem v Černínském paláci 10. května 1940.⁷²² Na začátku Hácha odkázal na memorandum vlády z 18. ledna 1940 a udělal výčet kolejí, jež doposud nebyly uvolněny. Zdůraznil, že koleje, jež měly výhradně charakter sociálně prospěšných institucí, byly ve vlastnictví soukromých spolků a stavebních družstev a že nebyly součástí vysokých škol, ani s nimi nebyly jakkoli provázány po stránce organizační či hospodářské. Budovy, v nichž byly koleje umístěny, sice byly, jak Hácha připustil, ve většině postaveny s finanční podporou státu na základě zákonů o stavebním ruchu, tato skutečnost však nic neměnila na vlastnickém právu na tyto budovy a na charakteru dotčených kolejí. Též upozornil na to, že finanční prostředky kolejních správ byly obstaveny a k nakládání s nimi bylo potřeba povolení tajné státní policie, což neumožňovalo těmto správám dostát svým finančním závazkům, neboť zábořem budov a obstavením peněz přišly o svůj veškerý příjem. Největší problémy měla mít Masarykova kolej, jež byla zatížena značnými hypotékami. Jelikož kolejní samosprávy neměly finančních rezerv, potřebovaly nutně podporu. Bylo jim sice z německé strany přislíbeno odškodnění za vojenské a jiné účely, k nimž byly budovy užívány, avšak vyplacení tohoto odškodnění doposud neproběhlo, ačkoli, jak Hácha zdůraznil, uběhlo od obsazení budov bezmála půl roku. „*S ohledem na nepříznivou situaci kolejí, jak se po jejich obsazení vyvinula, prosím, aby bylo působeno za účelem toho, aby jednotlivým kolejím bylo přiznáno odškodnění, jehož nutně potřebují k plnění svých platebních závazků a k zachování svého majetku, vyplaceno co možná nejdříve.*“⁷²³

Neurath podle protokolu o návštěvě Háchovi sdělil, že o této věci dosud nevěděl a dá se informovat. Přitom zdůraznil, že věc musí být upravena.⁷²⁴

⁷²⁰ Tamtéž.

⁷²¹ Hácha byl k tomu do jisté míry podněten pražským primátorem Klapkou, který se na Háchu obrátil zvláštním exposé z 20. března 1940. Přimlouval se v něm za záchranu majetku Hlávkových kolejí, a pokud by to nebylo možné, aby alespoň bylo dle stanov spolku jmění převzato hlavním městem Prahou. Klapka byl totiž z funkce primátora též předsedou Kuratoria Hlávkových studentských kolejí a spolek byl tedy pod záštitou hlavního města. Háchova kancelář se proto 9. dubna 1940 obrátila na ministerského předsedu, aby se ujal nejen této záležitosti, ale usiloval též o uvolnění koleje Masarykovy a Švehlovy. Na to obdržela vyrozumění o již podniknutých zákrocích, které zatím zůstávaly bez odezvy. T. PASÁK, *Zápisy primátora JUDr. O. Klapky*, 1. vyd., Melantrich, Praha 1991, s. 9.

⁷²² AKPR, fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39, podsign. T173/40.

⁷²³ Tamtéž. Překlad autora.

⁷²⁴ Tamtéž.

Určité odškodnění bylo přiznáno spolku Masarykovy studentské koleje, kterou využíval pro ubytování vojska Wehrmacht. Jednalo se zejména o náhradu za vodu, elektřinu, uhlí, čisticí prostředky a nutné opravy, které spolek se změněným názvem Zdravý domov musel provádět na své náklady. Vojenská správa vyplácela spolku k hrazení těchto výdajů zálohu, ovšem pouze do června 1940. Náhradu za anuity, které spolek v rámci umořování hypotéky musel platit ministerstvu sociální a zdravotní správy jakožto ručiteli, pak vojenská správa neuznala vůbec.⁷²⁵ Hubert Masařík proto ještě 21. ledna 1941 intervenoval v této věci u zplnomocněnce branné moci při ÚŘP generála Fridericiho, avšak z pramenů není zřejmé s jakým výsledkem. Každopádně z dostupných pramenů není známo nic o tom, že by ostatním kolejím bylo nějaké odškodnění v tom smyslu, jak ho vláda i prezident požadovali ve svých memorandech, z německé strany vyplaceno. Dílčí intervence v tomto směru ve prospěch jednotlivých kolejí ustávají na jaře 1941, poslední takováto v pramenech dochovaná intervence byla provedena 21. června 1941 ve prospěch Akademického domu (Domu mladých).⁷²⁶ Na spolky a družstva, jež se ocitly v platební neschopnosti, tak byl zřejmě po čase uvalen konkurs a došlo k jejich rozpuštění.

Stejně jako v případě vysokoškolských studentů či jednotlivých vysokých škol, jejich budov a zařízení probíhaly také intervence ve prospěch jednotlivých kolejí na úrovni ústředních úřadů systematicky a koordinovaně. Jednotlivé žádosti od vydržovatelů kolejí, ať už došly kamkoli, byly všechny preposílány předsednictvu ministerské rady, již byly od jednotlivých zainteresovaných ministerstev (především financí, sociální a zdravotní správy, školství a národní osvěty) dodávány doplňující informace, na jejichž základě podnikalo předsednictvo ministerské rady písemné intervence u úřadu říšského protektora. Žádosti, jež směřovaly od vydržovatelů kolejí přímo na ÚŘP, byly spíše výjimkou. Jako prostředník byl v jednom případě využit i státní prezident Hácha, který v záležitosti vysokoškolských kolejí intervenoval při jedné ze svých pravidelných návštěv v Černínském paláci. O podniknutých intervencích, zůstavších ve většině případů bez odezvy, pak byly zpětně informovány jednotlivé podřízené složky (ministerstva), jež pak byly v písemném styku s vydržovatelem jednotlivých kolejí.

⁷²⁵ AKPR, fond Školství – F) Studentstvo, sign. 1349, složka Vysokoškolské koleje v Praze a Brně, podsign. D5866/1940.

⁷²⁶ NA, fond Předsednictvo ministerské rady, Zajištění a zabavení vysokoškolských kolejí v Praze a Brně 1939 -1941, č. kar. 3776, složka Vysokoškolské koleje v Praze a Brně. Spolek Dům mladých v Praze, sign. 28762/5622/1941.

Výsledek intervencí byl takový, že z devíti obsazených kolejí byly kolej Spolku hradčanských kolejáků a kolej družstva Studentské kolonie na Letné (Nová kolej v Dejvicích) navráceny k volné dispozici svým vydržovatelům, prostory v Hlávkově koleji byly pronajaty pražskému policejnímu ředitelství s tím, že její ředitel byl jakožto správce při dispozici s penězi a budovami odkázán na souhlas gestapa. Zbylé koleje pak užívaly ke svým účelům německé orgány a instituce.

Oproti intervencím za zatčené studenty a zavřené vysoké školy se vrcholným orgánům protektorátní správy nedostávalo příhodných argumentů, neboť užit argumentaci zájmy Říše v tomto případě nebylo dost dobře možné. Vláda ve svých memorandech sama nijak nezpochybňovala právo německých vojenských a policejních orgánů na zábor budov kolejí v době válečné, požadovala však alespoň pro jejich vydržovatele možnost dispozice se svým nemovitým majetkem, zejména penězi na běžných účtech a správními písemnostmi, jež mnohdy zůstaly v zapečetěných kancelářích bez možnosti přístupu k nim. Hlavním požadavkem však byla finanční náhrada vydržovatelům za ušlý zisk z provozu kolejí, neboť to byl zpravidla jejich hlavní příjem, z něhož platili umořování hypoték a jiných dluhů váznoucích na budovách kolejí, na jejichž hrazení měla protektorátní administrativa jakožto poskytovatelka záruk taktéž sama svůj vlastní zájem.

6. Závěr

Události 17. listopadu 1939 nebyvale otřásly českou veřejností a předznamenaly nekompromisní kurs německé okupační politiky v protektorátu následujících let. Pokus porobeného národa a jeho vysokoškolské mládeže dát veřejně najevo nesouhlas s nacistickou okupací a touhu po znovunabytí svobody a obnovení Československa skončil brutální odvetou vůči českým vysokým školám a jejich studentům, z nichž více jak tisícovka na vlastní kůži v koncentračních táborech zakusila, jakým způsobem hodlá nacistické Německo prosazovat „nový pořádek“ v Evropě. Uzavření „chrámů vědění“, jejichž činnost byla formálně pouze na tři roky pozastavena, avšak v reálu s jejich znovuotevřením nikdo na německé straně nepočítal již od počátku, bylo úderem nejen proti českému vysokému školství, ale i proti vědě a kultuře českého národa vůbec, s nímž se jakožto se svébytnou entitou v nacistických představách o budoucnosti Evropy vůbec nepočítalo. Českomoravský prostor měl být postupem doby germanizován a české obyvatelstvo dílem asimilováno, dílem vysídleno, případně vyhubeno. Čeští vysokoškoláci jakožto mladý výkvět inteligence a vedoucí složky národa pak představovali jednu z hlavních překážek stojících v cestě tomuto zvrácenému plánu. Mělo jim být zabráněno nejen v dalším studiu, ale část z nich se též měla stát rukojmími, jichž okupanti využívali k nátlaku na české obyvatelstvo a k vymáhání poslušnosti a též k vydírání jeho vrcholných představitelů. Ti byli rozsahem německého úderu, který nečekali, šokováni. Aby uchránila obyvatelstvo před ještě rozsáhlejší německou odvetou, nechala vláda 18. listopadu sama vyhlásit civilní výjimečný stav a instruovala představitele samosprávy a policejních úřadů, aby se ve svých okresech a obcích snažili zamezit narušování klidu a výbuchům nálad německou akcí zaskočeného obyvatelstva. Sama pak spolu se státním prezidentem prostřednictvím tisku a rozhlasu nabádala obyvatelstvo k zachování klidu a pořádku a nezavdání příčin k dalším německým odvetným úderům, jež by mohly národu způsobit nedožité újmy. Po zklidnění situace a odvolání stanného práva si protektorátní reprezentace vytyčila za cíl vymoci u německých úřadů propuštění studentů z internace a jejich návrat domů a dále pak působit ve prospěch brzkého znovuotevření alespoň těch uzavřených vysokoškolských ústavů, jejichž výzkumná činnost byla pro hospodářský život země nezbytná. Konečným cílem bylo samozřejmě dosáhnout celkového znovuotevření českých vysokých škol, včetně činnosti vyučovací a k tomuto účelu bylo třeba uchránit nemovitý majetek a vybavení jednotlivých

škol, o což se protektorátní vláda a prezident při svých zákrocích u představitelů německé okupační správy taktéž zasazovali.

Důležitým článkem pro tuto činnost bylo koordinační oddělení při předsednictvu ministerské rady, jež shromažďovalo informace o zatčených studentech, obsazených budovách aj., z nichž vypracovávalo podklady pro následné intervenční zákroky u německých úřadů a jejich představených. Tyto zákroky byli od počátku koncepční a koordinované, neboť již na poradě v předsednictvu ministerské rady 22. listopadu 1939 bylo rozhodnuto, že veškeré další zákroky se budou dít po dohodě mezi kanceláří státního prezidenta a předsednictvem ministerské rady. Koordinační oddělení, ministerstvo školství a národní osvěty a kancelář státního prezidenta měly být ve stálém styku a měly si navzájem vyměňovat získané informace za účelem toho, aby se agenda zbytečně netříštila a nebylo popřípadě v jedné věci intervenováno z více míst bez předchozí domluvy a vzájemného sladění.

Role byly v této hře s okupační mocí vymezeny poměrně jasně. Intervenční činnost za vězněné studenty nesl na svých bedrech především státní prezident Hácha, který tuto otázku pravidelně předkládal při svých četných návštěvách říšského protektora Neuratha v Černínském paláci, na nichž byly projednávány i jiné politicko-hospodářské záležitosti protektorátu. Těmto prezidentovým intervencím pak sekundovaly zákroky ministerského předsedy Eliáše u státního tajemníka K. H. Franka a vyslance Chvalkovského u ústředních úřadů v Berlíně a též přímluvy přednosta koordinačního oddělení Masaříka u nižších činitelů úřadu říšského protektora, především u státního podtajemníka Burgsdorffa a šéfa Neurathova kabinetu Völckerse. Tito však o konečném propouštění studentů nerozhodovali, neboť tato pravomoc byla plně v rukou Hlavního říšského bezpečnostního úřadu, jehož šéf a pozdější zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich nehodlal studenty propustit jen tak lacino. Ti se tak vraceli domů po skupinkách na základě návrhů příslušných místních úřadoven gestapa jen jako odměna za předchozí ústupky učiněné ze strany státního prezidenta a vlády vstříc požadavkům německých okupantů. Největší skupinky byly propouštěny vždy před Vánoci a v čase výročí německé okupace. I přes četné komplikace, způsobené zvraty v politické situaci protektorátu a prezidentovým zhoršujícím se zdravotním stavem, se nakonec podařilo do počátku roku 1943 dosáhnout postupného propuštění všech internovaných studentů a jejich návratu domů k rodinám, přičemž ztráty na životech během věznění nebyly u studentů nijak velké, ačkoli se mnohým internace v nelidských podmínkách samozřejmě podepsala na jejich budoucím zdraví.

Naproti tomu zbylé snahy, v nichž tentokrát hrály prim orgány vlády, již tak úspěšné nebyly. I přes dílčí úspěchy, jež představovalo např. obnovení činnosti některých výzkumných ústavů a navrácení některých budov vysokoškolských kolejí jejich dřívějším vydržovatelům, se protektorátní vládě nepodařilo dosáhnout znovuotevření českých vysokých škol ani po uplynutí tříleté uzavírací lhůty a též její úsilí o záchranu budov a vybavení vysokých škol a kolejí před rozchvácením německými vysokými školami a jinými německými institucemi a úřady vyšlo téměř naprázdno. Místo toho se německá okupační správa pokusila řešit nedostatek odborných sil v technických a lékařských oborech umožněním určitému množství pečlivě vybraných českých studentů studovat tyto obory na německých vysokých školách v Říši. Jedním z cílů, které při tom sledovala, bylo také ideologické podchycení těchto mladých příslušníků české inteligence a jejich získání pro říšskou myšlenku a německý světónázor, a tím de facto poněmčení, což samozřejmě plně zapadalo do již zmíněného plánu na germanizaci české kotliny.

Věřím, že práce, kterou zde předkládám, bude alespoň z části užitečným příspěvkem pro historické poznání období Protektorátu Čechy a Morava a problematiky spojené se 17. listopadem 1939 a že případným dalším badatelům pomůže v základní orientaci a nasměruje výzkum jimi vytyčených otázek správným směrem.

7. Seznam použité literatury

Archivní prameny

Archiv kanceláře prezidenta republiky (AKPR):

fond Dr. Hans Heinrich Lammers, říšský ministr a šéf říšské kanceláře, sign. 13252.

fond Dr. Jaroslav Krejčí, předseda vlády, sign. T350/42.

fond Dvacátý osmý říjen 1939 a další roky – události a zatýkání, sign. T371/39.

fond Fondy a nadace, sign. 18060.

fond Generál ing. Alois Eliáš, předseda vlády, sign. D8308

fond Heydrich, zástupce říšského protektora, sign. T290/41.

fond K. H. Frank, sign. D16770.

fond Kurt Daluege, zastupující říšský protektor, sign. P1717.

fond Návštěvy státního prezidenta Dr. Háchy u protektora Neuratha, sign. T247/39.

fond Perzekuce obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava, sign. 4615, B), H).

fond Reinhard Heydrich, sign. 11772.

fond Říšský protektor von Neurath, sign. 1493.

fond Státní prezident dr. Emil Hácha, sign. 190, A., IV. Korespondence dr. Emila Háchy.

fond Státní tajemník Karl Hermann Frank, sign. T456/39.

fond Studentská demonstrace 15. 11. 1939 (zatýkání), sign. T422/39.

fond Školství, sign. 1349, A), B), F).

fond Uzavření českých vysokých škol, sign. K335/42.

fond Vyslanec dr. František Chvalkovský, sign. 4227.

fond Vyslanec Völckers – šéf kabinetu říšského protektora, sign. P123.

fond Zastřelení tří osob podle stanného práva 17. 11. 1939 (Löbner, Nachtman, Valenta), sign. T421/39.

Archiv Národního muzea (ANM):

fond Emil Hácha.

fond Jan Kapras, II. Korespondence, c) institucionální; IV. Veřejná činnost, 8) ministerstvo školství a národní osvěty.

fond Josef Kliment, U obětovaného prezidenta (paměti).

Fond Vlastimil Klíma, Dva odboje (paměti).

Národní archiv (NA):

fond Předsednictvo ministerské rady, části:

Hlášení o zatčených studentech, žádosti o zprávy o zatčených, o intervence, zprávy o propuštění a péči o zatčené, dále žádosti rodičů zatčených studentů o intervence předávané koordinačnímu oddělení, zprávy o intervencích členů vlád, dále zprávy o zatýkání učitelů a profesorů aj.

Protokoly ze schůzí ministerské rady.

Personální, organizační, kompetenční, hospodářské a jiné záležitosti vyslance Protektorátu Čechy a Morava v Berlíně.

Spisy označené Geheim (tajné).

Školské otázky německé i české 1940 – 1942.

Umísťování vysokoškoláků na veřejně užitečných pracích 1940-41.

Uzavření českých vysokých škol 1940-1941.

Zabrání a vypůjčování budov a zařízení vysokých škol německými civilními úřady 1940-1941.

Zajištění a zabavení vysokoškolských kolejí v Praze a Brně 1949 – 1941.

Zvláštní ústavy při vysokých školách 1939 – 1941.

fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě.

fond Úřad říšského protektora, AMV 114, č.1005/0/8.

fond Úřad říšského protektora, č. 1005.

Tištěné prameny

17. listopad 1939. Okupace. Archivy mluví, ed. Božena FABIANOVÁ – Bohumil FRANĚK, 1. vyd., Ministerstvo školství, Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1969.

Československo a norimberský proces. hlavní dokumenty norimberského procesu o zločinech nacistů proti Československu, ed. Karel ZAJÍČEK – Prokop DRTINA, 1. vyd., Ministerstvo informací, Orbis, Praha 1946.

Český národ soudí K. H. Franka, ed. Karel ZAJÍČEK, 1. vyd., Ministerstvo informací, Praha 1947.

Dokumenty z historie československé politiky 1939 – 1943 (2). spolupráce československé emigrace na západě s domácím odbojem, její vztah k tzv. protektorátní vládě a

germanizační politika okupantů, ed. Libuše OTÁHALOVÁ – Milada ČERVINKOVÁ, 1. vyd., Academia, Praha 1966.

Faksimilia 17. listopad 1939, ed. Václav BABIČKA – Věra HELEŠICOVÁ, 1. vyd., Státní ústřední archiv, Praha 1979.

Chtěli nás vyhubit. dokumenty o nacistické vyhlazovací a germanizační politice v českých zemích v letech 2. světové války, ed. Václav KRÁL, 2. vyd., Naše vojsko, Praha 1961.

Protektorátní politika Reinharda Heydricha, ed. Miroslav KÁRNÝ a kol., 1. vyd., Tisková, ediční a propagační služba, Praha 1991.

Zpověď K. H. Franka. Podle vlastních výpovědí v době vazby u Krajského soudu trestního na Pankráci, ed. Karel VYKUS, 1. vyd., Cíl, Praha 1946.

Knižní literatura

17. listopad 1939 po 55 letech, Český svaz bojovníků za svobodu, ed. Janina VRÁTNIČKOVÁ, 1. vyd., Doplněk, Brno 1994.

Detlef BRANDES, *Češi pod německým protektorátem. okupační politika, kolaborace a odboj 1935 – 1945*, 1. vyd., Prostor, Praha 1999.

Marie BEDNAŘÍKOVÁ, *Dějiny university v Brně*, 1. vyd., Universita J. E. Purkyně, Brno 1969.

František BURIÁNEK, *17. listopad. odboj československého studentstva*, 1. vyd., Ústřední svaz československého studentstva, Orbis, Praha 1945.

František BURIÁNEK, *Svědectví. příběhy českých studentů z akce 17. listopad*, 1. vyd., Mladá fronta, Praha 1979.

Michala DANĚČKOVÁ, *Ubytování vysokoškolských studentů v Praze v letech 1918-1939*, diplomová práce na ÚČD FF UK, Praha 2012.

Mario R. DEDERICHS, *Heydrich. tvář zla*, 1. vyd., Levné knihy, Praha 2009.

Günter DESCHNER, *Reinhard Heydrich. architekt totální moci*, 1. vyd., Rybka Publishers, Praha 2002.

Jiří DOLEŽAL, *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*, 1. vyd., Národní filmový archiv, Praha 1996.

Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky II*, 2. upravené vydání, Atlantis, Brno 1994.

Jindřich FIALA, *Kuneš Sonntag. životní příběh z dvacátého století*, 1. vyd., P3K, Praha 2013.

- Otakar FRANĚK, *Dějiny České vysoké školy technické v Brně*. Díl I. (do roku 1945), 1. vyd., Vysoké učení technické v Brně, Brno 1969.
- Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, 1. vyd., Themis, Praha 1996.
- Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Velké dějiny země koruny české*. Svazek XV. a, 1938-1945, 1. vyd., Paseka, Praha a Litomyšl 2006.
- Robert GERWARTH, *Reinhard Heydrich. Hitlerův kat*, 1. vyd., Paseka, Praha, Litomyšl 2012.
- Josef JÍRA, *Mezinárodní den studentstva a boj o jeho opětné uznání*, in: Národní osvobození, č. 23/2001.
- František JORDÁN a kolektiv, *Dějiny university v Brně*, 1.vyd., Univerzita J. E. Purkyně, Brno 1969.
- Jiří KOUKOLÍK, *Sám neprojdeš*, 1. vyd., Český svaz protifašistických bojovníků, Naše vojsko, Praha 1989.
- František KROPÁČ, *Perzekuce českého studentstva za okupace*, 1. vyd., Ministerstvo vnitra, Praha 1946.
- René KÜPPER, *K. H. Frank. (1898 – 1946)*, politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty, 1. vyd., Argo, Praha 2012.
- Jozef LEIKERT, *A den se vrátil*. (co následovalo po 17. listopadu 1939), 1. vyd, Astra, Bratislava 1993.
- Jozef LEIKERT, *Černý pátek sedmnáctého listopadu*, 1. čes. vyd., Univerzita Karlova, Praha 2000.
- Jozef LEIKERT, *Sny v okovech*, 1. vyd., Rodiče, Praha 2002.
- Jozef LEIKERT, *Ráno přišla noc*, 1. vyd., Smena, Bratislava 1989.
- Lenka LINHARTOVÁ a kolektiv, *Heydrichova okupační politika v dokumentech*, 1. vyd., Český svaz protifašistických bojovníků, Praha 1987.
- Vít MACHÁLEK, *Prezident v zajetí*. život, činy a kříž Emila Háchy, 1. vyd., Regulus, Praha 1998.
- Erik MARŠOUN, *Diplomat a politik František Chvalkovský a vyslanectví Protektorátu Čechy a Morava*, magisterská diplomová práce na ÚČD FF UK v Praze, 2002.
- Hubert MASARŽÍK, *V proměnách Evropy*. paměti československého diplomata, 1. vyd., Paseka, Litomyšl, Praha 2002.
- Vojtěch MASTNÝ, *Protektorát a osud českého odboje*, 1. vyd., Eurolex Bohemia, Praha 2003.

- Anna MIKLASOVÁ, *17. listopad 1939 – obraz doby a jeho vnímání v následujících 70 letech*, magisterská diplomová práce na Katedře historie FF MUB, 2012.
- Alena MÍŠKOVÁ, *Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945*, 1. vyd., Karolinum, Praha 2002.
- František NEDBÁLEK – František HEJL, *Zvláštní akce 17. listopad a její průběh v Brně*, 1. vyd., Archiv města Brna, Brno 1985.
- Odkaz 17. listopadu po šedesáti letech*, Český svaz bojovníků za svobodu, ed. Jaroslav HAVEL, 1. vyd., Academia, Praha 2000.
- Tomáš PASÁK, *17. listopad 1939 a Univerzita Karlova*, 1. vyd., Karolinum, Praha 1997.
- Tomáš PASÁK – Milan DRÁPALA, *Čeští vysokoškolští studenti v Sachsenhausenu a postoj protektorátní správy*, in: Soudobé dějiny II/4, roč. 95, ÚSD AV ČR.
- Tomáš PASÁK, *Emil Hácha. (1938-1945)*, 2. vyd., Rybka Publishers, Praha 2007.
- Tomáš PASÁK, *Odkaz 17. listopadu 1939 dnešku*, 1. vyd., Český svaz protifašistických bojovníků, Praha 1979.
- Tomáš PASÁK, *Pod ochranou říše*, 1. vyd., Práh, Praha 1998.
- Tomáš PASÁK, *Pražská protifašistická demonstrace českého studentstva v listopadu 1939 a její důsledky*, in: Pražský historický sborník, roč. XVIII, Praha 1985.
- Tomáš PASÁK, *Zápasy primátora JUDr. O. Klapky*, 1. vyd., Melantrich, Praha 1991.
- Jiří PERNES, *Až na dno zrady*. Emanuel Moravec, 1. vyd., Themis, Praha 1997.
- Jiří PERNES, *Kapitoly z dějin Vysokého učení technického v Brně. (Cesta moravské techniky 20. stoletím)*, 1. vyd., VUTIUM, Brno 2009.
- Zdeněk POUSTA – Jan HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy IV (1918-1990)*, 1. vyd., Karolinum, Praha 1998.
- Gustav von SCHMOLLER, *Die deutschen Vergeltungsmassnahmen nach den tschechischen Studentendemonstrationen in Prag im Oktober und November 1939*, in: Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder, Band 20/1979.
- Oldřich SLÁDEK, *Zločinná role gestapa. nacistická bezpečnostní policie v čes. zemích 1938 – 1945*, 1. vyd., Naše vojsko, Praha 1986.
- Emil SOBOTA, *Co to byl protektorát*, 1. vyd., Kvasnička a Hampl, Praha 1946.
- Pavel ŠIŠMA, *Učitelé na německé technice v Brně 1849 – 1945*, in: Práce z dějin techniky a přírodních věd, svazek 2, ed. Jaroslav FOLTA, Společnost pro dějiny věd a techniky, Praha 2004.
- Dušan TOMÁŠEK – Robert KVAČEK, *Causa Emil Hácha* 1. vyd, Themis, Praha 1995.

Dušan TOMÁŠEK – Robert KVAČEK, *Generál šel na smrt*. životní příběh Aloise Eliáše, 3. vyd., Epoque, Praha 2007.

Dušan TOMÁŠEK – Robert KVAČEK, *Obžalována je vláda*, 1. vyd., Themis, Praha 1999.

Dušan TOMÁŠEK – Miloslav MOULIS, *K. H. Frank*. vzestup a pád karlovarského knihkupce, 2. vyd., Epoque, Praha 2003.

Věda v českých zemích za druhé světové války. sborník z konference, ed: Antonín KOSTLÁN, Práce z dějin akademie věd, serie C, svazek 3, Archiv Akademie věd České republiky, Praha 1998.

Zdeněk VYHLÍDAL, *Jan Opletal*. osudný podzim 1939, 1. vyd., s. n., 2007.

Internetové zdroje

[Http://www.arcs.cuni.cz/index.php?id=3&id2=6](http://www.arcs.cuni.cz/index.php?id=3&id2=6) (25. 11. 2014).

[Http://www.fronta.cz/dotaz/uzavreni-vysokych-skol](http://www.fronta.cz/dotaz/uzavreni-vysokych-skol) (25. 11. 2014).

[Http://ftp.aspi.cz/aspi/opispdf/1940.html](http://ftp.aspi.cz/aspi/opispdf/1940.html) (1. 12. 2014).

[Http://www.kam.vutbr.cz//Default.aspx?p=hist](http://www.kam.vutbr.cz//Default.aspx?p=hist) (25. 11. 2014).

[Http://www.vhu.cz/wp-content/uploads/2013/03/1-vyhlaska-ze-17-11-1939.jpg](http://www.vhu.cz/wp-content/uploads/2013/03/1-vyhlaska-ze-17-11-1939.jpg) (8. 12. 2014).

[Http://www.zasvobodu.cz/news/projev-predsedy-csbs-jaroslava-vodicky-predneseny-17-listopadu-2014-pred-hlavkovou-koleji-v-praze](http://www.zasvobodu.cz/news/projev-predsedy-csbs-jaroslava-vodicky-predneseny-17-listopadu-2014-pred-hlavkovou-koleji-v-praze) (2. 12. 2014).